ד"ר. יצחק שיפער

יידישע נעשיכטע

פֿאַרלאַג
„אחי ספר"
וואַרשע

דר. יצחק שיפער

יידישע געשיכטע

(ווידטשאפטסגעשיכטע)

דרו פלפול

פארלאג „אחיספר" ביי געז. „צענטראל" וואַרשע, נאָוואָליפקי 7.

דר. יצחק שיפער

ייִדישע געשיכטע

דריטער באַנד

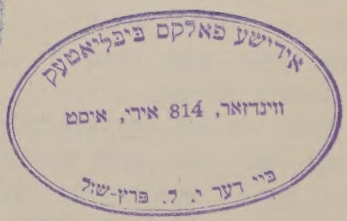

פאר־לאג „אחיספר" בייַ נעזע. „צענטראל" ווארשע, נאוואליפקי 7.

1 9 3 0

Zakład graficzny „Stereotyp"
Warszawa, Nowolipki 7.

Printed in Poland

אידישע פאלקס ביבליאטעק
ווינדזאר, 814 אירי, אימט
בייר ר. ק. פרץ-שול

קאפיטל זעקס און צוואנציק

די עקספלאָאטאציע פונם יידן-רעגאל אין דייטשלאנד
פאר די יאָרן 1350 — 1500

§75 די צעשפליטערונג פון דעם יידן-רעגאל.

נאָך פאר דער בלוטיקע געשעענישן בעת דער „שוואַרצער מגיפה" האָט ס׳ רייַ שררות און שטעט פארשטאַנען ערויסצובאַקומען פון דעם דייטשן קיסר פארשיידענע רעכט לגבי די יידן, ווי ס׳ שטייגער, דאָס רעכט אויפצונעמען בייַ זיך און צו נעמען דערפאר ס׳ גענעריקן אָפצאָל, אָדער דאָס רעכט צו באַשיצן די יידן, צו האַלטן איבער זיי משפטים וכדומה.

נישט תמיד פלעגן די נייע „יידן-פאַטראָנען" אויספועלן ביים העכסטן „יידן-פאַטראָן"—דעם קיסר פולע מאַכט-בארעכטיקונגען לגבי די יידן, דהיינו, אַלע פון די אויפגעציילטע רעכט אינאיינעם. אַזוי, למשל, האָט מיטן רעכט אויפצונעמען יידן נעלאָזט זיך אויך פארבינדן דאָס רעכט צו נעמען בייַ זיי אַן אייגנמאַליקן אָפצאָל, אָבער לגמרי נישט דאָס רעכט צו נעמען בייַ זיי סיסטעמאַטיש שטייערן אָדער צו האַלטן איבער זיי משפטים.

פריער, ווי אַנדערש, האָט זיך אייגנגעבן די קור-פירשטן צו פאַרייניקן אין זייערע הענט אַלע מאַכט-בארעכטיקונגען איבער די יידן, וואָס האָבן גע׳עבט אין זייערע שטחים. דער דרוק, וועלכן די קור-פירשטן האָבן אין דעם פרט אויסגעאיבט אויפן קיסר, איז זיי פארהעלטענים-מעסיק לייכט אָנגעקומען, מחמת זיי האָבן מיט זיך

פֿאַרגעשטעלט יענע גרופּע הויכגעשטעלטע שררות, צו וועלכער ס׳האָט בעלאָנגט דאָס רעכט אויסצוקלייבן א קיסר. אין יאָר 1356 באַקומען זיי פון דעם קיסר דעם באַרימטן „גאָלדענעם ביל", וואָס אַנטהאַלט צווישן אַנדערע פונקטן אויך אַן אַלגעמיינע סאַנקציע פאַר זייערע מאַכט-באַרעכטיקונגען איבער די יידן. זייער כאַראַקטעריסטיש איז דערבייַ, ווי אַזוי עס ווערט אין דעם ביל מאַטיווירט דער איבערגאַנג פון דעם יידן-רעגאַל צו די פירשטן-עלעקטאָרן: היות, ווי די קור-פירשטן—זיינען מיר אין דעם ביל—איז באַוויליקט צו עקספלאָאַטירן אין זייערע שטחים אַלע גרובנס פון גאָלד, זילבער, צינק, קופּער, בלייַ און אייזן, ווי אויך אַנדערע מעטאַל-גרובנס און זאַלץ-זידערייַען, „זאָלן זיי אויך האָבן דאָס רעכט אויפצונעמען און צו האַלטן בייַ זיך יידן און צו געניסן פון די צאָל-אָפּצאָלונגען". די יידן ווערן דאָ, אַלזוי, אַן שום פאַרשלייַערונגען געשטעלט אויף אין פּאַך מיט אַזעלכע רעגאַלן, ווי גרובנס און צאָל...

א סך שווערער איז פעסטצושטעלן אויף אן אלגעמיינעם אופן, ווען דער יידן-רעגאל איז אריבער צו די קלענערע שררות און צו די שטעט. כּמעט פאַר יעדער שטאָט און פאַר יעדן טעריטאָריאַלן האַר האָט זיך דער פראָצעס אַנדערש פאָרגעקומען. געמיינזאם איז דאָ בלויז דאָס שטרעבן פון די שררות און שטעט צרויסצוקומען פון דעם קיסר ווי אַזאַ מער רעכט לגבי די יידן און צו פירן א זעלבשטענדיקע יידן-פּאָליטיק. צום לענגסטן איז דער קיסר געבליבן בייַ זייַנע יידן-רעכט אין די מלוכה-שטעט.

אַלע איבעריקע שטעט און טעריטאָריעס האָבן א סך פריער פאַרפעסטיקט זייער ממשלה איבער די יידן. דערצו האָט דערעיקרשט גורם געווען, וואָס די קיסרים פלעגן פירן א קורזיכטיקע פינאַנץ-פּאָליטיק, זעענדיק בלויז דעם נאָענטסטן מאָמענט און זיי פלעגן זיך אין אַן עת-צרה פאַרשאפן די נויטיקע געלטער דורך א לייכטזיניקן און פאַרשוועדערישן איבערגעבן דעם יידן-רעגאל אלס משכון צו די קרעדיטאָרן זייערע, די שררות אָדער שטעט. אויף אַן ענלעכן אופן האָבן אויך אָפט געהאַנדלט די שררות, און דעריבער זענען טאקע פאַר די שטעט געשאַפן געוואָרן מעגלעכקייטן צו דערגרייכן — פריער אָדער שפּעטער — א וואָס גרעסערן סכום-באַרעכטיקונגען, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיטן באַזיץ פונם יידן-רעגאל.

פּוּנקט מאַכט-באַראכטיקונגען אָדער „האָהייטס-רעכט" איבער יידן האָבן, אפּנים, אין דער באַהאַנדלטער תּקופה דער־גרייכט בלויז צוויי שטעט: מאַינץ און שפּייער. אין דידאָזיקע שטעט זענען די יידן באַלד נאָך דער קאַטאַסטראָפע פון „קיסרלעכע קאַמער-קנעכט" — אין פּשוטע „שטאָטישע קאַמער-קנעכט". אזוי, א שטייגער, לייענען מיר אין א דאָקומענט פון י. 1352, אז דער קיסר האָט דער שטאָט שפּייער באַוויליקט, אז „אלע יידן, וואָס וועלן בייַ אונז אין שפּייער וועלן נישט איז וואוינען, זאָלן אויסשלעפּן צו אונז באַלאַנגען און זיין אונזער אייגנס מיט לייב און האָב".

ערום דערזעבער צייט נעמט אויף דער מאַינצער שטאָט-רעט יידן „מיט זייער לייב און האָב אלס אונזערע יידן ביז־רגער". אַנדערע שטעט האָבן אזעלכע ברייטע רעכט נישט דערגרייכט. אין אַלגעמיין לאָזט זיך אָבער פעסטשטעלן, אַז נאָך דעם „שוואַרצן טויט" איז צו זיי אַריבערגעגאַנגען דאָס רעכט פון אויפצונעמען יידן און צו נעמען בייַ זיי רעגלמעסיקע שטייערן. וואָס אמת, פלעגן די שטעט באַקומען אזעלכע רעכט לגבי די יידן בלויז אויף אַזא צייט, אויף ווי לאַנג ס׳איז בייַ זיי געווען פאַר־משפונט דער יידן-רעגאַל. היות אָבער דער קיסר אָדער די קאַנד־שרות פלעגן זעלטן ווען האָבן די נויטיקע געלטער אויף אויסצוקויפן צום אָפּגעמאַכטן טערמין דעם משפון, זענען די מאַכט־באַראכטיקונגען לגבי די יידן גאַנצע יאָרצענדליקער געבליבן בייַ די שטעט. די שטעט זענען אויך בעת די לעצטע 150 יאָר פונם מיטלאַלטער דער פאַקטישער מאַכט-האָבער, צו וועלכן ס׳באַלאַנגט דאָס רעכט אויפצונעמען יידן און צו באַשטימען די הויך פון יידישע שוטייערן.

נישט געקוקט דערויף, וואָס אין דער פּראַגע פונם יידן-רעגאַל איז דער שווער-פונקט אַלץ מער אַריבער צו די שטעט, האָט דאָך דער קיסר און די קאַנד-שרות בעת דער גאַנצער תּקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ, אַרויסגעוויזן גענוג קראַפט, בכדי צו בלייבן שותּפים בייַ דער עקספלאָאַטאַציע פונם יידן-רעגאַל. אין די הלוואה-אָפּמאַכן מיט די שטעט פלעגט זיך דער קיסר אָדער די שרות בייַם פאַר־משפונען דעם יידן-רעגאַל אויסדינגען א טייל פון די הכנסות, וואָס האָבן געזאָלט אַריינפליסן פון די יידן אין די שטאָטישע קאַסעס.

אַזוי, אַ שטייגער. האָט די שטאָט פראַנקפורט ביים מאין, לויט אַן אָפמאַך פון י. 1372, געדאַרפט צאָלן דעם קיסר אַ העלפט פון אַלע הכנסות, וועלכע זי האָט געהאַט פונם יידן-רעגאַל. אין נירנבערג האָט דעם קיסרס חלק, לויט אַן אָפמאַך פון י. 1360, באַטראָפן $^{2}/_{3}$ פון אַלע הכנסות, אַזוי, אַז די שטאָט האָט פאַר זיך געהאַלטן בלויז $^{1}/_{3}$ פון די יידישע שטייערן.

לויט אַן אָפמאַך, וועלכן קיסר ווענצל האָט אין י. 1385 געשלאָסן מיטן בונד פון די שוואַבישע שטעט, האָט זינט דעם י. 1388 געזאָלט איין העלפט פון די יידן-שטייערן באַלאַנגען צום קיסר און די אַנדערע העלפט צו די שטעט. אין י. 1389 האָט דערזעלבער קיסר פאַרלאַנגט פון די שטעט, אַז זיי זאָלן זיך אָפזאָגן פון זייערע יידן-רעכט, דהיינו, פון דער העלפט יידן-שטייערן. ער האָט דאָס אָבער נישט באַווילן דורכצופירן.

ענלעכע אָפמאַכן באַגעגענען מיר אויך צווישן די שטעט און טעריטאָריאַלע שרות. אַזוי, אַ שטייגער, באַשטעטיקט אַ דאָקומענט פון י. 1370, אַז די הכנסות פון די יידן אין קעלן ביים ריין דאַרפן געטיילט ווערן צווישן דער שטאָט און דעם קעלנער ערצבישאָף, וועלכער באַקומט, חוצדעם, נאָך 75 אָדער 76 מאַרק. לויט אַנדערע אָפמאַכן צווישן שטעט און לאַנד-שרות, ווערן באַשטימט צוויי מינים שטייערן: איין מין פאַר די שטעט און אַ צווייטער — פאַר די שרות.

§ 76 די יידן אַלס הכנסה-קוואַל פונם קיסר.

אַלס בויטן סימבאָל פון דער מוראדיקער תקופה, וועלכע די דייטשע יידן האָבן דורכגעמאַכט אין די לעצטע 150 יאָר פונם מיטל-אַלטער, קען דינען די טעאָריע, וואָס איז אויפגעקומען אין צוזאַמענהאַנג מיט די יידן-שריפות" און פאַרמעגנס-קאָנפיסקאַציעס בעת דער „שוואַרצער מגיפה" און וואָס האָט פאַרקינדיקט, אַז די יידן באַזיצן זייערע פאַרמעגנס בלויז צייטווייליק (precario modo) און אַז דער קיסר קאָן פון זיי צו יעדער צייט אַפנעמען זייער האָב און גוטס.

צום פריסטן באַגעגענען מיר דעמדאָזיקן רעיון אויסגעדריקט אין אַ דאָקומענט פון י. 1343, וואָס שטאַמט פונם קיסר לודוויג

דעם ביידער. מיר לייענען דאָ אַזאַ באַרעכטיקונג פון אַ פּאָר-אָרדענונג, מיט וועלכער דער קיסר האָט סקאַסירט געלט-תביעות פון אַ רייַ נירנבערגער יידן: „היות, ווי איר (ד. ה. די יידן) באַלאַנגט צו אונז (ד. ה. צום קיסר) און צו דער מלוכה סיי מיטן לייב, סיי מיטן האַב און גוטס, מעגן מיר מיט אייך און מיט אייער פּאַרמעגן באַלעבאַטעווען, טון און האַנדלען, אַזוי ווי מיר ווילן און ווי מיר האַלטן דאָס פּאַר גוט...“

דער געדאַנק, וואָס איז דאָ אַרויסגעזאָגט געוואָרן, איז בעת די „יידן-שריפות“, דערהויבן געוואָרן צו אַ פּרינציפּ און ער ווערט וואָס ווייטער, אַלץ שאַרפער באַטאָנט און פאָרמולירט. אָט, אַ שטייגער, די פאָרמולירונג זיינע אין אַ בריאַנדענבורגער דאָקומענט פון י. 1462: וועַן עס ווערט געקרוינט אַ רוימישער קעניג אָדער קיסר, האָט ער דאָס רעכט פון אַלע יידן אין דער מלוכה אָפּצונעמען דאָס האַב און גוטס און ער מעג זיי אויך לאָזן אויסראָטן, איבערלאָזנדיק בלויז אַ קליין הייפּצלע, עס זאָל פון זיי בלייבן עפּעס צום אָנדענק...“ נאָך אינטערעסאַנטער איז אין דעם פּרט אַ דאָקומענט פון י. 1477, וואָס באַווייזט, אַז ווילנדיק, נישט ווילנדיק, האָבן די יידן אַיין געמוזט מספּים זיין צו דער מוראדיקער טעאָריע. אינם דאָזיקן דאָקומענט וועגן זיך די רעגענסבורגער יידן צום פויפּסטלעכן לעגאַט מיט אַ בקשה, אַז ער זאָל זיי שיצן פאַר רדיפות. זיי אַרגומענטירן עס דערביי אויף אַזאַ אופן: „קיסר פרידריך האָט בעת זיין קרוי-נונג, פונקט ווי די פריערדיקע קיסרים, געגנומען אין זיין רשות אַלע יידן פון דער מלוכה און בפרט די יידן פון רעגענסבורג. ער האָט דאָס געטון אויפן סמך פון זיין ספּעציעלן אייגנטומס-רעכט, בכדי די יידן זאָלן נישט פאַרטיליקט ווערן דורך די קריסטן, נייערט זיי זאָלן לויט די באַשטימונגען פונם געזעץ דערהאַלטן ווערן ביים לעבן לזכרון פון קריסטוסעס ליידן...“

ער כאָן די טעאָריע.

די פראַקטיק איז לגמרי נישט געבליבן הינטערשטעליק. דאָ ווייטער ברענגען מיר אַ צונויפשטעל פון פרטים וועגן דעם פינאַנ-ציעלן דרוק, וועלכן די קיסרים האָבן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אָנגעוואַנדט לגבי צו יידן:

א) נאָרמאַלע שטייערן לטובת די קיסרים.

1. „דער גאָלדענער אָפּצער-מעניג“, געוויסן אויך

„געמיינער אָפּפֿער-פּעניג" אָדער „ווייניאַכטס-שטייער". איינגעפירט האָט דעמדאָזיקן שטייער, ווי שוין באַוואוסט, לודוויג דער בייער, וועלכער האָט אין י. 1342 פּאַראָדנט, אַז אַ יעדער ייד, וואָס ציילט איבער 12 יאָר און פּאַרמאָגט מינדעסטנס 20 גילדן זיין אייגנס, איז מחויב יעדעס יאָר צו צאָלן לטובת דעם קיסר 1 גילדן לייב-צינז. אין דער צייט פון קיסר זיגמונד (1411—1437) פלעגט מען אויף פּאַרשיידענע אופנים איינמאָנען דעם „גאָלדענעם אָפּפֿער-פּעניג". אַזוי, א שטייגער, פלעגט מען אין שוואבן איינמאָנען צו 1 גילדן פון יעדן ייד, וואָס איז אלט געווען העכער 13 יאָר, בעת אין פראַנקפורט פלעגן צו 1 גילדן צאָלן בלויז פּאַרהייראָטע יידן און יידישקעס.

עס פלעגט אויך פּאַסירן, אַז מען האָט אָן א צייכונג פון יידישע קעפ באַשטימט געוויסע סכומים, וועלכע די קהילות דאַרפן אַריינטראָגן אלס א „גאָלדענעם אָפּפֿער-פּעניג". דאָס איינמאָנען דעמ-דאָזיקן קאָפּ-שטייער ביי יידן לאָזט זיך פעסטשטעלן ביזן סאַמע סוף פון מיטלאַלטער. אין י. 1500 האָט דער קיסר פּאַראָדנט, אַז רייכע יידן זענען מחויב אויפצוצאָלן דעם קאָפּ-שטייער פּאַר אָרעמע יידן, וואָס זענען תחילת פון אים געווען באַפרייט.

2. נאָרמאַלער יידן-שטייער: אין דער באַהאַנדלטער תקופה איז דערדאָזיקער שטייער געווען די גאַנצע צייט פּאַרמשפונט ביי די שרות און שטעט, וועלכע פלעגן באַשטימען זיין הויך אוּן אָפּצאָלן דעם קיסר א באַשטימטן טייל פון די איינגעמאָנטע געלטער (געווינסעך א העלפט אָדער א דריטל). אין עסטרייך האָט דער יידן-שטייער בא-טראָפן אין יאָר 1379 — 10.000 פונט; אין י. 1397 — 16.000 גילדן; אונטער פרידריך III (1458—1493) — 200 גילדן פון עסטרייכישע יידן אוּן 500 גילדן פון די יידן אין שטייערמארק, קערנטען אוּן קראַין.

ב) אויסערגעוויינלעכע שטייערן.

1. „קרוינונגס-שטייער": דער קיסר פלעגט אים אויס-מאָנען ביי די יידן באַלד נאָך דער קרוינונג, אלס סימן, אַז ער נוצט נישט אויס זיין „רעכט" צו לאָזן זיי פּאַרטיקן, נייערט ער לאָזט זיי איבער ביים לעבן „צום אָנדענק פון קריסטוסעס לייַדן". דער קרוינונגס-שטייער האָט באַטראָפן א העלפט, א דריטל אָדער א פערטל פון די יידישע פּאַרמעגנס. געניוע ידיעות זענען אונז פּאַרבליבן וועגן די „קרוינונגס-געלטער", וואָס זענען אויפגעמאָנט געוואָרן ביי

די יידן אין די יאָרן 1433, 1438, 1444, 1451 און 1494. לויט דעם אונז שוין באַוואוסטן פּראָיעקט פון דעם ווינער הויף-ייד נחום, האָבן די יידן פון דער גאָרער מלוכה געדאַרפט אין י. 1438 איינצאָלן לטובת דעם קיסר 156.000 גילדן קרוינונגס-שטייער. אין י. 1451 פאַרלאַנגט פרידריך III אין א געהיימען צירקולאַר, אז די שטעט „זאָלן בסוד-סודות אויספֿאָרשן די גרויס פון די יידישע פאַרמעגנס", בכדי דער קיסר זאָל קאָנען באַשטימען דעם סכום קרוינונגס-געלטער, וואָס האָט געזאָלט באַצאָלט ווערן פון די פאַרמעגנס.

2. קריגס-שטייער: לויט די אויפגעהיטע קוועלן-ידיעות זענען זיי ביי די יידן אויפגעמאַנט געוואָרן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אין די יאָרן 1373, 1396, 1422, 1425, 1427, 1430, 1432, 1462, 1463, 1470, 1475, 1484, 1486, 1491, 1494, 1497, 1499. די הויך פון די קריגס-שטייערן איז געווען פאַרשיידן: אום צו דעקן א טייל הוצאות, וואָס עס האָט אָפּגעקאָסט דאָס צונעמען די מאַרק-גראַפשאַפט בראַנדענבורג פון די ווימעלסבאַכער, האָט קיסר רודאָלף IV אויסגעפֿרעסט אין י. 1373 פון די יידן אין אויגסבורג 10.000 גילדן און פון די יידן אין אולם — 12.000 גילדן. אין י. 1396 פאַרלאַנגט דער קיסר פון 5 פּרענקישע שטעט (נירנבערג, רעטענבורג, וויסענבורג, ווינדסהיים און שווײַנפורט), ווי אויך פון זייערע יידן 10.000 גילדן „צוליב דער גרויסער מלחמה מיט בעמען".

אין י. 1422 האָט דער קריגס-שטייער באַטראָפן 10% פון די יידישע פאַרמעגנס און איז געווען באַשטימט פאַר דער מלחמה מיט די הוסיטן; אין י. 1427 האָט דער הוסיטן-שטייער געדאַרפט באַטרעפן צו 1 גילדן פון יעדן יידישן קאָפּ אָן אונטערשייד פון עלטער; אין די י"י 1430 — 1432 האָט דער קיסר באַשטימט די הויך פון דעם הוסיטן-שטייער ווי־טן אָפּמאַך מיט יעדער קהילה באַזונדער. דער קריגס-שטייער פון י. 1462 האָט געטראָפן בלויז די דרום-דייטשע יידן און ער איז געווען באַשטימט אויף צו באַפרידיקן דעם בראַנדענבורגער קור-פירשט פאַר זיין קריגס-דינסט.

אין י. 1475 איז דער יידישער קריגס-שטייער באַשטאַנען פון א קאָלעקטיוון חוב, צו לייפערן 400 צענטנער פוילווער (פאַרן קריג מיט אונגאַרן). אין יאָר 1491 האָבן די יידן פון דער מלוכה געדאַרפט צוזאַמען איינצאָלן 2.800 גילדן קריגס-שטייער. אין י. 1494 האָט דער קריגס-שטייער באַטראָפן 1/3 פון די יידישע פאַרמעגנס.

זייער באַדייטנדיק האָט געמוזט זיין דער קריגס-שטייער אין י. 1499 צוליב דער מלחמה מיט דער שווייץ: א ראיה, אַז אַזא קלייניע קהילה, ווי נערדלינגען האָט דעמאָלט געמוזט באַצאָלן 2000 גילדן.

3. אויסערגעווייניקע שטייערן אויף צו דעקן די הוצאות פונם קאָנציל אין קאָסטינץ (1414–1418).

דער קיסר האָט פון די יידן אויסגעפרעסט פאַר דעמדאָזיקן צוועק אומגעהויערע סכומים. אַזוי, א שטייגער, האָבן די יידן פון קעלן פאַרגעלייגט צו געבן 12.000 גילדן, פון אויגסבורג – 2.800 ג., פון מאַינץ – 2.000 ג., פון וואָרמס – 1.500 ג., פון אולם – 933 ג. דער קיסר איז אָבער מיט דידאָזיקע פאַרשאַפן נישט געווען צעפרידן און ער האָט פון די יידן אין קעלן פאַרלאַנגט 84.000 גילדן. מיט די יידן אין פראַנקפורט האָט ער פאַרהאַנדלט וועגן א העלפט און דאַן וועגן 1/3 פון זייערע פאַרמעגנס; מיט די יידן אין רעגענסבורג – וועגן 1/3 פון זייער האָב; ביי די יידן אין נירנבערג האָט ער געזומען 12.000 גילדן און אז. וו. אין צוזאַמענהאַנג דערמיט, וואָס דער קיסר האָט אויפן זעלבן קאָנציל אויסגעפועלט ביים פויפסט מארטין V א באַשטעטיקונג פון יידישע פריווילעגיעס, האָט ער שפעטער פון די יידן געפאָדערט ספעציעלע שטייערן.

4) בילאַן-געלטער (1418) פאַר זיין באַמיונג: זיי האָבן באַטראָפן „דעם 30-סטן פעניג", דהיינו, 3 1/3% פון די יידישע פאַרמעגנס און האָבן לויט א פראַגמענטאַרישער רשימה אַריינגעטראָגן 600 גילדן פון 14 שוואַבישע קהילות.

ג) אויסערגעווייניקע „שאַצונגען" (אויספרעסונגען) פון יידן.

1) הכנסות פון סקאַסירן און פאַרקויפן יידישע געלט-תביעות. באַזונדערס ענערגיש האָט דעמדאָזיקן הכנסה-קוואַל אויסגענוצט קיסר וועגצל. אין י. 1385 שיסט ער אן אָפמאַך מיט די שוואַבישע שטעט, לויט וועלכן ער פארקויפט זיי פאַר 40.000 גילדן אלע געלט-תביעות פון זייערע יידן, וואָס זענען נאָך געבליבן אייגצומאַנען, נאָכדעם, ווי דער קיסר האָט פון די תביעות סקאַסירט די אַנגעוואַקסענע פראַצענטן און 1/4 פונם קאַפּיטאַל.

אין י. 1390 שיסט דער קיסר אן ענלכן אָפמאַך מיט א ריי פירשטן און שררות: ער באַפרייט זיי פאַר א געהעריקן אָפצאָל פון עלע חובות, וועלכע די יידן האָבן געהאַט פון זיי צו פאָדערן. בלויז

פון דריי שרות – פונם הערצאָג פרידריך פון בייערן, פונם בישאָף פון ווירצבורג אוּן פונם גראָף פון עטינגען, האָט דער קיסר פאַר דערדאָזיקער חובות-סקאַסירונג באַקומען 45.000 גילדן, צו 15.000 ג. פון אַ יעדן. קיסר וועלנצל איז נישט געווען דער ערשטער, וואָס האָט אויסגעפונען דעם געשיקדערטן הכנסה-קוואַל, אוּן אַ פשיטא שוין דער דער לעצטער, וואָס האָט פון אים געשעפט גרויסע פראָפיטן.

נאָך פאַר וועלנצלען האָבן זיך באַנוצט מיטן דאָזיקן מעטאָד, אויסצופרעסן איוף אַן אומדירעקטן אופן יידישע געלטער, קיסר לודוויג דער בייער און רודאָלף IV. די לעצטע האָבן אָבער אויף זאָ אופן געהאַנדלט בלויז אין אינדיווידועלע פאַלן לגבי בצ-שטימטע יידישע פראָצענטניקעס און באַשטימטע בצלי-חובות, בעת וועלנצל האָט דערפון געמאַכט א סיסטעם פון אַלגעמיינער בא-דייטונג. די נאָכפאָלגער פון וועלנצלען, זעענדיק דעם חורבן, וועלכן דער סיסטעם האָט אָנגעמאַכט אין דער יידישער וירטשאַפט, האָבן זיך באַנוגנט דערמיט, וואָס זיי פלעגן נעמען ביי יידן אָנטשפרעכנ-דיקע גרויסע סכומים פאַר פריווילעגיעס, אַז די יידן וועלן אין משך פון א באַשטימטער צייט באַפרייט ווערן פון דער סכנה צו מוזן רעדוצירן אָדער זיך אינגאַנצן אָפזאָגן פון געלט-תביעות און פראָצענטן. די ערשטע פריווילעגן פונם דאָזיקן מין זענען באַוואוסט פון י. 1401. קיסר רופרעכט III האָט זיי אַרויסגעגעבן פאַר די יידן אין מ ע י נ ץ, פראַנקפורט און קעלן. דער קיסרלעכער „חסד"–נישט אָנצוווענדן קיין סקאַסירונגען פון יידישע תביעות האָט געזאָלט, לויט די פריווי-לעגיעס, חל זיין אויף אַ צייט פון 3 יאָר. עס איז נישט באַוואוסט, וויפל דער „חסד" האָט אָפגעקאָסט די יידן, ס'ווייזט אָבער אויס, אַז נישט ווייניק... אין י. 1416 האָבן ענלעכע פריווילעגיעס אַרויסבצ-קומען ביים קיסר די יידן פון נ י ר נ ב ע ר ג, נ ע ר ד ל י נ ג ע ן, ו י י ס ע נ ב ו ר ג און ו י נ ד ס ה ע י ם; אין י. 1444–די יידן פון אולם; אין י. 1467 אַ געוויסער ייד מושמאַן (משה) וכדומה.

2. אַ נ ד ע ר ע „ג ע ל ט-ש א ַ צ ו נ ג ע ן": אין י. 1463 האָט דער קיסר אַרויפגעלייגט אויף די יידן א ספעציעלן שטייער „אויף צו דעקן די מערקבאַרע חובות" פונם מלוכהשן אוצר. דער שטייער האָט באַטראָפן 10% פון די יידישע פאַרמעגנס. די יידן פון פרַנק-פורט האָבן צוליב דערדאָזיקער „שאַצונג" געמוזט איינצאָלן 2.300 גילדן. צוויי יאָר שפעטער (1465) האָט דער קיסר פאַראָרדנט אַ נייע

„יידן-שאַצונג" אונטערן תירוץ, אַז יידן נעמען וואוכער-צינזן, דהיינו, פראָצענטן פון פראָצענטן. פראַנקפורטער יידן (און נישט בלויז זיי!) האָבן צוליב דעם געמוזט צאָלן פרישע 1000 גילדן. אין י. 1471 איז דער קיסר אַרויס מיט אַ פּאָן, אייניצופירן אַ חוק דעם באַשטייער-דיקן יאָרלעכן „אָפּפער-פעניג" נאָך אַ צווייטן יאָרלעכן יידן-שטייער, וואָס האָט געזאָלט באַטרעפן צו 3 גאָלד-גילדן פון אַ יעדער יידישער באַעבאַטישקייט („שטייער-משפחה").

אין צוזאַמענהאַנג מיט דעמדאָזיקן פּלאַן איז צונויפגערופן געוואָרן אַ ספּעציעלער יידישער ועד קיין רעגענסבורג, אָבער עס איז נישט באַוואוסט, מיט וואָס דער ענין האָט זיך געענדיקט.

ה) הכנסות פון פּראַטיילן און באַשטעטיקן פריוויליגיעס און „חסים-ברוו". אין די יאָרן 1401—1402 האָט דער קיסר פאר אַזעלכע „באַווייזן פון גענאָד" געזוכט פון די יידן אין מאַינץ 100 גילדן, פון דער פראַנקפורטער קהילה 300 ג., פון דער רעגענסבורגער קהילה 200 ג. וכדומה. אין י. 1416 נעמט דער קיסר פון די יידן אין נירנבערג, ווינדסהיים, נערדלינגען און וויסענבורג 10% פון זייערע באַווענגען פאר אויסשטעלן זיי אַ „פריט-בריוו", וואָס האָט אַנטהאַלטן אייניקע באַגינסטיקונגען אין דער פראַגע פון די יידישע לאַנד- און שטאָט-שטייערן.

ה) הכנסות פון שטראָף-געלטער.

אין אַ צייט, וועו מען האָט די יידן כסדר באַשולדיקט אין פאַרשיידענע פאַרברעכנס, איז דערדאָזיקער הכנסה-קוואַל געווען באַזונדערס גרויס אין וויכטיק אין דער קיסר פלעגט נישט אויסלאָזן קיין שום געלעגנהייט, בכדי פון אים צו שפּן גרויסע געלטער. נישט זעלטן האָט געטראָפן, אַז דער קיסר פלעגט זיך אַריינמישן אין פראָצעסן, וואָס זענען פאַרפירט געוואָרן קעגן יידן דורך לאַנד-שרות אָדער שטעט, אין אונטערהאַנדלען מיט די לעצטע וועגן דעם חלק, וועלכן זיי דארפן אים אינצאָלן פון די אויסגעפרעסטע שטראָף-געלטער.

1. כל המינים ליסטונגען און „מתנות" פאַרן קיסרזעכן הויף.

זיי האָבן דערעיקרשט באַשוועדט די יידן פון די מלוכה-שטעט. אַזוי, אַ שטייגער, זענען די יידן פון פראַנקפורט, בעת אַ באַזוך פונם קיסר אין דער שטאָט, געווען מחויב צו לייפערן פאַרמעט פאר

זיין קאנצעלאריע, בעטגעוואנד פאַרן הויף, קעסטן פאר דער הויף-קוך, „גלט-מתנות" פאר פארשיידענע הויף-באאמטע וכדומה. ענלעכע התחייבותן האָבן אויך באדריקט די יידן פון נירנבערג און אַנדערע שטעט. לויט ווי ס'באווייזן די חשבונות פונם רייכס-קעמערער קאנראד פון ווינסבערג (פון י. 1438), האָבן די יידן געמוזט אויס-האלטן כלערליי שליחים, וועלכע דער קיסר פלעגט ארומשיקן איבערן לאַנד.

פון דער גרויסער רשימה פון יידישע שטייערן, לייסטונגען, מתנות וכדומה ווערט בולט די ראָלע, וועלכע די יידן האָבן געשפילט אין דער פינאַנץ-ווירטשאפט פון די דייטשע קיסרים. ס'ווילט נאָך געווען כדאי צו ברענגען פאַרגלייכונגס-מאַטעריאַל, וואָס זאָל אילוסטרירן דעם פראָצענט, וועלכן די הכנסות פון די „ליבע קאמער-קנעכט" האָבן אויסגעמאכט אין דעם אלגעמיינעם מלוכה-בודזשעט. דאָס איז אָבער, ליידער, נישט מעגלעך, מחמת די צעזייטע קוועלן-ידיעות וועגן דער באלעבאטישקייט פון די קיסרים אין מיטלאלטער, קלעקן נישט אויף צו שפּן זיך אַן אלגעמיין בילד וועגן זייערע בודזשעטן. ווי נישט איז, מאַכן אָבער די צעזייטע ידיעות דעם איינדרוק, אַז די הכנסות פון די יידן האָבן מיט זיך פאָרגעשטעלט איינע פון די וויכטיקסטע און באַדייטנדסטע פאָזיציעס אין דעם קיסרס באלעבאטישקייט.

אַזוי, א שטייגער, האָט זיך קיכר ז י ג מ ו נ ד אין א בריוו פון 30/I 1412 באקלאָגט, אַז די הכנסות פון דער מלוכה באטרעפן א יאָר טן-הכל 13.000 גילדן. באַלד דערויף האָט ער געזומען „פאַרבעסערן" דעם טרויעריקן כוצב. אָנהויבנדיק, ווי דער שטייגער איז, פון די „ליבע קאמער-קנעכט". דער צרפאָג איז געווען אַזעלכער, אַז בלויז איין אינציקע קהילה, דהיינו, די קהילה אין ק ע ל ן בייַם ריין האָט דעם קיסר אין י. 1414 פאַרגלייגט צו געבן 12.000 גילדן, וואָס דאָס באטרעפט כמעט אַזויפיל, וויפל ס'האָבן אין י. 1412 אויסגעמאכט די הכנסות פון דער גאַנצער מלוכה....

§ 77 די אויסבייטונג פונם „יידן-רעגאל" דורך לאנד-שרות און שטעט.

די שרות און שטעט, וואס האבן אויף די אונז שוין באַ-וואוסטע וועגן דערגרייכט דעם פאקטישן באזיץ פונם יידישן רעגאל, זענען געווען גצטרייע תלמידים פונם קיסר — דעם „אויבער-שוצהאר", ד. ה. זיי האבן געקענט גוט עקספלאַטירן דעם יידן-רעגאל. אט זענען די וויכטיקסטע שטייערן און אפצאזונגען, מיט וועלכע זיי האבן בעת דער באַהאנדלטער תקופה באדריקט „זייערע יידן".

I. אין די ממשלה-געביטן פון די שרות באַ-געגענען מיר פאַלגנדיקע הכנסות פונם יידן-רעגאל:

1) נארמאלער יידן-שטייער: ער באַאַנגט אין פרינ-ציפ צום קיסר, ער איז אבער סיי וועלכער פארמשכונט צו די שרות (אין שטעט), אזוי, אז די לעצטע טרייבן אים אין פאר זיך ענטוועדער אינגאנצן, אדער בלויז א טייל פון אים. די הויך פון דעם שטייער באשטימט דער שרה פאר יעדער שטייער-משפחה באזונדער, גע-ווינקעך ביים דערצאנגען אים דעם „שוץ-בריוו" צו וואוינען אין זיין געביט.

אום צו קאנען העכערן דעם שטייער, פלעגט דער שרה ארויס-געבן די „שוץ-בריוו" בלויז אויף אייניקע יאר. ביים באנייען די „בריוו", פלעגט די יידישע שטייער-משפחה פון דאסניי איינגעשפאצט ווערן. די סכומים, וועלכע א שטייער-משפחה האט געצאלט דעם שרה אלס „יידן-שטייער" אדער „יידן-שוצגעלט" זענען געווען פאר-שיידן: רייכע האבן געצאלט מער, ארעמע ווייניקער. געווייסע הנחות פלעגט מען מאכן פאר אלמנות, פלי-קודש, קעסט-קינדער וכדומה. אין ערצבישאפטום באמבערג האבן די שוצגעלטער באטראפן פון 4 ביז 10 גילדן א יאר פון יעדער שטייער-משפחה, אין דער קורפפאלץ פון 5 ביז 42 פונט, אינם ריסער געביט — פון 5 ביז 20 גילדן, אין די שטחים פון די בייערישע הערצאגן — פון 5 ביז 20 גילדן וכדומה. אין עסטרייך האט דער יידן-שטייער ארייגגעטראגן אין י. 1397 גאנצע 16.000 גילדן; ארום דער העלפט פון 15 י"ה (נאכן גירוש פון י. 1421) — בלויז 6.000 גילדן.

2) „נאכשטייערן" אדער „אפצוגס-געלטער" („לעצט-געלטער"): דער שרה פלעגט זיי נעמען ביי יידן, וועו זיי

האָבן געווָאלט איבערוואַנדערן אין אַ געביט פון אַן אַנדער שררה. די נאָכשטייערן זענען געווען אַ מין אַנטשעדיקונג פאַר די הכנסות, וועלכע דער שררה האָט צוליב דער איבערוואַנדערונג פאַרלוירן.

3) ל י ב צ א ך אָדער „ב א ג ל י ט-ג ע ל ט" (געלייט געלט): דאָס געלט, וואָס דער ייד האָט דעם שררה געצאָלט פאַרן שוץ בעת זיינע נסיעות איבער דעם שררהס געביט.

4) א ו י ס ע ר ג ע ו ו י נ ל ע כ ע ש ט י י ע ר ן א ו ן „מתנות": דער שררה האָט זיי געזומען ביי די יידן ביי פאַרשיידענע געלעגנהייטן, ווי, אַ שטייער, בעת אַ מלחמה אָדער צוליב פאַמיליע-פייערלעכקייטן. אַזוי, למשל, האָבן די עסטרייכישע יידן ביים סוף פון 15-טן י"ה געמוזט צאָלן זייער לאַנד-שררה – דעם הערצאָג גרויסע שטייערן פאַר מלחמות מיט די טערקן אוּן אונגארן. אין י. 1446 האָבן דיזעלבע יידן געמוזט געבן דער שוועסטער פונם הערצאָג פ ר י ד ר י ך אלס התונה-מתנה" גאַנצע 60.000 גילדן.

5) א ו י ס ע ר ג ע ו ו י נ ל ע כ ע „ש א צ ו נ ג ע ן": צו אַזעלכע האָט, אַ שטייגער, באַאַנגט דער בארימטער אָפמאַך פון אַ ריי שררות מיטן קיסר ו ע נ צ ל, וואָס איז געשלאָסן געווָארן אין י. 1390. לויט דעמדאָזיקן אָפמאַך האָבן די שררות פאַר אַ פאַרהעלטנישמעסיק קליינעם אָפצאָל לטובת דעם קיסר געמוזט איינמאָנען די געלט-תביעות, וואָס האָבן באַלאַנגט צו זייערע יידן אוּן זיך בארריי-כערן מיט די איינגעצויגענע געלטער.

טייטמאָל האָבן די שררות נישט געווארט אויף אָפמאַך מיטן קיסר, נאָר זיי האָבן אַליין דורכגעפירט אַ מין קאָנפיסקאַטע פון יידישע תביעות פאַרן אייגענעם נוצן, ביי אַ גלייכצייטיקער סקאַסי-רונג פון אַ געוויסן פראָצענט חובות. אַזוי, אַ שטייגער, האָט דער מאַינצער ערצבישאָף אין י. 1405 סקאַסירט 1/5 פון די יידישע תביעות אוּן פאַרָאַרדנט, אַז מען זאָל אים די איבערגעביבענע 4/5-טל אייני-צאָקן אין פיר ראַטעס. אַזוי האָט אויך דערזעלבער ערצבישאָף גע-האַנדלט אין די יאָרן 1407 אוּן 1420.

6) אָ פ צ אָ ר ו נ ג ע ן פ א ר פ ר י ו ו י ל ע ג י ע ס א ו ן כ ל ה מ י נ י ם ל י י ס ט ו נ ג ע ן פ א ר ד י ה ו י פ ן פ ו ן ד י ש ר ר ו ת.

II א י ן ד י ש ט ע ט, וואָס זענען געווען אין באַזיץ פונם יידן-רעגאָל, איז דאָס בילד נאָך טרויעריקער, דער שטייער-דרוק אוּן

סתם אויספרעסונגען האָבן דאָ דערגרייכט די העכסטע מדרגה. פון דער אויפגעהיטער מענגע קוועלן-ידיעות וועגן די געווינלעכע אונ אויסערגעווינלעכע שטייערן און אָפּצאָלונגען, וועלכע מיר ברענגען דאָ ווייטער, נעמען מיר אַרויס בלויז די סאַמע כאַראַקטעריסטישע.

א) געווינלעכע שטייערן און זאָלן.

1) דער נאָרמאַלער יידן-שטייער, גערופן אויך „בירגער-גלט": די שטעט האַנדלען בנוגע דעמדאָזיקן שטייער, פונקט ווי די שרורות. די אָפּצאָלונגען זענען יאָרלעכע און ווערן באַשטימט דורך די שטעט לויט דער גרויס פונם פאַרמעגן פון יעדער יידישער שטייער-משפחה. אין פראַנקפורט ביים מאַין האָבן זיי באַטראָפן: אין י. 1412 פון 11 ביז 20 גילדן פון אַ שטייער-משפחה, אין י. 1413 — פון 31 ביז 60 גילדן, אין י. 1432— פון 10 ביז 80 גילדן. ענלעך זענען אויך געווען די שטייער-סכומים אין נירנבערג און רעגענסבורג. אין קלענערע שטעט כלעגן זיי דערגרייכן ביז 40 גילדן פון אַ שטייער-משפחה.

2) געווינלעכע קאָמונאַלע לאַסטן, ווי, אַ שטייגער, געלט-לייסטונגען אויף צו פאַרריכטן די באַפעסטיקונגען פון דער שטאָט, אויף שטאָט-וואַך אָדער אויף שטאָט-שוץ בעת שריפות וכדומה: די יידן האָבן געטראָגן דידאָזיקע לאַסטן אינאיינעם מיט די איבעריקע שטאָט-מענטשן. אין רעגענסבורג, אַ שטייגער, זענען די יידן געווען מחויב (לויט אַ „פייער-פאַראַרדענונג" פון י. 1490) אויסצוהאַלטן 20 פייערלעשער און 20 שפּריצן, חוצדעם, האָבן זיי נאָך געמוזט צאָלן אַ שטייער אויף אויסצוהאַלטן אַ טייל באַווא-כונג פון דער שטאָט.

3) „שוץ-שטייער": פאַר דעם רעכט צו האָבן אַן אייגענע שוץ צאָלן די קהילות לטובת די שטעט ספעציעלע „שוץ-שטייערן". אין קלייניע שטעט (ווי, אַ שטייגער, אין נערדלינגען) האָט דער „שוץ-שטייער" באַטראָפן פון 5 ביז 36 גילדן אַ יאָר, אונ אין גרעסערע שטעט אַ סך מער.

4) הויז-שטייער: די שטעט פלעגן זיי נעמען אייגנאַ-ליק אין דער פאָרם פון אָפּצאָלונגען פאַר דער דערלויבעניש אויף אויפצובויען נייע יידישע הייזער. אין נירנבערג האָט דער הויז-שטייער באַטראָפן 12% פון דעם סכום, אויף וועלכן מען האָט איינ-געשאַצט דעם ווערט פונם נייעם הויז. דעמדאָזיקן הויז-שטייער האָבן

יידן אויך געמוזט צאָלן, וועָן זיי האָבן אָפּגעקויפט אַ הויז ביי נישט-יידן, סיידן זיי האָבן איבערגענומען אַלע לאַסטן, מיט וועלכע דאָס הויז איז געווען באַשווערט לטובת דער שטאָט, אייִדער עס איז געווארן אַן אייגנטום פון אַ יידן.

5) יערלעכע שטייַערן פון יידישע „טרינק-הייַזער" (שענקען): זיי וועָרן דערמאָנט אין דאָקומענטן פון פרייבורג אין בריזגאָי, נערדלינגען, ווין וכדומה. אין מאַנכע שקצן וועָרן זיי אָנגעוויזן מיט דער באַצייכענונג „וויין-און-געלטּ" אָדער „וויין-שטייער".

6) דירה-געלטער פון וואוינונגען אָדער קרעמען אין שטאָטישע הייזער: זיי פלעגן כסדר געהעכערט ווערן, אַזוי, אַז מאַנכע קהילות פלעגן זיך וועגדן נאָך שוין צום קיסר. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן אין י. 1416 די קהילות פון נירנבערג, נערדלינגען, ווינדסהיים און וויסענבורג אַרויסבאַקומען פּאַר טייערע „מתנות" „פריי-בריוו" פונם קיסר, וואָס פאַרוועט די מאַגיסטראַטן אוּן שררות פון דידאָזיקע שטעט, צו העכערן די דירה-געלטער פון יידן.

דאָס סאַמע טרויעריקסטע קאַפּיטל אין דער באַציונג פון די שטעט צו די יידישע „פּאַקט-בירגער" שטעלן מיט זיך פאָר:

ב) די אויסערגעוויינלעכע שטייערן אוּן „מתנות", וועלכע די שטעט פלעגן אויספרעסן פון די יידן בייַ פאַרשיידענע געלעגנהייטן. אין י. 1384 פּרעסט אויס דער שטאָט-ראַט אין רעגנסבורג פון זייַנע יידן אַ סכום פון 22.000 גילדן: ער וואַרפט אַריין אין תפיסה אַלע יידן פון דער שטאָט אוּן לאָזט זיי פריי ערשט דאַן, וועָן זיי האָבן אייַנגעווילקט צו ברענגען דעם פאַרלאַנגטן סכום; אין י. 1386 צווינגט דער שטאָט-ראַט פון קענינגסהאָפן זייַנע יידן, זיי זאָלן אַריינטראָגן אַן אויסערגעווויינלעכן שטייער-סכום אין דער גרויס פון 20.000 גילדן. אין נירנבערג האָבן די יידן אין י. 1384 געמוזט „אָן אַ צוואַנג" אייַנצאָלן דעם שטאָט-ראַט 4000 גילדן, אַז ער זאָל זיי שיצן פאַר אויסרויבונגען. אין י. 1385 גיבן זיי דעם שטאָט-ראַט דריי מאָל גרויסע געלט-מתנות צוליב דערזעלבער סכנה. אין דעמזעלבן יאָר דערלאַנגען די מאינצער יידן דעם שטאָט-ראַט 3000 גילדן, ווייל ער האָט צוגעזיגן צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט אייניקע „יידן-טויטער".

אויפן סמך פון דעם אונז שוין באַקאַנטן אָפמאַך, וואָס די שוואַבישע שטעט האָבן אין י. 1385 געשלאָסן מיטן קיסר וו ע נ צ ל, האָט נ י ר נ ב ע ר ג אַליין אינגעמאַנט פאַר זיך יידישע תביעות אויף א סכום פון 80.986 גילדן, דהיינו, צוויי מאָל אַזויפיל, וויפל אַלע שוואַבישע שטעט צוזאַמען האָבן דערלאַנגט דעם קיסר פאַר דעם רעכט, צו מעגן קאָנפיסקירן יידישע תביעות פאַרן אייגענעם נוצן.

ענלעך זעען אויך אויס די קוועלן-אילוסטראַציעס פון 15-טן י"ה. על-פי-רוב פלעגן די שטעט אינם דאָזיקן יאָרהונדערט אָנווענדן דאָס אויסגעפרואוועטע מיטל פון פאַרעפטירן רייכע יידן, בכדי פון זיי אַרויסצופרעסן גרויסע אויסלייז-געלטער. אין א באַזונדערס גרויסן מאַסשטאַב האָבן זיך באַנוצט מיטן דאָזיקן מיטל פון גאלט-אויספרעסונגען די שטאָט-ראַטן פון נ י ר נ ב ע ר ג און ר ע ג ע נ ס-ב ו ר ג (בפרט אין די יאָרן 1463 און 1473).

א חוץ די געשיידערטע אופנים, ווי אַזוי די דייטשע „שוץ-האַרן" פלעגן עקספלאָאַטירן דעם יידן-רעגאל, איז געווען נאָך איין מעטאָד פון עקספלאָאַטאַציע, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר „די קרוין" פון אַלע יידן-באַדריקונגען און אויספרעסונגען. דאָס איז געווען די י י ד ן-פ א ר ט ר י י ב ו נ ג. ביי דעם פינאַנץ-פאָליטישן כאַראַקטער פון די יידן-פאַרטריבונגען פון דייטשלאַנד וועלן מיר זיך אָבער, צוליב א בעסערן צוזאַמענהאַנג, אָפשטעלן אין איינעם פון די ווייטערדיקע אַפּיטלען.

קאפיטל זיבן און צוואנציק

דאָס ווירטשאַפטס-לעבן פון די דייטשע יידן
פאַר די יאָרן 1350 — 1500

(האַנדל, פרייע באַרופן, מלאכה, אומבאַוועגלעכער באַזיץ)

78 § דער יידישער האַנדל.

פאַרשיידענע סיבות האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה גורם געווען דערצו, אַז דאָס ווירטשאַפטס-לעבן פון די דייטשע יידן זאָל זיך וואָס מער אַנטוויקלען אין אַן אייגנזייטיקער ריכטונג, דהיינו, אין דער ריכטונג פון קרעדיט-אָפּעראַציעס. פונדעסטוועגן זאָזט זיך פעסטשטעלן א ריי פאַקטן, וועלכע באַווייזן, אַז די וואוכערייַ איז נישט געווען דער אייגנציקער קוואַל, פון וועלכן די יידן האָבן דעמאָלט געצויגן זייער יניקה. פונקט ווי אין דער פאַריקער תקופה (1350—1250) איז דער אונטערשייד צווישן דער אַלגעמיינער און יידישער ווירטשאַפט מער געווען א קוואַנטיטאַטיווער, איידער א קוואַליטאַטיווער. זייער בולט וועלן דאָס ווייזן די קוועלן-ידיעות, וועלכע מיר ברענגען דאָ וויטער וועגן אַזעלכע יידישע באַשעפטיקונגען, ווי האַנדל, מלאכה, אומבאַוועגלעכער באַזיץ און פרייע באַרופן.

נאָך דעם „שווארצן טויט" האָט זיך פאַר דייטשלאַנד אָנגעהויבן א צייט, ווען עס האָט געמוסן דערמאָנט דעם וועלטמאַרק. א באַזונדער באַדייטונג האָבן באַקומען די האַנדלס-באַציונגען צווישן דייטשלאַנד און די רייכע צפון-איטאַליענישע שטעט, וועלכע האָבן געוועלטיקט איבערן לעוואַנטישן האַנדל. נישט געקוקט אויף די גרויסע שטערונגען, וועלכע די יידן האָבן געהאַט אויסצושטיין פון די דייטשע

סוחרים-גיידעס, האָבן זיי פֿאָרט באַוויזן צו דערגרייכן אַ געווינ[ן]
אָנטיל אין דעם דייטש-איטאַליענישן האַנדל׳ס
פּאַרקער. באַזונדערס איז דאָס שייך די יידן, וואָס האָבן געלעבט
אין די דרום-דייטשע שטעט און שטעטלעך, ווי נירנבערג,
רעגענסבורג, פּעטאַו (אין זאַלצבורג) וכדומה.

פון די יאָרן 1377, 1393, 1400 און 1401 איז אונז אויפגע-
היט געוואָרן אַריי דאָקומענטן פון קערנטען און שטיירמאַרק,
וואָס אידוסטרירן אונז אַ העפטיקע אַגיטאַציע, מיט וועלכער ס׳האָבן דע-
מאָלט אָנגעפירט די שטעט פון דידאַזיקע טעריטאָריעס קעגן דעם
יידישן האַנדל. די אַגיטאַציע האָט אַ לאַנגע צייט נישט געהאַט קיין
דערפאָלג און זי האָט דערגרייכט איר ציל ערשט אַרום דער העלפט
פון 15-טן י״ה. אַז עס האָט זיך דערביי געהאַנדלט וועגן די יידישע
מכסים מיט איטאַליע, באַווייזן אונז צווויי אינטערעסאַנטע קוועלן-
ידיעות פון די יאָרן 1389 און 1423.

אין יאָר 1389 באַקומען דריי עסטרייכישע יידן פּונם הערצאָג
אַ דערלויבענים אויף צוּ רייזן קיין איטאַליע צוליב מסחר און איינ-
צוקויפן דאָרט צווישן אַנדערע סחורות אויך אתרוגים פֿאַרן אייגענעם
געברויך. באַזונדערס וויכטיק איז די קוועלן-ידיעה פון י. 1423: זי
דערציילט וועגן אַ השתדלות פונם זאַלצבורגער ערצבישאָף לטובת די
יידן פון פּעטאַו, אַז זיי זאָלן קאָנען אומגעשטערט פירן זייער האַנדל
מיט וועלדיג און זאָלן נישט זיין געצוואונגען צוּ צאָלן אַן
אומגערעכטן צאָל אויף די וועגן איבער קרצין און קערנטען.
אָנקלאָגעס קעגן דעמדאָזיקן האַנדל זענען אונז נאָך פֿאַרבליבן פון י.
1443, אָבער זיי באַווייזן בלויז, אַז די יידן האָבן געהאַט שטאַרקע
פּראָטעקטאָרן, וואָס האָבן געוואוסט, ווי צוּ פֿאַרלייזירן די אַגיטאַציע,
ערשט אין יאָר 1445 איז די יידן דערלאַנגט געוואָרן אַן אַנטשיידנ-
דיקער קלאַפּ דורכן קיסר פרידריך III, וואָס האָט אין אַ פּאָראָר-
דענונג פונם דאָזיקן יאָר באַשטימט, אַז „יידן איז פֿאַרוועהרט צוּ
טרייבן ווייטער אַ האַנדל מיט וועלצענער סחורות, מיט
שטאָפּן, געפיל (?), אייזן און וויין, אַ חוץ דעם וויין,
וועלכער וועהרט צו זיי פֿאַרמשפונט אויף צו זיכערן זייערע געלט-
תביעות״.

„Die Juden kein kauffmanschaft hinfüro nit mehr treiben... sollen mit Venedigischer Waar, mit Tuech und mit Gefüll, mit Eisen

noch mit Wein ausgenomben, wass die Juden Wein an ihrer Geltschuld nemen.

בײַם סוף פון 14-טן און אָנהויב 15-טן י״ה באָגעגענען מיר אויפן איטאַליענישן באָדן, אַ חוץ עסטרייכישע, אויך נירנבערגער יידן. אין י. 1390 ווײַלט אין וועגעדיג אַ נירנבערגער ייד מיטן נאָמען ר אַ ב ע ר ט, אוּן ער האָט דאָ געלט-עסקים מיטן דייטשן „פאָנדאקאָ". אין י. 1392 ווערט אין די שׂקטן, וואָס באַלאָנגען צום דייטשן האַנדלס-הויז (Fondaco dei Tedeschi) אין וועגעדיג דערמאָנט אַן אַנדער ייד פון נירנבערג מיטן נאָמען שמעון. ער ווײַלט אין דער שטאָט אַלס קאָמיסיאָנער פון די דייטשע יידן. אין דערזעלבער צייט ווערט אין די קרייזן פונם „פאָנדאקאָ" באַהאַנדלט די פראָגע וועגן צולאָזן צו אים אויך יידן. דער לעבהאַפטער האַנדלס-פאַרקער צווישן די דייטשע אוּן איטאַליענישע יידן האָט אָפט גורם געווען דערצו, אַז דייטשע יידן זאָלן זיך באַזעצן אין איטאַליע אוּן פצרקערט — איטאַליענישע יידן זאָלן זיך אַריבערפעקלען אין יענע דרום-דייטשע שטעט, וואָס זענען געווען דער צענטער פונם דייטש-איטאַליענישן האַנדל.

אַזוי, אַ שטייגער, באַגעגענען מיר אין י. 1398 אַ וועגצייגער ייד, וואָס באַזעצט זיך אין רעגענסבורג. אַרום יאָר 1409 וואַנדערט אויס פון נירנבערג די יידישע באַנקיר-און-האַנדלס-משפחה ר אַ פ אוּן באַזעצט זיך טיילווייז אין אַנקאָנאַ אוּן טיילווייז אין טרעוויזאָ. אין י. 1421 ווערט אין די שׂקטן פונם „דייטשן פאָנדאקאָ" אין וועגעדיק דערמאָנט אַ דייטשער ייד, ר באָ ו ן בן י צ ח ק, וואָס פירט האַנדלס-געשעפטן בשותפות מיט אַ סיצילישן ייד ו י ט א (חיים).

אַ חוץ די אויבן-געבראַכטע ידיעות וועגן דעם אָנטייל פון דייטשע יידן אינם האַנדל מיט איטאַליע, באַלאַנגען אַלע איבעריקע קוועלן-ידיעות צום א י נ ל ע נ ד י ש ן ה אַ נ ד ל פון די יידן אוּן מיר וועלן אויף זייער סמך באַווייזן, אַז דערדאָזיקער האַנדל איז לגמרי נישט געווען אַזוי קליין, ווי מען איז דאָס מסוגל אָנצונעמען אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פאַרשפרייטער מיינונג, אַז די דייטשע יידן זענען בײַם סוף מיטלאָלטער באַשטאַנען פון לויטער וואוכערניקעס...

פון די אינלענדישע אַרטיקלען, מיט וועלכע די יידן האָבן אין דער באַהאַנדלטער צייט געטריבן מסחר, ווערן אין די קוועלן דערמאָנט ת ב ו א ה, ו י י ן, ב ה מ ו ת, ג ע ו י ר צ ן, א י י ד ס-

שטיינער, גאָלד, זילבער, און אין מאַנכע געגנטן אויך שטאָפּן און פּאַרטיקע מכבושים.

זייער שטאַרק איז, ווייזט אויס, געווען די באַטיילונג פון די דייטשע יידן אין דעם תּבואה- און ווין-האַנדל. פון מאַינץ זענען אונז פון 1391 פאַרבליבן א רייַ שוידּ-בריוו, וועמענס יסוד עס זענען געווען יידישע ווין- אוּן תּבואה-לידּפערלענגען. אין דערזעלבער צייט האָט א באַזונדערס חשובן אָרט פאַרנומען דער ווין- און תּבואה-האַנדל אינם ווירטשאַפטס-לעבן פון די עסטרייכישע יידן. אין י. 1370 באַקלאָגן זיך די קלאָסטער-נייבורגער שטאָטלייט, אז יידן מאַכן זייַ א שטאַרקע קאָנקורענץ מיט זייער ווין-האַנדל. אין י. 1371 הויבן אויך מאַנכע עסטרייכישע שטעט אָן אַגיטאַציע נישט בלויז קעגן דעם ווין-האַנדל, נאָר אויך קעגן דעם תּבואה-מסחר פון די יידן. אין י. 1376 ווערט אין דעם שטאָט-רעכט פון פּעטאָ אַריינגעשטעלט א בא-שטימונג, וואָס פאַרווערט די יידן צו „טרייבן קויפמאַנשאַפט" אוּן צו האַלטן ווין-שענקען. אין י. 1396 גיט אַרויס דער עסטרייכישער הערצאָג אָן ענלעכן פאַרבאָט בנוגע די יידן אין לינץ אוּן ער פאַרווערט גלייכצייטיק די יידן אין גאַנץ שטייַר-מארק צו טרייבן א תּבואה-האַנדל. פונדעסטוועגן האָבן עסטרייכישע יידן געפירט א פאַרצווייגטן ווין- און תּבואה-האַנדל נאָך בעת דעם 15 י"ה. ווען עס איז אַרויס אין יאָר 1445 די אונז שוין באַקאַנטע פאַראָרדענונג פון קיסר פרידריך III, וואָס האָט די יידן דערלויבט צו האַנדלען בלויז מיט אָזא ווין, וואָס איז צו זיי פאַרמשפּונט געוואָרן, האָט דאָס נישט געשטערט צו האַנדלען אויך מיט איינגעקויפטע ווין-סאָרטן, וואָרים ס'איז געווען שווער דורכצופירן דעם קאָנטראָל.

נאָך אין יאָר 1513 האָבן זיך די שטאָט-לייט פון לאיבאַך באַקלאָגט, אז די יידן האָבן אין יענע געגנטן באַהערשט דעם גאַנצן „האַנדל אוּן האַנטירונג". וועגן דעם יידישן ווין-האַנדל זענען אונז נאָך דערהאַלטן ידיעות פון דער ריסער געגנט, וואו יידן פלעגן פון אים אין משך פון 15-טן י"ה צאָלן א באַזונדערן שטייער, געוויסן „ווין-און-געלט". יידן האָבן דאָ אויך געמעגט האַלטן ווין-שענקען. אַנדערש איז געווען די לאַגע אין אַזעלכע שטעט, ווי נירנבערג אוּן אויגסבורג; די שטאָט-ראַטן האָבן דאָ מיט דער גאַנצער שטרענגקייט אָפּגעהיט א פאַראָרדענונג, וואָס האָט די יידן פאַרבאָטן צו פאַרקויפן צו קריסטן ווין אוּן בּיר.

וועגן דעם יידישן האַנדל מיט בהמות אויף פּלייש זענען אונז פֿאַרבליבן ידיעות אין די בראַנדענבורגער אויף נירנבערגער אָקטן. דער נירנבערגער שטאָט-ראַט, וואָס האָט שטרענג אָפּגעהיט, אַז די יידן זאָלן נישט צונעמען ביי די קריסטלעכע סוחרים די פּרנסות, האָט זיי פונדעסטוועגן דערלויבט פריי צו האַנדלען מיט פֿערד אויף פּלייש. אין דער מערק בראַנדענבורג איז דער יידישער פּלייש- און בהמות-האַנדל געווען באַגרענעצט אין צוויי ריכטונגען: די יידן האָבן דאָ נישט געטאָרט האַנדלען מיט קיין קלענערע שטיקער פּלייש, ווי מיט גאַנצע פערטלען; אויך איז זיי געווען פֿאַרווערט אייגצוהאַנדלען בהמות פֿאַר די שטאָט-טויערן אוּן זיי האָבן זיי גע-מגעט אייגקויפן אויסשליסלעך, ווען זיי זענען געבראַכט גצוואָרן אין שטאָט פֿריין אויפן מערק-פּלאַץ. נישט געקוקט דערויף, וואָס מען האָט מיט אַזעלכע פֿאַראַרדענונגען באַצוועקט אויסצושליסן די יידן פֿונם קליין-האַנדל אוּן פֿון גינסטיקע אייגקויף-מעגלעכקייטן, איז דער קליינהאַנדל אין דער מערק בראַנדענבורג נאָך ביים אָנהויב פֿון 16-טן י״ה געלעגן כּמעט אויסשליסלעך אין יידישע הענט.

צן ענלעכע טענדענץ, ווי די בראַנדענבורגער שטעט בנוגע דעם יידישן פּלייש- אוּן בהמות-האַנדל, ווייזט אַרויס דער נירנבערגער שטאָט-ראַט לגבי דעם יידישן האַנדל מיט געווירצן: די באַשלוסן פֿון ראַט פֿאַרווערן די יידן צו פֿאַרקויפן געווירצן „לויטן געוויכט״, דהיינו, אינם קליין-האַנדל, דאָקעגן איז זיי דערלויבט צו האַנדלען אין הורט.

אָן שום שטערונגען האָבן די יידן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה געמעגט האַנדלען מיט אייזל-שטיינער אוּן גאָלד-שמידערי-אויסאַרבעטונגען. פֿון אַ דאָקומענט אויס דער העלפט פֿון 15-טן י״ה דערוויסן מיר זיך, אַז יידן פלעגן מיט אַזעלכע סחורות באַזוכן די ירידים אין קעלן ביים ריין. דריי יידן פֿון דייטק, וואָס זענען אַרום י. 1450 אָנגעקומען אויפן קעלנער יריד, פֿאַרזען מיט „געלייט-בריוו״ פֿונם שטאָט-ראַט, האָבן, לויט ווי מיר לייענען אין דעם באַטרעפֿנדיקן דאָקומענט, מיטגעפֿירט מיט זיך צו פֿאַרקויפן פֿערד אוּן רינגען מיט דימענטן. וועגן דעם יידישן האַנדל מיט איידל-שטיינער זענען אונז פֿון דער באַהאַנדלטער צייט אויך פֿאַרבליבן ידיעות אין די ריסער אָקטן.

דאָקעגן האָט זיך אויף אַלץ גרעסערע שטערונגען אָנגעשטויסן

דער יידישער האַנדל מיט גאָלד, זילבער און מטבעות. די שררות האָבן בנוגע דעמדאָזיקן האַנדל געמומען פריווילעגירן זייערע געשוואירענע מינצמייסטער און וועקסלער, און די יידן, וואָס זענען זעלטן צוגעלאָזט געוואָרן צו אַזעלכע אַמטן, האָבן דעם האַנדל געקאָנט פירן בלויז אומלעגאַל. אַזעלכע פאַראָרדענונגען, וואָס איז די יידן אויסדריקלעך פאַרבאָטן געוואָרן צו פירן אַ האַנדל מיט די דערמאָנטע אַרטיקלען, זענען אונז באַקאַנט פון בראַנדענבורג (1322), עסטריך (1368) און בייערן (1397). דאָקעגן האָט אַ וואָרמסער פריווילעגיע פון י. 1400 יאָ דערלויבט, די יידן צו האַנדלען מיט גאָלד, זילבער און מטבעות.

אַ באַזונדער אינטערעס שטעלן מיט זיך פאָר די ידיעות, וואָס באַלאַנגען צום יידישן האַנדל מיט שטאָפן און פאַרטיקע קליידער. זיי שטאַמען אויס דעם סוף פון 15-טן און אָנהויב 16-טן י"ה און אַנטפלעקן אונז אַ וויכטיקן שטריך אינם ווירטשאַפטס-בילד פון די יידן אין גענאָף און ריסער געביט. אין גענאָף באַקלאָגן זיך אין י. 1487 קרי סטלעכע סוחרים, אַז יידן „פאַרקויפן שטאָפן, נייע קליידער און אַנדערע סחורות". אַנטקעגן די אָנגענומענע מנהגים, וואָס זענען חל אויף פרעמדע סוחרים, טרייבן די יידן דעמדאָזיקן האַנדל — אַזוי לייענען מיר אין דעם אָנקלאָג — אָן שום באַגרענעצונגען (דאָס איז דער זין פון דער באַטרעפנדיקער נאָטיץ, וואָס קיינגט אינם לאַטיינישן אָריגינאַל אַזוי: „iudaci... contra formam franchcsiarum vendunt pannos, caligas novas et alias").

פון דעם ריסער געביט ווערט אונז ווידער איבערגעגעבן, אַז די נערדלינגער שניידער- און טוכשערער-צעכן האָבן זיך אין י. 1503 באַקלאָגט אויף די יידן, אַז זיי לאָזן אויסערהאַלב דער שטאָט און אין דער שטאָט גופא אויסאַרבעטן מלבושים, מיט וועלכע זיי טרייבן אַ האַנדל. דערויף גיט אַרויס דער שטאָט-ראַט אַ פאַראָרדענונג, אַז יידן מעגן האַנדלען אויסשליסלעך מיט פאַרמשפונטע מלבושים, וואָס זענען צום טערמין נישט אויסגעלייזט געוואָרן. העלפט דאָס אָבער נישט אוין אין י. 1505 טרעט אַרויס דער שניידער-צעך קעגן אייניקע זיינע מיטגלידער, וואָס אַרבעטן אויס ביי יידישע אונטערנעמער פאַרשיידענע באַקליידונגס-שטיק. אין דעם געבראַכטן נערדלינגער ביישפיל האָבן מיר צוּ טון מיט אַ דערשיינונג, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש ביז גאָר: מיר זעען, נעמלעך, ווי יידישע סוחרים באַמיען זיך—ענלעך

וו׳ די קריסטלעכע סוחרים פון יענער צייט — צו פֿאַרבינדן זיך מיט די קריסטלעכע בעלי-מלאכות, ביי וועלכע זיי באַשטעלן סחורות פֿאַרן האַנדל. לײדער קומט זיי דאָס אָן א סך שווערער, ווי די קריסטלעכע קאָנקורענטן, מחמת די צעכן דערפֿאָלן נישט דערצו, אוּן די יידן מוזן זיך באַנוצן מיט די ווייניקער דיסציפֿלינירטע צעך-מיטגלידער, וואָס דאָס האָט זיכער פֿאַרטייערט די פּראָדוקציע.

די שווערקייטן, מיט וועלכע די יידן האָבן געהאַט צו קעמפֿן, בעת זיי האָבן געוואָלט האַנדלען מיט גאַלד, זילבער, שטאָפֿן, נייע באַקליידונגס-שטיק וכדומה, אָדער פירן א קליין-האַנדל מיט געווירצן, פּלײש און דאָסגלייכן, האָבן גורם געווען דערצו, אַז זיי האָבן געזען אַלץ שטאַרקער אַנטוויקלען דעם מסחר מיט א ט ו א ר ג. צו דעמדאָזיקן האַנדלס-צווייג האָט זיי אויך געשטויסן די הויפּט-פּרנסה וייערע — דאָס קרעדיט-געשעפט.

ביז לערך דער העלפֿט פון 13-טן י״ה האָבן אינם קרעדיט-געשעפט פון די דייטשע יידן געשפּילט א באַדייטנדיקע ראָלע די אומבאַוועגלעכע משפּנות. וואָס ווייטער אָבער, ווערן אַלץ גרעסער די שוועריקייטן פֿאַרן דאָזיקן מין קרעדיט-אָפּעראַציעס, אוּן דאָס יידישע וואוכערי-געשעפט מוז זיך באַגרענצן מיט באַוועגלעכע משפּנות. דערדאָזיקער אַנטוויקלונגס-פּראָצעס האָט נאָך פֿאר דעם „שווארצן טויט״ גהאַט דערפירט צו דער אַנטשטייונג פונם יידישן האַנדל מיט פֿאַרפאַלענע משפּנות, דהיינו, מיט אַלטוואָרג. אין דער תּקופה נאָך דער „שוואַרצער מגיפה״ לאָזט זיך אינם דאָזיקן האַנדל מערקן א באַזונדערס גרויסער אויפשוואונג. געוויינלעך איז די יידן געווען דערלויבט צו פֿאַרקויפן זאַכן, וואָס זענען צו זיי פֿאַרמשפּונט געוואָרן אוּן דער בעל-חוב האָט זיי נישט אויסגעלייזט אין משך פון „איין יאָר אוּן איין טאָג״. אין מאַנכע שטעט (א שטייגער, אין ב י ע ל) האָט דערדאָזיקער טערמין אויסגעמאַכט איין יאָר אוּן 40 טעג, אין אַנדערע שטעט עטוואָס ווייניקער. אין צ י ר י ך האָבן די יידן געמעגט פֿאַרקויפן משפּנות אַפּילו פֿאַרן דאָזיקן טערמין, אויב דער ווערט פון די משפּנות האָט נאָך פֿאַרן טערמין דערגרייכט די הויך פון דער הלוואה אוּן פון די אָנגעוואַקסענע צינזן. אין א״יניקע שטעט, א שטייגער, אין ב ע ר ן אוּן אינם דערמאָנטן צ י ר י ך, פלעגן דעם פֿאַרקויף פון די משפּנות דורכפירן אָנגעשטעלטע ביי די שטאָט-רעגירונג. בדרך כלל האָבן זיך אָבער די יידן אַליין פֿאַרנומען

מיטן פאַרקויף. זיי פלעגן דערצו געווינען אויסנוצן די ירידים, וועלכע עס איז געווען א גרויסער אָנמויף פון מענטשן. ווי גרויס עס פלעגט דעמאָלט זיין דער פדיון, לאָזט זיך משער זיין פון דעם פאַקט, וואָס דער פרומער רב פון פראַנקפורט ביים מאַין, ר' שמעון (געלעבט אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י"ה) האָט דערלויבט דז יידן זיך צו פאַרנעמען מיט זייערע האַנדלס- און געלט-עסקים אום חול-המועד פסח און סוכות, מחמת עס פלעגן דעמאָלט פאַרקומען ירידים אין דער שטאָט.

פונם יידישן אַלטוואַרג-האַנדל זענען אויסגעשלאָסן געווארן אַלע ינעע אַרטיקלען, וואָס זענען די יידן פאַרווערט געווארן אָנצונעמען אַלס משכנות. לויט די פאַרביבענע תקנות פון די שטאָט-ראַטן, פלעגן עס זיין אַזעלכע אַרטיקלען, ווי נייע פאַבריקאַטן פון האַנטווערקער: באַווּל, וואָל, בארכעט-גאַרן, נאַסע פעלן, פאַרבוטיקטע באַקליידונגס-שטיק, צעקוועטשטע פוסות, מיליטעריש כלי-זיין און „הייליקע זאַכן", דהיינו, צלמים, אַרנאַטן, געבעט-ביכער וכדומה.

§79 פרייע באַרופן און מלאכה.

אויסגעשלאָסן פון אַלע אמטן אין דער אַרומיקער געזעלשאַפט, האָבן זיך די דייטשע יידן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה געמעגט פאַרנעמען בלויז מיט אַזעלכע „פרייע באַרופן", ווי א) באַצאָלטע שטעלעס אין די קהילות (רבנים, דיינים, שמשים אָדער „שוי-קלא-פערס", חזנים, משוררים וכדומה) און ב) דער דאָקטאָר-פאַך. וואָס שייך דעם לעצטן באַרוף, ברענגען מיר דאָ ווייטער צווי רשימות פון יידישע דאָקטוירים, וואָס וועלן צווישן די יאָרן 1350—1500 דער-מאַנט אין די קוועלן.

באַזונדערס גרויס איז די צאָל יידישע דאָקטוירים, וועגן וועלכע ס'זענען אונז פאַרבליבן ידיעות אין די שווייצאַרישע קוועלן. מיר ברענגען דעריבער די נעמען פון די יידישע מעדיצין-לייט אין די שווייצאַרישע שטעט אין א באַזונדערער רשימה. ווי ס'איז צו זען כון די רשימות, זענען צווישן די יידישע דאָקטוירים געווען אויך אַזעלכע, וואָס האָבן פאַרנומען שטעלעס פון לייב-דאָקטוירים ביי קיסרים און גרויסע שררות, ווי קור-פירשטן, גראַפן און הערצאָגן. אין דער שווייץ פלעגט מען אַפילו די יידישע רופאים אָפט

אָנשטעלן אַלס שטאָטישע דאָקטוירים. די נעמען פון די דאָקטוירים ברענגען מיר אין די רשימות אין א לאַטיינישער טראַנסקריפציע, אַזוי ווי זיי ווערן געשריבן אין די קווקן.

1.

יידישע דאָקטוירים אין דייטשלאַנד

דערמאָנט אין די יאָרן	נאָמען פונם דאָקטאָר	שטאָט, וואו ער האָט געלעבט	וויכטיקע ביאָגראַפיש פרטים
1355 — 1356	Walhen	וויינהיים (אין קורפפאַלץ)	—
1362	Gottlieb	איינע פון די קור. פפעלצישע שטעט	לייב-דאָקטאָר פונם פפאַלץ-גראַף ריפרעכט.
1391	Jacob	פראַנקפורט בים מאַין	האָט פריער פראַקטיצירט אין באַזעל
1394	Salman Pletsch	רעגענסבורג אין פראַנקפורט ב. מ.	שטאָט-דאָקטאָר אין פראַנקפורט
1414	David	קעלן בים ריין	—
1447	Vivis	—	לייב-דאָקטאָר פונם הערצאָג פון בערג
ארום 1450	Sander	דיסן (בייַ קעלן)	—
1451	Seligman	איינע פון די שיראַלער שטעט	לייב-דאָקטאָר פונם שיראַלער הערצאָג זיגמונט
1468	Baruch	דרעזדען	לייב-דאָקטאָר פון זאַקטישע קור-פירשטן
1478	Hirs	האָף	לייב-דאָקטאָר פונם קור-פירשט
"	Michel	איינע פון די שטעט אין שטייערמאַרק	—
1479	Salomon	איינע פון די שטעט אין קור-פפאַלץ	—
סוף 15-טען י"ה	Jacob Loans	—	לייב-דאָקטאָר פון קיסר פרידריך III

2.

יידישע דאָקטוירים אין שווייצאַרישע שטעט

דערמאָנט אין די יאָרן	נאָמען פונם דאָקטאָר אָדער אָפּטייקער	שטאָט, וואו ער האָט פראַקטיצירט
1356 — 1370	Isocelus (-Jocetus)	פרייבורג אוּן באַזעל
פאָר 1358	Jacob	באַזעל
1378	Gutleben	〃
1384	Symon	בערן
1391 — 1401	Aron	שאפהאוזען
1403	Simon de Pierra Chastel	פרייבורג
1412 — 1422	Akin de Vecsoul	〃
1423	Abraham (Ackin de Yonna א זון פון)	〃
1423 — 1425	Josef	ציריך אוּן לוצערן
1429	Ysaias	פרייבורג
1458 — 1461	Manasse	איינע פון די שטעט אינם פרייבורגער געגנט
1464 — 1499	Vivan de la Tor (-Vibranus de Turre)	〃
1476 — 1480	Gabriel Raphael	באָזעל
1497	Lazarus	ציריך

אין דער רשימה פון די שווייצאַרישע יידן-דאָקטוירים פאַלט אויף, וואָס אַ באַדייטנדיקער טייל פון זיי (4–5) האַט געשטאַמט פון פראַנקרייך.

די באַטייליקונג פון די דייטשע יידן אין דער מלאכה איז געווען אין דער באַהאַנדלטער תקופה אַ מינימאַלע. אין די אַקטן ווערן טייל־מאָל דערמאָנט יידישע קצבים, וואָס האָבן פאַרזאָרגט די קהילות מיט כשר פלייש. אַ גרעסערע באַטייליקונג אין מלאכות לאָזט זיך מערקן בלויז ביי די עסטרייכישע יידן. אין איינעם אַ קראַינער דאָקומענט פון י. 1496 ווערט דערמאָנט אַ ייד אַ טישלער. אין י. 1513 באַקאָנען זיך די שטאָט־לייט פון לייבאַך, אַז די יידן פאַרנעמען זיך אין דער שטאָט מיט כּלערליי "Hantierung", דהיינו, מיט פאַרשיידענע מלאכות.

§30 אומבאַזיצלעכער באַזיץ (ווין־געריכטבאַרקייט, פעלדער, מילן וכדומה).

יידן, אַלס באַזיצער פון פעלדער, ווין־געריכטער, מילן, האָבן זעלטנערייען באַגעגענען מיר אין דער באַהאַנדלטער תקופה דערעיקרשט אין די ממשות־נעביטן פון די עסטרייכישע הערצאָגן און פון די פּאַלצער קור־פירשטן. בלויז אין איין פאַל ווערט אַ ייד דערמאָנט אַלס ערד־באַזיצער אויך אינם מאַרק־גראַפטום ביירייט. אין י. 1364 באַקומט דער היף־ייד משה נירנבערג אַן אויפטראָג פונם פּאַלצער קור־פירשט „איינצוארדענען אונזער ווינגאָרטן אין היידעל־בערג" און צו פאַרוועגדן דערצו די שטייערן און צינזן, וואָס קומען פון די יידן און סוחרים. אין י. 1387 באַזיצט דער ייד הירש פון היידעלבערג אַ ווינבאַרג, וואָס האַלט 2 מאָרג.

אָן אַ פאַרגלייך איז גרעסער די צאָל ידיעות פון עסטרייך. אין י. 1374 ווערן די יידן פון ווין באַפרייט פון דעם חוב צו צאָלן דער שטאָט אַ שטייער „פון זייער בוי־ווין", דהיינו, פון דעם ווין, וועלכן זיי פראָדוצירן אין זייערע אייגענע ווין־געריכטער. אין די דאָקומענטן פון די יאָרן 1405, 1431, 1439, 1472 און 1478 ווערן דערמאָנט יידישע פעלדער און ווין־געריכטער אין דער געגנט פון גראַץ, מאַרבורג און ברוק. אין י. 1437 פאַרקויפט אַ ייד פון יודענבורג, געוויסן Judenkever זיינע אייגנטומס־רעכט צו אַ האָלץ־זעגעריי.

אין י. 1440 פירט דער ייד קנאַבּע א פּראָצעס קעגן דעם קלויסטער נאָנבּערג וועגן פּעלדער פונם כּאָלוואַרק „האָפשטעטער". זייער כאַראַקטעריסטיש איז א שטעלע אין א קריגסשטייער-פּראָדע-נונג פון י. 1473, וואו דער עסטרייכישער הערצאָג בּאַפעלט די ייִדן אויסצופילן דעקלאַראַציעס וועגן זייערע „הייזער, ווינגערטנער, אקער-פעלדער, לאָנקעס" וכדומה. אין י. 1496 ווערט אין א קראינער דאָקומענט דערמאָנט א ייד—א מילנער.

די שוין אָנגעמערקטע ידיעה פונם מארקגראָפטום ביירייט שטאַמט פון י. 1472 און זי באַצאָגט צו א געוויסן רב פּעגע-ליין פון ערלאַנגען, וועלכער האָט לויט דעם קוועלן-באַריכט פּאר-מאָגט אקער-פעלדער לעבן דער שטאָט.

קאַפּיטל אַכט און צוואַנציק

דאָס ווירטשאַפטס-לעבן פון די דייטשע יידן
פאַר די יאָרן 1350 — 1500

קרעדיט-געשעפטן (סוף)

§ 81 אַלגעמיינע באַמערקונגען וועגן דער יידישער וואוכערי אין דייטשלאַנד.

אין די פּאָריקע צוויי קאַפּיטלען האָבן מיר זיך אומדירעקט באַקענט מיט אייניקע וויכטיקע פּאַקטאָרן, וואָס האָבן גורם געווען דערצו, אַז די דייטשע יידן זאָלן זיך אין דער באַהאַנדלטער תקופה וואָס מער קאָנצענטרירן אויפן געביט פון וואוכערי-געשעפטן. איינער אַזא פאַקטאָר איז געווען די קורצזיכטיקע פינאנץ-פּאָליטיק פון די „שוץ-הארן", וואָס דער ציל אירער איז געווען צו מאַכן פון דעם יידן-רעגאל א מעכטיקן הכנסה-קוואַל.

דאָס יידישע לעבן איז נאָכן „שוואַרצן טויט" געוואַלדיק פאר-טייערט געוואָרן.

דער ייד האָט געמוזט האָבן זיין רשות וואָס מער געלט, אום צו געפינען שוץ פאַר זיין „לייב און האָב"! ער האָט תמיד געמוזט זיין אויף דער וואַך, אַז דער שוץ-האר זיינער זאָל זיין פאראינטערעסירט אין אים, ווי אין אַן אונטערנעמונג, וואָס טראָגט אריין גרויסן ריווח. אַנישט האָט אים געדראָט פאַרטרייבונג און פאר-טילקונג.

בכדי צו פאַרשאַפן פאַר די „שוץ-הארן" די געלט-מיטלען, וועלכע מען האָט פון דעם יידן אומברחמנותדיק געצאָפט, האָט דער

לעצטער געהאַט בזויז איין ברירה: וואוכערן, דאָס הייסט אויס-צוזויגן דורך וואוכעריי-געשעפטן די קאַפּיטאַלן פון דער סביבה. אויף אַנדערע וועגן האָט ער די נויטיקע קאַפּיטאַלן נישט געקאָנט שאַפן, מחמת זיי זענען געווען פאַר אים ענטוועדער פאַרשלאָסן, אָדער גע-וואַלדיק באַשוווערט. צו קיין אַמטן האָט מען אים לגמרי נישט צוגע-לאָזט. ביישפילן פון יידישע „קאמער-גראפן", וועלכע מיר באַגעגענען אין דער פאַריקער תקופה, זענען איצט נישט מער צו געפינען. אויך אַזעלכע אַמטלעכע באַשעפטיקונגען, ווי, א שטייגער, די באַשעפט-קונגען פון געשוואירענע מינצמייסטער, ווערן איצט אַלץ זעלטע-נער אָנגעטרויט די יידן. מיט אַיין איינציקער אויסנאַם פון דעם יידישן מינצמייסטער לוא יטפאָלד, וואָס האָט ביים סוף פון 15-טן און אָנהייב 16-טן י״ה געלעבט אין בראַנדענבורג, זענען אונז קיין אַנדערע יידן אויף אַזעלכע אַמטן נישט באַקאַנט.

עס זענען אַלץ מער און מער פאַרגרעסערט געוואָרן די שווע-ריקייטן אויף אַזעלכע ווירטשאַפטס-געביטן, ווי האַנדל, מלאכה, אום-באַוועגלעכער באַזיץ אין די דערפער וכדומה. מיר האָבן זיך ביי זיי אָפגעשטעלט אינם פאַריקן קאַפּיטל און מיר האָבן געזען, ווי די קריסטלעכע סוחרים, וואָס האָבן געהערשט אין די שטאָט-רעכט, האָבן קאָנסעקווענט געשטרעבט צו פאַרשטויסן די יידן פונם האַנדל מיט מאסן-אַרטיקלען (תבואה, שטאָפן, ווין וכדומה), באַזונדערס אָבער פונם קליין-האַנדל.

זייער אומגינסטיק זענען אויך געווען די באַדינגונגען פאַר דער אַנטוויקלונג פון יידישע מלאכות. די קריסטלעכע האַנטווערקער-צעכן זענען געווען נעסטן פונם שארפסטן יידן-האַס און זיי פלעגן אָנווענדן אַלע מיטלען, אום נישט צו דערלאָזן צו דער אויסבילדונג פון אַ יידישן האַנטווערקער-קלאַס. נאָך מער: זיי פלעגן זיך אַנטקעגנשטעלן אפילו אַזעלכע פרואוון, ווי דער פרוי אוו פון יידישע סוחרים-אונטער-נעמער צו באַנוצן זיך מיט קריסטלעכע האַנטווערקער ביים פראָדו-צירן האַנדלס-כחורות.

דאָס נערדיגנגער ביישפיל, וואָס מיר האָבן געבראַכט אינם פאַריקן קאַפּיטל, איז אין דעם פרט זייער כאַראַקטעריסטיש און עס ווייזט אונז, ווי פאַלש עס איז די מיינונג פון מאַנכע ווירטשאַפטס-היסטאָריקער (ווי, א שטייגער, פון Schulte, דעם מחבר פונם ווערק:

Geschichte des mitterlichen Handels u. Verkehrs zwischen West-deutschland u. Italien, פֿאַרגל. באַזונדערס דעם באַנד I, ז. 152 און ווייטער), אַז די יידן האָבן נישט געפֿרואווט זיך צו פֿאַרבינדן מיט דער האַנטווערקער, אַזוי ווי עס האָבן דאָס געמאַכט די קריסטלעכע סוחרים-אונטערנעמער, און אַז פֿאַרלירנדיק צוליב דעם די האַנדלס-פּאָזיציעס, האָבן זיי זיך געמוזט נעמען צו וואוכערייַ-געשעפטן.

ווי מיר האָבן געזען, זענען מצד די יידישע סוחרים יָא געווען אַזעלכע פֿרוואון, און אויב די פֿרוואון האָבן זיך אין אַלגעמיין נישט אייניגעגעבן, איז עס נישט געווען די שולד פון יידן.

די אַלע געבראַכטע מאַמענטן זענען אונז, ווי שוין באַטאָנט, קלאָר געווארן נאָך אין די פֿאַריקע צוויי קאַפּיטלען. פֿאַרוואָס נאָך אַ רייַ וויכט קע פֿאַקטאָרן, וואָס קומען אין באַטראַכט אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אַנטוויקלונג פון די יידישע וואוכעריי-געשעפטן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה. זיי זענען צום טייל פון אַן אַלגעמיינעם כאַראַקטער, צום טייל ספעציפישע, וואָס דער מקור זייערער איז די אייגנאַרטיקע לאַגע פון די יידן.

וואָס שייך די אַלגעמיינע פֿאַקטאָרן, מוז קודם-כל גענומען ווערן אין אַכט, אַז מיטן אויפבלי פון די דייטשע שטעט איז די בא-דייטונג פון די באַנקיר-געשעפטן געיוואַלדיק געשטיגן. מיר האָבן שוין אויף אַן אַנדער אָרט אָנגעמערקט, אַז נאָכן „שוואַרצן טויט" האָט זיך אָנגעהויבן אַ צייט, ווען דער דייטשער האַנדל האָט אָנגעהויבן פֿאַרנעמען דעם וועלט-מאַרק. דערמיט דערקלערט זיך אויך די דער-שיינונג, וואָס דאָס רייכע קריסטלעכע סוחרטום, וועלכעס איז געזעסן אין די שטאָט-ראַטן, האָט זיין יידן-פּאָליטיק גענדערט אין אַזאַ ריכטונג, אַז די יידישע „פֿאַקט-בירגער" זאָלן האָבן פֿאַר אים גרייט וואָס מער קאַפּיטאַלן אויף צו מאַכן אים הקוואות.

די שטעט מיט זייערע אַלץ מער פֿאַרצווייגטע האַנדלס-באַציונ-נען האָבן מיט זיך פֿאַרגעשטעלט אַלץ גרעסערע מענגלעכקייטן פֿאַר קרעדיט-געשעפטן, אַזוי, אַז עס האָט די יידן אַלץ מער געלוינט זיך צו קאָנצענטרירן אויפן דאָזיקן ווירטשאַפטס-פעלד. ווי גרויס עס איז געווען דאָס קרעדיט-באַדערפענישּ אפילו אין אַזאַ רייכער האַנדלס-שטאָט, ווי נירנבערג, וויזן אונז פאָלגנדיקע ווערטער, וועלכע קיסר פרידריך III האָט אָנגעשריבן אין אַ דאָקומענט פון 4-טן סעפ-טעמבער 1470: „די שטאָט נירנבערג — לייענען מיר דאָרט — ליגט

אויף א זאמדיקן, אומפרוכטבאַרן, טרוקענעם באָדן, דעריבער איז דער וואויישטאַנד פון דער שטאָט אָפהענגיק פון דעם קרעדיט, פון וועלכן עס ענניסן די סוחרים און האַנטווערקער, צו פירן זייער האַנדל און מלאכה". נאָך אזא הקדמה קומען די אויספירונגען, אז די יידישע וואוכערייַ-געשעפטן זענען א נויטוועניקייט פאַר דער שטאָט און אז עס איז גלייכער איבערצוקאָמען די יידן ביי דער וואוכערייַ, אייַדער צו שאפן אזא לאגע, אז די קריסטן זאָלן זיך מוזן דערמיט פאַרנעמען.

נישט קלענער זענען געווען די קרעדיט-באַדערפענישן אויך אויפן פלאַכן לאַנד. צוליב די כסדר־דיקע מלחמות און דער גרויסער עשירות און גלאַנק, וואָס האָבן אויסגעפילט דאָס לעבן אין די פאַלאַצן פון די שרות, האָבן זיך די אַדל־לייט כסדר געגויטיקט אין געלט. אויב מען האָט יידן באַלד נאָך די „יידן־שריפות" פון די יאָרן 1348—1350 צוריק געגומען פאַרבעטן אין די ממשלה־געביטן, איז דאָס דערעיקרשט געשען צוליבן געלט־מאַנגל, וועלכן מען האָט געהאָפט צו באַזייטיקן מיט דער הילף פון די יידישע וואוכערער.

אזוי, א שטייגער, באשליסט אין י. 1352 דער מארק־גראף לודוויג פון ברַאַנדענבורג אויפצונעמען אין זיינע טעריטאָריעס יידן „צוליב דער געלט־נויט, וואָס איז אַנטשטאַנען אין לאַנד זינט מען האָט די יידן פאַרטיליקט" „um des Gebrechens willen, das im Lande gewesen um Geld seit der Zeit, als die Juden verderbt sind".

אין י. 1451 איז זיך קיסר פרידריך III משתדך ביים פייפסט ניקאָלאַוס V וועגן א פריווילעגיע פאַר די יידן, אז זיי זאָלן מעגן אין עטרייך וואוינען און וואוכערן „צוליב דער באַקוועמלעכקייט פון די אַדל־לייט".

די יידישע וואוכערייַ האָט אָבער פאַרגעשטעלט מיט זיך א „באַקוועמלעכקייט" נישט בלויז פאַר די אַדל־לייט. אויך פויערים האָבן געמוזט עפטער אָנקומען צו די יידן נאָך קרעדיט. אין דער באַהאַנדלטער תקופה קומען פאָר יאָרן פון א געוואַלדיקן יקרות: עס שטייגן די תבואה־פרייזן און מיט זיי אויך די פריזן פון שטאָטישע פראָדוקטן, אזוי, אז דער פויער מוז זוכן קרעדיט, אום זיך צו קאָנען פאַרשאַפן דאָס נויטיקע געצייג און נישט זעלטן אויך פשוטע דערנערונג.

אָבער אויך אין די יאָרן פון נערעטעניס איז דער פויער נע־
וען נשפּנט אין נעלט, מחמת דער שטייער־דרוק מצד די שרות
איז כסדר נשיאקען אין די שרות האָבן פון זייערע אינטערעסען
פאַרלאַנגט נעלט־אָפּצאָלונגען, אָנשטאָט אָפּצאָונגען מיט
לאַנד־פראָדוקטן.

וי מיר זעען, אַזוי, האָט די אַרנעמיינע לאַנע אין דייטש־
לאַנד, סיי אין די שטעט, סיי אויפן לאַנד, נעשאַפן אין אינזער
תקופה באַזונדערס גינסטיקע באַדינגונגען פאַר יידיש האַנדעלס־
נעשעפטן. די נעלט־נויט האָט אַרויסנעכאַפט נישט בלויז די אַרל־לייט,
נאָר אויך דעם שטאָטישן מיטל־שטאַנד און דעם פויערים־קלאַס און
זי האָט נעהאָלפן אין אירן וואקסן צוליב ַ פראָצענט, וואָס מרעם
אַרויס ביים סוף פונם דיימשן מיטלאלטער אין זייער שארפע פארמען:
מיר מיינען דעם פראָצענט פון קאַפּיטאַל־קאַנצענטראַציע. ַ
דאַנק פארשיידענע אונטערנעמונגען (בערג־ארבעט, האַנדל מיט אויס־
לאַנד, גרויסע פינאַנץ־אָפּעראַציעס וכדומה), קומט אויך אין דייטש־
לאַנד, ביים סוף פון מיטלאלטער, ַ רייַ פאטריציער־משפחות, וואָס קאָנ־
צענטרירן אין זייערע הענט אומנעהייערע קאַפּיטאַלן.

אַזוי, ַ שטיינער, האָט אין אויגסבורג אין י. 1467 נע־
לעבט ַ הייפּלץ פאטריציער, סך הכל 39 משפחות, וואָס האָבן זיי־
זאמען פאַרמאָגט פון 232.209 ביז 464.418 גילדן. אין י. 1498 בא־
טרעפט די צאָל גבירים אין אויגסבורג שוין נאָנצע 99 משפחות מיט
ַ פאַרמעגן, וואָס באַטרעפן צוזאַמען קנאַפּע 2 מיליאָן גילדן.

מיט אַזעלכע גבירים, וי די אויגסבורגער פיגער אַדער
וועלזער האָבן זיך נישט נעקאָנט פאַרמעסטן קיין שום פאַדאָלע
מאַכט־האָבער אין דייטשלאַנד. באַרימט מיט זייערע גרויסע פאַרמעגנ
זענען אויך נעווען אַזעלכע דייטשע פאטריציער־משפחות, וי די
גאָסענבראָט, מענטינגס, בימעלס, העכשטע־
טערס, הערבראָט, קראָפּטערס, מונטבראָט,
(פון קאָנסטאַנץ) וכדומה. ביי דידאָזיקע גבירים קאָנצענטרירט זיך דער
גרעסטער טייל פון די באַוועגלעכע קאַפּיטאַלן אין לאַנד און דאָס
איז אויך אין ַ גרויסער מאָס גורם דערצו, אַז די נעלט־נויט הערט
סיי ביים אַדל, סיי ביים מיטלשטאַנד און פויערים־קלאַס פון טאָג צו
טאָג אַלץ גרעסער און גרעסער.

שוין אין דער צייט פון קיסר זיגמונד (אָנהויב 15-טעס י"ה) איז די פראָגע פון דער „אומגלייכער פאַרמעגנס-פאַרטיילונג" געווען זייער אַן אָנגעווייטיקטע און זי האָט אפילו אַרויסגערופן אַ סאָציאַל-פּאָליטישע ריטעראַטור, וואָס האָט זיך מיט איר פאַרנומען, ווי מיט אַ שווערן אומגליק פונם לאַנד.

צו די אָנגעמערקטע אַקגעמיינע פאַקטאָרן, וואָס האָבן באַגינסטיקט די אויפבליונג פון דער יידישער וואוכערייַ, זענען, ווי מיר האָבן דאָס שוין אָנגעצייכנט, צוגעקומען נאָך אייניקע ספעציפישע מאָמענטן, וואָס האָבן געווירקט אין דערזעלבער ריכטונג. די יידישע וואוכערייַ האָט געמאָסן פון אַ ספעציעלער פראָטעקציע מצד די שוץ-הארן און פראָטעזשירט האָבן זיי איר נישט בלויז צוליב דעם גרויסן מאַטעריעלן נוצן, ווייל זיי האָבן געצוויגן פון די יידישע וואוכער-ניקעס, נאָר אויך צוליב אינערלעכע פאָליטישע טעמים.

דער יידישער וואוכערניק איז פאַר די שוץ-הארן געווען אַ וויכטיקער פאָליטישער כּלי-זיין, וואָס אַמאָל האָט מען זיך מיט אים באַנוצט, כדי אָפּצושוואַכן דעם קעגנער, און אַמאָל, ווידער, צו באַרויקן אים און אָפּצוועַנדן פון זיך די סכנה.

אַזוי, אַ שטייגער, פלעגט דער קיסר פראָטעזשירן זיינע „ליבע קאַמער-קנעכט", אום מיט דער הילף פון דער יידישער וואוכעריי אָפּצושוואַכן די פינאַנציעלע מיטלען פון די שררות און שטעט, וואָס האָבן געגאַרט נאָך „מאַכט-האַהייטן".

טיילמאָל פלעגט ער אויך מיט די פאַרמעגנס פון די יידישע וואוכערניקעס באַלוינען די שטעט אָדער פירשטן דערפאַר, וואָס זיי זענען מיט אים אַרייַנגעטרעטן אין אַ פאָליטישער פאַרבינדונג. בכדי נאָך אַזאַ געלט-צאָפונג ווידער צו פאַרפולן דעם יידישן שוואָם, פלעגט דער קיסר באַלד דערויף אַרויסגעבן כלערליי פאַראָרדענונגען אויף צו שטיצן די וואוכערניקעס.

אַזוי, אַ שטייגער, האָט פרידריך III אין י. 1480 באַפויקן דעם רעגענסבורגער שטאָט-ראַט צו באַהאַנדלען די יידן אויף אַן אַנט-שפּרעכנדיקן אופן, בכדי זיי זאָלן קאָנען אינגיכן קוטען צו פאַר-מגנס און באַצאָלן דעם קיסר 10.000 גילדן. און פונקט ווי דער קיסר אין קאַמף מיט די שטעט, פלעגן אויך די שררות זיך באַנוצן מיט דער יידישער וואוכעריי, ווי מיט אַ כלי-זיין אין קאַמף מיט די שטעט.

דאָזעלבע האָבן אויך געטון די פּאַטריציער-משפחות אין די שטעט, וועו עס איז זיי אויסגעקומען צו קעמפן מיטן שכנותדיקן אַדל אָדער מיט די אויפגערודערטע האַנטווערקער-צעכן ביי זיך אינ-דערהיים. אַזוי־ווי האָבן די אינערלעכע קאַמפן געשאַפן אַ גינסטיקן באָדן פאַר יידישע וואוכערייי-געשעפטן, צושאַנצנדיק די יידישע וואו-כערניקעס פּראָטעקטאָרן סיי מצב דעם אַדל, סיי מצב די פּאַטריציש שטאָט-רעגירונגען.

§82 דער פאַרנעם פון די וואוכעריי-געשעפטן.

צום בעסטן אינפאָרמירט אונז איבער די יידישע וואוכעריי-גע-שעפטן דער קוועלן-מאַטעריאַל פון די יאָרן 1385, 1390 און 1391, וועו עס זענען דורכגעפירט געווארן די תּביעות-סקאַסירונגען, וועלכע עס האָט פאַראַרדנט קיסר ווענצל. מיר ברענגען דאָ וויייטער אַ בינטל אינטערעסאַנטע ציפערן, וואָס לאָזן זיך אַרויסבאַקומען פון די נירנבערגער, אולמער, רעגענסבורגער און פּראַנקפורטער אַקטן פון יענער צייט.

אויפן סמך פון דערדאָזיקער פאַראַרדענונג פון קיסר ווענצל האָט די שטאָט נירנבערג אין י. 1385 געשלאָסן 29 אָפּמאַכן מיט אירע יידישע „פאקט-בירגער", לויט וועלכע די לעצטע האָבן זיך מתחייב געווען איבערצוגעבן דער שטאָט געלט-תּביעות אויף אַ סומע פון 80.986 גילדן (לערך 320.000 דאָלאָר). דערדאָזיקער סכום האָט דעמאָלט באַטראָפן מער, ווי אַלע הכנסות פון דער רייכער שטאָט אין משך פון אַ גאַנץ יאָר. אין צוזאַמענהאַנג מיטן איינמאָנען דאָס געלט, ווערן אין די נירנבערגער אַקטן פאַרנאָטירט פאָלגנדיקע יידישע תּביעות:

1. פון דער שטאָט גופא איז די יידן געקומען צוזאַמען 7000 גילדן.
2. פון די שטאָט-לייט (סוחרים און האַנטווערקער) 22.591 ג. גילדן.
3. פונם לאַנד-אַדל (אויפן סמך פון 22 שולד-בריוו) 72.580 ג. נילדן.
4. פונם נירנבערגער בורג-גראף — 8.000 ג.

דורכשניטלעך האָט אַ חוב פון אַ שטאָט-מענטש אויסגעמאַכט 282 גילדן, פון אַן אַדל-מאַן – 1672 גילדן. צום מערסטן זענען גע-וועז פּאַרשולדיקט ביי די נירנבערגער יידן, אַ חוץ דעם בורג-גראַף (8000 ג.) אוּן דער שטאָט (7000 ג.), דער בישאָף פון באַמבערג (5.845 ג.), דער הערצאָג פרידריך פון בייערן (3.813 ג.), די גראָפן פון עטינגען (1.800 ג.) אוּן דער בישאָף פון אייכשטעדט (1.740 ג.). פון די שטאָט-לייט האָבן בייַ די יידן געשטאַקט אין חובות צום מערסטן די פאַטריציש משפחות, צום ווייניקסטן האַנטוועַרקער.

פון אוֹנזם זענען אונז פון י. 1385 אויפגעהיט געוואָרן 87 יידישע שולד-בריוו, וואָס האָבן באַלאַנגט צו 3 יידישע באַנקהייזער. זיי באַטרעפן צוזאַמען אַ סכום פון 17.302 גילדן, לערך 90% דער-פון (15.581 ג.) זענען שולדיק געווען אַדל-לייט, דעם רעשט—שטאָט-לייט (סיִרוב האַנטווערקער).

פון דערזעלבער צייט ווערט אונז איבערגעגעבן, אַז רופ-רעכט I, דער קור-פירשט פון דער פּפאַלץ איז געווען פאַרשולדיקט צו אייניקע יידן אין שטראַסבורג אויף אַ סומע פון 15.400 גילדן.

זייער אינטערעסאַנט זענען אויך די ידיעות וועגן דער באַשול-דיקונג ביי יידן, וועלכע מיר געפינען אין די פּראַנקפורטער אַקטן. אין דידאָזיקע אַקטן זענען אויפגעהיט געוואָרן רשימות פון יידישע תביעות פאַר די יאָרן 1389—1390. זיי נעמען אַרום סך-הכל 298 פאָזיציעס. דערפון באַלאַנגען לערך 90% צו תביעות, וואָס יעדע פון זיי שטייגט נישט אַריבער די סומע פון 50 גילדן. מיר האָבן דאָ, אַגב, צוּ טון בּמוּז מיט חובות פון שטאָט-לייט. דאָס בילד לאָזט זיך אָבער דערגאַנצען דורך אַ רשימה פונם י. 1391, וואָס נעמט אַרום חובות פון אַדל-לייט אוּן קירכלעכע פירשטן. די רשימה האַלט 279 פאָזיציעס, וואָס באַטרעפן צוזאַמען 17.848 גילדן.

אין צוזאַמענהאַנג מיט קיסר וועניצלס פאַראַרדענונג וועגן סקא-סירן יידישע תביעות, וואָס איז אַרויס אין י. 1390, ווערן אין די נירנבערגער אקטן פּאַרצייכנט יידישע תביעות אויף אַ סומע פון לערך 35.000 גילדן. אין דעמזעלבן יאָר האָט אין רעגענסבורג דער שטאָט-ראַט באַצאָלט דעם קיסר 15.000 גאָלד-גילדן (דאָס האָט אויסגעמאַכט 15% פון די תביעות) פאַר דעם רעכט אייניצומאַנען פאַר זיך אַלע סקאַסירטע געלט-תביעות פון די רעגענסבורגער יידן.

די פֿאַרשולדיקונג ביי די רעגענסבורגער יידן האָט, אַלזאָ, באַטראָפֿן אין יענער צייט מינימום 100.000 גאָלד-גילדן.

זייער גרויס איז אויך געווען דער סכום, וועלכן מען איז דעמאָלט שולדיק געווען די יידן אין די ממשה-געביטן פונם הערצאָג פרידריך פון בייערן, פונם ערצבישאָף פון ווירצבורג און פונם גראַף פון עטינגען. די דערמאָנטע דריי האַרן האָבן, נעמלעך, באַצאָלט דעם קיסר פֿאַרן אָפּטרעטן זיי די יידישע געלט-תביעות צוזאַמען 45.000 גילדן, וואָס דאָס הייַנט — ענלעך, ווי אינם רעגענס-בורגער פאַל — משער זיין א סכום פון געלט-תביעות אויף מינימום 300.000 גילדן.

נאָך די מוראדיקע געלט-אויספרעסונגען, וואָס זענען ביים סוף פון 14-טן און אָנהויב 15-טן י״ה דורכגעפירט געוואָרן דורך די קיסרלעכע „שוץ-האַרן", איז די קאַפּיטאַל-קראַפט פון די דייטשע יידן געבראָכן געוואָרן ביז גאָר, און די יידן טרעטן אויף אַלץ זעלטענער אלס באַנקירן פון שררות. זיי אָפּעריրן נישט מער מיט אַזעלכע גרויסע פֿאַרמעגנס, ווי ביים סוף פון 14-טן י״ה און זיי מוזן זיך באַנוגענען מיט קלייַנע וואוכעריי-געשעפטן צווישן „קלייַנע מענטשן", צווישן האַנטווערקער און פויערים. לויט א רשימה פון לערך דער העלפט פון 15-טן י״ה האָבן אין דער שטאָט באַמבערג און אין גאַנצן באַמבערגער קרייז אַלע יידישע תביעות אויסגעמאַכט צוזאַמען 2.640 גילדן און 7.738 פונט. די צאָל יידן-וואוכערניקעס, צוזעלכע ס׳האָבן באַלאַנגט דידאָזיקע תביעות, האָט באַטראָפֿן 76, אַזוי, אַז עס פאַלן אויס אויף איין וואוכערניק דורכשניטלעך תביעות אין דער הויך פון 102 פונט און 35 גילדן. דאָס זענען אַלץ סכומים, וואָס טראָגן אויף זיך א בולטן שטעמפל פון פֿאַראַרעמונג.

וועגן די שטאָט באַמבערג האָט געוואָלט אויפנעמען גרעסערע הלוואות ביי יידן, האָט זי זיך געמוזט וועגדן קיין ווירצבורג אָדער נירנבערג. אַזוי, א שטייגער, האָט איר אין יאָר 1444 א נירנבערגער ייד בשותפות מיט א יידן פון עבערן אויסגעאָרגט 1.550 גילדן. אין י. 1447 האָבן יידן געהאַט צו דער שטאָט באַמבערג געלט-תביעות אויף א סומע פון 6.629 גילדן און 1.777 פונט, דערפון איז דער גרעסטער טייל געקומען די יידן פון נירנבערג און ווירצבורג.

פון ערפורט, וואָס איז אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן

י״ה געווען די רייכסטע קהילה אויפן טירינגיש-זאקסישן שטח, זענען אונז פאר די יאָרן 1419–1440 פאַרבליבן 55 אָריגינעלע שולד-בריוו, וואָס האָבן באַלאַנגט צו צוויי דאָרטיקע יידישע משפחות (צו היימאַן גאַנס און צו משה פון ארנשטאַדט מיט זיין ווייב אוּן זון), אוּן אָט ווייזט זיך ערויס, אַז די הלוואות, וועלכע ביידע באַנקיר-משפחות פלעגן געבן, האָבן באַטראָפן פון 4 ביז 20 גילדן א יעדע. דערביי איז זייער קליענטעלע דערעיקרשט באַשטאַנען פון האַנטווערקער אוּן קרעמער.

אין רעגענסבורג זענען די יידן אין י. 1481 געווען אַזוי פאר-אָרעמט אוּן פאַרשולדיקט, אַז דער קיסר האָט זיי געמוזט באַווילקן א מאָראַטאָריום אויף א גאַנץ יאָר. אין עסטרייך אָפערירן יידישע וואוכערניקעס זינט דעם ווינער גירוש פון י. 1421, ס׳רוב צווישן פויערים, וואָס דאָס באַווייזט נאָר, אַז זייער קאַפיטאַל-קראַפט איז נישט געווען קיין איבעריק גרויסע.

רעזומירנדיק, קאָנען מיר אויפן סמך פון די געבראַכטע פרטים פעסטשטעלן אָט וואָס: נישט געקוקט דערויף, וואָס די אָביעקטיוע באַדינגונגען פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער וואוכעריי זענען בעתן 15-טן י״ה געווען פונקט אַזוי גינסטיק, ווי אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י״ה, האָבן אָבער די יידן אין משך פון 15-טן י״ה נישט באַוויזן צו אַנטוויקלען אַזא בריטע קרעדיט-טעטיקייט, ווי פריער. די הויפט-סיבה דערפון דאַרף מען זוכן אין די מאַסן-אויס-פֿינדערונגען, וועלכע די דייטשע יידן זענען אויסגעשטאַנען אין דער צייט פון קיסר ווענצל, קיסר זיגמונד און אלבערכט II. די אַזויגערופענע „יידן-שולד-טילגונגען״ (סקאַסירונגען פון יידישע תביעות) ווי אויך דער שטייער-דרוק, וואָס איז דעמאָלט דערפירט געוואָרן צו דער העכסטער מדרגה, האָבן געבראַכן די קאַפיטאַל-קראַפט פונם דייטשן יידנטום.

דאָס איז געווען די אַנטשיידנדיקע סיבה, וואָס האָבן גורם געווען צו דער וועגדונג אין דער יידישער קרעדיט-טעטיקייט. א חוץ איר האָבן אָבער אין דערזעלבער ריכטונג מיטגעווירקט אויך א ריי אַנדערע פאַקטאָרן, פון צווייטן אוּן ווייטערן ראַנג. מיר שטעלן זיך אָפּ ביי זיי אין די ווייטערע פאַראַגראַפן פונם דאָזיקן קאַפּיטל.

§83 דער צינז-פוס אין די פֿאַרמעסט פונם יידישן קרעדיט.

אויפן סמך פון די מאַטעריאַלן, וואָס איבוסטרירן אונז די אַנט-וויקלונג פונם צינז-פוס ביי די יידישע קרעדיט-אָפּעראַציעס, לאָזן זיך פֿאַר דער באַהאַנדלטער תקופה פעסטשטעלן פֿאָלגנדיקע פֿאקטן און טענדענצן:

א) אין אלגעמיין מערקט זיך אין משך פון 15-טן י״ה א טענדענץ צו פֿאַרקלענערן דעם יידישן צינז-פוס אין נערדלינגען. וואו דער יידישער צינז-פוס האָט צווישן די י״י 1388 — 1433 בא-טראָפן פון $27^{1}/_{2}{}^{0}/_{0}$—$4^{3}1/_{3}{}^{0}/_{0}$, באַטרעפט ער אין די יאָרן 1447 — 1453 בקויז $17^{1}/_{3}{}^{0}/_{0}$ יערלעך. אין פראַנקפורט ביים מאַין זענען די ציפֿערן אזעלכע: אין XIV-טן י״ה—פון $32^{1}/_{2}{}^{0}/_{0}$ ביז $43^{1}/_{2}{}^{0}/_{0}$, אין XV-טן י״ה — לויט די „יידן-שטעטיקייטן״ — נישט מער, ווי $21^{2}/_{3}{}^{0}/_{0}$.

אין די שווייצער שטעט, ווי צירריך, שאפהאוזען, פרייבורג און וינטערטור: $43^{1}/_{2}{}^{0}/_{0}$ אין משך פון 14-טן י״ה, דאַקעגן $21^{2}/_{3}{}^{0}/_{0}$ לויט די פֿאַרדענונגען וועגן צינז-רעדוקציע פון די צוואַנציקער יאָרן פונם 15-טן י״ה. אין שטייערמאַרק און קערנטען: $86^{2}/_{3}{}^{0}/_{0}$ אין משך פון 14-טן י״ה, דאַקעגן אין 15-טן י״ה א צוריקגאַנג פון $65^{0}/_{0}$ ביז $43^{1}/_{3}{}^{0}/_{0}$ און אפילו ביז $21^{2}/_{5}{}^{0}/_{0}$.

ב) די שטאָט-רעטן באַשטימען ביים אויפנעמען יידישע „פאַקט-בירגער״ געווייסע נאָרמען פאַר זייערע וואוכעריי-געשעפטן און נעמען דערביי אין אַכט דעם אינטערעס פון דער שטאָט, אַז די שטאָט-לייט זאָלן האָבן א ביליקערן קרעדיט, וויי די קליענטעלע מחוץ דער שטאָט. זיי באַשטימען נישט קיין גרענצן פאַר דעם יידישן צינז-פוס ביי אויסלענדישע הלוואות, וויי? זיי אַליין זענען דערין פאַראינ-טערעסירט, אַז די אויסלענדישע קליענטעלע, וואָס איז ס׳רוב בא-שטאַנען פון דעם אַרומיקן אַדל, זאָל וואָס מער אויסגעוואוכערט ווערן און פאַרירן איר שטויס-קרעפט אינם אינערלעך פאָליטישן קאַמף.

אין פראַנקפורט ביים מאַין, א שטייגער, איז אין 15-טן י״ה די יידן געווען דערלויבט צו נעמען פון די שטאָט-לייט נישט מער ווי $21^{2}/_{3}{}^{0}/_{0}$, דאַקעגן האָבן זיי געמעגט נעמען פון אויסלענדישע קליענטן, וויפל ס׳האָט זיך נאָר גלאָזט. אין נערדלינגען, וואו די

יידן האָבן זיך אין די קרעדיט-געשעפטן מיט שטאָט-לייט נעמוזט באַנוּ-
גענען מיט 17⅓% (זינט דער העלפט פון 15-טן י״ה), טרעפט, אַז
זיי נעמען ביים אַרומיקן אַדל פון 69½% ביז 208%.

ג) מאַנכע שטאָט-ראַטן באַשטימען, אַז דער יידישער צינז-פוס
זאָל זיין אַ קלענערער ביי גרויסע הלוואות, דערפאַר אָבער אַ גרע-
סערער ביי קליינע הלוואות. אַזוי, אַ שטייגער, באַשטימט דער נירנ-
בערגער שטאָט-ראַט אין י. 1391, אַז די גרויס פונם יידישן צינז-פוס
דאַרף באַטרעפן: ביי גרויסע הלוואות פון 10% ביז 13½%, ביי
קליינע הלוואות 21⅔%. דעם נירנבערגער ביישפיל מאַכט נאָך דער
רעגענסבורגער שטאָט-ראַט אין י. 1392, באַשטימענדיק דעם יידישן
צינז-פוס ביי גרויסע הלוואות אויף 42⅓%, אוּן ביי קליינע הלוואות—
אויף 86⅔%.

דער זין פון אזעלכע באַשטימונגען ווערט קלאָר, ווען מיר
נעמען אין אַכט, פּוּן איין זייט, אַז נאָך קליינע הלוואות פלענט צו
יידן אָנקומען דערעיקרשט דער הענטווערקער — אוּן פון דער
צווייטער זייט, אַז די שטאָט-רעגירונגען אין די דערמאָנטע שטעט
זענען דעמאָלט באַשטאַנען פון אַ רייכן פאַטריציאַט, וואָס איז געווען
פאַראינטערעסירט, אָפּצושוואַכן די כוחות פונם האַנטווערקער-קלאַס.

ד) מאַנכע שטאָט-ראַטן ציען פּוּן זייערע „פאַקט-יידן״ אַ נוצן
דורך דעם, וואָס זיי צווינגען זיי צו געבן די שטעט, ווען אזעלכע זיי
רעפרעזענטירן, הלוואות אויף באַזונדערס נידעריקע — ווי פאַר יענער
צייט — פראָצענטן. אַזוי, אַ שטייגער, באַטרעפט דער צינז-פוס ביי
הלוואות, ווען אזעלכע די שטאָט פראַנקפורט פלעגט נעמען ביי אירע
יידישע „בירגער״: אין י. 1365 — 18%, אין י. 1369 — 25%, אין
די יאָרן 1375—1380—פון 9⅜% ביז 18%, אין די יאָרן 1380—1400—
בדרך כלל 26⅓%.

ה) ביז לערך דעם סוף פונם 14-טן י״ה האָבן די יידן געמעגט
פאַררעכענען צינזן צום קאַפּיטאַל אוּן פון דער אַנדערזייטיקער פאַרגרעסער-
טער הלוואה-סומע נעמען ווייטערע צינזן. ביי דערדאָזיקער מאַניפו-
לאַציע איז אויסגעקומען, אַז זיי האָבן געמוזט צינזן פון צינזן.

אין משך פון 15-טן י״ה הויבט זיך אויף א שטאַרקע אָפּאָזיציע
קעגן אזעלכע וואוכעריי-געשעפטן. מיט דער אָפּאָזיציע האָט אָנגע-
פירט די קירכע אוּן די יידן ווערן אָפט צוגעצויגן צו פאַראַנטוואָרט-

?עכקייט דורך קירכהעכע טריבונאַלן פאַר נעמען „וואוכער פון וואוכער".

אין פראַנקפורט ביים מאַין זענען די יידן אין יאָר 1467 צוגעזייט זייער וואוכעריי אַנגעקלאָגט געוואָרן נישט בלויז פאַרן שטאָט-ראַט, נאָר אויך פאַרן ערצבישאָף פון מאַינץ און אַפילו פאַרן פויפסט אַליין. אין עסטרייך מישט זיך אַריין אין דעם ענין קיסר פרידריך III, וועלכער פאַראָרדנט, אויפן פאַראַנג פונם לאַנד-אַדל, אַז „די יידן טאָרן אויף להבא נישט נעמען קיין צינזן פון צינזן" (1468).

האָבנדיק אויף אַזא אופן פעסטגעשטעלט די וועגדונג, וואָס איז פאָרגעקומען אין דער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן צינז-פוס אין משך פון 15-טן י״ה און וואָס האָט גורם געווען דערצו, אַז די יידישע וואוכעריי-געשעפטן זאָלן געבן ווייניקער הכנסה, ווי אין 14-טן י״ה, — וועלן מיר דיזעלבע דערשיינונג אויך קאָנען באַמערקן אין דער אַנטוויקלונג, וועלכע עס האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה דורכגעמאַכט די פאָרמען פון די יידישע קרעדיט-געשעפטן.

קודם-כל לאָזט זיך מערקן א צוריקגאַנג פון אַזעלכע פאָרמען, ווי דאָס אויסלייען אויף פאַרמשכונטע הכנסות פון צאָל-אָפצאָלונגען און שטייערן. די וועצטע ביישפילן פון אַזעלכע משכנות אין יידישע הענט באַגעגענען מיר אין דייטשלאַנד אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י״ה. אויפן שווייצאַרישן באָדן באַווייזט זיך אין די יאָרן 1355 און 1359/8 א נענפער ייד מיטן נאָמען מאַנאַסע (מנשה), צו וועלכן ס׳זענען אין יענער צייט פאַרמשכונט די צאָל-אָפצאָלונגען פון סחורות, וואָס ווערן אַריינגעפירט אין לאַנד פון איטאַליע און פראַנקרייך. אין י. 1379 ווערן דורך עבערהארד פון איזענבורג פאַרמשכונט צוי יידן הסכנות פונם צאָל ביי קאָוב (Caub). פון י. 1384 ביזן י. 1390 איז געווען צו יידן פאַרמשכונט דער צאָל ביי קאָבלענץ, וואָס האָט באַלאַנגט צום ערצבישאָף פון טריער. אין י. 1385 אַנטלייט פאַלצגראַף רופרעכט I א סכום פון 15.400 גילדן ביי אייניקע שטראַסבורגער יידן און ער פאַרמשכונט צו זיי די יידן-שטייערן פון היידעלבערג, ווייניהיים און ניישטאַדט.

אַלץ זעלטענער און זעלטענער קומען אויך פאָר אין 15-טן י״ה הלוואות אויף אומבאַוועגלעכע משכנות. איז דער שוויץ

זענען זיי בלויז אין אייניקע שטעט דערלויבט (ַא שטייגער, אין באזעל אוּן צירעך). אין י. 1489 ווערט דורכן צוזאַמענפאָר אין באַדען פעסטגעשטעלט פאַר דער גאַנצער שווייץ, אז צו יידן טאָרן נישט איבערגעגעבן ווערן קיין אומבאוועגלעכע משכנות.

אין פראַנקפורט בײַם מאַין ווערט אין י. 1428 די יידן פאַרבאָטן צו לייגן אויף אומבאַוועגלעכע גיטער. דער פאַרבאָט ווערט אָבער ערשט אין די 1עצטע 30 יאָר פונם 15-טן י״ה שטרענג דורכגעפירט אין דער פּראַקטיק. אַן אויסדריקלעכער פאַרבאָט בנוגע אומבאַוועגלעכע משכנות איז אויך באַוואוסט פון ווירטעמבערג. אין קערנטען באַשטימט ַא טעריטאָריאל געזעץ פון י. 1444, אז פּויערים טאָרן נישט אָן דער הסכמה פון זייערע האַרן פאַרמשכונען זייער אומבאַוועגלעכן באַזיץ.

אָנטרעפנדיק כסדר אויך אַזַא גרעסערע שווערישקייטן אויפן גביט פון קרעדיט-געשעפטן מיט היפּאָטעקאַרישע פאַרזיכערונגען, ווערן די יידן אַזַ מער געשטויסן אין דער ריכטונג פון קרעדיט-אָפּרַאַציעס אויף שוד-בריוו און בַאַוועגלעכע משכנות.

אָבער אויך דאָ שטויסן זיי זיך אָן אין משך פון 15-טן י״ה אויף געוויסע באַגרענעצונגען, וואָס ווירקן אומגינסטיק אויף דעם פאַרנעם פון זייערע קרעדיט-אונטערנעמונגען. אַזוי, ַא שטייגער, איז די יידן, ביז לערך דעם ס׳ך פון 14-טן י״ה, נאָך געווען דערלויבט צו פירן ַא פרייען האַנדל מיט שולד-בריוו.

ביי אַזַא מין שולד-בריוו פלעגט זיך דער בעל-חוב מתחייב זיין צו באַצאָלן דעם שולדיקן סכום יצדן אייגעם, וואָס ווען דעם שולד-בריוו האָבן אין זיין באַזיץ, אָן אונטערשריפט, צי דער בעל-חוב האָט דאָס געלט דירעקט אַנטליען פונם באַזיצער, צי נישט. בײַם סוף פון 14-טן י״ה מערקט זיך ַא ווענדונג אין דערדאָזיקער פּראַקטיק. אַזוי, ַא שטייגער, ווערט די יידן אין פראַנקפורט אין י. 1393 אויסדריקלעך פאַרבאָטן, צו טרייבן ַא האַנדל מיט שולד-פאַרשרייבונגען.

ענלעכע פאַרבאָטן לאָזן זיך נאָכווייזן זינט דעם סוף פון 14-טן י״ה אויך אין אַנדערע שטעט. ַא ווייטערע באַגרענעצונג, וואָס באַווייזט זיך אַרום דערזעלבער צייט, איז דאָס אײַנפירן פון ספּעציעל „יידן-בריוו״, אין וועלכע ס׳האָבן געמוזט פאַרשריבן ווערן די שולד-בריוו, אַז זיי זאָלן אָנערקענט ווערן דורך די געריכטן. ַא פאַרַאַרדענונג, וואָס איז געווען באַוואוסט אין פראַנקרייך און ענגלאַנד

שוין אין 12-טן און 13-טן י״ה! אין דייטשלאַנד לאָזן זיך אירע ערשטע שפורן אויפזוכן אין י. 1396. אינם דאָזיקן יאָר האָט, נעמלעך, דער עסטרייכישער הערצאָג ווילהעלם פאַרארדנט פאַר א רייַ שטעט, אַז יידישע שוידד-בריוו זענען בלויז דעמאָלט גיכטיק, ווען זיי ווערן פאַרעגיסטרירט אוּן געשטעמפּלט דורכן שטאָט-ריכטער אוּן דעם יידן-ריכטער. ענלעך פאַראַרדנט אין י. 1420 דער ערצבישאָף פון ווירצבורג, אַז יידישע שולד-בריוו מוזן פאַרעגיסטרירט ווערן אין דער בישאָפלעכער קאַנצעלאַריע אוּן אַז זיי מוזן דאַרט געשטעמפּלט ווערן מיטן בישאָפלעכן זיגל, כדי צו באַקומען פולע באַווייזקראַפט. די עלטסטע „יידן-ביכער", וואָס זענען צו אונז דערגאַנגען פונם דייטשן מיטלאַלטער, שטאַמען פון דער צווייטער העלפט פון 15-טן י״ה. אַזוי, למשל, איז אונז אויפגעהיט געוואָרן פון י. 1489 אַ "Juden-Buech" („יידן-בוך"), וואָס איז געפירט געוואָרן דורכן שטיפט ריין (Rein). דאָס מוז אַוודאי זיין דאָס עלטסטע „יידן-בוך", וואָס איז באַוואוסט פון עסטרייך.

וואָס שייך די באַגרענעצונגען פון יידישע קרעדיט-געשעפטן אויף באַוועגלעכע משכונות, האָבן מיר די וויכטיקסטע פון זיי שוין דערמאָנט אינם פאַריקן קאַפיטל, בעת מיר האָבן ארומגערעדט דעם יידישן משכנות-האַנדל. דאָ אונטערשטרייכן מיר בלויז דעם פאַקט, אַז די פאַרבאָטן, וואָס באַלאַנגען צו אַזעלכע משכנות, ווי וואָך, באַוול, אויסאַרבעטונגען פון האַנטווערקער, קאָרן וכדומה, באַווייזן זיך ערשט בײַם אָנהויב פון 15-טן י״ה. אין די טעריטאָריעס, וואוּ די יידן האָבן געוואוכערט צווישן פויערים, האָט מען פאַרבאָטן צו פארמשכונען אקער-אייזנס, פערד-געשפאַנען וכדומה (אַזעלכע פאַרבאָטן זענען אונז באַוואוסט פון דער שווייץ אוּן פון עסטרייך).

§ 84 דער קאַמף קעגן יידישע וואוכערי-געשעפטן אין משך פונם 15-טן י״ה.

די באַגרענעצונגען פון די יידישע וואוכערי-געשעפטן, מיט וועלכע מיר האָבן זיך באַקענט אין דעם פאַריקן פאַראַגראַף, זענען געווען אַ פועל-יוצא נישט בלויז פון די קלאַסן-אינטערעסן פונם פאַטריציאַט, וואָס האָט געהערשט אין די שטעט, נאָר אויך אַ רע-

זולטאַט פון א סיסטעמאַטישן קאַמף, מיט וועלכן ס׳האָט אין משך פון 15-טן י״ה אָנגעפירט די קירכע, געפינענדיק א שטיצע אין יענע קלאַסן, וואָס זענען צום מערסטן געשעדיקט געוואָרן פון וואוכעריי, ווי, א שטייגער, דער האַנטווערקער און דער פויערים-קלאַס.

אויפן באַרימטן צוזאַמענטרעף פון קירכלעכע פאָרשטייער, וואָס איז פאָרגעקומען אין קאָנסטאַנץ (1414—1418), האָט מען צווישן אַנדערע ענינים אויך באַטראַכט די פראַגע פון די יידישע וואוכעריי. געשעפטן און עס איז אַרויסגעשוואומען ביי דער געלעגנהייט דער געדאַנק, אז מען זאָל די יידן דורך מלוכהשע פאַראַרדענונגען צווינגען צו א פראָפעסיאָנעלער איבערשיכטונג און בפרט צו אַן איבערגאַנג פון וואוכעריי צו מלאכה און ערד-אַרבעט.

דער כוח פון דער ווירטשאַפט, וואָס איז דעמאָלט ענג געווען צונויפגעבונדן מיטן קרעדיט, האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן פאַר א סך שטאַרקער, ווי די שטרעבונג פון דער קירכע צו באַזייטיקן דורכאויס די יידישע וואוכעריי. אגב. האָבן זיך די וועלטלעכע האַרן, וואָס האָבן פון די יידישע וואוכער-געשעפטן געצויגן גרויסע פראָפיטן, נישט אַזוי לייכט געוואָלט זיך צופאַסן צו די קירכלעכע פאָדערונגען.

נישט געקוקט דערויף, איז אָבער דער קירכע פאָרט געלונגען, צו שאַפן אין דער פראַקטיק א סך שטערונגען פאַר דער אַנטוויקלונג פון די יידישע קרעדיט-אָפּעראַציעס. איינע פון די הויפּטשטערונגען, צו וועלכער ס׳האָט גורם געווען די קירכלעכע אַגיטאַציע, איז געווען די אַקציע, וועלכע די קירכע האָט אַלץ ענערגישער געמאַכט פירן קעגן יענע קרייסן, וואָס פלעגן די יידן אויסבאַרגן קאַפּיטאַלן אויף צו טרייבן מיט זיי וואוכעריי-געשעפטן. אַזוי, א שטייגער, וועלכע אין י. 1426 פאַרטריבן פון דער שטאָט נעראַדלינגען דער דאָרטיקער קריסטלעכער רופא האָנס וינטער, מחמת ער האָט דעם ייד פיוולמאַן (Vifelman) אַנטליען געלט אויף צו פירן דערמיט געשעפטן. דער רופא האָט מיט זיין משפחה געמוזט פאַרלאָזן די שטאָט אויף גאַנצע 10 יאָר.

אין י. 1456 וועלט אין דערזעלבער שטאָט אַן אַנדערער בירגער מיטן נאָמען קינטעל געשטעלט צום שאַנד-סלופ אוך פאַרטריבן אויף 3 יאָר, וויל ער האָט אונטערגעשטיצט „די יידישע פראָפעסיע״

(„Judengewerb"). פון רעגענסבורג אין פון א ריי אנדערע שטעט זענען אונז פאַרבליבן ידיעות, אז די קירכע האָט געדראָט אָנצוווענדן שווערע קירכלעכע שטראָפן קעגן זייערע שטאָט-רעט אין מאָגיסטראַט, אויב זיי וועלן ווייטער טאָלערירן יידישע וואוכער-געשעפטן.

פון רעגענסבורג ווערט אונז, אגב, אויך איבערגעגעבן, אז עס איז דאָ אויסדריקלעך געווען פאַרבאָטן, אז קריסטן זאָלן פריינדייגן זייערע געלטער אין יידישע באַנק-הייזער. אין דעמזעלבן צוזאַמענהאַנג זאָל אויך דערמאָנט ווערן דער באַשלוס פונם באַמבערגער קירכן-סינאָד פון י. 1491, וואָס דראָט מיט אויסשליסן פון דער קריסטלעכער געמיינשאפט א יעדן קריסט, וועלכער גיט איבער זיין געלט צו יידן אָדער וואָס נעמט ביי יידן צינזן אָדער וואָס טרייבט לויטן יידישן שטייגער אליין וואוכעריי-געשעפטן". „qui apud Judeos pecuniam suam locdut aut a Judeis usuram recipiunt, vel ut Judei eandem pecuniam mutuent".

ענלעכע באַשלוסן זענען נאָך פריער אָנגענומען געוואָרן דורך קירכלעכע סינאָדן אין פרייזינג (1440) און אין דעמזעלבן באַמבערג (1451). אַן אָפּשפּיגלונג פון די געשיידערטע טענדענצן, צו באַזייטיקן דעם יידישן וואוכער אָדער צום וויניקסטנס צו צעשטערן די שטיצע, וועלכע ער האָט נעהאַט מצד דעם קריסטלעכן קאַפּיטאַל, באַגעגענען מיר אין דער רבנישער ליטעראַטור פון 15-טן י"ה. אַזוי, א שטייגער, דערציילט אונז דער „לקט משר", אז ר' שלום (וועלכן מהרי"ק און אַנדערע גדולי-הדור האָבן געהאַלטן פאַר זייער רבין) זאָל זיך האָבן וועגן דער טענדענץ קעגן דער יידישער וואוכעריי אזוי אויסגעדריקט: „דאָס, וואָס די גויים ווילן איצט פאַרווערן דעם וואוכער, קומט אונז דערפאַר, ווייל מ'העלפט נישט די תורה-לערנער".

די דערמאָנטע קירכלעכע החלטות וועגן דעם יידישן וואוכער באַשטעטיקן אונז דעם פאַקט, אז עס האָבן זיך אין 15-טן י"ה געגנומען פאַרשטאַרקן די טענדענצן קעגן די יידישע קרעדיט-געשעפטן. אויך פון דער אַנדערער זייט אָבער האָט די קריסטלעכע וועלט אַלץ מער געגנומען אַראָפּטרייסלען פון זיך די וואוכעריי-פאַרבאָטן, מיט וועלכע די קירכע האָט געפּענטעט דאָס ווירטשאַפּטס-לעבן, און אַליין אָנגעהויבן ... צו וואוכערן. כאַראַקטעריסטיש איז אינם דאָזיקן פּרט די שטעלע אינם ציטירטן באַמבערגער סינאָדאַל-באַשלוס, וואו עס

רעדט זיך וועגן קריסטן, וואָס טרייבן אויפן יידישן שטייגער וואו־כערייי־נעשעפטן".

נאָך בולטער קומט עס צום אויסדרוק אין דער דייטשער לי־טעראַרישער פראָדוקציע פון 15־טן און אָנהויב 16־טן י"ה. אַזוי, אַ שטייגער, האָלט סעבאַסטיאַן בראַנט אין זיין באַרימטן „נאַרן־שיף", אַז די קריסטלעכע וואוכערייי איז ערגער פאַר דער יידישער און ער גיט אויך קלאָר אָנצוהערן, אַז מיט די יידישע גירושים, וואָס האָבן זיך פאַרמערט אין דער צווייטער העלפט פון 15־טן י"ה, זענען קריסטן אויסן געווען פטור צו וווּכער פון דער יידישער קאָנקורענץ אינם וואוכער־נעשעפט. „ס'איז שווער — שרייבט ער אין גראָמען — אויסצושטיין דעם יידישן וואוכער, לאָזט מען אָבער די יידן מער נישט בלייבן, די קריסטן־וואוכערניקעס, וואָס זיי (די יידן) פאַרטרייבן, אליין זיי לויפן מיטן יידן־שפּיז (וואוכערן)".

דאָסזעלבע זאָגט אויך טאָמאָס מורנער אין זיין „נאַרן־באַשווערונג": „ווייניק, וואָס עס זענען פאַראַן יידן אויף דער וועלט, ווערן נאָך קריסטן וואוכערניקעס. וויל אַזאַ קריסט טרייבן וואוכער, זאָל ער טראָגן, ווי די יידן, דעם יידן־רינג (געלע לאַטע)".

עס איז אַ פעסטגעשטעלטער פאַקט אין דער ווירטשאַפטס־געשיכטלעכער ליטעראַטור, אַז די קאַפּיטאַל־בילדונג, וואָס איז פאַר־געקומען אין די קריזיס פונם דייטשן פאטריציאט אין משך פון 15־טן י"ה, האָט צווישן אַנדערע מקורים געהאַט אויך אַזאַ מקור, ווי דאָס אַנטלייען געלט אויף צינזן. בקיצור: עס ווּאקסט אינם דאָזיקן י"ה די קאָנקורענץ, וועלכע דאָס יידישע וואוכער־געשעפט האָט געהאַט אויסצושטיין פון די קריסטלעכע וואוכערניקעס!

אין דער צווייטער העלפט פון 14־טן י"ה פלעגט מען נאָך אויפן אָרט פון די פאַרטריבענע יידן אָדער לעבן דעם יידן אַרויס־פאָדערן אויסלענדישע וואוכערניקעס, ווי די „קאַהאָרסינער" אָדער „לאָמפּאַרטן", דהיינו, סוהרים־באַנקירן פון דעם שטעטל Cahors אָדער פון לאָמבאַרדיע.

אַזוי האָבן עס געטון די שווייצער שטעט לוצערן (1383), בערן (1391), פרייבורג, ביעל וכדומה.

אין 15־טן י"ה האָט מען אין די דייטשע שטעט אייגענע „קא־האָרסינער" — „לאָמפּאַרטן", מענטשן פונם אייגענעם פאַטריציאַט און טיילמאָל אויך אַדל־לייט, וואָס „גייען אַרום מיטן יידן־שפּיז"...

אינם קאַנקורענץ-קאַמף מיט די שטאַטישע פינאַנץ-מאַגנאַטן האָבן די יידן פאַרלוירן אַזעלכע וויכטיקע און הכנסהדיקע פאָזיציעס, ווי די וואוכערניי צווישן שררות. ביים סוף פון 15-טן י״ה הויבן זיך אָן צו וואַקלען אויך די קליינע וואוכערניי-געשעפטן, וועלכע זיי האָבן גענוטריבן צווישן האַנטווערקער אוּן פויערים. אין די גרעסערע דייטשע שטעט באַווייזן זיך דעמאָלט די ערשטע שטאָטישע בענק, וואָס אַנטלייען געלט אויף ביליקע צינזן. טייממאָל קומען אויף די בענק אין צוזאַמענהאַנג מיט א גלייכצייטיקער פאַרטרייבונג פון די יידישע וואוכערניקעס. אַזוי, א שטייגער, האָט דער דייטשער קיסר אין י. 1498 (21/7) באַווילקט, אז ניירנבערג זאָל פאַרטרייבן אירע יידן אוּן ער האָט גלייכצייטיק פאַרארדנט, אַז עס זאָלן אין דער שטאָט געשאַפן ווערן אין פאַרשיידענע גאַסן וועקסל-בענק אויף צו באַזאָרגן די שטאָט-לייט מיט ביליקן קרעדיט.

דאָסדאָזיקע נירנבערגער ביישפיל איז סימבאָליש פאַר א גאַנצן אַנטוויקלונגס-פראָצעס!

ביים אויסגאַנג פון מיטלאַלטער נעמט א סוף צו דער היסטאָרישער ראָלע, וועלכע דער ייד האָט געשפּילט אויפן דייטשן באָדן אלס פיאָנער פונם קרעדיט-לעבן. די קריסטן האָבן דעמאָלט שוין גענוג ארויסגעריסן פון זייער הענט דעם „וואוכער-שפּיז״.

„קינדער — שרייבט א דייטשער מוסר-זאָגער פון יענער צייט (האַנס ווילהעלם קירכהאָף, דער מחבר פון „Wendunmut״)— מוזן צאָלן צינזן זייערע עלטערן, דער זון אָדער די טאָכטער ווייסן נישט, וויפל זיי זאָלן צאָלן צינזן זייערע עלטערן און קרובים... קיינער ווייס נישט וויסן פון דעם געזעצלעכן צינז-פוס. מ׳נעמט אַזוי-פיל, וויפל מ׳וויל... באַשרייבן אָדער מאָלן די וואוכערניקעס, וואָלט מען געדאַרפט האָבן א גאַנץ בוך!״

און געזאָגט ווערט דאָס אין וועגן קריסטן, וואָס האָבן איבערגענומען פון די יידן דעם אָרט אינם קרעדיט-לעבן....

קאַפּיטל ניין און צוואַנציק

קאַפּיטאַל-בילדונג ביי די דייטשע יידן אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן יאָרהונדערט און די פאַראַרעמונג אין 15-טן יאָרהונדערט.

§ 85 דער פאַרנעם פון דער קאַפּיטאַל-בילדונג ביי די דייטשע יידן.

דער אינטערעסאַנטסטער שטריך, וואָס כאַראַקטעריזירט דעם אויפבל׳ פון די יידישע קרעדיט-געשעפטן בעת דער צווייטער העלפט פון 14-טן י״ה, איז דער אויפקום פון גרויסע יידישע באַנק-הייזער, וואָס שטעלן מיט זיך פאָר צענטערס פון אַ גרויסער אימפּאָזאַנטער פאַרמענגס-אַקומולאַציע. א באַגריף וועגן זייער געשעפטלעכן פאַרנעם און וועגן זייערע פאַרמעגנס-פאַרהעלטענישן גיבן אונז די אָקטן פאַר דער צייט פונם טרויעריק-באַרימטן קיסר ווענצל, וואָס האָט מיט זיינע יידן-אויספרעסונגען און אויסרויבונגען דערפירט צו א קאַטאַסטראָפּע נישט אייגנעם פון דידאָזיקע „גרויס-יידן״.

די באַדייטנדסטע יידישע באַנקהייזער באַגעגענען מיר אין די גרויסע דרום-דייטשע האַנדלס-שטעט, ווי נירנבערג, רעגענס-בורג, אולם און אויך אין די מערב-דייטשע שטעט, ווי פראַנק-פורט ביים מאַין און שטראַסבורג. סך-הכל איז די צאָל פון די „ראָטשילדס״ פון יענער צייט נישט קיין גרויסע, זי מאַכט אויס צו 2—3 באַנקיר-משפחות אין יעדער פון די אויסגערעכנטע שטעט. זיי פאַרמאָגן אָבער אַזא רייכטום, אַזעלכע פאַרצווייגטע געשעפטס-פאַרבינדונגען צווישן אַלע-לייט און פאַטריציער, אַז מען קאָן זיי

גרייִעך באַצייכענען אַלס פּירנדיקע משפחות אינם יידישן ווירטשאַפּטלעבן פון יענער תקופה.

מיר ברענגען דאָ ווייטער אַ בינטל ציפערן און פּרטים, וואָס מאַכן קלאָר זייער באַדייטונג.

אין נירנבערג האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה געציילט צו די רייכסטע יידישע משפחות די משפחות פון יעקב פון אולם, פון יוטא, דער אלמנה נאָך יעקב ראַפּ (זי ווערט אין די אַקטן טייל-מאָל אויך גערופן "Reppin" לויט דעם נאָמען פון איר מאַן) און פון ר' מאיר פון ערפורט, וואָס איז אידענטיש מיט דעם באַרימטן ר' מאיר בן ברוך הלוי, דעם כּומרשטן שאַפער פונם מורנו-טיטל. ווי גרויס עס זענען געווען די פאַרמעגנס פון דידאָזיקע דריי באַנקיר-משפחות, באַווייזט באַזונדערס בולט דער פאַקט, אַז זיי האָבן צוליב דער באַוואוסטער תביעות-סקאַסירונג פון י. 1385 אַרייַנגעטראָגן לטובת דער שטאָט נירנבערג מער, ווי די העלפט פונם סכום 80.986 גילדן, וועלכע די שטאָט האָט דעמאָלט אַרויסבאַקומען פון אַלע אירע יידן. מיט אַנדערע ווערטער: די דערמאָנטע דריי משפחות זענען געווען מער באַמיטלט, ווי אַלע איבעריקע נירנבערגער יידן צוזאַמען.

ר' יעקב האָט שוין אין י. 1376 געפירט אַזעלכע גרויסע געשעפטן, אַז עס האָט זיך אים געלוינט אָנצוהינגען דעם מעכטיקן פּפאַלצגראַף, בכדי דער לעצטער זאָל מיט דער היקף פון זיינע באַווּאָנטע חיילות צווינגען די אַדל-קייט — בעלי-חובות צו באַצאָלן דעם באַנק-הויז אַלק, וואָס זיי זענען אים געבליבן שולדיק. ענלעך האָבן אויך די זין פון ר' יעקלען, ר' יצחק און ר' פייוויש, נאָך דער תביעות-סקאַסירונג פון י. 1390 אָפּגעמאַכט מיט אַ ריטער, אַ געוויסן אולריך פון עמפּטס, ער זאָל מאַכן אַן אָנפאַל אויף נירנבערג דערפאַר, וואָס דער שטאָט-ראַט האָט בייַ זיי צוגענומען זייערע הייזער.

דאָס רייכע באַנקהויז פון דער אלמנה יוטא ראַפּ האָט עקזיסטירט אין נירנבערג ביז דעם אָנהויב פון 15-טן י"ה.

לויט אַ ידיעה פון י. 1384 האָט דאָסדאָזיקע באַנקהויז איינגעצאָלט דער שטאָט נירנבערג 1000 גילדן פון אַ סכום 4000 גילדן, וועלכן עס האָבן געזאָלט איינצאָלן אַלע נירנבערגער יידן צוזאַמען.

א ראיה, אז מען האָט דאָס באַנקהויז אייגנעשאַצט אויף איין פערטל פון אלע יידישע פאַרמעגנס אין דער שטאָט!

ארום י. 1409 באַגעגענען מיר די אלמנה מיט צוויי זין און א טאָכטער אין דער איטאַליענישער שטאָט אנקאָנא, פון וואַנען זיי האָבן אָנגעקאָגט די שטאָט נירנבערג וועגן 2000 מארק אין גאָלד (ווערט 80.000 הייַנטיקע גאָלד-מאַרק), וועלכע מען האָט ביי איר אָן א שום גרונט צוגענומען אין י. 1390.

א דריטער זון פון דער אַלמנה האָט אין דערזעלבער צייט געלעבט אין טרעוויזאָ. ר' מאיר פון ערפורט האָט געפירט זיינע באַנק-געשעפטן אין נירנבערג פון י. 1383 ביזן י. 1385. ער איז דאָ אהרגעקומען פון פראַנקפורט ביים מאַין. אין י. 1385 באַזעצט ער זיך צוריק אין פראַנקפורט און לעבט דאָ לערך 10 יאָר. ביים סוף פון 14-טן י"ה באַגעגענען מיר אים אין ווין, וואו עס האָט געלעבט דער שווער זיינער, דער רייכסטער ווינער ייד, ר' דוד שטיים (Steuss).

אין רעגענסבורג באַלאַנגט ארום י. 1390 צו די רייכסטע יידן א געוויסער ר' קלמן (Chalman). וועגן דער גרויס פון זיינע געשעפטן גיט אונז א באַגריף א ידיעה, אז מען האָט ביי אים אין י. 1391 — צוזיב דער באַוואוסטער „יידן-שולד-טילגונג" פון קיסר ווענצל — סקאַסירט 9 שולד-בריוו אויף א סומע פון 13.000 גילדן, וואָס דאָס האָט אויסגעמאַכט לערך 13% פונם גאַנצן שולד-בריוו-סכום פון די רעגענסבורגער יידן.

אין אולם באַגעגענען מיר — פונקט ווי אין נירנבערג — דריי גרויסע יידישע באַנקהייזער. זיי באַלאַנגען צו ר' שמריה פפע-פערקאָרן, א יידישן קאַפיטאַליסט, וואָס האָט פריער געוואוינט אין צירין (1378), צו ר' ווידעל (Videl) בן משה פון עהינגען, א שוואָגער פון דעם אונז שוין באַקאַנטן ר' יעקל פון אולם און צו ר' משה פון ווינדהיים. על פי צופאַל זענען אונז פון י. 1385 אויפגעהיט געוואָרן 87 שולד-בריוו, וואָס האָבן געהערט צו דידאָזיקע דריי באַנקירן. לויט די שולד-בריוו האָבן זייערע געלט-תביעות באַטראָפן צוזאַמען 17.302 גילדן, דערפון זענען די אַדלייט אליין געוען שולדיק 15.581 גילדן, לערך 90%.

וואָס שייך די יידן אין פראַנקפורט, איז ארום יאָר 1390 געווען צווישן זיי בלויז איין רייכע משפחה, דהיינו, די משפחה פון

דער יידישקע צאָרלינע (Zorline). פון דערדאָזיקער משפחה ווערן אין די אַקטן דערמאָנט: צאָרלינעס ערשטער מאַן, ר' פייוול פון דיעבורג (Fizelin von Dieburg), איר צווייטער מאַן, דער גביר ר' זיסקינד פון וויינהיים, ווי אויך אירע 3 זין: קלמן, וואָלף און פייוויש (Fizis). ווען עס איז אין י. 1391 דורכגעפירט די „יידן-שולד-טילגונג", האָבן אַלע סקאַסירטע תביעות פון פראַנקפורטער יידן אויסגעמאַכט צוזאַמען א סכום פון 17.848 גילדן. דערפון האָבן די תביעות פון צאָרלינען באַטראָפן לערך 41%, פון אירע דריי זין 8%, פון איר מאַן, ר' זיסקינד לערך 10%, אַזוי, אז פון דעם דערמאָנטן סכום 17.848 גילדן האָבן כּמעט דריי פינפטל געשטאַמט פון צאָרלינעס משפחה.

בייַ צאָרלינען האָט מען דעמאָלט צוגענומען 99 שולד-בריוו. דאָס איז אָבער געווען בלויז א טייל דערפון, ווייַל זי האָט פאָרמאָגט, ווארים עס ווערט נאָך דערמאָנט א ריי שולד-בריוו, וואָס איז נישט פאַררעכנט געווארן צו די סקאַסירטע, ווי, א שטיגער, אייגער א שולד-בריוו אויף 2000 גילדן, א צווייטער, ווייַל איז אויסגעשטעלט געווארן פונם מאַינצער ערצבישאָף אויף 1000 גילדן וכדומה.

פון שטראַסבורג איז אונז באַוואוסט פון דער באַהאַנדלטער תקופה בלויז איינער, א גרויסער יידישער באַנקיר. ער האָט געהייסן שמעון און ער איז אין יאָר 1385 געווען בכוח דורכצופירן אַזא גרויסע טראַנזאַקציע, ווי די הלוואה אין דער גרויס פון 15.400 גילדן, וועלכע ער האָט געגעבן דעם פפאַלצגראַף רופרעכט I. אגב, האָט ער געהאַט אייניקע שטראַסבורגער יידן אַלס שותפים. דעם גרעסטן חלק האָט ער אָבער אַליין אַריינגעלייגט אינם געשעפט.

ס'איז אויך כּדי צו דערמאָנען א גרויסן יידישן באַנקיר, וואָס האָט געלעבט אין באַזעל. זיין נאָמען ווערט אונז גישט איבערגעגעבן. מ'ר ווייסן וועגן אים בלויז אַזוי פיל, אז ער האָט אין יאָר 1377 אַנטליען דעם באַזעלער שטאָט-ראָט אַן אימפאָזאַנטן סכום פון 4000 גילדן, בעת אַלע איבעריקע באַזעלער יידן צוזאַמען האָבן קוים נעקאָנט צונויפשלאָגן 1000 גילדן.

אַרום יאָר 1367 האָבן צו די רייכסטע יידן אין עסטרייך באַגאַנגט צווויי יידן: ר' משה (Musch) פון וואַרבורג און דער ברודער זיינער ר' חיים (Chadgim) פון ציילי (Cilly). מען האָט זייערע פאַרמעגנס אייגנצשאַצט אויף מינימום 20.000 גילדן; ווייַ-

ניקסטנס האָבן די עסטרייכישע הערצאָגן אויף אַזוי פיל בארעכנט זייער שאָדן, ווען די ביידע ברידער זענען פלוצלונג נעלם געוואָרן פון עסטרייך.

§ 86 די פאַראָרעמונג אין 15-טן י"ה.

די „יידן-שולד-טילגונגען", וואָס זענען ביים סוף פון 14-טן י"ה דורכגעפירט געוואָרן דורך די שוץ-האַרן, באַזונדערס אָבער דורך די עסטרייכישע הערצאָגן און דורך קיסר ווענצל, האָבן געמאַכט א סוף צו די גרויסע יידישע באַנקהייזער, וועלכע מיר האָבן באַגעגנט אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י"ה.

דאָס, וואָס מיר באַקומען אין משך פון 15-טן י"ה אָנצוהערן וועגן יידישע פאַרמעגנס, איז נישט מער, ווי א בלאַסער אָפּשיין פון די ציפערן, מיט וועלכע מיר האָבן געהאַט צו טון ביז די 90-קער יאָרן פון 14-טן י"ה. א וועלט-ציפערן-אילוסטראַציע פאַר דעם חורבן גיט אונז די שוין באַוואוסטע איינשאַצונגס-טאַבעלע, וואָס איז אין י. 1438 צונויפגעשטעלט געוואָרן דורכן ווינער ייד נחום.

נחום האָט אויפן סמך פון שטייער-ליסטעס און אַנדערע אינפאָרמאַציע-מאַטעריאַלן אויסגערעכנט, אז דער „דריטער פעניג", וועלכן די דייטשע יידן האָבן אינם דאָזיקן יאָר געזאָלט אַרייניטראָגן דעם קיסר, האָט געדאַרפט באַטרעפן צוזאַמען 137.300 *)

היות, ווי דער „דריטער פעניג" האָט באַטראָפן 1/3 פון אַלע יידישע פאַרמעגנס, קומט אויס, אז נחום האָט געשאַצט די פאַרמעגנס פון די דייטשע יידן אַרום אין אַרום לערך אין 411.900 גילדן. דערפון פאַלן אויס לויט נחומס איינשאַצונגען: א) 42.500 ג. שטייער אָדער 127.500 ג. פאַרמעגנס פאַר די קהילות אין נירנבערג (10.000 ג. שטייער), ערפורט (6000), רעגענסבורג (4000), אָפּענהיים (4000), מאינץ (3.000), אולם (2.000) אויגסבורג (2.000), ראָטענבורג ביי דער טאַו-

*) נחומס א יסרעכענונגען באַטרעפן, אגב, צוזאַמען 156.100 גילדן. דערפון גייט אָבער צראָפּ א סכום פון 18.800 גיידן, וועלכן עס האָבן געדאַרפט אויסצאָלן די יידן פון אונגארן (5.000), שלעזיע (5.000), בעמען (3.800) און מאילאַנד (5.000), אזוי, אז עס בלייבט פאַר די יידן אינם אייגנטלעכן דייטשלאַנד א סכום פון 156.100 ווייניקער 18.800, דהיינו, 137.300 גילדן.

בער (1.500), פראנקפורט ביים מײַן (1.000) און פֿאַר די 4 שווייצער קהילות – קאָנסטאַנץ, צירך, שאפהאוזען און וועלטקירכען (צוזאַמען 9.000). ב) 67.400 גילדן שטייער אָדער 202.200 גילדן פֿאַרמעגנס פֿאַלן אויס פֿאַר די יידן אין אַזעלכע ממשלה-געביטן פון גייסטלעכע און וועלטלעכע שררות, ווי עסטרייך (18.000 גילדן שטייער), זאקסען (15.000), ביירן (10.000), קעלן (10.000), בראַנדענבורג (6.000), עלזאַס (4.400), מאַגדעבורג (2.000) און באַמבערג (2.000). ג) 27.400 גילדן שטייער אָדער 82.200 גילדן פֿאַרמעגנס פֿאַלן אויס פֿאַר די יידן אין די איבעריקע שטעט און ממשלה-געביטן. ווי אינטערעסאַנט די געברעכטע ציפֿערן זאָלן נישט זיין, באַקומען זיי א באַדייטונג ערשט דערמאָלט, וען מען פֿאַרגלייכט זיי מיט דעם ציפֿערן-מאַטעריאַל, וועלכן מיר האָבן געברעכט אין פֿאָריקן פֿאַראַגראַף, אילוסטרירנדיק די פֿאַרהעלטענישן אין דער צווייטער העלפֿט פון 14-טן י״ה.

ביי אַזא פֿאַרגלייך באַקומען זיך פֿאָלגנדיקע כאַראַקטעריסטישע מאָמענטן: אַזוי, א שטיגער, האָבן די פֿאַרמעגנס פון די 13 קהילות, וועלכע מיר האָבן אויסגערעכנט אויבן צום פונקט א), אויסגעמאַכט נישט קיין סך מער, ווי דער סכום שולד-בריוו, וועלכן ס׳האָט אין י. 1391 בלויז איין קהילה, דהיינו, די קהילה אין רעגענסבורג געמוזט אַוועקגעבן צוליב דער „שולד-טילגונג״ פון קיסר וואַנצל.

דערדאָזיקער סכום שולד-בריוו האָט, נעמלעך, באַטראָפֿן לערך 100.000 גילדן, אַלזוי, קרוב ¼ פון אַלע פֿאַרמעגנס, וועלכע נחום האָט אין יאָר 1438 אויסגערעכנט פֿאַר אַלע יידן אין דייטשלאַנד.

אינטערעסאַנט איז אויך צו פֿאַרגלייכן די ציפֿערן, וואָס באַלאַנגען צו די יידן אין נירנבערג: לויט נחומען קומט אויס, אַז זיי האָבן אין י. 1438 צוזאַמען פֿאַרמאָגט לערך פון 30.000 ביז 36.000 גילדן (אין א צווייטן פּראָיעקט שטעלט נחום אַוועק פֿאַר נירנבערג אַנשטאָט 10.000 ג. שטייער – א סכום פון 12.000 ג.), דהיינו, מיט לערך 6.000–12.000 גילדן וויניקער, וויפֿל ס׳האָט באַטראָפֿן דער סכום שולד-בריוו, וואָס זענען אין י. 1385 צוגעצומען געווארן בלויז ביי די באַוואוסטע דריי יידישע באַנקהייזער אין נירנבערג: ר׳ יעקל פון אולם, יוטא ראַפ און ר׳ מאיר פון ערפורט. נאָך

דיאַסטישער כאַלט אויס דער פּאָ־גלייך פּאַר אַזעלכע קהילות, ווי אולם, פּראַנקפורט ביים מַיִן, דאָס שוין דערמאָנטע רעגענסבורג וכדומה, אָדער וועט מען פּאַרגלייכט דעם ציפערן־מאַטעריאַל, וואָס איז אונז באַוואוסט פון אַזעלכע ממשלה־געביטן, ווי עלזאַס און עסטרייך.

אַזוי, למשל, פּאַרמאָגט די קהילה אין אולם לויט נחומס איינ־שאַצונג סך־הכל 6.000 גילדן, וואָס דאָס שטעלט מיט זיך פּאָר קוים 1/3 פון דעם קאַפּיטאַל, וועלכן 3 יידישע באַנקהייזער אין אולם האָבן אין י. 1385 געהאַט צו מאַנען ביי זייערע בעלי־חובות. די פּאַרמעגנס פון די פּראַנקפורטער יידן שאַצט נחום איין אין קוים 3.000 גילדן, מיר ווייסן אָבער, אַז בלויז איין אייניציקע פּראַנקפורטער באַנקירשע (צאַרלינע) האָט אין י. 1391 פּאַרמאָגט געלט־תביעות אויף איבער 10.000 גילדן.

די רעגענסבורגער יידן האָבן לויט נחומען געזאָלט אין י. 1438 פּאַרמאָגן לערך 12.000 גילדן, איז דאָס מיט גאַנצע טויזנט גילדן וויניקער, ווי די 9 געלט־תביעות פונם רעגענסבורגער גביר ר' קלמן, וואָס זענען סקאַסירט געוואָרן אין י. 1391. אין י. 1385 האָבן אַ פּאָר שטראַסבורגער יידן געקאָנט פּאָר אַ טראַנזאַקציע צוגויפּברענגען אַ קאַפּיטאַל פון 15.400 גילדן. דאַקעגן האָט נחום אין י. 1438 איינ־געשאַצט אַלע יידישע פּאַרמעגנס אין עלזאַס אויף סך־הכל 13.200 גילדן.

אין עסטרייך האָבן — לויט נחומען — אין י. 1438 אַלע יידן צוזאַמען פּאַרמאָגט נישט מער, ווי 54.000 גילדן, בעת אין י. 1367 האָבן בלויז צוויי יידישע גבירים פון מארבורג און צילי פּאַרגע־שטעלט פּאַר די הערצאָגן אַ „ווערט" פון 20.000 גילדן.

עד כאן דאָס אַקגעמיינע ביילד פונם פּאַרמעגנס־מצב, אַזוי ווי עס האָט זיך פּאַרגעשטעלט אין דער ערשטער העלפּע פונם 15-טן י"ה. אַן אינטערעסאַנטע דערגאַנצונג גיט אונז די טאַבעלע דאָ ווייטער, וואָס ווייזט אונז די דיפּערענצירונג פונם מאַטעריעלן מצב אין די ראַמען פון אַ קהילה. די טאַבעלע איז צוגויפּגעשטעלט געוואָרן לויט די אויפּצייכנונגען פונם קיסרלעכן שאַצמייסטער קאָנראַד פון ווינסבערג, וואָס האָט צווישן די יאָרן 1414—1420, צויליב פיסקאַלישע טעמים, געמאַכט אויספּארשונגען איבער די יידישע פּאַרמעגנס אין טירינגען און אין דער מאַרקגראַפשאַפט מייסן.

אידישע פאלקס ביבליאטעק
ווינדזאר, 814 אירי, אימט
בית דער י. י. פרץ-שול

דאָס באָוועגלעכע פאַרמעגן פון די יידן אין קאָבורג צו־ישן 1414—1420

יידישע באַלע־באַטישקייטן	גאַלד, זילבער אוּן צירונג		גאַלע־תביעות	יידישע באַלע־באַטישקייטן	גאַלד, זילבער אוּן צירונג	
	גילדן	מארק	(גילדן)		גילדן	מארק
אברהם	24	12	2.400	מיכאל פון ליעבץ	6	2
זעליגמאַן	16	5	1.400	משה פון קראַין	6	5
יאָהאַן (!)	12	5	900	אברהם פון ליכטענפעלס	6	2
שאַן(־שיינד?)	100	—	700	פרידמאַן	5	1
בעזעריקט (־ברוך)	5	2	400	סך־הכל	180	34

די טאַבעלע ווייזט אונז, אַז אין אַ קהילה פון 9 יידישע באַ־לעבאַטישקייטן האָבן בלויז צוויי באַלעבאַטישקייטן פאַרמאָגט זייער אייגנס איבער 1.000 גילדן (בײַ העכסטנס 2.430 גילדן), בעת פון די איבעריקע 7 האָבן 5 געהאַט פאַרמעגנס אונטער 500 גילדן און נאָר צווישן 800—900 גילדן. כאַראַקטעריסטיש איז דערבײַ אַ באַמערקונג, וואָס געפינט זיך אין די פאַרצייכענונגען פונם דערמאָנטן שאַצמייסטער, אַז פון די 7.000 גילדן געלט־תביעות, וואָס זענען געקומען די קא־בורגער יידן, זענען אַן ערך 2.000 גילדן געווען צווייפלהאַפטע *)

נישט קיין סך בעסער האָט אויסגעזען דער מאַטעריעלער מצב פון די יידן אין דער צווייטער העלפט פון 15־טן י״ה, הגם עס זע־נען אין דערדאָזיקער צייט נישט פאַרגעקומען אַזעלכע אויספלינדע־רונגען, ווי אין די איבערברוכס־יאָרן 1385—1438.

אַ באַגריף וועגן די פאַרמעגנס־פאַרהעלטנישן אין די דעמאָ־קראַטיע „רייכע קהילות״ גיבן אונז פאָלגנדיקע ציפערן, וועלכע מיר

*) די ציפערן פאַר דער טאַבעלע האָבן מיר גענומען פון Dietrich Kerler: Zur Geschichte der Besteuerung der Juden durch Sigmund u Albrecht II (אין ל. גיגגערס „צייטשריפט פיר די געשיכטע דער יודן אין דייטש־לאַנד״ III, ז. 12).

באַזיצן וועלן דער פּראַנקפורטער קהילה פון די יאָרן 1464–1465. אינם י. 1465 האָבן די פּ־אַנקפורטער יידן באַצאָלט דעם קיסר א שטייער, וואָס האָט באַטראָפן 5% פון זייערע פאַרמעגנס. ביים איינמאָנען דעם שטייער האָבן די יידן דערקלערט, אַז זיי זענען גרייט צו צאָלן דערויף א סכום פון 800 גילדן און אַז זיי קאָנען מיט זייערע ביכער דערווייזן, אַז די תביעות זייערע מאַכן אויס צו זעמען נישט מער, ווי 16.000 גילדן.

סוף־כל־סוף האָט מען זיך געאיניקט אויף 1.000 גילדן, אַזוי, אַז מען קאָן משער זיין ביי דער פּראַנקפורטער קהילה א פאַרמעגן פון צוזאַמען 20.000 גילדן. לויט ווי עס ווייזט אונז אָבער די טא־בעלע, וועלכע מיר ברענגען דאָ ווייטער, האָבן פאקטיש די פּראַנק־פורטער יידן צוזאַמען פאַרמאָגט פון 26.000 ביז 32.000 גילדן.

אינטערעסאַנט איז דערביי, וויאַזוי דערדאָזיקער סכום האָט זיך פאַרטיילט אויף איינצלנע יידישע באַלעבאַטישקייטן. די טאַבעלע ווייזט אונז אַז בילד: פון די 12 יידישע באַלעבאַטישקייטן, וואָס האָבן געלעבט אין פּראַנקפורט אין י. 1446, האָבן 6 פאַרמאָגט פון 3.000 ביז 4.000 גילדן, 3 האָבן געהאַט זייער אייגנס פון 2.000 ביז 3.000 גילדן און 3 אונטער 1.000 גילדן.

ווי מיר זעען, האָבן מיר דאָ צו טון על־פי־רוב מיט מיטלע פאַרמעגנס (פון 2.000 ביז 4.000 גילדן). כאַראַקטעריסטיש ביז גאָר איז דער פאַקט, וואָס צווישן די פּראַנקפורטער יידן זענען פאַר־שוואונדן געוואָרן אַזעלכע געלט־מאַגנאַטן, ווי די אונז שוין באַוואוסטע צ א ר ל י נ ע, וואָס האָט צוזאַמען מיט איר משפחה פאַרמאָגט פאַר דער „תביעות־סקאַסירונג" פון י. 1391 צום ווייניקסטנס פון 14.000 ביז 15.000 גילדן, דאָס הייסט אַן ערך א העלפט פון די פאַרמעגנס, וועלכע מיר באַגעגענען אין י. 1464/5 ביי אַלע פּראַנקפורטער יידן צוזאַמען.

אַזוי האָבן אויסגעזען די פאַרמעגנס־פאַרהעלטנישן אין א קהילה, וואָס האָט אין דער צווייטער העלפט פון 15־טן י"ה באַלאַנגט צו די רייכסטע אין דייטשלאַנד. לאָמיר איצט באַטראַכטן, וויאַזוי עס האָט אויסגעזען דער מאַטעריעלער מצב אין די צווייט־ראַנגיקע און אין די גאָר קליינע קהילות.

א געוויסן באַגריף קאָנען מיר זיך שאַפן וועגן דעם אויפן סמך פון א רשימה יידישע וואוכערניקעס, וואָס האָבן אָרום דער

פֿאַרמעגנס פון פֿראַנקפֿורטער יידן אין יאָר 1464-5*)

יידישע שטייער־משפחות אין י. 1464	די גרויס פון דעם נאַרמאַלן יידן־שטייער (גילדן)	די גרויס פון די פֿאַרמעגנס (גילדן)	יידישע שטייער־משפחות אין י. 1664	די גרויס פון דעם נאַרמאַלן יידן־שטייער (גילדן)	די גרויס פון די פֿאַרמעגנס (גילדן)
לעזע פון וועדטהיים	80	—3.200 4.000	יואל, נתנ׳ס איידעם	60	—2.400 3.000
הירש מיט פֿרוי און מוטער	80	—3.200 4.000	יעקב פון נירנבערג	50	—2.000 2.500
ריקע	75	—3.000 3.750	יעקב פון עפֿשטיין	50	—2.000 2.500
דער פֿעטער יעקב	72	—2.880 3.600	שמעון, דער רב	20	—800 1.000
יאָסל פון קעלן	72	—2.880 3.600	ראובן	13	—520 650
סימל פון עפֿשטיין	68	—2.720 3.400	נעגלין	10	—400 500

*) דיזאַזיקע טאַבעלע האָבן מיר צונויפֿגעשטעלט אויפן פּאָגענדיקן אופן: די נעמען פון די שטייער־משפחות, וווּ אויך די גרויס פון זייערע נאַרמאַלע „יידן־שטייערן" ברענגען מיר לויט י. קראַקויער: („די געשיכטע פון די יידן אין פֿראַנקפֿורט" 1925, באַנד I, ז. 219). בײַ קראַקויערן געפֿינען מיר אויך א קהלן־ציפֿער, אז לעוועט פון וועדטהיים, וועמענס נאַרמאַלער יידן־שטייער האָט באַטראַפֿן יצרלעך 80 גילדן, איז אין י. 1465 אײַנגעשאַצט געוואָרן צו באַצאָלן 200 גילדן אויפן חשבון פון דעם 5%-טיקן פֿאַרמעגנס־שטייער. דאָסזעלבע לײַענען מיר דאָרט אויך, אז יעקב פון נירנבערג, וואָס האָט געצאָלט 50 ג. יידן־שטייער, האָט לויט זיין באַהויפטונג פֿאַרמאָגט א פֿאַרמעגן, פון וועלכן עס איז געקומען נישט מער, ווי 100 גילדן אלס 5%-טיקער פֿאַרמעגנס־שטייער. אויפן סמך פון דיזאַזיקע ידיעות קומען מיר צום אויספֿיר, אז די פֿראַפֿארציע צווישן די יידן־שטיערן אין פֿאַרמעגנס איז געווען, ווי 1 : 50 אָדער ווי 1 : 40 (דהיינו אז פון 50 אָדער 40 גילדן פֿאַרמעגן איז געקומען 1 גילדן יידן־שטייער). געמענדיק אָט די פֿראַפֿארציע אלס יסוד, באַרעכענען מיר לויט דער באַוואוסטער הויך פון די יידן־שטיערן, וועלכע עס האָט געצאָלט יערע באַצאָלטע שקייט, די גרויס פון איר פֿאַרמעגן.

העקפט פון 15-טן י״ה אָפּעריט אין דער שטאָט באַמבערג און אינם באַמבערגער קרייז. די רשימה איז כולל סך-הכל 76 וואוכערניקעס און זי וועט אונז אַ סכום תביעות פון צוזאַמען 7738 פונט און 2.640 גילדן, וואָס דאָס האָט באַטראָפן 9.368 ג.*). דערפון פאַלן אויס 7.425 גילדן (5.905 פונט—2.298 גילדן) אויף 24 וואוכערניקעס, וואָס האָבן געלעבט אין דער שטאָט באַמבערג, דאָס הייסט לערך 80% פונם גאַנצן סכום. די איבעריקע 52 וואוכערניקעס האָבן געוואוינט אין 13 קלייַנע שטעטלעך פונם באַמבערגער ערצבישאָפטום.

היות, ווי מיר באַגעגענען צווישן די וואוכערניקעס אויך רבנים, שמשים, שוּל-קלאַפערס וכדומה, קאָן מען משער זיין, אַז די צאָל יידישע באַלעבאַטישקייטן האָט אינם גאַנצן באַמבערגער קרייז אינ-איינעם מיט דער שטאָט באַמבערג נישט אויסגעמאַכט מער, ווי די צאָל בעלי-תביעות, וואָס וועלן געבראַכט אין דער רשימה.

באַנוצנדיק זיך מיט אָט דער השערה, שטעלן מיר צונויף דאָ וועלטער 2 טאַבעלעס, וואָס ווייזן פון איין זייט די קאַפיטאַל-קראַפט פון די 24 באַמבערגער באַלעבאַטישקייטן און פון דער אַנדערער זייט — די פּאַרטיי־לונג פון די קאַפיטאַלן אין אַזעלכע צוויי קלייַנע ישובים פונם באַמבערגער קרייז, ווי קונשטאַדט און גונצענ-דאָרף, וואָס צוזאַמען האָבן זיי געציילט 12 באַלעבאַטישקייטן*).

די טאַבעלע, וואָס באַלאַנגט צו דער קהילה אין באַמבערג, ווייזט אונז 5 גרופּעס באַלעבאַטישקייטן: די רייכסטע גרופּע איז באַ-שטאַנען סך-הכל פון 3 באַלעבאַטישקייטן, וואָס יעדע פון זיי האָט געהאַט אינצוואַנען תביעות פון 1.075 ביז 1.300 גילדן. די וועניגער-דיקע דריי גרופּעס ציילן צוזאַמען 10 באַלעבאַטישקייטן מיט תביעות פון 150 ביז 600 גילדן אַ יעדע; די צאָלרייכסטע איז די גרופּע V, זי איז צוגלייך אויך די אָרעמסטע: זי ציילט 11 באַלעבאַטישקייטן מיט צוזאַמען 256 גילדן תביעות, אַזוי, אַז עס פאַלן אויס דורכ-שניטלעך אויף איין באַלעבאַטישקייט קוים 23 גילדן געלט-תביעות.

*) 1 גילדן האָט באַטראָפן 23 סאָלידי, בעת איין פונט בלויז 20 סאָלידי; 1 גילדן באַטרעפט אַלזוי $^{20}/_{23}$ פונט.

*) די טאַבעלן שטעלן מיר צונויף אויפן סמך פון דער נאַמע־טלעכער רשימה, וואָס וועלט געפֿינט געבראַכט אין דעם ווערק פון ד״ר א. ע ק ש ט י ן: („די געשיכטע פון די יידן אין באַמבערג,“ 1898, ז. 235—237).

פֿאַרגלייכנדיק אונזער טאַבעלע מיט דער פריער געבראַכטער פּראַנקפֿורטער טאַבעלע, קומט מען צום אויספֿיר, אַז די באַמבאַרגער קהילה, וואָס איז לויט דער צאָל באַלעבאַטישקייטן געווען צוויי מאָל אַזוי גרויס, ווי די פּראַנקפֿורטער, האָט פֿאַרמאָגט אין בעסטן פֿאַל 1/8 פון די פּראַנקפֿורטער קאַפּיטאַלן. ס׳איז כדאי אויך אונטערצושטרייכן, אַז די צאָל גאַנץ אָרעמע באַלעבאַטישקייטן (גרופּע V) האָט אין באַמבאַרג באַטראַפֿן כּמעט א העלפּט פּונם גאַנצן קהילה-באַשטאַנד (11 אויף 24).

קאַפּיטאַלן פון באַמבאַרגער יידן, וואָס זענען אַרום י. 1450 געלעגן אין הלוואה-געשעפטן.

גרופּעס פון באַלעבאַטישקייטן לויט דער גרויס פון זייערע קאַפּיטאַלן	די צאָל באַלעבאַטישקייטן אין יעדער גרופּע	דער סכום געלט-תּביעות פון יעדער באַלעבאַטישקייט (גילדן)	דורכשניטלעך פּאַלן-אויס אויף א באַלעבאַטישקייט געלט-תּביעות (גילדן)	דער סכום געלט-תּביעות פון יעדער גרופּע (גילדן)
I	3	1312 ,1199 ,1074	1195	3585
II	4	515 ,611 ,523 ,516	541	2165
III	3	335 ,301 ,266	301	902
IV	3	186 ,180 ,151	172	517
V	11	13, 17, 46, 61, 75, 10, 10, 12, 13, 2, 9	23	256

צום טרויעריקסטן איז דאָס בילד אין די גאַנץ קלייַנע קהילות. די פֿאַלגנדיקע טאַבעלע וועיזט אונז, אַז צווישן די 6 יידישע באַלעבאַטישקייטן פונם שטעטל קונשטאַדט האָט אַפילו קיין איינציקע נישט פֿאַרמאָגט קיין תּביעות, וואָס זאָלן צוזאַמען דערגרייכן ביז 100 גילדן, און אינם שכנותדיקן אָרט גונצענדאָרף, אין וועלכן ס׳האָט עקזיסטירט דיזעלבע צאָל באַלעבאַטישקייטן, האָבן זיך געפונען קוים 2

באַלעאַטישקייטן, וואָס זייערע תביעות האָבן באַטראָפן איבער 100 גילדן, דערגרייכנדיק צוזאַמען אַ סומע פון 346 גילדן.

קאַפּיטאַלן פון קונשטאַדטער און גונצענדאָרפער יידן, וואָס זענען אַרום י. 1450 גלעזגן אין הלוואה-געשעפטן.

קונשטאַדט			גונצענדאָרף		
צאָל באַלעבאַטישקייטן	זייערע געלט-תביעות (גילדן)	דורכשניטלעך פאָלן-אויס אויף איין באַלעבאַטישקייט געלט-תביעות אין דער גרויס פון	צאָל באַלעבאַטישקייטן	זייערע געלט-תביעות (גילדן)	דורכשניטלעך פאָלן-אויס אויף איין באַלעבאַטישקייט געלט-תביעות אין דער גרויס פון
3	84 ,64 ,54	67 ג.	2	192 ,154	173 ג.
2	48 ,28	38 ג.	2	93 ,86	90 ג.
1	9	9 ג.	2	10 ,4	7 ג.

די געבראַכטע טאַבעלן האָבן אַ באַדייטונג נישט בלויז פאַר דער פראַגע פון דעם מאַטעריעלן מצב פון די דייטשע יידן אין 15-טן י"ה. זיי דערקלערן אונז אויך איינע פון די וויכטיקסטע סיבות, צוליב וועלכע ס'זענען אינם דאָזיקן טרויעריקן י"ה פאַרגעקומען אַזוי-פיל יידן-פאַרטריבונגען פון די דייטשע שטעט און ממשלה-טעריטאָריעס.

קאַפּיטל דרייסיק

דער קאמף פון די קאַמערקנעכט קעגן דעם
פיסקאַליזם פון די שוץ-האַרן
(א בליק אין די אינערלעכע פאַרהעלטנישן פונם
דייטשן יידנטום פאַר די יאָרן 1350—1500)

§ 87 דער איבערבּרוך אין דער שטייער-פּאָליטיק פון די קהילות.

מיט קלייַנע אויסנאַמען פון די „רייכע קהילות", וואו מען פֿיעגט בדרך-כּלל אויפֿנעמען אַסך מיטגלידער נאָר פאַרמעגלעכע בּאַלעבּאָטים, איז אין דעם רוב קהילות דער פאַרמעגנס-אונטערשייד צווישן די באַלעבּאָטישקייטן געווען אַזוי גרויס, אַז עס איז זיך שווער פאָרצושטעלן, עס זאָלן נישט האָבּן פאָרגעקומען שארפע רייבונגען צווישן די מער פאַרמעגלעכע שיכטן און די מיטלעע אָדער גאָר אָרעמע. ליידער, שטומען דאָ די קווצלן, און וועט עס בּאַקומט זיך יאָ אַמאָל אַ ידיעה וועגן די אינערלעכע קאַמפֿן, איז עס נאָר על-פּי-מקרא. פאַר דער באַהאַנדלטער תקופה פאַרמאָגן מיר אייניקע אַזעלכע „גליקלעכע צופאַלן", און מיר וועלן זיי דאָ פֿרוּאוון צונויפּפּלעכטן אין אַ צוזאַמענפאַסנדיק בילד.

געווייַנלעך באַווייזן זיך די ידיעות, וואָס אינטערעסירן אונז דאָ, אין צוזאַמענהאַנג מיטן יידישן שטייער-וועזן, אוּן דעריבּער מוזן מיר זיך פריער פאַר אַלץ אָפּשטעלן בּיי דער שטייער-פּאָליטיק, וועלכע די קהילות האָבּן געפירט און דער באַהאַנדלטער תקופה. לויט ווי ס׳איז אַרויסצודרינגען פון די קווצלן, איז בּיז צום „שוואַרצן טויט" פאַר די קהילות געווען אַ סך לייכטער אייַנצוֹאַרדענען אַ נאָרמאַלע

שטייער-פאָליטיק, אייִדער אין דער צייט, וואָס האָט זיך אָנגערוקט נאָך דער קאַטאַסטראָפע פון די יאָרן 1348—1350. דאָס שטייער-סיסטעם איז ביז דער קאַטאַסטראָפע געווען נאָרמירט דורך א רייִ צוועקמעסיקע תקנות.

ביים אָנהויב פון 14-טן י״ה האָט אַן אָנגעזעענער זאַקסישער רב (ר׳ מנחם פון מערזעבורג) צונויפגעשטעלט די תקנות אין דער פאָרם פון א קאָדיפיקאַציע. פון די ברוכטיילן, וואָס זענען צו אונז דערגאָנגען פונם דאָזיקן וועַרק, באַקומט זיך אַז ביל׳ד: אויף צוּ באַזעצן זיך אין א קהילה איז, צוזיב דער געמיינזאַמער פאַראַנט-וואָרט׳עכקייט פאַר די שטייִערן, געווען נויטיק דער הסכם פון קהל. קהיל׳ה-שטייִערן האָט מען פון א נייִ-אָנגעקומענעם געמאָנט אין 30 טעג אַרום נאָך זיין באַזעצן זיך, אָדער אין א יאָר אַרום. ביים אַרויסציען זיך פון א קהילה האָט מען וועגן דעם געדאַרפט דורכ-קומען מיט די קהילה-פאָרשטייִער און דאָרט דעם שטייִער-סכום, ווצלכן מען איז געבליבן שולדיק.

קליינע פונקטן, וואָס האָבן געגאָסן פון די אַנשטאַלטן אין דער-שכנותדיקער קהילה, האָבן געמוזט צו הילף קומען מיט שטייִערן. די איינטייל׳ונג פון דעם קהיל׳ה-שטייִער פלעגט פאָרקומען קויט די פאַרמעגנס-דעקל׳אַראַציעס פון די שטייִער-צאָל׳ער. די ראשי-הקהילה האָבן אָבער אויך געקאָנט אַליין איינטיילן דעם שטייִער.

די באַשטייִערטע האָבן געהאַט א רעכט צו אַפּעלירן, אויב מען האָט אויף זיי אַרויפגעל׳יגט אַן אומגערעכטן שטייִער-סכום. א חוץ דעם נאָרמאַלן שטייִער אויף אויסצוהאַל׳טן די אַנשטאַלטן פון דער קהילה, האָט נאָך יעדער קהילה-מיטגל׳יד געמוזט צאָל׳ן א חל׳ק פון דער „שאַצונג״ (מס), וועל׳כע עס האָבן געמאָנט די שוץ-האַרן. די פאַרטייִלונג פון דעם מס איז געווען פאַרשיידן.

מייסטנס פלעגט זי דורכגעפירט ווערן קויט דער גרויס פון די הכנסות. הייִצער און גיטער פלעגט מען דערביי נישט אַריינרעכ-נען. אגב, פל׳עגן אויך די שוץ-האַרן ביי „שאַצונגען״ נישט אַריינ-רעכענען קיין אומבאַוועגלעכע גיטער, נאָר דאָס באַרע פאַרמעגן, וואָס האָט געשטעקט אין די געשעפטן.

אין יעדער קהילה האָבן עקזיסטירט ספעציעלע איינשאַצונגס-קאָמיסיעס פון געבליבענע קהיל׳ה-פאָרשטייִער.

דאָס סיסטעם, וועלכעס מיר האָבן דאָ געשילדערט, איז נאָך דעם „שוואַרצן טויט" צעפאַלן געוואָרן.

עס האָט זיך אַלץ מער אײנגעבירגערט דאָס סיסטעם פון אינדיווידועלע אָפּמאַכן צווישן די שוץ-האַרן און די יידן, וואָס האָבן זיך געוואָלט באַזעצן אין זייערע ממשלה-געביטן. דער שוץ-האַר האָט זיך אַליין געזומען דאָס רעכט צו אַנטשיידן, ווער עס דאַרף אויפֿגעזומען ווערן אין די קהילות פון זיין ממשלה-געביט און ער האָט אויך אַליין באַשטימט דעם סכום יידן-שטייערן, ווצלכן עס דאַרף באַצאָלן דער נייַ-אָנגעקומענער. דורכן דאָזיקן סיסטעם פון „פּאַקט-יידן" (דהייגו, יידן, וואָס באַקומען וואוינרעכט אויפן סמך פון „פּאַקטן" — אינדיווידועלע אָפּמאַכן מיט די האַרן) איז צו נישט געוואָרן דער ויכטיקסטער כּלי-זיין, וואָס מיט זיין היקף פלעגן די קהילות פריער רעגולירן זייערע פינאַנצן: דאָס אויטאָנאָמע רעכט צו אַנטשיידן ווען דעם צוזאַמענשטעל פון די קהילה-גלידער. בלויז אין געצייַטע ממשלה-געביטן באַגעגענען מיר נאָך אַ געוויסע צייט דאָס אַלטע סיסטעם. וואָס ווייטער אָבער, אַלץ גרינדלעכער ווערט עס פאַרטראָטן דורך דעם נייעם סיסטעם פון „פּאַקט-יידן". אַזוי, אַ שטייגער, ווערן אין אַ באַמבערגער דאָקומענט פון י. 1378 דערמאָנט „יידישע שטייער-מייסטער" אָדער „שאָס-מייסטער" (שאָס באַדייט אַזוי-פיל, ווי מס), אַ מין אויטאָנאָמע שטייער-קאָמיסיע פאַר די יידן אינם גאַנצן באַמבערגער ערצבישאָפטום, וואָס רעגולירט דאָס יידישע שטייער-וועזן און וואָס אָן איר הסכם קאָן מען נישט אויפגעזומען ווערן אינם ערצבישאָפטום.

אַן ענלעכע אינסטיטוציע זעען מיר אין עסטרייך: די יידישע שטייער-קאָמיסאָרן ווערן דאָ גערופן „יידן-צעכמייסטער". מיר באַגעגענען זיי דאָס לעצטע מאָל אין י. 1415. נאָך פריער זענען פאַרשוואונדן די באַמבערגער „שאָס-מייסטער": דאָס לעצטע מאָל ווערן זיי דערמאָנט אין אַ דאָקומענט פון י. 1408. אויפן אָרט פון די אויטאָנאָם-געקליבענע יידישע „שטייער-מייסטער באַווייזן זיך אומעטום שטייער-איינשאַצער און שטייער-איינמאָנער, וואָס ווערן באַשטימט דורך די שוץ-האַרן אַליין, איבער די קעפ פון די באַשטייערטע יידן. צום פריסטן באַגעגענען מיר זיי אין די 70-קער און 80-ער יאָרן פונם 14-טן י"ה, און לויט, ווי עס ווייזט זיך אַרויס פון די באַטרעפנדיקע דאָקומענטן, פלעגן עס תחילת זיין

רייכע יידן־באַנקירן, צו וועלכע די שוץ־האַרן זענען געווען פאַר־שולדיקט אויף גרויסע געלטער.

אַזוי, אַ שטייגער, ווערן אין די יאָרן 1379—1380 צוויי יידן שוואַרצע פון לינץ און דוד פון עגענבערג) באַפּוּמעכטיקט דורך די עסטרייכישע הערצאָגן אייגצושאַצן „אַלע יידן און יידישקעס" אין די שטעט און דערפער און אייגצומאַנען ביי זיי די שטייערן ביז אַ סכום פון 10.000 פונט ווינער פעניגן. דערביי ווערט אין דעם אַקט דערמאָנט, אַז די הערצאָגן זענען אַזא סכום שולדיק געווען די אָנגעהעפענע צוויי יידישע באַנקירן.

ענלעך האָט דער פּפאַלצגראַף רופּרעכט אין י. 1385 באַפּוּמעכ־טיקט אייניקע רייכע יידן פון שטראַסבורג, אייגצומאַנען די יידן־שטייערן פון די קהילות אין היידעלבערג, ווייניהיים און נייי־שטאַדט.

מיט די אייגגעמאַנטע שטייערן האָט געזאָלט אָפּגעצאָלט ווערן אַ געלט־תביעה אין דער גרויס פון 15.400 גילדן, ווועלכע די שטראס־בורגער באַנקירן האָבן געהאַט צום פּפאַלצגראַף. זיך אומקערנדיק צו די עסטרייכישע פּאַרהעלטענישן, איז כדאי נאָך צו דערמאָנען, אַז ספּאַראַדיש באַגעגענען מיר דאָ נאָמינירטע יידישע שטייער־אייג־שאַצער און אייגמאָנער אויך אין די יאָרן 1389, 1397, 1402, 1403 און 1414.

דאָס נייע סיסטעם סטאַביליזירט זיך אין עסטרייך ערשט זינט דעם י. 1415, פון וועלכן ס׳זענען אונז פאַרבליבן ספּעציעלע אינ־סטרוקציעס, וואָס די עסטרייכישע הערצאָגן האָבן אויסגעאַרבעט פאַר די יידישע „אַנשלאַהער" (Anslaher) און „אַבזאַמער" (Absamer), ווי עס האָבן דאָ געהייסן די נאָמינירטע שטייער־אייגשאצער און שטייער־אייגמאָנער. געוויינער וועלן מיר זיך ביי די אינסטרוקציעס אָפּשטעלן אין די ווייטערדיקע אויספירן. פריער מוז אונז באַשעפטיקן די פראַגע, ווי אַזוי די יידן האָבן רעאַגירט אויף דער אייגפירונג פונם נייעם סיסטעם, וואָס האָט, אגב, אונטערגעגראָבן אייגעם פון די יסודות, אויף וועלכע ס׳האָט זיך געשטיצט די יידישע אויטאָנאָמיע.

§88 דער קאמף קעגן די „יידן-הויכמייסטער" און „יידן-מייסטער".

ווי ס'איז משער צו זיין, האָט דאָס אײנפירן נאָמינירטע שטייער-איינשאצער און שטייער-איינמאָנער ארויסגערופן א העפטיקע אָפּאָזיציע מצד די קהילות. דאָס איינקאַסירן די שטייערן איז געווארן שטאַרק באשוואָרט און די נאָמינאַטן האָבן געהאַט א סך צרות מיט זייער אומדאַנקבאַרער אויפגאַבע. עס האָט זיך ארויסגעוויזן פאַר נויטיק צו שאַפן א צוואַנג, וואָס זאָל זיי פאַרלייכטערן די אַרבעט. בכדי דאָס אויסצופירן, נעמען זיך די שוהארן צום צווייטן יסוד פון דער יידישער אויטאָנאָמיע, דהיינו, צו דער אויטאָנאָמיע פונם יידישן געריכטס-וועזן. מיט דער המצאה טרעט ארויס צום פריסטן דער העכסטער שוהאַר — דער קיסר אַליין. אין י. 1402 האָט ער געהאַט אָנגעטרויט זיינע צוויי הויף-יידן, ר' אליה פון ווינהיים און ר' יצחק פון אָפּענהיים, וואָס „פלעגן וואויל און געטריי אויספירן די געשעפטן" פונם קיסר, אַז זיי זאָלן פון די יידן אינם פראַנקפורט-לאַנד איינמאָנען דעם „גאָלדענעם אָפּפער-פעניג". א קרצע צייט שפּעטער האָט ער צו זיי צוגעגעבן נאָך א דריטן יייד, דעם „קאַמער-קנעכט מאיר", וואָס איז געווען א רופא אין לאַנשטיין.

די שטייער-איינמאָנער האָבן זיך אָבער ביי די יידן אָנגעשטויסן אויף גרויסע שווריקייטן. אום צו ברעכן די שטערונגען, נאָמינירט דער קיסר אין י. 1403 אויפן אָרט פון די דערמאָנטע דריי יידן אַנדערע צוויי (איינעם פון מאַינץ און א צווייטן פון אָפּענהיים) און ער גיט זיי א חוץ פיסקאַלישע אויך געריכטלעכע פונקציעס: זיי באַקומען דאָס רעכט צו משפטן די יידן אין אַלע שטרייט-ענינים, וועלכע זיי האָבן צווישן איינאַנדער אָדער מיט קריסטן. דאָס האָט, אַפּנים, נאָך מער פארשארפט די לאָגע, און ווען די פינאַנציעלע דערפאָלגן האָבן זיך נישט ארויסגעוויזן אזוי גראָטן, ווי עס האָט זיך דאָס פאָרגעשטעלט דער קיסר, איז דער ?עצטער ארויס מיט א נייער המצאה.

מיט א דעקרעט פון 3/5 1407 נאָמינירט ער א געוויסן יייד, ר' ישראל פון נירנבערג, אלס הכסטן רב אָדער „הויכמייסטער" איבער אלע יידן אין דייטשלאַנד און ער געטרויט אים אָן די אויפגאַבע אויפצומאָנען די יידן-שטייערן. ר' ישראל האָט זיך

קודם־כל אַ נעם געטון צו די פֿאַרמעגלעכע באַלעבאַטים. האָט זיך אָבער אויפגעהייבן אַ שטורם קעגן דעם „הויכמייסטער", וואָס האָט געוואָגט אירערצונעמען אַזאַ שטעלע אָן דעם הסכם פון די קהילות.

מען האָט קעגן אים פֿאַרפירט משפטים, אַז „ער איז געשפּרונגען איבער די יידן", דהיינו, אַז ער האָט זיך נישט אומגעקוקט אויף די יידישע דינים. סוף־כל־סוף האָט מען אים אַרײַנגעלייגט אין חרם. דאָ האָט שוין דער קיטר נישט געקאָנט מער שווייגן און ער איז דעם 23־סטן נאָוועמבער 1407 (קוים אַ האַלב יאָר נאָכן נאָמינאַציע־דעקרעט!) אַרויסגעטרעטן מיט אַ נייעם דעקרעט, מיט וועלכן ער האָט צונישט געמאַכט דעם חרם, גלייכצייטיק האָט ער די יידן געגעבן אָנצוהערן זיין וויל̈ן, אַז ר' ישראל בלייבט ווייטער זייער „הויכמייסטער" און אַז ער האָט ווייטער דאָס רעכט אײַנצושאַצן זייערע כּאַרמעגנס און אײַנצומאָנען די שטייערן. אוּן אַזוי איז אויך טאַקע געווען.

ר' ישׂראל איז געבליבן ביי זיין אַמט און ער האָט אָנגעפֿירט מיט דער אַרבעט אין ראָטענבורג ביי דער טאובער, וואו מיר באַגעגענען אים אין די יאָרן 1406—1408. אין י. 1408 אָרדנט ער דאָ אײַן אַ קאַנצעלאַריע פֿאַר זיינע ענינים, אַ ראיה, אַז עס באַזעצט זיך אינם דאָזיקן יאָר אין דער שטאָט אַ געוויסער שלמה בר' אהרן הלוי, וואָס ווערט אין די אַקטן באַצייכנט אַלס „der juden-hochmei-sters schreyber", אַלס „שרייבער פונם יידן־הויכמייסטער"*).

ווי ס'ווייזט אויס, האָבן דעם הויכמייסטער געשטיצט געוויסע רבנים, וואָס האָבן געוואָלט אויסנוצן די סיטואַציע פֿאַר זייער אייגענער טובה און וואָס האָבן זיך אײַנאײַנווּעגס אָפּגערעכנט מיט זייערע קעגנער צווישן די אָפּאָזיציאָנעלע גבירים.

דער באַרימטער ר' יעקב הלוי, וואָס איז באַוואוסט אונטער דעם געקירצטן נאָמען מהר"י, גיט וועגן דעם אַזוי־אַרום אָנצוהערן: „די האָר שטעלן זיך מיר קאַפּויר און איך וויר פֿאַרציטערט, ווען איך פֿאַרנעם די פֿאַרווּיסטונג, די פֿאַרווילדערונג, דעם געוואָלד־געשריי אוּן חלול־השם, וואָס ווערן איצט באַגאַנגען אין דער מדינה. און שולדיק זענען אין דעם לומדים, אַ טייל רבנים, וואָס האָבן זיך

*) פֿאַרגל. ה. בערסלאו: Zur Gesch. der Juden in Rothenburg a. I. אין „Zeitschrift J. d. Gesch. Der Juden in Deutschland" באַנד III ז. 321—324.

איינגעדענקט, אז זיי קאָנען טאָקי פסקענען; פון זייער אייגענער טובה וועגן וואָרפן זיי אַרויף אויף די וויידערשפּעניקע קהילה-מיטגלידער גרויסע געלט-שטראָפן אוּן זיי קלייגן זיך אויף פיפיקע אופנים אַריינ-צוכאַפּן רייכע מענטשן אין זייער נעץ אוּן רייסן פון זיי די הויט. זאָגט טאַקע דאָס פאָלק, זעענדיק אַזאַ חלול-השם: דאָס איז די תורה אוּן דאָס איז דער שכר אירער!"

די לעצטע שפּורן פונם „הויכמייסטער" ר' ישראל געפינען זיך אין אַ דאָקומענט פון י. 1414 אוּן מיר דערוויסן זיך ביי דער גע-לעגנהייט, אַז ער איז געווען אונטערגעאָרדנט דעם קיסר־עכן שאַצ-מייסטער קאָנראַד פון ווייסבערג. היות, ווי עס האָט זיך אַרויס-געוויזן, אַז דער „הויכמייסטער" מוז האָבן צו הילף אַ געהעריקן שטאַב רבנים — שטייער-איינמאָנער, וואָס זאָלן מיטן חרם אויספּרעכן פון די ווידערשפּעניקע שטייער-צאָלער די „שאַצונגען", האָט דער קיסר אין דעמזעלבּיקן דעקרעט באַפּוילמעכטיקט זיין שאַצמייסטער, צו נאָמינירן צוויי-דריי אַזעלכע „יידן-מייסטער". אין די נאָענטסטע 20 יאָר זענען מיר טאָקע ביי דער אַרבעט אַ רייַ „יידן-מייסטער". זיי באַמיען זיך טאָקע שטאַרק ביים איינמאָנען אַקע אויסערגעווייניקע שטייערן, ווי דער קרוין-שטייער, הוסיטן-שטייער, בוֹלן-געלטער וכדומה.

מיר גיבן דאָ אָן זייערע נעמען.

אין י. 1414 פאַרנעמען זיך מיטן איינמאָנען דעם „10-טן פּעניג" די „יידן-מייסטער:" מיכאל פון קאָבלענץ, לעווי (יהודה) פון קעלן, פייוועלין פון גיענגען אוּן חיים פון פאַנדסהוט

אין י. 1418 אַמטירן אַלס איינמאָנער פון די קאָנסטאַנצער „בוקן-געלטער" יוסף פון שלעטשטאָדט, רבי לייזער-יצחק (Rabbi Lazarus Isak) אוּן לעווי פון קאָנסטאַנץ.

אין י. 1427 אוּן 1431 ווירקן מיט ביים איינמאָנען דעם „הוסיטן-שטייער" די „יידן-מייסטער:" נחום פון זנאַים אוּן אַ גע-ווישער ר' מענדל.

פאַר דער צייט פון קיסר זיגמונד (1411—1437) זענען נאָך באַוואוסט די „יידן-מייסטער:" יעקב פון מאינץ אוּן נתן פון עגער. זיי ווירקן צוזאַמען מיט דעם כּריער דערמאָנטן יידן-

מייסטער חיים פון לאנדסהוט און האבן אן אויפטראג „צו באזייטיקן די אומארדענונג און אומערעכקייט" צווישן די יידן.

די עלע אויסגערעכנטע „יידן-מייסטער" האבן געהאט דאס רעכט זיך צו באנוצן מיטן חרם קעגן די ווידערשפעניקע שטייערצאלער און זענען נאמינירט געוואָרן דורך דעם קיסריכן שאצמייסטער קאנראד פון ווינסבערג. א חוץ דעם שוין דערמאנטן דעקרעט פון י. 1414 האט דער קיסר ארויסגעגעבן נאך צוויי דעקרעטן (אין י. 1421 און י. 1434), אין וועלכע ער האט זיין שאצמייסטער באוויליקט צו נאמינירן „יידן-מייסטער".

אמאל פלעגט דער קיסר ארויספארן צו זיך די פארשטייער פון די קהילות און אפמאכן מיט זיי, וויפל זיי דארפן אריינטראגן מס. דערנאך פלעגט ער ארויסשיקן די „יידן-מייסטער", וויי אויך קריסטן-שטייער-איינמאנער אויף אינצוטרייבן די סכומים, וועגן וועלכע מען איז דורכגעקומען. אזעלכע פאלן זענען אונז באוואוסט פון די יארן 1430 און 1434.

די „יידן-מייסטער" האבן זעלטן ווען געהאט צו טון מיט שטייערצאלער-יחידים. געוויינלעך פלעגן זיי פארהאנדלען מיט די פארשטייער פון קהילות און אפמאכן מיט זיי, וויפל ס'דארף פון די קהילות ארייננעטראגן ווערן אויפן חשבון פון די געפאדערטע „שאצונגען". דאס צעטיילן דעם אפגעמאכטן סכום אויף די קהילה-מיטגלידער, ווי אויך דאס איינמאנען פון די באלעבאטים די צעטיילטע געלטער פלעגן זיי איבערלאזן אויף די ראשי-הקהל.

דאס איז, ווייזט אויס, געווען דער קאמפראמיס, צוליב וועלכן די קהילה-פארשטייער, וואס זענען ס'רוב באשטאנען פון רייכע בעלבאטים, האבן אויפגעהערט צו אטאקירן סיי דעם יידן-הויכמייסטער, סיי דעם „יידן-מייסטער". די קאסטן פון דעם קאמפראמיס האבן, ווי דער שטייגער איז שוין, באצאלט די וויניקער באמיטלטע פאלקס-שיכטן, אויף וועלכע די ראשי-הקהל פלעגן ארויפוואַרפן די גאנצע שטייער-לאסט.

מיר געפינען וועגן דעם א קורצע, אבער כיח-זאגעוודיקע ידיעה ביי דעם איינמאל שוין ציטירטן מהר"י. „איבער אונזערע גרויסע זינד — שרייבט ער צו איינעם א באפריינדעטן רב — זענען מיר אין דעם רוב קהילות די צרה, וואס די פרנסים דריקן דאס פאלק און געוועלטיקן מיט געוואלד נישט

פון גאַטס תּענק, נאָר פון זייער אייגענער טובה וועגן. זיי וואַרפן אַראָפּ פון זיך אַלע (שטייער) לאַסטן און וואַרפן ארויף דעם יאָך אויף די אומגלויבע מאַלקס-שיכטן".

דערדאָזיקער ווייגעשריי פונם אייבעלן פאַלקס-פריינט איז גלייבן אָן אַפּקלאַנג און דאָס סיסטעם פון נאָמינירטע „הויכמייסטער" און „יידן-מייסטער" האָט זיך וואָס וויייטער, אַלץ מער סטאַביליזירט. די פרנסים, וואָס האָבן אין י. 1407 אויפגעהייבן א טומל צוליב דער נאָמינאַציע פונם „הויכמייסטער" ר' ישראל (עס רעדט זיך וועגן דעם אויסדריקלעך אין דעם דאָקומענט פון 23/XI 1407) און וואָס האָבן זיך אַפילו נישט געשראָקן אַרייַנצוגיין דעם נאָמיניר־טן „אויבער-רב" אין חרם, האָבן אין י. 1435 אָן שום רעש אויפגענומען די ידיעה, אַז דער קיסרלעכער שאַצמייסטער, קאַנצלער פון ווייַנסבורג, האָט אויפן אָרט פונם פּאַרשטאַרבענעם „הויכמייסטער" אָנגעטרויט די שטעלע פונם „אויבערשטן מייסטער אויף רבי פון דער הייליקער מלוכה אוין פון די יידן" („oberster meister und rabi des heiligen richs nnd der judischcit") א געוויסן ר' אַנשל (Ansshelm) פון קעלן, וואָס האָט צו יענער צייט געלעבט אין וואָרמס.

וועגן דער טעטיקייט פון ר' אַנשל האָבן מיר נישט קיין ידיעות. די השערה פון גידעמאַנען, אַז ער האָט נישט אָנגענומען די נאָמינאַציע, האָט לגמרי נישט קיין דאָקומענטאַלן יסוד. קויט דעם נאָמינאַציע-דעקרעט האָט ער, פונקט ווי דער פריערדיקער „הויכמייסטער", געהאַט דאָס רעכט אָפּצוהאַלטן משפטים איבער די יידן פון דער גאָרער מלוכה, ווי אויך איינצומאָנען מלוכהשע יידן-שטייערן און שטראָף-געלטער, זיך באַנוצנדיק קעגן די וויידערשפּעניקע מיטן חרם.

ר' אַנשל איז געווען דער לעצטער „הויכמייסטער", וועלכן מיר באַגעגענען אין דעם דייטשן מיטלאַלטער. די סיבות, צוליב וועלכע ס'איז סקאַסירט געוואָרן דער הויכמייסטער-אַמט, זענען נישט באַוואוסט. אַלץ, וואָס עס ווערט וועגן דעם געזאָגט אין דער באַטרעפּדיקער היסטאָרישער ליטעראַטור, מאַכט די זאַך נישט קלאָרער. געניג, אַז זינט ערך דעם י. 1438 פאַרנאַמט דאָס אָרט פונם „העכסטן רבי" א העכסטער יידישער שטייער-איינשאַצער, א מין „גבאי המלך", וואָס האָט נישט קיין רבנישע קוואַליפיקאַציעס און וואָס פירט דורך די

אָנגעטרויטע שטייער־ענינים מיט דער היקף פון נאָמינירטע „יידן־מייסטער" — רבנים און סתם „ערלעכע יידן". געווײנלעך טרעטן אַרויס אין דער ראָלע פון אַזעלכע קיסרלעכע „גבאים" יידן, וואָס זענען געשטאַנען אין געשעפטלעכע באַציונגען מיטן קיסרלעכן הויף.

מיט איינעם אַזאַ הויף־ייד, וואָס אַרבעט אויס פּראָיעקטן וועגן דער גרויס פון די יידישע „שאַצונגען", באַקענען מיר זיך אין יאָר 1438. מיר זענען אויסן דעם אונז שוין באַוואוסטן און אין די פּאָריקע קאַפּיטלעך אָפּט דערמאָנטן הויף־ייד, נחום פון ווין, וואָס איז אפשר אידענטיש מיטן ייד נחום פון זנאים, וועלכער טרעט אַרויס אין די יאָרן 1427 און 1431 אַלס איינמאָנער פון יידישע שטייערן פאַר די מלחמות מיט די הוסיטן.

אין י. 1475 וועט דערמאָנט אַן אַנדער „קעניגלעכער ייד", אַ געוויסער לוי (Levi). ער באַקומט פונם קיסר דעם אויפטראָג, איינצואָנענען פון די יידן דעם מכוס פּולווער, וועלכן זיי האָבן געדאַרפט, אָנשטאָט א געלט־שטייער, אָפּליפערן פאַר די מלחמות מיט דער טערקן — און ער וועט אינאיינוועגס באַפּוימעטיקט צו נעמען זיך צוּ הילף 5 „יידן־מייסטער" — רבנים היתונים, ווי אויך 3 אַנדערע „אומבאַאַלטענע יידן".

מיר זענען משער, אַז די „גבאים המקך" פלעגן די שטייער־פאַרטיילונגען צווישן די קהילות דורכפירן אויפן וועג פון קאָלעקטיוות אָפּמאַכן מיט די קהילות־פאָרשטייער, וועלכע דער קיסר פלעגט אַרויסשפּאַנען אויף ספּעציעלע ועדים. וועגן איינעם אַזאַ ועד וועט אונז איבערגעבן פון י. 1489. דער קיסר האָט דעמאָלט אַרויפגעלייגט קריגס־שטייערן אויף יידן (צוליב דער מלחמה מיט דער שטאָט Brügge) און ער האָט אויפגעפּאָדערט די קהילות אין דייטשלאַנד, אַז זיי זאָלן דעלעגירן זייערע פאָרשטייער אויף א וועד אין נירנבערג, וואו מען האָט געזאָלט דורכקומען וועגן דער גרויס פון די שטייערן. צוליב די סיבות, וואָס זענען נישט באַוואוכט, איז דער וועד נישט צוּשטאַנד געקומען.

§ 89 די יידן־מייסטער און שטייער־איינמאָנער אין די ממשלה־געביטן פון די שרות.

די איינפירונג פון דעם נייעם פיסקאַלישן סיסטעם לגבי די יידישע מקוה־שטייערן האָט גורם געווען דערצו, אַז עס זאָל אייני־

געשטעלט ווערן אַן ענלעכער סיסטעם אויך בנוגע די יידישע לאַנד-שטייערן אין די ממשלה-געביטן פון די שרות.

צום פריסטן באַגעגענען מיר פיסקאַלישע איינאַרדענונגען לויטן מוכהשן מוסטער אין די ממשלה-געביטן פון די עסטרייכישע הערצאָגן. שוין אין די לעצטע 2 יאָרצענדליקער פון 14 י"ה פלעגן די הערצאָגן ספּאַרן אָנטרויען א הייפעלע „הערצאָגלעכע יידן" די מיסיע זיך צו פאַרנעמען מיט דעם איינשאַצן די לאַנד-יידן און מיט דעם איינטרייבן די „שאַצונגען".

אַזוי, א שטייגער, האָט דער הערצאָג א ר ב ר ע כ ט III אין י. 1389 געגעבן 5 יידן דעם אויפטראָג, צו זיי זאָלן באַשטימען די סכומים יידן-שטייערן, וועלכע ס'זענען דעמאָלט געקומען פון די עסטרייכישע קהילות. אין י. 1397 באַשטימען ווידער די הערצאָגן א קאָמיסיע פון 7 יידן, וואָס דאַרפן פעסטשטעלן, וויפל עס קומט פון יעדער קהילה, אום עס זאָל צונויפגעברענגט ווערן א שטייער-סכום פון 16.000 גילדן. דיזע קאָמיסיע האָט זיך נאָך געדאַרפט פאַר-נעמען מיטן איינמאָנען די געלטער.

ענלעכע 2 פאַלן זענען אונז אויך באַוואוסט פון די יאָרן 1402—1414, אָבער שרשט אין יאָר 1415 קומט עס, ווי עס איז שוין אין אַן אַנדער אָרט דערמאָנט, צו א סטאַביליזאַציע פון דעם נייעם סיסטעם. אין דעמדאָזיקן יאָר אַרבעטן אויס די הערצאָגן אויספירלעכע אינסטרוקציעס פאַר זייערע יידישע פינאַנץ-אָנגעשטעלטע און עס שפּעט זיך דער איינדרוק, אז מיר האָבן דאָ צו טון מיט א ש ט ע נ ד י ק ע ר איינאַרדענונג, וואָס ווערט אַוועקגעשטעלט אויף פעסטע געזעצלעכע יסודות.

די וויכטיקסטע פונקטן פון די אינסטרוקציעס זענען פאָלגנדיקע: דער ספּאַראָט פון די יידישע פינאַנץ-באַאַמטע באַשטייט פון 8 אַזוי-גערופענע „אַנשלאַהער", דאָס הייסט טאַקסאַטאָרן, וואָס שפּאַן איין די גרויס פון די יידישע פאַרמעגנס, און פון אַן אַנטשפרעכנדיקער צאָל „אַבזאַמער" דאָס הייסט שטייער-עקזעקוטאָרן.

די „אַנשלאַהער" ארבעטן, ווי א קאָלעגיע. אין פרינציפ ווערן זייערע באַשלוסן אָנגענומען מיט א מערהייט שטימען. פאַראַן אָבער אייניער, א זייער כאַראַקטעריסטישער אויסנאַם: ווען א מיגדערהייט זאָגט זיך אַרויס דערפאַר, אַז מען זאָל א יידישן שטייער-צאָלער

איינשאַצן העכער, ווי דאָס ווי די מערהייט, באַשלוסט די מינדערהייט און נישט די מערהייט.

עד כּאַן די אינסטרוקציעס.

זיי ווייזן בולט די טענדענץ פון די הערצאָגן און דעם כּאַרַקטער פון זייערע יידישע פינאַנץ-באַאַמטע. די יידישע שטייער-צאָלער האָבן שוין צוליב די דערמאָנטע ספּאַראַדישע נאָמינאַציעס פון „אנשלאָהער" און „אַבזאַמער" געהאַט גרונט, אום צו זיין אומצופריידן. די יידישע שטייער-באַאַמטע האָבן טריי געדינט זייערע הערן און געצאַפּט פון זיערע ברידער דאָס קצטע ביסל האָב און גוטס. הערן מיר טאָקע, אַז די שטייער-צאָלער זענען נישט געבליבן שולדיק קיין ענטפער.

אין דעם נאָמינאַציע-דעקרעט פונם י. 1415 געפינט זיך וועגן דעם אַ קורצע, אָבער זייער כאַראַקטעריסטישע שטעלע. דער הערצאָג אַלבערכט V זאָגט, נעמלעך, צו זיינע פריש געבאַקענע „אַנשלאָהער" און „אַבזאַמער", אַז ער וועט מער נישט גלויבן קיין שום אָנקאָגעס, מיט וועלכע מען טרעט קעגן זיי ערויס, נייערט ער וועט זיי תּמיד פריער פֿאַרהערן, איידער ער וועט זיך שׂפּן אַ מיינונג וועגן אַרײַנגעטראָגענעם אָנקאָג.

עס ווייזט, אַזוי, אויס, אַז מען האָט אַ געוויסע צייט פֿאַראַ-לייזרט די טעטיקייט פון די „אַנשלאָהער" און „אַבזאַמער" מיט כּערעקטיוו אָנקאָגעס, אַז זיי זענען נישט אַזוי ווייט אויסן דעם אינטערעס פון די הערצאָגן, ווי זייער אייגענע טובה... דערמיט האָט מען אָבער נישט באַווייזן צו באַזייטיקן דעם באַהאַנדלטן נייעם סיסטעם.

דער אַפּאַראַט פון די יידישע „בעלי-טאַקסע" האָט געאַרבעט אין עסטרייך ביזן סאָמע סוף פון מיטלאַלטער און ווי אַ באַשטאַנד-טייל כּונם דאָזיקן אַפּאַראַט האָבן אויך מיטגעווירקט פֿאַרשיידענע שטאָטישע רבנים — „יידן-מייסטער", וואָס האָבן, ענלעך ווי די מלוכהשע „יידן-מייסטער", צוגעהאָלפֿן צו פֿאַרגרעסערן דעם שטייער-דרוק מיטן כּוח פונם חרם. אין דעם פּרט פֿאַרמאָגן מיר אָן אויסדריקלעכן באַווייז אין אַ דאָקומענט פונם י. 1478, אין וועלכן מיר געפינען אָן אויפֿפֿאָדערונג פונם הערצאָג צו 4 שטאָטישע רבנים — „יידן-מייסטער", אַז זיי זאָלן בייַ די אָרטיקע יידן אויפנעמען דעקלאַראַציעס („Kuntschaften") וועגן זייערע פֿאַרמעגנס און צונויפשטעלן געהעריקע רשימות.

א חוץ עסטרייך האָט זיך — ווי שוין באַמערקט — דאָס סיס־טעם פון „קאַזיאָנע" רבנים, נאָמינירטע „יידן־מייסטער" און אָנגע־וואָרפענע יידישע שטייער־טאַקסאַטאָרן און אייגנאָמענער איינגעוואָרצלט אויך אין אַנדערע ממשלה־געביטן. דאָס ביילד איז דאָ כמעט דאָס־זעלבע, וואָס אין עסטרייך, אוּן עס איז איבעריק זיך אָפצושטעלן ביי די באַטרעפנדיקע מאַטעריאַלן. ס׳איז במוּיז כדאי אָנצומערקן צוויי דאָקומענטן פונם פרענקישן ממשלה־געביט, וואָס באַלאַנגט צוּ דער אינסטיטוציע פון די יידן־מייסטער.

פון איינעם פון די דאָקומענטן דערוויסן מיר זיך, אז דער ערצבישאָף פון ווירצבוּרג האָט אין י. 1447 נאָמינירט אַלס ווירצבור־גער רב איינעם, א געוויסן ר׳ דוד. דער צווייטער דאָקומענט איז מיט 10 יאָר יינגער און ער אַנטהאַלט א כאַראַקטעריסטישע ידיעה, אַז דערזעלבער ערצבישאָף האָט אין זיין ממשלה־געביט איינגעאָרדנט א מין יידישע „לאַנד־מייסטערשאַפט" און ער האָט אַלס לאַנד־רב דעסיגנירט א געוויסן ר׳ יעקב פון ראָטענבורג. אין ביידע פאַלן האָבן מיר בוצטע אַנאַלאָגיעס צוּ די מלוכהשע „הויכמייסטער" און „יידן־מייסטער".

ווי מיר זעען, האָבן נישט געהאַלפן די שטרעבונגען פון אָנגע־זעענע פאַלקס־פריינט, ווי, א שטייגער, פונם מהר״י — און עס האָבן אויך נישט געהאָלפן די אַלטע תקנות, וואָס האָבן פאַרווערט אָנצוּ־נעמען פון נישט־יידישע הענט וועלכע ס׳איז אינערלעכע יידישע אַמטן. די שוץ־הארן מיטן קיסר בראש האָבן אומעטום דורכגעזעצט זייער ווילן, וואָס זענען אויסן געווען ריין פיסקאַלישע צילן, און זייער אַרייַנמישן זיך אין אינעווייניקסטע יידישע ענינים איז געווען א כלל.

אויפן יידישן אָרגאַניזם, וואָס איז דורך די אויסצאַפונגען אין דער צייט פון קיסר וועניצ׳ל לגמרי אָפגעשוואַכט געוואָרן, האָט זיך פאַר די צייטן פון קיסר רופרעכט אָנגעזעצט א גאַנצער שטאַפּ נאָמינירטע רבנים — „יידן־מייסטער" און ער האָט אויסגעפירט בא־פעלן פון שאַצמייסטער און שטייער־איינמאָנער, מיסברויכנדיק מיט אַזעלכע מיטלען פון צוואַנג, ווי דער חרם.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דערדאָזיקער צרה פון אָנגעוואָרפענע „יידן־מייסטער", צווישן וועלכע — ווי ס׳איז לייכט משער צו זיין — עס פלעגן זיך געפינען ס׳רוב מענטשן מינדערוווערטיקע, אָן די נוי־

טיקע קענטענישן און מעלות, ברענגט לעצטנס די פאָרשונג דעם מנהג, וואָס איז אין דייטשלאַנד באַנייט געוואָרן דורך דעם אונז שוין באַוואוסטן ר' מאיר פון ערפורט (ר' מאיר הלוי), אז נאָר אַזעלכע לומדי-תורה, וואָס האָבן באַקומען סמיכה פון אָנערקענטע גדולי-הדור, האָבן זיך געמעגט באַנוצן מיטן טיטל „מוהר"ר" אָדער „מורנו" (וואָס דאָס באַדייט „אונזער מייסטער" אָפּס אונטערשייד צוּ די אָנגע-וואָרפענע פרעמדע, „נישט-אונזערע" יידן-מייסטער).

אין דער באַנייונג פונם „מורנו"-טיטל (באַנייונג און באין אופן נישט קיין נייע אינפירונג, וואָרים דעם טיטל „מורנו" האָט שוין געטראָגן דער באַרימטער ר' מאיר מראָטענבורג) דריקט זיך, אַזוי, אויס אַ מין קעגן-אַקציע פון די גדולי-הדור קעגן די קרי-כערישע אוּן כאַראַקטעראָזע רבנים — יידן-מייסטער, וואָס האָבן זיך געלאָזט ערריינשפּאַנען אין דעם סיסטעם פון אַ פּאָלקס-באַדריקונג דורך כּוערליי „שאַנונגען". אַ העכסט אינטערעסאַנטע און כאַראַקטעריס-טישע דערשיינונג אין דעם קאַמף, וועלכן די געהעצטע קאַמער-קנאַכט האָבן געפירט קעגן דער מוראדיקער פינאַנציעלער אויסביי-טונג מצד די שוצהאַרן!

לוידער, איז דער אָנשטרענגונג פוּן ר' מאיר הלוי און פון ענלעכע פאָלקס-פירער נישט באַשערט געווען צו דערגרייכן דעם פארהאָפטן ציל. די אָנגערופענע יידן-מייסטער האָבן געוועלטיקט אין דייטשלאַנד ביזן סאַמע סוף פוּן מיטלאַלטער און די דעמאָראַליזאַציע און פינאַנציעלע אויסשפּונג האָט אַלץ געשטיגן.

אָבער נאָך איידער ס'האָט געקאָנט אויפבליען די אינערלעכע באַנייונג, פון וועלכער ס'האָבן זיך שוין אָנגעמערקט סימנים, האָבן זיך צוליב אויסערלעכע פאַקטאָרן געמוזט ליקווידירן צענדליקער גרויסע און קלייַנע קהילות און די פראַגן פונם אינערלעכן לעבן און קאַמף האָבן פאַרלוירן זייער באַדייטונג אין פאַרגלייך מיט דער פראַגע, וואָס האָט זיך אַוועקגעשטעלט אויבן-אָן און וואָס האָט שארף געקלונ-גען: וואוהין אַנטלויפן? וואו געפינען אַ מקום מנוחה?...

קאַפּיטל איין אוּן דרייסיק

די רדיפות און גירושים פון די דייטשע יידן פאַר די יאָרן 1350 — 1500.

§ 90 רדיפות און גירושים אַלס פּינאַנציעלע טרעַנזאַקציעס פון שררות.

די 2 טאַבעלעס, וועלכע מיר האָבן געגעבן אין אַ פריערדיקן קאַפּיטל, וויזן אונז די יאָרן און די ערטער, וואוּ עס זענען אַלץ פאַרגעקומען גירושים און רדיפות אויף די דייטשע יידן בעת דער באהאַנדלטער תקופה. די סיבות, וואָס האָבן גורם געווען דידאָזיקע יידן-פאַרפאָלגונגען, לאָזן זיך נישט אַרײַנשפּאַרן אין איין און דער-זעלבער קאַטעגאָריע. זיי זענען פילפאַכיק און מוזן באהאַנדלט ווערן לויט באַזונדערע גרופּעס. דאָ ווייטער וועלן מיר זיך אָפּשטעלן בײַ אַזעלכע רדיפות און גירושים, וואָס די סיבה זייערע לאָזט זיך כאַ-רַאקטעריזירן אַלס פּשוטע רויב-אונטערנעמונג מצד די שוצהאַרן, כדי זיך צו באַרײַכערן מיט יידיש האָב און גוטס.

אַזוי, אַ שטייגער, נעמען די עסטרייכישע הערצאָגן אין יאָר 1370 אַלע יידן פון לאַנד געפאַנגען, בכדי פון זיי אויסצופּרעסן גרויסע אויסלייזי-געלטער. דער פינאַנציעלער דערפאָלג פון דער יידן-פאַרטרייבונג, וואָס איז פאָרגעקומען אין י. 1391 אין דער קורפּפאַלץ, איז באַשטאַנען פון דעם גאַנצן אומבאַוועגלעכן פאַרמעגן, וואָס האָט באַלאַנגט צו יידן און וואָס איז נאָך דעם גירוש אַריבער אין רשות פונם פּפאַלצגראַף.

אין י. 1397 האָבן די עסטרייכישע הערצאָגן אויסגענוצט ס יידן־העצע, וואָס איז אויסגעבראָכן אין קערנטען אוּן שטייערמאַרק אונטער דער אָנפירונג פון די שטאָט־לייט אוּן פויערים, בכדי אויס־צופרעסן פון די יידן 16.000 מאַרק פאַר „שצמן פרידן"...

אין די יאָרן 1420—1421 באַנוצט זיך דער עסטרייכישער הערצאָג אַלבערכט V מיט דעם אויסגעפרוּווטן מיטל פון פּראָ־צעסן וועגן האָסטיען־שענדונג אוּן פון עהילת־דם, בכדי צו פאַראָר־דענען, אַלס שטראָף פאַר די „פאַרברעכנס", אַן אַלגעמיינעם גירוש אוּן צו קאָנפיסקירן יידיש האָב אוּן גוטס. בזויז פאַר די הייזער, וועלכע דער הערצאָג האָט צוגענומען ביי די ווינער יידן אוּן וועלכע ער האָט דאַן פאַרקויפט צו שלייזער־פרייזן, האָט ער צונויפגעקראַפט ס סכום פון לערך 18.000 פונט ווינער פעניג.

אין י. 1422 זענען די ערצבישאָפן פון ווירצבורג אוּן באַמבערג דורכגעקומען מיטן מאַרקגראָף פון בראַנדענבורג וועגן פאַרטרייבן די יידן פון זייערע ממשלה־נעביטן אוּן זיי האָבן גלייכצייטיק געשיקט אַן אָפמאַך וועגן דער פאַר־טיילונג פונם פאַרהאָפטן פינאַנציעלן דער־פאָלג: צוויי דריטל פונם רויב האָבן לויט דעם אָפמאַך געדאַרפט צוגעמען ביידע ערצבישאָפן, אוּן איין דריטל דער מאַרקגראָף.

אין י. 1450 נעמט הערצאָג לודוויג פון בייערן אַלע זיינע יידן געפאַנגען אוּן פאַראָרדנט, אַז זיי זאָלן אים איבערגעבן זייערע פאַרמעגנס אוּן פאַרלאָזן זיין ממשלה־געביט.

אין י. 1485 פאַרטרייבט דער הערצאָג (אוּן קיסר) פרידריך די יידן פון עסטרייך, דערויבנדיק זיי צו וואוינען בלויז אין דריי שטעטלעך: גינס, אייזנשטאַדט אוּן מאַרכעג. דער הערצאָג האָט מסכים געווען צום גירוש אונטערן דרוק פון דער אָר־טיקער באַפעלקערונג, וואָס האָט זיך מתהייב געווען צו געבן אים פאַר דעם גירוש אַ געוויסע „אַנטשעדיקונג". עס איז נישט באַוואוסט, וויפל דאָס האָט באַטראָפן, יעדנפאַלס אָבער נישט ווייניק. אַ ראיה— דער גירוש שטייערמאַרק אוּן קערנטען, וואָס איז פאַרגעקומען מיט 10 יאָר שפעטער (אין י. 1495) אוּן וואָס פאַר אים האָט דער קיסר פאַרלאַנגט פון די אָרטיקע אַדל־לייט אוּן שטאָט־מענטשן אַ קלייניקייט פון... 16.000 פונט.

אונטער אַזעלכע אומשטענדן איז אויך פאַרגעקומען דער גירוש

זאָלצבורג אין י. 1498 און דער גירוש קראַקין אין י. 1515. תחילת פלעגן זיך די שררות משתדל זיין ביים קיסר, אַז ער זאָל מסכים זיין צו אַ „גירוש-אונטערנעמונג", וועלכע זיי האָבן געפֿלאָנט דורכצופירן. וואָס ווייטער אָבער, צלץ מער האָט זיך פֿאַרפעסטיקט דער פֿרינציפּ, אַז אַ שררה מעג דורכפירן אַ גירוש אויך אָן דעם קיסרס הסכמה.

§ 91 גירושים אַלס פּראָדוקט פון קאַמפּן אַרום סוווערענע רעכט („מאַכט-האַכהייטן").

אין אַ רייַ פֿאַלן לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז דער גירוש איז געווען אַ מיטל אין די הענט פון שטעט, כדי זיך צו באַפרייַען פון דער אפוטרופּסות מצד די שררות, וואָס פלעגן אויסנוצן זייער יידן-רעגאַל, אום זיך אַריינצומישן אין די אינערלעכע שטאַטישע ענינים.

אַלס קלאַסיש ביישפּיל קאָן אין דעם פּרט דינען דער גירוש קעלן, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין י. 1424 און וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אויף אַזאַ מין אופן: דעם 24-סטן אויגוסט 1423 האָט דער שטאָט-ראַט צוזאַמען מיט די האַנטווערקער-צעכן אָנגענומען אַ באַשלוס צו קינדיקן די יידן די קאָנטראַקטן, לויט וועלכע זיי זענען אויפגענומען געוואָרן אין דער שטאָט, און נישט צו שלייסן קיין נייע. דאָס האָט באַדייט אַזויפיל, וויַ פֿאַרטרייבן די יידן פון דער שטאָט.

אין דעמאָזיקן ענין האָט זיך אַריינגעלייגט דער קעלנער ערצבישאָף און ער האָט געמאַכט כּלערליי באַמיונגען, אַז די „פֿאַקטן" מיט יידן זאָלן יאָ באַנייט ווערן. די שטאָט איז אָבער געבליבן שטאָל און אייזן ביים באַשלוס און די יידן האָבן זיך געמוזט אָפּטראָגן פון די שטאָט-מויערן.

דעם סוד פון דעמאָזיקן גירוש אַנטפלעקט אונז די קעלנער-כראָניק מיט פֿאָלגנדיקע פּשוטע ווערטער: „דער בישאָף... האָט געהאַלטן, אַז דאָס געלט, וואָס די יידן צאָלן אָפּ דער שטאָט, באַלאַנגט צו אים אום און ער האָט געפֿאָדערט, אַז עס זאָל דערביי בלייבן אויך אויף להבא. זענען די יידן צוגיבּ דעם פֿאַרטריבן געוואָרן פון דער שטאָט אויף אייביקע צייטן".

וויַ מיר זעען דאָס פונם ציטאַט, איז דאָ פֿאַרגעקומען צווישן דער שטאָט און דעם בישאָף אַ קאַמף וועגן דעם יידן-רעגאַל און

היות, ווי דער בישאָף האָט זיך פונם דאָזיקן רעגאל נישט געוואָלט אָפזאָגן לטובת דער שטאָט, האָט די לעצטע פארלוירן יעדן אינטע־רעס, צו האַלטן „פרעמדע" יידן אין זי האָט זיי פשוט פארטריבן, אום דעם בישאָף אַוויאַרום צו דערלאַנגען אַ קלאָפ סיי מצטערי־על אין סיי פאָליטיש.

צוליב אַן ענלעכן אינטערעסן־קאָנפליקט איז מיט 34 יאָר שפעטער פארגעקומען דער גירוש ערפורט (1458). די ערפורטער יידן האָבן באַלאַנגט צום ערצבישאָף פון מאַינץ. די שטאָט האָט אָבער נישט געוואָלט לאַנג טאָלערירן א צושטאַנד, אז דער ערצבי־שאָף זאָל זיך אַרײַנמישן אין אירע ענינים מיט די יידן, האָט זי דעריבער באַשלאָסן אַרויסצוטרייבן די בישאָפלעכע קאַמער־קנעכט מיט קינד און קייט. דער בישאָף איז אָבער באַשטאַנען בײַ זיינע רעכט און ער האָט נישט דערלאָזט דעם גירוש. עס האָט זיך אָנגעהויבן א פראָצעס, וואָס איז דערנאָנגען ביז צום סאַמע פויפסט. סוף־כל־סוף איז ארויסגעקומען געוואָרן אן אורטייל, אז די שטאָט מעג פארטרייבן די יידן, אויב זי וועט דעם ערצבישאָף דערלאַנגען אַן אַנטשעדיקונג אין דער גרויס פון 500 גילדן. און אזוי איז טאַקע אויך געווען: דער ערצבישאָף האָט באַקומען דאָס געלט און די יידן האָבן געמוזט פארלאָזן די שטאָט.

§ 92 רדיפות און גירושים אלס רעזולטאט פון האַנטווערקער- און פויערים-אויפשטאַנדן.

אין א גרויסער צאָל פאַלן לאָזט זיך דערדאָזיקער צוזאַמענהאַנג דערווייזן שוין בעת די קאַטאַסטראָפאַלע יאָרן פונם „שוואַרצן טויט". מיט די „יידן-שריפות" פון דערדאָזיקער מוראדיקער צייט האָט זיך בער לגמרי נישט באַרואיקט דער באָדן. ער איז ווייטער געבליבן א וואולקאַנישער סיי אין די שטעט, סיי אין די דערפער.

אין די שטעט האָט דער הערשנדיקער פאַטריציאַט, ווי פריער, געהאַלטן אין צוים דעם האַנטווערקער-קלאַס, אָנשיקנדיק אויף אים זיינע יידישע „פאַקט-בירגער", וועלכע ער פלעגט דערלויבן צו נעמען בײַ דעמדאָזיקן קלאַס א סך גרעסערע פראָצענטן פון הלוואות, ווי בײַ די קרעדיט-אָפּעראַציעס מיט רייכע סוחרים אָדער מיט דער שטאָט גופא.

דער יידישער וואוכערניק האָט געדאַרפט זיין אַ כּלי-זיין אויף אָפּצושוואַכן דעם מאַטעריעלן מצב און דערמיט אויך די פּאָליטישע אַספּיראַציעס פון די צעכן, וואָס האָבן געגאַרט נאָך מאַכט-פּאָזיציעס אין די שטאָט-רעטן און מאַגיסטראַטן. אין דערזעלבער לאָגע צווישן האַמער און קאָוואַדלע האָט זיך דער ייד אויך געפונען אויפן פלאַכן לאַנד, אין די ממשלה-געביטן פון די שררות, וואָס פּיעגן מיט דער הילף פונם יידישן וואוכער אויסזויגן די מאַטעריעלע כוחות פון זייערע פויערים און שטאָטישע אונטערטאַנען. און האָט דעריבער ווען ס׳איז געווימען קלאַפן דער האַמער פון די געדריקטע שיכטן, איז דאָס קודם-כל אויסגענוצט צו די יידישע קעפ.

אין דער באַהאַנדלטער תקופה קומען פאָר אַ סך רדיפות, וואָס וענען געשטאַנען אין אַן ענגן צוזאַמענהאַנג מיט אַזעלכע אויפשטאַנדן פון די אונטערגעדריקטע קלאַסן: אין יאָר 1370 בונטעווען זיך די צעכן קעגן דעם אויגסבורגער שטאָט-רעט און פאַרכאַנגען אַ „יידן-שריפה״. דעם רעט האָט זיך אָבער איינגעגעבן אונטערצודריקן דעם בונט.

אַ סך געפערלעכער אָבער זענען געווארן די האַנטווערקער-בונטן אין די יאָרן 1384—1385. עס קומט דעמאָלט צו אַנטי-יידישע עקסצעסן אין אַ ריי פרענקישע, שוואַבישע און ריין-לענדישע שטעט. אַרום דער העלפט פון י׳. 1384 מאַכן האַנטווערקער פאָגראָמען אויף יידן אין שוואַבאַך, פרייבורג, רעגענסבורג, אויגסבורג, נערדלינגען, דינקעלסביל, מאַגדעבורג, וויענדסהיים, וויסענבורג וכדומה.

אין רעגענסבורג באַווייזט דער פאַטריציישער שטאָט-רעט אָפּצורעטעוון זיינע „פאַקט-יידן״. אין אויגסבורג נוצט אויס דער שטאָט-רעט די באַדראָטע לאַגע פון די יידן פאַר אַ גראַנדיעזער געלט-אויספרעסונג: אום נישט צו דערלאָזן צו קיין בלוט-פאַרגיסונג מצד די צעבונטעווענטע האַנטווערקער, לאָזט ער אַלע יידן פון דער שטאָט אַריינזעצן אין תפיסה, און ווען ס׳איז אַ צייט שפּעטער אונטערגעדריקט געווארן דער בונט, באַפרייט ער די אַרעסטירטע און לאָזט זיך פון זיי פאַרן דאָזיקן אייגנארטיקן שוץ באַצאָלן אַן אומגעהויערן סכום פון 22.000 גילדן.

אין נערדלינגען זיגן די צעכן און עס קומט צו אַ פאַר-טילקונג פון די דאָרטיקע יידן.

די אויגסבורגער שטאָט-כראָניק גיט אונז איבער וועגן די פּע-

סירונגען אין נערדלינגען פֿאָלגנדיקע כאַראַקטעריסטישע פּרטים: „אין י. 1384 האָבן די שטאָט-לייט פון נערדלינגען דערשלאָגן אַלע זייערע יידן... אוּן זיי האָבן צוגענומען זייער האָב אוּן גוטס; אוּן ווער עס איז זיי (די יידן) עפּעס געווען שולדיק, האָט ער דאָס שוין נישט אומגעקערט צוריק. די גראָפֿן פון עטינגען זענען געווען שטאַרק פֿאַר-שולדיקט בייַ די יידן, האָט מען זיי (די גראָפֿן) צוריקגעגעבן די משכנות אוּן שולד-ברייוו. דאָס אַלץ האָט געטון דער המון אַנטקעגן דעם שטאָט-ראַט".

אין ווינדסהיים אוּן ווייסענבורג, וואו די צעכן האָבן ענלעך, ווי אין נערדלינגען, דערָאַבערט די מאַכט, האָבן טייל יידן געפונגען שוין בייַ די אומגעוואָרפענע פֿאַטריציער אוּן זיי האָבן אויסבאַהאַלטן די שולד-ברייוו אוּן משכנות, וואָס זענען אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פונם פּאָגראָם. אַ צייט שפּעטער האָט זיך די פֿאַטריציער איינגעגעבן צו דערָאַבערן די מאַכט אינם שטאָט-ראַט אוּן מאַגיסטראַט אוּן די יידן האָבן צוריקבאַקומען זייער אויסבאַהאַלטן האָב אוּן גוטס.

אין י. 1385 דערלאַנגען די יידן דעם נירנבערגער שטאָט-ראַט, וואָס איז באַשטאַנען פון 8 מערהייט פֿאַטריציער, דריי מאָל גרויסע געלט-מתנות פֿאַרן שוץ, וועלכן ער האָט זיי געגעבן קעגן די אויס-פֿלינדערונגען מצד די האַנטווערקער אוּן סתם מענטשן פונם המון. אינם זעלבן יאָר שענקען אויך די יידן דעם מיינצער שטאָט-ראַט 3000 גילדן פון דאַנקבאַרקייט, וואָס ער האָט, ווי געהעריק, באַשטראָפט 8 ריי „יידן-ברענער" אָדער „יידן-טויטער" (אזוי האָט מען דעמאָלט גערופן די פּאָגראָם-העלדן) פון צווישן די האַנטווערקער.

אין י. 1401 גייט דורך 8 פּאָגראָם-כוואַליע איבער 8 ריי יידישע ישובים אין שווייצער שטעט. די צעכן נוצן אויס אַן עלילת-דם-פּרא-צעס אוּן פועלן אויס בייַ די שטאָט-ראַטן אין פריידורג, וינ-טערטור און שאַפֿהאָזען די פֿאַרטריבונג פון די יידן. אין קעגנזאַץ צו די דערמאָנטע שטאָט-ראַטן האָבן די צירכער ראַטמענער געשטעלט 8 וויידערשטאַנד דעם פֿאַרלאַנג פון די האַנט-ווערקער אוּן זיי האָבן באַווירן אָפּצוראַטעוונען זייערע „פֿאַקט-יידן" מיט דער הילף פון דעמזעלבן שפּיצל, מיט וועלכן ס'האָבן זיך באַנוצט די אויגסבורגער פֿאַטריציער אין י. 1384: פֿאַר דעם שוץ קעגן איינ-זעצן אין תפיסה האָבן דאַן די יידן געמוזט באַצאָלן דעם שטאָט-ראַט גאַנצע 1.500 גילדן.

אין י. 1406 נוצט אויס דער המון אין ווין אַ שריפה, וואָס איז אויסגעברָאכן אינם יידן-פערטל, בכדי אונטער דער אָנפירונג פון האַנטווערקער אויסצורויבן די יידן אויף לערך 100.000 גילדן.

אין פ ר י ב ו ר ג, וואוהין די יידן האָבן זיך אומגעקערט נאָך דעם גירוש פון י. 1441, ווערן זיי פון דאָסניי פאַרטריבן אין י. 1424. אין דעמזעלבן יאָר פאַרטרייבט אויך צ י ר י ך אירע יידן, וועלכע זי האָט מיט דערפאָלג געהאָט אָפּנעראַטעווט אין י. 1401. ביידע שטאָט-רַאַטן באַשליסן דעם גירוש צוליב דער „יידישער וואוכערייַ". מיר קאָנען משער זיין, אַז דער געטומל וועגן דער וואוכערייַ איז אַרויס פון האַנטווערקער-קרייזן און אַז די שטאָט-רַאַטן האָבן דאָסמאָל נישט געוואָלט ריזיקירן קיין צוזאַמענשטויס מיט די צענטן און זיי האָבן צוליב דעם מקריב געווען די פּאָקט-יידן.

דאָסזעלבע קאָן אויך געזאָגט ווערן וועגן דעם א ו י ג ס ב ו ר ג ע ר שטאָט-רַאַט, וואָס האָט אין י. 1439 באַשלאָסן צו פאַרטרייבן די יידן. דער גירוש האָט זיך דאָ אָנגעשטויסן אויף געוויסע שווע-ריקייטן, מחמת די אויגסבורגער יידן זענען אַ חוץ דעם שטאָט-רַאַט נאָך געשטאַנען אין רשות פונם קיסר און פונם גראָף פון פאַפענהיים. האָט מען טאָקע פריער געמוזט דורכקומען מיט דידאָזיקע שותפים וועגן דער גרויס פון „אַנטשעדיקונג" פאַר דעם פאַרלוסט פון די יידן-שטייערן. סוף-כל-סוף איז דער קיסר מרוצה געוואָרן אויף 900 גילדן, מיטן גראָף פאַפענהיים האָט מען אָפּגעמאַכט אויף 1.400 גילדן און דער גירוש איז דורכגעפירט געוואָרן אין דער בעסטער אָרדענונג...

אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י"ה האָט זיך געשאַפן אַן ענלעכע סיטואַציע אויך אין רעגענסבורג און נירנבערג. אין ר ע-ג ע נ ס ב ו ר ג האָבן אין י. 1473 די צוזאַמענשטויסן מיט די האַנט-ווערקער גורם געווען דערצו, אַז דער שטאָט-רַאַט זאָל לויט דעם אונז שוין באַוואוסטן אויגסבורגער און צירייכער מוסטער, אַרויסצוצען אין תפיסה אלע זיינע יידישע „פּאָקט-בירגער" און זיי אויף אַזאַ אופן אָפּראַטעווען. די לאָגע איז אָבער ווייטער געבליבן אַ געשפאַנטע.

די האַנטווערקער האָבן געפונען אַ שטיצע אין דעם רעגענס-בורגער שטאָט-פאַרוואַלטער ה אַ נ ס נ אָ ט ש ע ר ן, אַ בלוט-דורשטיקן שונא-ישראל, וואָס זאָל זיך האָבן אויסגעדריקט, אַז „אַז ער ווי-ל נישט הייסן האַנס נאָטשערן, אויב ער וועט די יידן נישט פאַר

טרייבן פון דער שטאָט". א צייט שפּעטער ווערט דורך דעמדאָזיקן צוויי-בונד אינסצעניזירט אַן עליות-דם (1476) אוּן אייגער פון די ראַט-מענער האָט געראָטן די קאָלעגן זייגע פונם שטאָט-ראַט, אַז מען זאָל די זאַך אויסנוצן פאַר א געהעריקער געלט-אויספרעסונג לטובת דער שטאָט: מען דאַרף די יידן אַזוי לאַנג „שטאָקן אוּן פּלאָקן" (יאָגן אוּן פּלאָגן) — האָט ער איינגעטענהט — ביז מען וועט פון דער ארויסבאַקומען 100.000 גילדן.

איז דאָס אָבער נישט געווען אַזוי לייכט אַדורכצופירן, מחמת די רעגענסבורגער יידן האָבן באַלאַנגט נישט בלויז צום שטאָט-ראַט, נאָר צו נאָך צוויי שוצהאַרן, דהיינו, צום קיסר אוּן צום בייערישן הערצאָג. דער עליות-דם-פּראָצעס האָט זיך געצויגן גאַנצע 4 יאָר. אַזוי לאַנג האָבן זיך—לויט די איראָנישע ווערטער פון א קארדינאל, וואָס האָט געהאַט צו טון מיטן פּראָצעס—„געשלאָגן די הינט איבערן (יידישן) קנאָכן". אויסגעלאָזט האָט זיך דער פּראָצעס מיטן נצחון פונם שטאַרקערן: עס האָט געזיגט דער קיסר!

די יידן זענען באַפרייט געוואָרן פון דער הפיסה אוּן די קהילה האָט דערפאַר געמוזט באַצאָלן דעם קיסר גאַנצע 18.000 גילדן. די האַנטוואַרקערשאַפט אוּן די איבעריקע שונאי-ישראל האָבן אָבער ווייטער געטריבן זייער העצערישע ארבעט.

פון י. 1486 זענען אונז פאַרבליבן ידיעות, אַז די רעגענס-בורגער האַנטוואַרקער האָבן אָנגעהויבן קעגן די „פּאַקט-בירגער" א באַיקאָט: מילנער האָבן אויפגעהערט צו מאָלן פאַר יידן קאָרן, בעקער האָבן זיי נישט געוואָלט פאַרקויפן קיין ברויט אוּן אַז. וו. גלייכ-צייטיק איז אויך געפירט געוואָרן א העצע קעגן די ראַט-מענער, וואָס האָבן געהאַלטן מיט די יידן. מען האָט זיי פאַרן דאָזיקן „חטא" אָנגעהויבן צו רופן מיטן שפּאָטישן נאָמען „יידן-קעניגן".

די העצע האָט אָנגעהאַלטן העכער 3 צענדליק יאָר, ביז עס איז צעבראָכן געוואָרן דער צוזאַמענבונד צווישן די „יידן-קעניגן" מיט זייערע יידישע אונטערטאַנען. אין י. 1519 האָט סיי דער שטאָט-ראַט, סיי דער קיסר נאָכגעגעבן דעם דרוק מצד די צעכן אוּן זיי האָבן פאַרטריבן די יידן פון דער שטאָט, פאַרשלייערנדיק דעם גירוש-בא-שלוס מיטן פרומען תירוץ, אַז די יידן פירן ווואוכער-געשעפטן...

א סך פריער האָט אָנגענומען אַזא באַשלוס דער שטאָט-ראַט פון נירנבערג. שוין אין י. 1473 האָט ער זיך געהאַט געווענדט

צום קיסר וועגן א הספּמה אויף א גירוש פון די יידן. דער קיסר האָט אָבער, ווי עס שיינט, געשטעלט זייער „טייערע" באַדינגונגען, עס זענען אַוועק נאָך גאַנצע 25 יאָר אין די יידן זענען געבליבן אין דער שטאָט. סוף-כּל-סוף האָט דער שטאָט-ראָט אין י. 1499 פאָר-געלייגט דעם קיסר אַן אַנטשעדיקונג אין דער גרויס פון 8000 גילדן אויף צר האָט אינאיינוועג אויך געגעבן אָנצוהערן, אַז די שטאָט איז גרייט אייניצוארדענען שטאָטישע לאָמבּאַרדן פאַר בילליקן קרעדיט, כּדי אויסצוקומען אָן די יידישע באַנקהייזער. דער קיסר איז דערויף אייניגעגאַנגען און די ראַטמענער האָבן דערלאַנגט די צענען דעם יידישן קרבן, וואָס האָט געזאָלט זיין דער פּרייז פאַר א צייט-ווייליקער באַרואיקונג פון די צעקאָכטע געמיטער.

עד כאן די ידיעות, וואָס ווייזן אונז דעם צוזאַמענהאַנג פון די רדיפות און גירושים אויף יידן מיט דעם קאַמף, וואָס איז פאָרגע-קומען אין די שטעט צווישן די הערשנדיקע „געשלעכטער" (פאַט-ריציער-משפחות) און דעם „בעמיינעם פאָלק" פון די האַנטווערקער-צענען.

וואָס שייך דעם צוזאַמענהאַנג מיט די פויערים-מרידות, זענען פאַר אים פאַרפאַלגנדיקע ביישפילן: אין י. 1391 גייט א כוואַליע רדיפות אויף יידן אין די ריין-געגנטן און אין טירינגען. צום בול-טיקסטן זענען דעמאָלט געווען די פאָגראָמען אין ש פ ײ ע ר און ג א ט ה א. די פרטים, וועלכע מיר געפינען וועגן דעם שפּייערער פאָגראָם, מאַכן דעם איינדרוק פון א פויערים-רעוואָלטע. זייער דייט-לעך איז דערדאָזיקער כאַראַקטער בעתן פאָגראָם אין גאָטהאַ.

אין י. 1431 מאַרשירן באַוואָפנטע פּפאַלצער פויערים קעגן וואָרמס און פאַרלאַנגען פונם שטאָט-ראָט, אַז ער זאָל זיי אַרויסגעבן די יידן, דורך וועלכע זיי ווערן אויסגעוואוכערט ביזן לעצטן גראָשן. דער שטאָט-ראָט, וואָס האָט אַליין דאָס רוב געגאָסן פונם יידישן וואוכער, האָט, פאַרשטייט זיך, אָפּגעוואָרפן דידאָזיקע פאָדערונג. דע-רויף האָט דער ראַנד-שררה געמומען מיט אים אונטערהאַנדלען, אַז ער זאָל צוליב דער פאַרארעמונג פונם פויערטום סקאַסירן די פרא-צענטן, וואָס זענען אָנגעוואָקסן פון יידישע תביעות.

פון די יאָרן 1443—1445 זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן ידיעות וועגן א גרויסער אַנטי-יידישער באַוועגונג אין ק ע ר נ ט ע ן און ש ט ײ ע ר מ אַ ר ק און עס פעלן דערבייַ נישט קיין אויסדריקלעכע

אַנווייזונגען, אַז עס האָבן מיט דער באַוועגונג אָנגעפירט אַ חוץ שטאָטישע אויך פויערישע עלעמענטן.

אַן ענלעכע פויערים-באַוועגונג קענען יידן באַווייזט זיך אין דיזלבע געגנטן אויך אין י. 1468. די פויערים שטעלן דעמאָלט אַרויס אַ ריי ווירטשאַפטלעכע פאָדערונגען וועגן באַגרענצן די וואוכער-טעטיקייט פון די יידן. אייניר פון די פאָסטולאַטן, וועלכן זיי האָבן דורכגעזעצט, איז געווען, אַז די יידישע געלט-תביעות צו די פויערים, וואָס ווערן נישט אייגעמאַנט אין משך פון 3 יאָר, ווערן פארפאַלן.

דער פויערישער אויפשטאַנד פון י. 1493, מיט וועלכן ס׳האָט אָנגעפירט דער „שו-בונד״ (אַ פויערישע געהיימע אָרגאַניזאַציע), איז געווען געווענדט נישט בלויז קעגן אַדל-לייט און גלחים, נאָר גלייכצייטיק אויך קעגן די יידישע „באַדריקער פונם געמיינעם מאַן״... און געווען איז דאָס אַ פאַרשפּיל צו דער גרויסער פויערים-רעוואָלוציע פון י. 1525, וואָס האָט די יידן פארשאַפט אַ סך דערשיטערונגען, ליידן און פיין.

דער פויערישער און האַנטווערקער-האַס קעגן דעם יידישן כלי-זיין פון אונטערדריקונג אָנטפלעקן זיך סוף-כל-סוף אין דער „גרויסער צפּערע״ פון 15-טן י״ה, ווי עס ווערט אָנגערופן דער גרויסער עלילת-דם-פראָצעס, וואָס האָט זיך אין י. 1475 אָפּגעשפּילט אין ט ר י ע נ ט (טיראָל). מיט דעם ווירטשאַפטלעכן פאָן פונם דאָזיקן פראָצעס ווילן מיר זיך באַשעפטיקן דאָ ווייטער.

§93 דער ווירטשאַפטלעכער פאָן פונם ט ר י ע נ ט ע ר ע ל י ל ת-ד ם-פ ר אָ צ ע ס.

וועגן דעמדאָזיקן פראָצעס איז פאַראן אַזאַ פארצווייגטע ליטעראַטור און אַזויפיל פובליצירטע ארכיוואַלע מאַטעריאַלן, אַז מען קאָן זיך פאַנאַנדערקלייבן אין אַלע פרטים זיינע. ווי געזאָגט, וועלן אונז דאָ אינטערעסירן בלויז יענע פרטים, וואָס ווערפן אַ ליכט אויף דעם צוזאַמענהאַנג מיט ווירטשאַפטלעכע און פינאַנציעלע מאָמענטן.

אין פלוג קאָן עס אויסווייזן (און אַזוי ווערט די זאַך טאַקע פאָרגעשטעלט פון אַלע יידישע היסטאָריקער), אַז דער פראָצעס איז געווען פון אָנהויב ביזן סוף אַן אויפטו פון דער קירכע. מצן שטרייכט

אונטער — און מיט רעכט! — אַז די הויפּט-איניציאַטאָרן פונם פּראָ-צעס זענען געווען צוויי קירכיעכע פיגורן, דהיינו, דער פראנציס-קאַנער מאָנאַך בערנאַרד פון פעלטרע, וואָס האָט אין 1475 געווירקט אין טריענט און וואָס האָט מיט אַ צייט פאַר דעם אומגליק פאַרויסגעזאָגט אין אַ הערצערישער רעדע, אַז די טריענטער יידן וועלן אום פּאַסכאַ באַווייזן, „וויי גוט זיי זענען צו קריסטן" — און דער טריענטער בישאָף הונדערבאַך, וואָס האָט פאַראָרדנט דעם פּראָצעס קעגן די „יידישע פאַרברעכער".

פיל וויכטיקער זענען אָבער די מאָטיוון, צוליב וועלכע דידאַ-זיקע צוויי מענער האָבן אַראַנזשירט דעם פּראָצעס. דער קוועלן-מא-טעריאַל גיט אונז דערויף אַן אומצווייפליטיקן ענטפער. וואָס שייך דער פערזאָן פונם מאָנאַך, איז באַוואוסט, אַז ער האָט פאַנאַנדערגע-וויקלט פאַר זיינע פרומע צוהערער אַ גאַנצן סאָציאָלן פראָגראַם, וואָס איז געווען צוגעפאַסט צו די נויטן פונם „קלייניעם מאַן". די יידן האָט ער באַקאַמפט נישט בלויז אָלס יידן, נאָר אויך אָלס כּלי-זיין, מיט וועלכע די רייכע שררות און פאַטריציער-משפחות פלעגן זיך באַנוצן אויף אויסצובייטלען די אָרעמע פאָלקס-שיכטן.

ער איז געווען אויף פיל באַהאַוונט אין די וירטשאַפט-לעכע פאַרהעלטנישן, אַז ער האָט געוואוסט, אַז אַן קרעדיט קאָן די וירטשאַפט נישט אויסקומען, בפרט די קליינרירגערלעכע און פויערישע וירטשאַפט פון יענער צייט. ער האָט טאַקע געהאַלטן, אַז מען דאַרף איינאָרדענען קאַמוּנאַלע בענק פאַר ביליקן קרעדיט (Monte de Pieta, וואָס זאָלן נישט אויסרעכענען אויף וואוכערישע פּראָפיטן. בקיצור: ער איז געווען אַ מין „סאָציאַל-קריסטלעכער" אָגיטאָטאָר, וואָס איז אינם קאַמף פון די שררות און פאַטריציער-משפחות מיט פויערים, קרעמער און האַנטווערקער געשטאַנען אויף דער זייט פון די לעצטע. דעריבער האָבן זיינע דרשות אַזוי שטאַרק אויסגענומען ביי די אויסגעבייטלטע פאָלקס-שיכטן און דעריבער איז ער, אגב, אויך געווען פאַרהאַסט ביי די „מעכטיקע פון דער וועלט", ווי דאָס באַווייזט אַ פּאַסירונג אין פלאָרענץ, פון וואַנען ער איז דורך דער שטאָטישער פאַטריציער-רעגירונג פאַרטריבן געוואָרן צוליב זיינע הע-צערישע דרשות קעגן די יידן און די מיט זיי פאַרבינדעטע רייכע שטאָט-האַרן... בערנאַרד פון פעלטרע האָט אין טריענט דורכגעזעצט

זײַן יידן-פֿרעסערישע איניציאַטיוו, מחמת ער האָט דאָ געפונען דעם אינטערעסן-קעגנזאַץ, וואָס ווירקט ווי אייל אויף פייער...

וואָס שייך דעם צווייטן איניציאַטאָר, דעם טריינטער בישאָף, איז פֿאַראַן אַן ערנסטער חשד, אַז ער האָט זיך אָנגעשלאָסן אין דער אַקציע פונם מאָנאַך צוליב צווייַ ריין פינאַנציעלע מאָמענטן: ראשית, האָט ער באַרעכנט, אַז דער „הייליקער סימאָן", דהיינו, דאָס אומגע-קומענע קינד, וועמענס טויט גופל מען האָט אויפגעזוכט, קאָן ווערן א רייכער הכנסה-קוואַל פֿאַר דער אָרטיקער קירכע א דאנק די פֿרא-צעסיעס פון די פילגרימען צו דעם „קדוש", און דאָס האָט מען אוודאי לייכט געקאָנט פֿאַרוויסזען ביי א געהעריקן פֿאַנאַנדערבלאָזן דעם ענין; והשנית, האָט ער גענומען אין אַכט, אַז מען קאָן ביי דעם פֿראָצעס גאַנץ היפש פֿאַרדינען דורך קאָנפיסקאַטעס פון יידיש האָב און גוטס. וואָס שייך דעם צוויייטן מאָמענט, האָבן מיר א בפירושע אָנווייזונג דערויף אין אויפגעהיטער פּאַרטיידיקונגס-שריפט, וואָס איז דער-לאַנגט געוואָרן דורך צווויי יידישע שתדלנים דעם פּויפּסטלעכן קאָמי-סאַר. ס'וועט דאָרט, נעמלעך, אונטערגעשטראָכן, — ווי א זייער כא-ראַקטעריסטישער שטריך אין דער האַנדלונג פונם טריינטער בישאָף,— אַז ער האָט געהייסן פֿאַרפיניקן צום טויט די פֿאָר רייכע יידן, וואָס האָבן זיך געפינען צווישן די אָנגעקלאָגטע, בכדי זיך צו באַרייכערן מיט זייערע קאָנפיסקירטע פֿאַרמעגנס.

ווי ערנסט ס'איז געווען דערדאָזיקער פֿאַרוואורף, באַווייזט דער פֿאַקט, אַז דער בישאָף האָט געהאַלטן פֿאַר נויטיק וואָס גיכער פֿא-נאַנדערצושיקן צו אַלע גייסטלעכע און וועלטלעכע שרות א קול-קורא, אין וועלכן ער לייקנט אָפּ די אויסרוב־נגען פון די יידן און ער פֿרוי־אווט אָפּשוואָכן די באַדייטונג פון דער פּויפּסטלעכער אויספֿאָר-שונג, וועלכע ער באַצייכנט אלס אן „אונטערגעקויפּטע" (Corrupta inquisitio). דער פויפּסטלעכער קאָמיסאַר און א סך שרות זענען, אָפּנים, געווען איבערצייגט, אַז די יידן זענען געראַטן מיט דער באַשולדיקונג, מ־ט וועלכער זיי זענען אַרויסגעטרעטן קעגן דעם בישאָף.

אויף אַזאַ אופן זענען אין דער פֿערזאָן פונם בישאָף און פונם מאָנאַך געקומען צום אויסדרוק צוויי טרייב־פֿאַקטאָרן, וואָס האָבן אין דער באַהאַנדלטער תקופה כסדר געפירט צו גזירות אויף יידן: פון איין זייט — די רויב־פֿאָליטיק פון די שרות לגבי די יידישע קאָמער-

קנעכט און פון דער אַנדערער זייט — דער הַאס פון די אויסגע־
וואכערטע פאָלקס־שיכטן. דידאָזיקע צוזאַמענהאַנגען ווערן אויך געניג
קלאָר פון די פאָלגנדיקע מאַמענטן פונם פּראָצעס.

בעת די אייגנטלעכע א־ניציאַטאָרן האָבן זיך, ווי דער שטייגער
איז שוין, אויסבאַהאַלטן הינטער די קולי־סן, זענען אין דעם פּראָצעס
אַרויסגעטרעטן אַלס הויפּט־באַשולדיקער צוויי אָרעמע קריסטן, איינער
א געווייסער יאָאַן שוויצער, וועגן וועלכן ס׳רעדט זיך אין דער
דערמאָנטער פאַרטיידיקונגס־שריפט פון די יידישע שתדלנים, אז ער
איז געווען „אַן אָרעמאַן... און אַלטער שונא־ישראל" („homo
et Hebreorum antiquus hostis"... pauper) — און א צווייטער, א גע־
וויסער ענזעלין (Enzelin), וואָס איז געווען פון פאַך א שנייידער.

אינטערעסאַנט איז אויך דער פאַקט, אַז צווישן די באַשולדי־
קונגס־עדות האָט זיך, לויט ווי ס׳גיט אונז איבער דיזעלבע פאַרטיי־
דיקונגס־שריפט, געפונען איינער א קריסט, וואָס „איז אַן אָרעמאַן
און וואָס האָט פאַרמשכונט זאַכן בייַ שמואלן" (אייגער פון
די באַשולדיקטע יידן*).

האַנטווערקער און סתם אָרעמעלייט, וואָס זענען געווען פאַרשול־
דיקט ביי יידן — דאָס איז, אַלזוי, געווען דער מענטשן־מאַטעריאַל,
וואָס האָט זיך באַטייליקט אין דער יידן־העצה! ווי ווייט דידאָזיקע
„געמיינע מענטשן" זענען געווען צעקאָכט און פאַראינטערעסירט, אַז
אינאיינעם מיט די יידן זאָלן אויך פאַרשוואונדן ווערן זייערע תביעות,
באַווייזט אונז צום בעסטן דער באַריכט פונם פויפּסטלעכן קאָמיסאַר,
אַז ער האָט נישט געקאָנט דורכפירן ביזן סוף די רעוויזיע פון דער
אויספאָרשונג, מחמת דער המון האָט קיינן אים אָנגענומען א פיינט־
לעכע שטעלונג און ער האָט געמוזט אַנטלויפן פון טריענט, כדי
אויסצומיידן א סכנה פאַר זיך... ס׳איז געווען גענוג בלויז איין פאַר־
דאַכט, אַז דער קאָמיסאַר זוכט אויפצודעקן דעם אמתן אמת, אַז עס
זאָל קיינן אים אויסברעכן „דער צאָרן פון פאָלק!"

די „טריענטער אפערע" איז געווען א מוסטער פאַר ענלעכע
„אפערעס" אין אַנדערע שטעט. אין י. 1476 זענען, ווי מיר האָבן
דאָס שוין געשיידערט, אַרויסגעטרעטן די רעגענסבורגער
האַנטווערקער מיט אַן ענלעכן עליכם־דם־פּראָצעס קיינן די יידן, און

*) די שטעלע קלינגט אזוי אינם לאטיינישן אריגינאל: „testis est chris-
tianus, ...pauper. et habet pignora pro tribus dietis apud Samuelem„.

פֿס זענען אָפּילּו פֿאַראַן קוועלן־ידיעות, אַז מען האָט זיך געווענדט קיין טריעסט נאָך אינפֿאָרמאַציעס וועגן דער דאָרטיקער פֿאַסירונג, אום צו קאָנען בעסער קאָנסטרואירן די באַשולדיקונג.

אין אַן ענגן צוזאַמענהאַנג מיט דעם טריעסטער פּראָצעס שטייט אויך דער פּראָצעס וועגן בלוט־געברויכונג אוּן האָסטיע־שענדונג, וואָס איז אין י. 1478 פֿאָרגעקומען אוּן פֿאַסאַזונדערס שטאַרק איז געווען דער אָפּקלאַנג אין דעם שכנותדיקן צפון־איטאַליע, וואו עס איז אין י. 1476 געקומען צו א רייַ אַנטי־יידישע עקסצעסן מיט דער באַטיילּיקונג פוּן פּויערים־ אוּן האַנטווערקער־מאַסן.

* * *

די איבערזיכט, וועלכע מיר האָבן געבראַכט אינם דאָזיקן קאַפּיטל וועגן די רדיפות אויף די דייטשע יידן אוּן וועגן די ווירטשאַפטלעכע אוּן פּיסקאַלישע סיבות זייערע, האָט אונז בולט אויפֿגעדעקט דעם מוראדיקן וואולקאַן, אין וועלכן ס׳איז דעמאָלט פֿאַרוואַנדלט געוואָרן דער אַלטער באָדן, וואו עס האָבן אַמאָל געבליט גרויסע ישובים פּונם דייטשן יידנטום. ביים סוף פּוּן מיטלאַלטער איז דער חורבן געווען א סך גרעסער, ווי אין שפּאַניע אוּן פֿאָרטוגאַל נאָכדעם מוראדיקן „הייליקן קריג״ פּוּן י. 1391. פֿאַופֿעריזם אוּן אויסוואַנדערונג — דאָס איז דער סימן פּוּן יענער צייט! אין די וויטערדיקע קאַפּיטלען וועלן מיר אויפֿזוכן די לענדער, וואוהין עס האָבן אַריבערגעשטראָמט די געהעצטע קאָמער־קנעכט פּוּן דייטשע שרות אוּן שטאָט־ראַטן. מיר וועלן זיך וועגדן קיין צפון־ אוּן מיטל־איטאַליע, קיין בעמען אוּן מערן, קיין שלעזיע אוּן פּוילן, קיין אונגאַרן אוּן וואו נאָר עס לאָזט זיך אויסגעפּינען אַ שפּור פּוּן דער וואַנדער־באַוועגונג אוּן מיר וועלן באַטראַכטן די וועגן אוּן שטעגן פּוּן דעם ווירטשאַפטס־לעבן, אויף וועלכע מיר באַגעגענען די וואַנדערער צוזאַמען מיט דער אַלטער איינגעזעסענער יידישער באַפֿעלקערונג.

קאפיטל צוויי און דרייסיק

דער אויפבלי פון די יידישע ישובים אין איטאליע און זייער עפנטלעך-רעכטלעכע לאגע (15-טעס יאהונדערט)

§ 94 די פארשפרייטונג פון יידישע ישובים אין איטאליע אוו זייער פארנעם.

דער וויכטיקסטער פאקטאר, וואס האט געפורעמט דאס יידישע לעבן אין איטאליע בעת דעם 15-טן י"ה, איז געווען דער כסדרדיקער צושטראם פון יידישע איינוואנדערער. אין 14-טן י"ה האט זיך אויפן איטאליענישן באדן באזעצט א גרויסע צאל יידן-גירושים פון פראנקרייך.

ביים איבערברוך פון 14-טן אוו 15-טן י"ה הויבט זיך אן א שטארקע איינוואנדערונג פון יידן פון דייטשלאנד און שפאניע. די סיבות, וואס האבן גורם געווען צו דערדאזיקער נייער וואנדער-באוועגונג, זענען אונז שוין באוואוסט: אין שפאניע זענען עס געווען די „הייליקע מלחמות" און צוואנגס-שמדן ביים סוף פון 14-טן און אנהויב 15-טן י"ה, אין דייטשלאנד — די קאטאסטראפאלע „שוצונגען" מצד די שוצהארן און די יידן-פיינטלעכע ארויסטרעטונגען פון די האנטווערקער- און פויערים-מאסן, וואס האבן זיך אפגעשפילט לערך אין דערזעלבער צייט.

אין די איטאליענישע קוועלן פון דער באהאנדלטער תקופה זענען דערהאלטן אן א שיער ידיעות וועגן "ebrei spagnuoli" און "ebrei tedeschi", דהיינו, וועגן שפאנישע און דייטשע יידן, וואס

האָבן דעמאָלט געלעבט אין איטאַליענישע שטעט און שטעטלעך. דער איינוואַנדערונגס-פּראָצעס האָט געדויערט דאָס גאַנצע 15-טע י״ה און ער האָט זיך באַזונדערס פּאַרשטאַרקט בײַם סוף פון 15-טן און אָנ-הויב 16-טן י״ה אין צוזאַמענהאַנג מיטן גירוש שפּאַניע און סיציליע, ווי אויך מיט די מאַסן-פּאַרטרייבונגען פון דייטשלאַנד.

בכדי צו שאַפן זיך אַ באַגריף וועגן דער פּאַרשפּרייטונג פון די איינוואַנדערער-מחנות, וואָס האָבן זיך אין משך פון 15-טן י״ה באַזעצט אין איטאַליע, שטעלן מיר דאָ ווייטער צונויף א רשימה פון איטאַליענישׂ-יידישע ישובים, וואָס ווערן בעת דערדאָזיקער תקופה דערמאָנט אין דעם קוועלן-מאַטעריאַל. די רשימה נעמט-אַרום 56 שטעט און שטעט-לעך און באַלאַנגט צו דער צייט, אײדער עס האָט זיך אָנגעהויבן די גרויסע ספּרדישע עליה פונם שפּאַניש-פּאָרטוגעזישן מאַכט-געביט. פּאַר אונזער דאָזיקער רשימה האָבן מיר באַנוצט ווערטפּולע אויספּאָר-שונגען פון נייערע יידיש-איטאַליענישע געשיכטס-שרייבער (Cassuto, Schiavi, Lonardo, Fossati, Bruzzone, Ciscato) ווי אויך פון אייניקע עלטערע יידישע פּאָרשער (Berliner, D. Kaufmann, Vogelstein-Rieger). מיר מוזן אָבער באַמערקן, אַז די רשימה איז לגמרי נישט קיין פּולשטענדיקע, מחמת מיר האָבן נישט באַוויזן צו באַקע-נען זיך מיט א טייל פון דער באַטרעפנדיקער געשיכטלעכער ליטע-ראַטור (בפּרט מיט די אויספּאָרשונגען וועגן די יידן אין מאַילאַנד פון Motta, ווי אויך מיט די אַרבעטן וועגן די דרום-איטאַליענישע יידן פון Terorelli).

נישט געקוקט אויף דעמדאָזיקן נישט פּאָלשטענדיקן כאַראַקטער פון דער טאַבעלע, וועט זי אונז פּאָרט געבן א געוויסע אָריענטאַציע וועגן א רייַ וויכטיקע פּראַגן, וואָס שטייען אין א צוזאַמענהאַנג מיט דער איינוואַנדערונגס-באַוועגונג און מיט דעם אויפשוואונג פון די יידיש-איטאַליענישע ישובים.

כדי אויסצומיידן די שוועריקייטן פון דער טראַנסקריפּציע און די דערמיט פאַרבונדענע מיספּאַרשטענדענישן, ברענגען מיר די נעמען פון די ישובים מיט לאַטיניש אותיות:

יידישע ישובים אין איטאליע
בעת דעם 15-טן י"ה

Amalfi	Faenza	Plebis
Ancona	Fezzara	Ravenna
Aquila	Firenze (פלארענץ)	Reggio
Asti	Gubbio	Rieti
Bari	Lucca	Rimini
Bassano	Mantua	Riva di Trento
Bergamo	Mestre	Roma
Bologna	Milano	Rovereto
Brescia	Modena	Siena
Campo S. Pietro	Monselice	Solmona
Carpi	Montalto	Spoleto
Castelfranco	Mutina	Trani
Centi	Napoli	Treviso
Cesena	Pavna	Velletri
Chieti	Parma	Venezia
Civitavecchio	Pavia	Verona
Corneto	Perugia	Vigevano
Crema	Pieve di Sacco	Virenza
Empoli	Pisa	

נעמענדיק אין אכט די געאָגראַפישע לאַגע פון די אויסגערעכנטע ישובים, קענען מיר אָננעמען פאָלגנדיקע מסקנות:

א) די גרעסטע צאָל ישובים באַגעגענען מיר אין צפון-איטאַליע, בפרט אין די ממשלה-געביטן פון דער וועניציאַנער רעפובליק און פון די הערצאָגן ד'עסטע.

אין אונזער רשימה פיגורירן נישט ווייניקער, ווי 14 שטעט און שטעטלעך, וואָס האָבן באַלאַנגט צו די וועניציאַנער (Bassano, Bergamo, Brescia, Campo S. Pietro, Castel franco, Mestre, Padua, Pieve di Sacco, Rovereto, Riva di Trento, Treviso, Venezia, Verona, Virenza), דהיינו, קרוב איין פערטל פון אַלע פאַרצייכנטע ישובים. וואָס שייך דעם מאַכט-געביט פון די הערצאָגן ד'עסטע, ווערן

דאָ דער־מאָנט יידישע ישובים: יין 6 שטעט און שטעטלעך (Carpi, Centi, Ferrara, Modena, Plebis Reggio).

סך־הכל לייגט אין צפון־איטאַליע מער, ווי די העלפט פון אַלע ישובים, וועלכע מיר האָבן אויסגערעכנט אין דער רשימה.

ב) נאָך דער וועלט־אַנער רעפובליק איז דער „קירכע־שטאַט" דאָס צווייטע מאַכט־געביט, וואָס ציילט די גרעסטע צאָל יידישע ישובים. א חוץ רוים האָבן יידן געלעבט אין נאָך 10 שטעט און שטעטלעך, וואָס האָבן באַלאַנגט צו דער פויפסטלעכער מלוכה (Ancona, Bologna, Cesenu, Civitavecchio, Corneto, Faenza, Montalto, Ravenna, Rimini, Spoleto).

אַנזעוודיק איז אויך געווען די צאָל יידישע ישובים אין טאָסקאַנאַ (Empoli, Firbuze, Lucca, Pisa, Siena).

ס־הכל ווייזט אונז די רשימה א צאָל יידישע ישובים אין מיטל־איטאַליע, וואָס שטייגט איבער מיט קוים צוויי—דריי די צאָל ישובים אינם וועלט־אַנער ממשלה־געביט.

ג) צום שוואַכסטן איז אין אונזער רשימה פאַרטרעטן דרום־איטאַליע, דהיינו, די נעאַפּאָל־מלוכה. מיר באַגעגענען דאָ קוים 5 יידישע ישובים (Aquita, Bari, Chieli, Napoli, Trani).

ווי מיר זעען, אַלזוי, האָבן זיך די איינגעוואַנדערטע יידן קאָנצענטרירט דערעיקרשט אין די מאַכט־געביטן פונם פויפסט, פון דער רעפובליק וועניגיג און פון די הערצאָגן ד'עסטע. דעם „קירכע־שטאַט" פלעגן דאָס רוב באַזוכן שפּאַניש יידן, בעת די דייטשע איינוואַנדערונגס־כוואַליע פלעגט זיך פאַרשפרייטן דערעיקרשט איבער די צפון־איטאַליענישע געביטן.

וואָס שייך דער גרויס פון די יידיש־איטאַליענישע ישובים, זענען מיר אָנגעוויזן אויף ידיעות, וואָס באַלאַנגען צו אייניקע שטעט און שטעטלעך און וואָס שטאַמען פון פאַרשיידענע יאָרן, אַזוי, אַז עס איז שווער צו מאַכן אַלגעמיינע אויספירן.

דידאַזיקע ידיעות זענען אָבער גענוג אינטערעסאַנט, אַז מיר זאָלן זיך בייַ זיי אָפּשטעלן. די גרעסטע קהילה האָט בלי־ספק געבליט אין דער פויפסטלעכער רעזידענץ.

ביים סוף פון 15-טן י"ה האָבן אין רוים עקזיסטירט נישט ווייניקער, ווי 4 באַזונדערע קהילות — „לאַנדסמאַנשאַפטן". איינע אַן

אידישע פאלקס־ביבליאטעק
ווינזאר, 814 אירי, איסט
בייַ דער י. ז. פרץ־שול

אלטע, וואס איז באשטאנען פון איינגעזעסענע יידן, א צווייטע א „קאטאנישע", א דריטע פון קאסטילישע און אראגאנישע יידן און לסוף א קהילה פון סיציליישע יידן.

לויט אן אלגעמיינער פאלקס-ציילונג, וואס איז אין רוים דורכגעפירט געווארן אין י. 1526 אדער ביים אנהויב פון י. 1527, האבן דעמאלט געלעבט אין דער זיבן-בערג-שטאט לערך 55.000 נפשות, פון דעם—1.738 יידן (לערך 385 משפחות), וואס דאס מאכט אויס 3½% פון דער אלגעמיינער צאל באפעלקערונג.

היות, ווי די ציילונג שטאמט פון א צייט, אין וועלכער ס'איז פארגעקומען די מסען-איינוואנדערונג פון די ספרדישע יידן, קאנען מיר משער זיין, אז דער פראצענט יידן אין רוים האט פאר דעם גירוש-שפאניע דערגרייכט העכסטנס ביז 2%.

א צווייטע קהילה פון אזא גרויס, ווי די רוימישע, האט אויפן איטאליענישן באדן נישט עקזיסטירט. אין אזעלכע שטעט, ווי וועניעדיג, פלארענץ, פאדווע, ברעשטשיא, פערארא וכדומה האבן די קהילות געציילט צוּ עטלעכע הונדערט יידן.

אין פלארענץ, א שטייגער, האבן, לויט די אויספארשונגען פון קאסוטא, געלעבט אין 15-טן און 16-טן י"ה פון 100 ביז 300 יידן.

אומגעפער אין דיזעלבע רמצן דארפן אויך צוגעטרעכט ווערן די באפעלקערונגס-ציפערן פאר די „גרויסע קהילות" אין איטאליע (א חוץ רוים).

אן אנשפאר גיט אונז פאר דערדאזיקער השערה נישט בלויז דאס געברעכטע פלארענצער ביישפיל, נאר אויך א ציפער אין דער איינשאצונגס-רשימה, וואס איז אין י. 1438 צונויפגעשטעלט געווארן דורך דעם ווינער הויף-ייד נחום. היות, ווי דאס מיילאנדער געביט האט צו יענער צייט באלאנגט צום דייטשן קיסר, געפינט זיך אין דער רשימה אן איינשאצונגס-סכום פון 5000 גילדן פארן דאזיקן מאכט-שטח, דהיינו, 5 מאל אזוי פיל, ווי פאר דער קהילה אין פראנקפורט ביים מאין.

לויט די בערעכנונגס-שליסלען, וועלכע מיר האבן פעסטגעשטעלט פאר נחומס רשימה, לאזט זיך פון דער ציפער 5000 ארויסדרינגען, אז די קהילה אין מיילאנד—מילאנא האט צוזאמען מיט די ארומיקע ישובים פונם מאילאנדער געביט געציילט לערך 500—600 יידן, און מען קאן משער זיין, אז דערפון האבן לערך א

העלפט געלעבט אין דער שטאָט מילאַנאָ גופא. צו דעם מין „גרויסע קהילות", ווי פלאָרענץ און מאילאַנד, האָבן, ווייזט אויס, באַלאַנגט בלויז אייניקע. אויף זיכער קאָנען צום דאָזיקן מין פאַררעכנט ווערן די קהילות אין פאַדווע אוּן ווענעדיג.

וועגן דער פאַדווער קהילה ווערט אונז, אַ שטייגער, איבערגעגעבן דורך אַ קוועלע פונם סוף פון 14-טן י"ה, אַז איר גרויס האָט שוין דעמאָלט פאַרשאַפט „אַ סך שווערייטן" פאַר דער ארט קאָר קריסטלעכער באַפעלקערונג „... ex Judaeorum abundantia, quae habitat in civitate Padua... multi Christiani magna incommoda consequuntur").

דער גרעסטער טייל ישובים זענען, ווייזט אויס, געווען קלייַנע קהילות מיט אַ באַפעלקערונג אונטער 100 נפשות אַ יעדע. אַזוי, אַ שטייגער, ווערט אונז צום י. 1496 איבערגעגעבן, אַז אין אקוילאַ האָבן דעמאָלט געלעבט סך-הכל 2 יידישע באַלעבאַטישקייטן.

§ 95 „קאָנדאָטאָס" און שטייערן.

דאָס באַזאָגן זיך פון די איינגעוואַנדערטע יידן אין די שטעט און שטעטלעך פון די צאָלרייכע איטאַליעניש רעפובליקן אין הערצאָגטימער פלעגט, ווי אין 14-טן י"ה, פאַרקומען אויפן סמך פון ספעציעלע אָפמאַכן („קאָנדאָטאָס") מיט די מאַכטהאָבער, אין וועלכע ס'פלעגן באַשטימט ווערן די שוץ-באַדינגונגען, די גרויס פון די אָפּצאָלן פאַרן שוץ, די דויער-צייט פונם וואוינרעכט, דער קוואַרטאַל, אין וועלכן דער יידישער קאָנטראַהענט האָט געמעגט וואוינען, צי ער האָט זיך געמעגט פאַרנעמען מיט קרעדיט-געשעפטן וכדומה.

די „קאָנדאָטאָס" זענען טיילמאָל חל געווען אויף 1, 3 אָדער 5 יאָר, צום לענגסטן אָבער אויף 10 יאָר.

נאָך דעמדאָזיקן טערמין האָט מען זיי געמוזט באַנייען, בכדי צו קאָנען ווייטער בלייבן אין דער שטאָט. ביידע צדדים האָבן געהאָט דאָס רעכט צו קינדיקן די „קאָנדאָטאָס".

די „קאָנדאָטאָס" פלעגן זיין קאָלעקטיוו אָדער אינדיווידועל פאַר יעדער יידישער באַלעבאַטישקייט באַזונדער. אין אונזער תקופה באַנוצן זיך די מאַכטהאָבער על-פי-רוב מיטן צווייטן מין. מאַנכע

שטאָטישע רעפּובליקן פּלעגן בכלל נישט צריינלאָזן קיין יידן, אָדער נאָר אויף אַ קורצער צייט פון עטלעכע טעג. אַזוי, אַ שטייגער, האָבן די יידן זיך געמעגט אויפהאַלטן אין גענוא נישט לענגער, ווי 3 טעג.

וואָס שייך דעם נאָרמאַלן שטייער-סיסטעם, וועלכן די שוץ-האַרן פּלעגן אָנווענדן לגבי „זייערע" יידן, איז ער באַשטאַנען פון יאָרלעכע אָפּצאָלן פאַר די „קאָנדאָטאָס".

די הויך פון די אָפּצאָלן האָט מען געווויינלעך באַשטימט לויט דער גרויס פון די פאַרמענגס אָדער פון די יידישע „פאַקט-בירגער".

אין פלאָרענץ האָבן 5 יידישע באַנקיר-משפחות, לויט אַ „קאָנדאָטאָ" פון י. 1491, געמוזט צאָלן יאָרלעך 1.200 פלאָרינען פאַר דער דערלויבעניש צו האַלטן 4 לאָמבאַרדן. אין באָלאָניע (Bologna) האָט ביים אָנהויב פון 16-טן י"ה דער יאָרלעכער אָפּצאָל פון 2 יידישע באַנקירן באַטראָפן 370 סקודי, פון אַלע איבעריקע יידן—1763 סקודי.

דעמדאָזיקן יאָרלעכן אָפּצאָל האָט מען אין באָלאָניע, פונקט ווי אינם גאַנצן קירכע-שטאַט (צו וועלכן באָלאָניע האָט באַלאַנגט), געוויזן „vigesima", ד. ה. „איין צוואַנציקסטל", מחמת דער שטייער האָט באַטראָפן 1/20-טל פון די יאָרלעכע הכנסות פון די יידן.

לויט אַן אָפּמאַך, וועלכן רוימישע יידן האָבן געשלאָסן מיטן פויפסט אין י. 1443, האָבן זיי געדאַרפט יאָרלעך אַרייגטראָגן אַ „vigesima" אָדער „vicesima" אין דער הויך פון 1.130 גילדן. אין די 50-קער יאָרן פון 15-טן י"ה איז די „vigesima" פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קאָפּ-שטייער.

דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט און אין י. 1488 וועלט די „vigesima" צוריק איינגעפירט אין איר אַלטער פאָרם אַלס הכנסה-שטייער. זי האָט דעמאָלט לויט אַן אָפּמאַך מיטן פויפסט באַטראָפן 1000 סקודי פון אַלע יידן אין דער קירכע-מלוכה.

דאָס איינמאָנען דעם יאָרלעכן יידן-שטייער פלעגן אין די שטאָטישע רעפּובליקן באַזאָרגן שטאָטישע אָרגאַנען. אין דער קירכע-מלוכה און אין מאַנכע הערצאָגטומער פלעגן דאָס איינשאַצן און איינמאָנען איבערגעלאָזט ווערן אין רשות פון קהילות-פאַרבאַנדן. אויף אַ וצד, וואָס איז פאָרגעקומען 1416 אין באָלאָניע מיט

דער באַטייליקונג פון קהילות-פֿאַרטרעטער פון דער קירכה-מלוכה, פון טאָסקאַנע און פון פּראַג, זענען אָנגענומען געוואָרן ספּעציעלע תקנות וועגן דעם מאָדוס, לויט וועלכן מען האָט געזאָלט אויף להבא דורכפירן איינשאַלטונגען אויף אַרויסצוּבאַקומען דעם נאָרמאַלן שטייער פֿאַר די שוץ-האַרן.

עס איז באַשטימט געוואָרן איינצופירן אַ סיכטעם פון 4 פּאַר-מעגנס-קלאַסן לויטן פֿאָלגנדיקן סדר:

א) יידן מיט פּאַרמעגנס פון איבער 1000 דוקאַטן זאָלן געזאָלט צאָלן צו 1½ דוקאַטן שטייער פון יעדע 1000 דוקאַטן.

ב) מיט פּאַרמעגנס פון 500 ביז 1000 דוקאַטן דאַרפן צאָלן צו 1½ דוקאַטן.

ג) מיט פּאַרמעגנס פון 100 ביז 500 דוקאַטן — צו איין דוקאַט.

ד) מיט פּאַרמעגנס אונטער 100 דוקאַטן — צו האַלבן דוקאַט.

אַ הויז דעם נאָרמאַלן יאָרלעכן שטייער צאָלן איטאַליענישע יידן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה כּלערלי אויסערגעוויינלעכע שטייערן. אין דער קירכע-מלוכה מוזן זיי צונויפּברענגען גרעסערע „קרוינונגס-שטייערן" אלס „מתנות" פאַר יעדן נייעם פּויפּסט.

טיילמאָל לייגט אויף זיי אַרויף דער פּויפּסט אַ ספּעציעלן „טערקן-שטייער" אויף צו פינאַנסירן די קריגס-אונטערנעמונגען קעגן די טערקן. אין י. 1500 האָט אַזאַ „טערקן-שטייער" באַטראָפן דאָס דרייפּאַכע פון דעם נאָרמאַלן „וויגעסימא"-שטייער.

ס'איז אויך פּדאַי צו דערמאָנען די גרויסע „בולע-געלטער", וועלכע די יידן האָבן געמוזט צאָלן די פּויפּסטן פֿאַר אַרויסבאַקומען די שוץ-פּאַראַדענונגען אין עת-צרה.

אַ באַזונדערס פיינלעכער שטייער לטובת דעם פּויפּסט איז געוויען דער אַזויגערופענער „געיצג-שטייער", וועלכן די יידן פון רוים האָבן געמוזט צאָלן בעת דער קאַרנאַוואַל-צייט אלס צייכן פון זייער שאַנדע.

אַרום דער העלפט פון 15-טן י"ה האָט דערדאָזיקער שאַנד-

שטייער באַטראָפן 1100 גילדן. ענלעך זענען אויך געווען די פאַר-
העלטענישן אין די שטאָטישע רעפובליקן און הערצאָגטימער פון
צפון- און מיטל-איטאַליע. אויך דאָ האָבן יידן געמוזט צאָלן כלערליי
אויסערגעווייניקע אָפּצאָלונגען פאַר שוץ-פריווילעגיעס אָדער דער-
לאַנגען „מתנות" ביים איבערנעמען די מאַכט דורך די נייע שטאָטישע
רעפּרעזענטאַנטן אָדער הערצאָגן.

אין די אוניווערזיטעטס-שטעט האָבן די יידן געצאָלט ספּעציעלע
אַפּצאָלונגען לטובת די פּראָפעסאָרן און סטודענטן.

קאַפּיטל דריי אוּן דרייסיק

די פּראָפּעסיעס פון די אימאַליענישע יידן
(15-טעס יאָרהונדערט)

§ 96 פּראָפּעסיאָנעלע דיפערענצירונג פון די רוימישע יידן.

בעת דער ערשטער באַוואוסטער פּאָלקס-ציילונג, וואָס איז, ווי שוין דערמאָנט, דורכגעפירט געוואָרן אין רוים ביים אָנהויב פון 16-טן י"ה, זענען ביי א טייל משפחות-כּאָרשטייער אָנגעצייכנט געוואָרן זייערע פּראָפּעסיעס, אַזוי, אז עס באַקומט זיך אַ ווערטפול, הגם פראַגמענטאַריש ביילד פונם פּראָפּעסיאָנעלן צוזאַמענשטעל פון דער באַפעלקערונג אין דער פויפּסטלעכער רעזידענץ.

וואָס שייך דעם יידישן טייל פון דער באַפעלקערונג, ברענגען אונז די ציילונגס-רשימות ידיעות וועגן בערופן פון 91 יידישע משפחות-פּאָרשטייער. היות, ווי די אַלגעמיינע צאָל יידישע משפחות אין רוים האָט דעמאָלט באַטראָפן 385, באַקומען מיר א באַגריף וועגן דעם פּראָפּעסיאָנעלן באַשטאַנד פון אָנגעזעענעם טייל רוימישע יידן.

פון די אָנגעמערקטע 91 יידישע פּראָפּעסיעס באַלאַנגען צו:

א)	פּריעסטער בערופן . . .	6
ב)	האַנדל	30
ג)	מלאכה	50
ד)	אַנדערע פּראָפּעסיעס .	5

צווישן די 6 יידישע משפּחות-פּאַרשטייער מיט פּרייַע באַרופן באַגעגענען מיר איינעם אַ דיפּלאָמירטן מעדיצין-דאָקטאָר (doctor), 3 מעדיצינער (medici), 2 כירורגן-פעלדשער (fisici) און איינעם אַ לערער אָדער ראש-ישיבה (magister scholae).

פון די אָנגעמערקטע 30 יידן פונם סוחרים-קלאַס פּאַרנעמען דעם אויבנאָן העכסטלער מיט אַלטוואַרג, גערופן veteramentarii. זייער צאָל באַטרעפט 22, דערונטער איינער, וואָס האָט געהאַנדלט מיט אַלטע שטאָפן אָדער קלייַדער.

אַ חוץ אַלטוואַרג-העכסטלער ווערן נאָך פאַרצייכנט 5 טוך-העכסטלער, 2 אייזן-סוחרים און איינער אַ ווייַן-סוחר.

צווישן די בעלי-מלאכות דרוקט זיך אַרויס אַ באַזונדערס גרויסע צאָל יידישע שנייידער (sartores): זי באַטרעפט 20 אויף דער פּאַר-צייכנטער אַלגעמיינער צאָל 50 האַנטווערקער. דער רעשט בעלי-מלאכות באַשטייט פון שוסטער, פּאַרבּער, קירזשנער (pelliciarii), סאַרווער, קצבים (5), פישער וכדומה.

אַ געוויסע צאָל האַנטווערקער-פּראָפעסיעס ווערן באַצייכנט מיט לאטיניש טערמינען, וואָס זענען נישט פאַרשטענדלעך (אַזוי, אַ שטייגער: 7 "calzolarii" „acconciatores di calse" אָדער אייניקע zupolini, pollaroli, lanternarii, matarasari, bastarii, spadarii וכדומה).

פון די 5 אָנגעמערקטע יידישע משפּחות-פאַרשטייער מיט „אַנ-דערע פּראָפעסיעס" זענען געווען: איינער אַ שליח (mandatarius), איינער אַ מאַרשאַלק (mariscalcus) און 3 סופרים (cartarius. cartularius)

עד כאַן די ידיעות, וואָס אילוסטרירן אונז דעם פּראָפעסיאָנעלן צוזאַמענשטעל פון די רוימישע יידן בייַם אָנהויב פון 16-טן י"ה.

צוליב דער פּראָגמענטאַרישקייט פונם בילד, פעלן אין די פאַרצייכענונגען ידיעות וועגן די יידן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט קרעדיט-געשעפטן. ווי נישט איז, קאָנען מיר אָבער אויפן סמך פון די געבראַכטע ציפערן פעסטשטעלן, אַז דאָס ווירטשאַפטס-לעבן פון די רוימישע יידן איז לגמרי נישט געווען אַזוי אייניזייטיק געפּורעמט, ווי אַ שטייגער, דאָס ווירטשאַפטס-לעבן פון די דייטשע יידן. אַדרבה, מיר באַגעגענען צווישן די רוימישע יידן אַ זייער היפּשע צאָל האַנט-ווערקער, סוחרים און אַ גאַנץ היפּשער פּראָצענט פרייַע באַרופן. אַ

שטריך, וואָס איז כּאַראַקטעריסטיש נישט בלויז פֿאַר די רומישע יידן און נישט בלויז פֿאַרן אָנהויב פון 16-טן י״ה, ווען די גרויסע עלטיה פון שפּאַניש און סיציליש יידן האָט זיך שוין געהאַט אָנגעשפּאַרט אָן איטאַליע!

אין די וויטערדיקע אויספירן וועלן מיר דערווייזן, אַז דער שטריך איז כּאַראַקטעריסטיש בכלל פֿאַר אַלע איטאַליענישע יידן און באַזונדערס אויך פֿאַר זייער ווירטשאַפֿטס-לעבן אין משך פון 15-טן י״ה, מיט וועלכן מיר וועלן זיך דאָ וויטער באַשעפֿטיקן.

§ 97 פריע בערופן.

ענלעך, ווי אין אַנדערע לענדער, האָט זיך די יידישע איינטעליגענץ אויך אין איטאַליע דערעיקרשט קענצענטרירט אַרום דעם מעדיצינישן פּאַך. א באַגריף וועגן דער אָנזעעוודיקער צאָל יידישע רופאים אין איטאַליע גיבן אונז די גרינטלעכע מאָנאָגראַפיעס פון פּאָגעלשטיין-רינגער און פון אימבערטאָ קאַסיטאָ, וואָס זענען געווידמעט דער געשיכטע פון יידן אין רוים און אין פּלאָרענץ.

לויט דידאָזיקע מאָנאָגראַפישע אויספֿאָרשונגען זענען אונז באַוואוסט מיט די נעמען נישט ווייניקער, ווי 34 יידישע רופאים, וואָס האָבן אין משך פון 15-טן י״ה פראַקטיצירט אין די דערמאָנטע צוויי שטעט.

מיר קאָנען משער זיין, אַז די צאָל פון זייערע קאָלעגן, וואָס האָבן אין דערזעלבער תקופה פראַקטיצירט אין אַנדערע איטאַליענישע שטעט, האָט אויך געמוזט זיין אָנגעזעענע.

פון דער רשימה רומישע און פּלאָרענצער יידן-דאָקטוירים, וועלכע מיר ברענגען דאָ וויטער, זענען מיר, אַז א טייל פון זיי האָט געשטאַמט פון שפּאַניע — א שטייגער, דער רומישער ד״ר אליה (1420/3), דער פלאָרענצער ד״ר משה בן יוסף (1484/6)— פון פראַנקרייך און בפרט פון דער פראָווענס (וויל, למשל, דער רומישער ד״ר באָנעט דע לאָטעס (1498), וויאויך די פלאָרענצער דאָקטוירים שלמה אוויצורי פון ארל (1412) און אליה ד׳מאַנעס (1476), פון דייטשלאַנד (אליה אלאַמאַנוס

1420) און פון דער אינזל קרעטע (דער בארימטער אליה דעל מדיגא, וואס האט אין י. 1485 געלעבט אין פלארענץ).

צווישן די פארצייכנטע דאקטוירים באגעגענען מיר 5 זייער בעדייטנדיקע, דהיינו: אליה בן שבתי (1405–1423), וואס איז געווען לייב-דאקטאר פון 3 פויפסטן (אינאקענט VII, מארטין V און עוגען IV), אליה אלאמאנוס (1420), א לייב-דאקטאר פונם הערצאג פון בורבאן; די פויפסטלעכע לייב-דאקטוירים שלמה (1476) און באנעט דע לאטעס (1498), און לסוף דער בארימטער פילאזאף און מעדיצינער אליה דעל מדיגא (1485), וואס האט זיך געמאכט א שם מיט זיינע פילאזאפישע שריפטן און פארטראגן אין דער פאדווער אוניווערזיטעט.

א חוץ מעדיצין האבן זיך איטאליענישע יידן אויך געמעגט פארנעמען מיטן אפטייקער-פאך. אויסדריקלעך איז זיי דאס בא-ווילליקט געוואָרן דורך די פויפסטלעכע פארארדענונגען פון די יארן 1471, 1476 און 1486.

אונטער דעם אינפלוס פון דער רענעסאנס-באוועגונג פארנעמען זיך מאנכע איטאליענישע יידן מיט אזעלכע פרייע בארופן, ווי דער פאך פון פראפעסיאנעלע מוזיקער און טאנצמייסטער. ביים סוף פון 15-טן י"ה באגעגענען מיר אין פויפסטלעכן הויף 2 בארימטע יידן-מוזיקער, דזשאָוויאני מאריא און דזשאקאמא די סאנסעקאנדא (געבוירן ארום י. 1468).

דזשאָוויאני מאריא האט אויך געשמט אלס קאמפאזיטאר. אלס צייכן פון אנערקענונג האט אים דער פויפסט באווילליקט צו טראגן דעם צונאמען "de Medicis" און ער האט אים געגעבן דעם טיטל גראף.

זייער גרויס איז אויך געווען דער שם פון זיין זון קאמילוס, וואס האט אלס פויפסטלעכער הויף-מוזיקער באקומען א יארלעכן גע-האלט פון 276 גאלד-דוקאטן.

פון דערזעלבער צייט זענען אויך פארבליבן די נעמען פון פאלגנדיקע יידישע מוזיקער: אליה וואניני, דזשוסעפע (יוסף) עברעא און פארטאלאנא. די לעצטע צוויי זענען אויך באוואוסט אלס קאמפאזיטארן.

וואס שייך דעם טאנצמייסטער-פאך, האבן מאנכע יידן אויפן דאזיקן געביט דערגרייכט א באזונדערס הויכע מדרגה. אזוי

ר ו י ם			פ ל ָא ר ע נ ץ	
נ ע מ ע ן	דערמָאנט אין די יָאר	פראָקטיצירט אָ חוץ אין רוים נאָך אין פאָלגנדע שטעט (לענדער)	נ ע מ ע ן	דערמָאנט אין די יָאר
Eliah di Sabbato	1405-1423	—	Diamante di Anori	ארום 1440
Vitale di Graziano	1420		Salomonę Avicori di Arles	1412
Gaiso [Gagio[b. Selomoh	„		Leone di Abramo	1422
Leutio כירורג Manuele	„ „		Alenccio di Salomone	1439
Eliah Alamanus	„		Giovanni Ągnolo	ארום 1440
Eliah Spagnuolo	1420-3		Bonaventura di Bonaventura da Pralo	1460-76
Mose Rieli	1443		Abramo	1466
Datillo	1451	Cornelo, Monlallo Civitavecchia	Elia di Manes di Francia	1476
Guglielmo di Dalillo	„	„ „	Moise	1476
Leo	1474		Abramo di Moise da Pralo	1477-89
Astruc de Balmes	„	Neapoli	Banainto	1479
Manuele di Salomone	„	Cesena	Angelo	„
Salomone	1474-6		Lazzaro di Guglielmo da Faenza	1480
Abramo di Mayr	פאר 1492	Napoli	Jacob da Fauro	1481
Boneł de Lattes	1498	Provence	Moise di Joseph Spagnuolo	1484-6
			Emanuele di Angelo da Citerna	1484-90
			Eliah del Medigo	1485
			Lazzaro da Pavia	1494

האָט אין 15-טן י״ה געשמט דער טאָנצמייסטער דזשוליעלמאָ (בנימין) עבריאָ פון פיזאָ, א תלמיד פונם טאָנץ-לערער דאָמעניקאָ פון פעראָרא.

דזשוליעלמאָ-בנימין איז דער מחבר פון איטאַליענישן טראַקטאַט וועגן כאָרעאָגראַפיע. ער האָט ביי די הערצאָגן ד׳עסטע פאַרנומען די שטעלע פון א הויפמענטש.

צוליב דער שייכות מיט קונסט איז פֿדאי צו פאַרעכענען צו די „פרייע בארופן״ אויך אזא פאַל, ווי דער פאַך פון סופרים-אילומינאַטאָרן, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט איבערשרייבן מאַנוס-קריפטן און פאַרצירן זיי מיט קונסט-געמעלן (מיניאַטורן). אין דער שוין באַשריבענער רוימישער צייטונגס-רשימה פונם אָנהויב פון 16-טן י״ה פיגורירן דריי אזעלכע סופרים — cartarii אָדער cartularii.

פון אַן אַנדערער קוועלע דערוויסן מיר זיך, אז אין רוים האָט אין 15-טן י״ה עקזיסטירט א באַזונדערער צאָל פון יידישע סופרים-קאָפּיסטן. אין פערארא האָבן צווישן די י״י 1472—1500 געשמט אלס סופרים-אילומינאַטאָרן: ר׳ אברהם פאריסאָל און דער זון זיינער מרדכי. בארימטע סופרים-מיניאַטוריסטן זענען אויך געווען די איטאַליענער שלום בן שלמה (1484) און שמשון בן אליה חלפן. פון זייערע ארבעטן זענען עד-היום אויפגעהיט געוואָרן פראַכטפולע עקזעמפלארן. יידן-סופרים ווערן אויך דערמאָנט אין די פלאָרענצער אקטן פון 15-טן י״ה.

אונזער איבערבליק איבער דער באַטיליקונג פון איטאַליענישע יידן אין „פרייע בארופן״ פארענדיקן מיר מיט בארימטע רבנים, לומדי-תורה און סתם „לערער פון העברעיש״. פון די גדולי הדור, וואָס האָבן געבליט אין צפון-איטאַליע אין דער באַהאַנדלטער תקופה דאַרף מען דערמאָנען: ר׳ יהודה מינץ, ר׳ יוסף קולון, ר׳ יעקב מעסטרע (מיישטרי), ר׳ יהודה אָבערניק פון פוילן, ר׳ מאיר קאַצענעלנבויגן, ר׳ משה טרעוויסאָ, ר׳ יעקב בן יהודה לאָנדאָ וכדומה. פון די גדולים, וואָס האָבן געווירקט אין מיטל- און דרום-איטאַליע, איז כדאי צו דערמאָנען אזעלכע, ווי ר׳ בנימין בן יואב אלצינו (Montalcino), דעם רב פון פלארענץ, ווי אויך ר׳ דוד בן יוסף יחייא, פון דער באַרימטער שפאַנישער משפחה יחייא, וואָס איז בײַם סוף פון 15-טן י״ה געווען רב אין נעאַפּאָל.

צוליב דעם גרויסן אינטערעס פאר דער העברעישער שפראך, וואס איז אין דער קריסטלעכער וועלט אויפגעקומען צוגלייך מיט דער רענעסאנס-באוועגונג, האבן זיך געעפנט ברייטע פערספעקטיוון פאר יידן – לערער פון העברעיש. אין די אקטן פון 15-טן י״ה ווערן אויך אפט דערמאנט אזעלכע יידישע „magistri scholae et linguae hebreicae", וואס האבן געווירקט אויפן איטאליענישן באדן.

§ 98 דער אומבאוועגלעכער באזיץ אין די שטעט און דערפער.

נישט געקוקט דערויף, וואס עס איז די יידן נאך אין 14-טן י״ה פארווערט געווארן, צו קויפן און צו באזיצן אומבאוועגלעכע גיטער, ווערן אין די איטאליענישע שטקטן פון דער באהאנדלטער תקופה עפטערס דערמאנט יידישע באזיצער פון הייזער, געדטנער, וועלדער וכדומה.

אזוי, א שטייגער, האבן ביים סוף פון 15-טן י״ה איניקע רייכע יידן פארמאגט ערד-שטחים און וועלדער אינם דארף מ א ר-ט י נ ע נ ג א לעבן בערגאמא (אינם וועגעציאנער מאכט-געביט).

ביים אנהויב פון 16-טן י״ה זענען צוליב דעם ארייגעטראגן געווארן פראטעסטן צו דער רעגירונג אין וועגעדיג; ס׳איז אבער נישט באוואוסט, וואס די רעגירונג האט דערויף געענטפערט.

וועגן דער באדימטער גבירים-משפחה „ד א פ י ז א", מיט וועלכער מיר וועלן זיך נאך אויף אן אנדער ארט באשעפטיקן, ווערט איבערגעגעבן, אז זי האט פארמאגט פאלאצן און גרויסע געדטנער מיט אייל-ביימער.

אין רוים האט – לויט דער פריער שוין דערמאנטער צייטונג פונם אנהויב פון 16-טן י״ה – מינדסטנס איין דריטל פונם פריוואטן הייזער-באזיץ (סך-הכל: 605 הייזער) באלאנגט צו יידן.

אין דער וועגעציאנער רעפובליק איז די יידן פארווערט געווען איבערצוגעמען אין רשות אפילו געשענקטע הייזער אדער ערד-שטחים, א פשוטא שוין געקויפטע. די יידן האבן געמעגט בלויז צייטווייליק וואוינען אין געדונגענע וואוינונגען. זינט דער העלפט פון 14-טן י״ה לאזט זיך דא אויך מערקן א טענדענץ, צו פארשליסן די יידישע „פאקט-בירגער" אין ספעציעלע געטאס.

אין משך פון 15-טן י״ה קומען אָבער אָן אין די שטעט פון דער וועגעציאָנער רעפובליק אַלץ גרעסערע מחנות יידן פון פראַנק־רייך, דייטשלאַנד און שפּאַניע. פאַר דער רעגירונג איז צוליב דעם אַלץ שווערער געווארן זיך צו האַלטן אין די אַלטע פּאַראַדענונגען. סוף־כל־סוף האָט דער נוצן, וועלכן מען האָט געצויגן פון די יידישע „פּאַקט־בירגער", איבערגעוואויגן דעם כלומרשטן שאָדן, וועלכן מען האָט געזען אינם יידישן אומבאַוועגלעכן באַזיץ. האָט זיך דער וועגעציאָנער סענאַט אָנטשלאָסן צו סקאַסירן די פּראָבאַטן פון צמאַל און ער האָט די יידן דערלויבט פראַנק און פריי צו קויפן הייזער, פלעצער און אַקער־פעלדער. דערמיט זענען אויך אָפּגעשוואַכט געוואָרן די האַרבקייט און שארפקייט פון די פּאַראַדענונגען וועגן באַזונדערע יידישע קוואַרטאַלן.

עס לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז סיי אין וועגעדיג גופא, סיי אין אַלע איבעריקע שטעט פון דער וועגעציאָנער רעפובליק פלעגן רייכע יידן נישט בלויז אין משך פון 15-טן י״ה, נאָר אויך אין 16-טן י״ה וואוינען אויסערהאַלב די געטאָס.

§ 99. דישע מלאכות.

א שטאַרקע באַטיילונג פון איטאַליענישע יידן אין מלאכות האָט אונז געוויזן די רוימישע פאַלקס־צייל־פונם אָנהויב פון 16-טן י״ה. מען קאָן אָבער — און מיט רעכט! — מסופק זיין, צי איז אַזוי געווען אויך אין 15-טן י״ה און צי איז אפשר די פּאַר־שפּרייטונג פון מלאכות ביי די רוימישע יידן נישט געשטאַנען אין אַן ענגן צוזאַמענהאַנג מיט דער מאַסן־עליה פון די שפּאַניש און סי־ציליש יידן, וואָס האָט בייַם איבערבּרוך פון 15-טן און 16-טן י״ה אַרײַנגעבראַכט קיין איטאַליע א באַדייטנדיקע צאָל קוואַליפיצירטע האַנטווערקער.

מיר האָבן דידאָזיקע ספקות פריער שוין אויסגעדריקט, מיר האָבן אָבער גלייכצייטיק אָנגעמערקט, אַז א שטאַרקער אָנטייל פון איטאַליענישע יידן אין מלאכות לאָזט זיך דערווייזן אויך נאָך אייַ־דער דער גרויסער עליה. דאָ וויייטער ברענגען מיר די באַווייזן.

אין י. 1442 האָט דער פּויפסט ע ו ג ע ן IV אַרויסגעגעבן א פּראַדענונג, וואָס האָט די יידן פון דער קירכע־מלוכה פּאַרווערט צו

פֿאַרנעמען זיך מיט מלאכות. דערויף האָבן – אַזוי ווערט אונז איבערגעגעבן – א סך יידן אויסגעוואַנדערט פון דער קירכע-מלוכה און זיי האָבן זיך באַזעצט אין מאַנטואַ. סוף-כל-סוף האָט זיך אייננגעגעבן דורך א השתדלות און מיט דער הילף פון „מתנות" אויסצופועלן ביים פויפסט, אַז ער זאָל סקאַסירן דעם פאַרבאָט.

וועגן דעם רעכט, צו פֿאַרנעמען זיך אָן שום שטערונגען מיט מלאכות, איז מיט דעם פויפסט געשלאָסן גצוואָרן א ספּעציעלער אָפּ-מאַך, וועלכן ס'האָבן פונם יידישן צד געחתמעט 23 פאָרשטייער פון רוים, אקווילא, סאַלמאַנאַ, נעאַפּאָל, טראַני און ריעטי. א ראיה, אַז אין די אַלע אויסגערעכנטע שטעט האָבן געלעבט יידישע האַנטווערקער-משפחות, פאַר וועלכע דער ענין איז געוון א לעבנס-פראַגע.

אייניקע יאָר נאָך די אונטערהאַנדלונגען האָבן אין רוים גצלעבט אַזוי פיל יידישע האַנטווערקער, אַז דערדאָזיקער פּאַקט האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן פון די פּרעמדע רייזנדער. איינער אַזאַ רייזנדער, א דייטש, מיטן נאָמען היינריך קאַלטאייזען שרייבט וועגן דעם צום הערצאָג היינריך פון בייערן דעם פאָלגנדיקן בעריכט (1449): „יידן, וואָס וואוכערן נישט, מעגן וואוינען צווישן קריסטן. א ראיה–די פאַרהעלטענישן אין רוים: די יידן, וואָס וואוינען דאָ, זענען אַן אויסגעצייכנטער עלעמענט, זיי קויפן און פאַרקויפן און זענען בעלי-מלאכות".

אין די דאָקומענטן פונם אָנהויב פון 16-טן י"ה ווערט דערמאָנט א יידישער שניידער-צעך, וואָס האָט עקזיסטירט אין רוים. ס'איז משער צו זיין, אַז דער צעך איז אָרגאַניזירט גצוואָרן נאָך אין 15-טן י"ה.

אין פאַדוע איז די צאָל יידישע האַנטווערקער גצוען אַזוי גרויס, אַז דער שטאָט-ראַט האָט אין י. 1502 באַשלאָסן צו וועגן זיך צום וועגצינאַנער סענאַט מיט דער בקשה, אַז מען זאָל בכלל פאַרווערן די יידישע מלאכה, וואָרים אַנישט וועט די אָרעמע קריסטלעכע האַנטווערקער אויסקומען... אויסצוגיין פון הונגער".

וועגן עס איז אין י. 1493 אָנגעקומען א גרופּע שפאַנישע גירושים קיין פערארא, האָט זיי דער הערצאָג פאַרגאַנטירט

מיט אַ ספּעציעלער פּריוויליגיע, אַז זיי וועלן זיך קאָנען אָן שום שטערונגען פּאַרנעמען מיט מלאכה.

אין פּלאָרענץ ווערן צום י. 1463 דערמאָנט יידישע שניידער, דערונטער אייגער אַ געווישער ב ע נ ע ד ע ט אָ (ברוך), ווָאָס האָט געשטאַמט פון ל ו ק אַ. ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה לעבן אין פלאָרענץ יידן — פּוילווער-פּאַבריקאַנטן (ebrei fabbricanti di Salnitro).

באַלד נאָך דער עפּאָכאַלער דערפּינדונג פון דער בוכדרוקערייַ, באַגעגענען מיר יידן צווישן די ערשטע דרוקער, ווָאָס האָבן געצער-בעט אין איטאַליע. אין די 70-קער און 80-קער יאָרן פון 15-טן י״ה עפענען זיך אין מ א נ ט י אַ, ב א ָל א נ י ע, פ ע ר ַא ר ַא און נ ע אַ פ אָ ל די עלטסטע באַוואוסטע העברעישע דרוקערייַען, און זיי באַשעפטיקן אַ רייַ יידן אָפּס זעצער און קאָרעקטאָרן.

אַ בּאַזונדערס גרויסן שם האָט דערגרייכט די דרוקערייַ פון ג ר ש ו ן ס ָ נ ָ צ י נ ָ, ווָאָס האָט אויפן געביט פון העברעישע און גריכישע אויסגאָבן מיט דערפּאָלג קאָנקורירט מיט דער בּאַרימטער דרוקערייַ פון אַ ל ד אָ מ אַ נ ו צ י ו ס.

קאַפּיטל פּיר און דרייסיק

באַרופן און פּראָפעסיעס פון די איטאַליענישע יידן
אין 15-טן יאָרהונדערט.
(העגדלער און באַנקירן)

סוף

§ 100 הַאַנדל.

פון די ידיעות, וואָס זענען אונז פאַרבליבן וועגן דער האַנדלס-טעטיקייט פון איטאַליענישע יידן אין משך פון 15-טן י״ה, לאָזט זיך אַרויסדרינגען, אַז די ראָמען פונם יידישן מסחר זענען דעמאָלט געווען דיזעלבע, וואָס ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה, לויט די פאַרנאָטירונגען אין דער עפּטערס שוין ציטירטער רוימישער מאַקס-ציילונג.

פאַרדרענגט דורך די באַרימטע איטאַליענישע האַנדלס-רעפובליקן כונם אויסלענדישן האַנדל, האָבן זיך די יידן געמוזט באַנוגענען מיטן מסחר אין די וואוין-ערטער אָדער אין די שכנותדיקע שטעטלעך.

פון די אַרטיקלען, מיט וועלכע יידן האָבן בעת דער באַהאַנדלונג תקופה געמסחרט, ווערן דערמאָנט: ווין, שפּאָן, צירונג, דערעיקרשט אָבער אַלטוואַרג. ווי סיוויזט אויס, האָט אין איטאַליע דער יידישער אַלטוואַרג-הענדלער דעמאָלט שוין געהאַט איבערגעריסן דאָס נאָפּל-שנירל, מיט וועלכן ער איז פריער געווען פאַרבונדן מיט הלוואות-געשעפטן אויף באַוועגלעכע משכנות. עס וויזט אויך אויס, אַז ער האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט אַ מין ספּעציאַליטעט פון יידן.

אין די שטעט און שטעטלעך פון דער וועגעציאַנער רעכטליק האָבן זיך יידישע סוחרים פאַרנומען כמעט אויסשליסלעך מיט אלט-

וואַרג-מסחר. ר׳ מאיר קאַצענעלנבויגן, וואָס האָט 40 יאָר געלעבט אין אויבער-איטאַליע, דערציילט אונז, אַז מיט מסחר פלעגן זיך באַשעפטיקן נישט בלויז מענער, נאָר אויך פרויען. „יידישע פרויען — אַזוי גיט ער אונז איבער — פלעגן אַליין פאָרן אויף די יריידים אין די אַרומיקע שטעטלעך און מאַכן געשעפטן".

אַזאַ מין פירונג ערגערט זייער ר׳ מאירן, פונקט ווי ס׳ערגערט אים אויך, וואָס יידישע ווייניהצנדלער און כּמעט אַלע יידן פון אויבער-איטאַליע היטן נישט אָפּ דעם איסור אויף קריסטלעכן וויין.

געגויע פרטים פאַרמאָגן מיר וועגן דעם יידישן מסחר אין פאַדוע: די יידן האָבן זיך דאָ פאַרנומען מיט קליין-האַנדל, דערעיקרשט מיטן אַלטוואַרג-מסחר. יידישע „טאַנדייטער" (strazzarola) זענען שוין דאָ געווען באַוואוסט פון 13-טן י״ה אָן.

אין 15-טן י״ה האָבן די פאַדוער יידן געהאַט אַ דערלויבענישּ פון דער מאַכט, צוּ האַלטן אין דער שטאָט 8 אַלטוואַרג-געוועלבלעך. פאַקטיש האָבן זיי אָבער געהאַט מער קלייטן. דערביי האָבן זיי באַוויזן צו פאַרוואַנדלען די געוועלבלעך אין ערשט-ראַנגיקע מאַגאַזינען-געשעפטן.

דאָס האָט ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה אַרויסגערופן אַ שטאַרקע אומצופרידנקייט ביי די קריסטלעכע סוחרים. אין י. 1502 ווערט דער ענין באַהאַנדלט פונם פאַדוער שטאָט-ראַט און מען באַשליסט זיך צו וועגן צו דער רעגירונג אין וועניציע, זי זאָל די יידן בכלל פאַרווערן צו האַנדלען. דערצו איז עס אָבער נישט דערגאַנגען און פאַדוער יידן האָבן ווייטער געמסחרט מיט אַלטע קלייטער, אַלטע מעבל, אַלטע זילבער-אויסארבעטונגען, וואָפן וכדומה.

אין דער קירכע-מלוכה האָבן די יידן געמעגט פראָנק און פריי מסחרן. אין י. 1418 האָט דער פויפסט מארטין V אַרויסגעגעבן אַ פאַראַרדנונג, אַז יידן, וואָס פאָרן אַרום איבער שטעט און שטעטלעך צוליב מסחר, זענען באַפרייט פון צוּ טראָגן דעם שאַנד-צייכן.

אין י. 1429 האָט דערזעלבער פויפסט דערלויבט די יידן צו האַלטן געוועלבער און אָפן צוּ האַנדלען. פון י. 1442 ווערט אונז איבערגעגעבן אַן אינטערעסאַנטער אָפּמאַך צווישן אַ רוימישן הויז-באַזיצער — אַ קריסט און זיין יידישן לאָקאַטאָר: דער לעצטער דאַרף דעם באַלעבאָס אָפּצאָלן פאַר דער דירה נישט מיט מזומנים-

געלט, נייערט מיט קרעמאַנער שטאָפּן. אַ רעזיה, אַז דער ייד האָט געפירט א מאַנופאַקטור-געשעפט.

פֿאַרן יידישן שטאַף-האַנדל זענען באַוואוסט ביישפּילן אויך פון דער שכנותדיקער פּראַווינץ טאָסקאַנא. ער ווערט אויסדריקלעך דערמאָנט אין פלאָרענטינער דאָקומענטן פון די יאָרן 1473 און 1487.

מאַנכע פון די פלאָרענצער יידן האָבן אויך געהאַנדלט מיט צירונג. צוּ אַזעלכע האָט, אַ שטייגער, באַלאַנגט דער באַרימטער רייזנדער ר' משולם דע וואָלטעראַ, וואָס האָט פאַר זיין נסיעה קיין ארץ-ישראל געפירט גרויסע געשעפטן אין פלאָרענץ. וועגן די יידן אין אנקאָנא איז באַוואוסט, אַז זיי האָבן זיך פּאַרנומען אויס-שליסלעך מיט האַנדל. זיי האָבן געזומען טרייבן געלט-געשעפטן ערשט זינט לערך דעם י. 1494.

וואָס שייך די פאַרהעלטענישן אין דרום-איטאַליע, איז אונז באַוואוסט א פאַראַרדענונג פון דער נעאַפּאָליטאַנער קעניגין יאָהאַנא II (1414—1413), לויט וועלכער ס'ווערט די יידן דערלויבט צו פירן א פרייען האַנדל אין די שטעט און שטעטלעך פון דער פראַווינץ אברוצצן.

דער טרויעריק באַרימטער מאַנאַך קאַפּיסטראַנאָ האָט אין י. 1427 אויסגעפועלט ביי דער קעניגין א סקאַסירונג פון דער-דאָזיקער האַנדלס-פרייהייט און פון נאָך א רייַ יידישע העכט, אָבער א דאַנק דער השתדלות פונם פויפּסטלעכן לייב-דאָקטאָר, דעם ייד שלמה בן וועניסטרא פון אַנאַני (Anagni), זענען די יידישע פרייהייטן באַלד דערויף צוריק אַריין אין קראַפט.

א דאַנק די באַציונגען פון די ספרדים, וואָס האָבן ביים איבערבּרוך פון 15-טן און 16-טן י"ה איינגעוואַנדערט קיין איטאַליע, איז דער יידישער מסחר אַרויס פון די ענגע רעמען, אין וועלכע ער איז פאַרשפּאַרט געווען אין משך פון 15-טן י"ה, און ער האָט דורכגעמאַכט א תקופה פון אַן אויסערגעווינלעכן אויפשוואונג.

דאָ איז אָבער נישט דער אָרט, אַז מיר זאָלן זיך ביים דאָזיקן אויפבלי אָפשטעלן בארוכות. מיר וועלן דאָס טאָן אויף די געהעריקע זייטן פון אונזער ווירטשאַפטס-געשיכטע, וואו עס וועט באַהאַנדלט ווערן די אַנטוויקלונג פון דער יידישער עקאָנאָמיק אין משך פון 16-טן י"ה.

§ 101 יידישע קרעדיט-געשעפטן אין איטאליע.

דאָס יידישע קרעדיט-געשעפט איז אין איטאליע אין משך פון גאַנצן 15-טן י״ה געשטאַנען אונטער א שטרענגן קאָנטראָל פון די מאַכט-אָרגאַנען און עס האָט נישט געטאָרט איבערטרעטן דעם גבול, וואָס איז באַשטימט געוואָרן אין ספּעציעלע „קאָנדאָטאס״. די איטאַליענער, צווישן וועלכע עס האָט זיך שוין אין פריען מיטאַל-טער געהאַט אויסגעבילדעט א רירעוודיקער קלאַס באַנקירן, האָבן וויניק וואָס געוומען אין אַכט די קירכלעכע צינז-פּאַרבאָטן.

א דאַנק זייער אייגנעפונדעוועטקייט און זייער אַמביציע, צוּ ווערן די פירנדיקע האַנדלס- און פינאַנץ-מענטשן פון דער גאָרער וועלט, האָבן די איטאַליענער פּאַרשטאַנען צוּ קאָנצענטרירן אין זייערע הענט די סאַמע הכנסהדיקסטע געלט-אָפּעראַציעס.

דאָרט, וואוּ עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן גרויסע הלוואות פאַר מלוכות, פירשטן און בכלל מעכטיקע שררות, האָבן זיי נישט טאָלערירט קיין יידישע קאָנקורענץ. די יידן זענען פאַר די רייכע איטאַליענישע האַנדלס-רעפובליקן און שררות געקומען נאָר אויף אַזוי פיל אין באַטראַכט, אויף וויפל זיי האָבן געקאָנט דינען אלס מיטל אויף צו באַפרידיקן די קרעדיט-באַדערפענישן פון די אָרעמע פאָלקס-שיכטן און צו באַפרייען די מאַסן פון דער עקספּלאָאַטאַציע מצד די קריסטלעכע וואוכערניקעס.

באַזונדערס בולט קומט דאָס צום אויסדרוק אין די חקדמות מיט וועלכע ס׳הויבן זיך אָן מאַנכע „קאָנדאָטאס״ מיט יידישע באַנקירן אָדער אין די החלטות פון מאַגיסטראַטן און שררות צוּ פאַרבעטן יידן, אַז זיי זאָלן אין די שטעט אָרגאַניזירן דעם קרעדיט פאַר די „קלייַנע מענטשן״. אַזוי, א שטייגער, נעמט אָן דער שטאָט-ראַט פון פלאָרענץ אין י. 1430 א באַשלוס, צוּ פאַרבעטן צוּ זיך די יידישע באַנקירן צוליב דעם, „וואָס די אָרעמע באַפעלקערונג אין פלאָרענץ וועט שטאַרק אויסגעוואוכערט פון אָרטיקע (קריסטלעכע) וואוכערניקעס, וועלכע פאַרנעמען זיך פּראָפּעסיאָנעל מיט צינז-געשעפטן״.

דאָסזעלבע לייענען מיר אין א פלאָרענצער „קאָנדאָטאַ״ פון י. 1448: „אונזער (d. h. פונם מאַגיסטראַט) כוונה איז דורכאויס צוּ באַפרידיקן די באַדערפענישן און די נויטן פון די אָרעמעלייט און צוליב דעם ווילן מיר האַלטן אין דער שטאָט יידישע געלט-פאַרלייַער,

וואָס זאָלן פון אונז דעסיגנירט ווערן אלס עפנטלעכע באַנקירן (feneratores publici)". אין דעמזעלבן יאָר 1448 באַמיט זיך דער הערצאָג פון פּערראַרא אַרויסצוּבאַקומען פונם פּויפּסט א באַשטעטיקונג פון א „קאַנדאַטא", וועלכע ער האָט געשלאָסן מיט יידישע געלט-פאַרלייער און ער באַקומט די באַשטעטיקונג צוליב דעם, „וואָס די איינוואוינער פון יעג גענטן וואָלטן געמוזט ליידן אַ גרויסן מאַטעריעלן שאָדן, ווען מען וואָלט זיי נישט דערלויבט צו לייַען געלט ביי יידן".

אַזוי האָט אויף דער פראַגע פונם יידישן „וואוכער" געקוקט דער פויפּסט אלייַן!

דריי יאָר שפעטער לאָזן זיך הערן פונם פויפּסט ענלעכע דיבורים. בּאַרס אָ, דער דוכס פון פּערראַרא לייגט אים דעמאָלט פאָר א פּריווילעגיע פאַר יידן אוּן ער בעט א הסכמה דערצו. צווישן אַנדערע פריוילעגיעס רעדט זיך אין דער פריווילעגיע וועגן קאַנצעסיעס פאַר יידישע געלט-פאַרלייער. דער פויפּסט איז מסכים, צו באַשטעטיקן די קאַנצעסיעס אוּן ער באַמערקט, אז ער טוט דאָס „באין אופן נישט כדי אָפצושוואַכן דעם קריסטלעכן גלויבן, נייערט צוליב דער נויט און דעם נוצן" פון דער קריסטלעכער באַפעלקערונג („non tamen in con temptum fidei catolicae sed pro necessitate et commoditate...")

די צילן און די ראַמען פונם יידישן קרעדיט-געשעפט אין איטאַליע ווערן אויך בולט פון פאָלגנדיקע פאַקטן, פאַרארדענונגען און „קאַנדאַטא-באַשטימונגען:

בכדי צו האָבן א השגחה איבער דעם יידישן קרעדיט-געשעפט און צו קאָנען עס ווי געהעריק קאָנטראָלירן, האָבן די מאַכט-אַרגאַנען טאַלערירט בלויז אזעלכע יידישע בענק, וואָס האָבן געהאַט א „קאַנדאַטא", דאָס הייסט אַן אָפמאַך מיט דער שטאָט אָדער מיטן שטאָט-האָר און וואָס האָבן פאַר דעם אָפמאַך געצאָלט א יאָרלעכע טאַקסע.

אין פלאָרענץ האָט לויט א „קאַנדאַטא" פון י. 1491, די טאַקסע פון 4 יידישע באַנק-הייזער באַטראָפן 1.200 פלאָרינען א יאָר (לערך 6.000 דאלאַר).

אין סיענא האָבן אין י. 1405 אייניקע יידישע באַנקירן געצאָלט יערלעך א טאַקסע פון 850 דוקאַטן. אין באָלאָניע האָט ביים איבערבּרוך פון 15-טן אוּן 16-טן י"ה די טאַקסע פון צוויי

יידישע באַנק-הייזער באַטראָפן 370 גאָלד-סקודי (מער ווי־ניקער 2.000 דאָלאָר).

געווײַנלעך פלעגן די מאַכט-אַרגאַנען שלײַסן אַ „קאָנדאָטא" מיט יידישע באַנקירן אויף עטלעכע יאָר, צום לענגסטן אויף 10 יאָר. נאָכן דאָזיקן טערמין האָט די קאָנצעסיע (וואָרים דאָס איז אין תוך געווען די „קאָנדאָטא") געמוזט באַנייט ווער־ן. דערביי האָבן די מאַכט-אַרגאַנען געהאַט אַ גאַלעגנהייט צו שטאַלן נייע באַדינגונגען און צו באַשטימען נייע טאַקסעס.

אויף צו באַוואָכן און צו קאָנטראָלירן די טעטיקייט פון יידישע בענק, צי זיי האַלטן־איין די באַדינגונגען פון דער „קאָנדאָטא", פלעגט די מאַכט דעסיגנירן ספעציעלע באַאַמטע. אין פלאָרענץ הייסן זיי אין 15-טן י"ה „פראָקוראָרן פונם באַנק-וועזן" (procuratores mutui) און זיי האָבן לויט די נאָמינאַציע-דעקרעטן אַן אויפטראָג אַכטונג צו געבן, אַז די טעטיקייט פון יידישע באַנקירן זאָל „ברענגען אַ נוצן סיי דער רעפובליק, סיי דעם פאָלק" („reipublicae sitet populi commodum"). צוליב דעם געשיל־דערטן קאָנצעסיע־און קאָנטראָל־סיסטעם האָבן די יידישע בענק געטראָגן דעם כאַראַקטער פון עפנטלעכע אינסטיטוציעס.

אַזוי ווערן זיי אויך אויפגעפאַסט פון דער מאַכט, אין וועמענס רשות זיי זענען געשטאַנען. אַ ראַיה, אַז יידישע באַנקירן ווערן אין אָפיציעלע דאָקומענטן פון יענער צייט אָפט באַצייכנט אַלס „עפנטלעכע געלט-פאַרלייער", וואָס „זענען דעסיגנירט אויפן אַמטלעכן וועג". („feneratores publici, per viam deputati").

די באַנקירן פירן געניוע ביכער איבער זייערע געלט-געשעפטן און פאַרצייכענען דאָרט אַלע זייערע הלוואה-אָפמאַכן: סיי די נעמען פון די בעלי-חובות, סיי די גרויס פון דער הלוואה, סיי דעם צאָל-טערמין און די דערהאַלטענע באַוועלכע משפנות.

עד-היום זענען פאַרבליבן צוויי אַזעלכע האַנדלס-ביכער פון די פלאָרענצער יידן-באַנקירן: איין בוך פון י. 1474/5, דאָס צווייטע פון י. 1475. אין ביידע זענען די פארשרייבונגען אויף העברעיש.

דאָס, וואָס עס אינטערעסירט אונז אין די באַנקיר-קאָנצעסיעס צום מיסטן, זענען די באַשטימונגען וועגן דער צאָל דערלויבטע

בענק, וועגן דעם צינז-פּוס און וועגן דעם מין דערלויבטע בּאַנק-געשעפטן. די בּאַשטימונגען אַנטפּלעקן אונז די טענדענצן פון דער קרעדיט-פּאָליטיק, וועלכע די שטאָט-רעטן און שררות פלעגן אַנווענדן לגבי דעם יידישן בּאַנקירן-שיכט.

קודם-כל איז זייער כאַראַקטעריסטיש דער פּאַקט, אַז די צאָל קאָנצעסיאָנירטע בּאַנק-הייזער, וואָס האָבן בּאַלאַנגט צו יידן, איז נישט געווען קיין איבעריק גרויסע. אין אַזאַ מעכטיקער און בליענדיקער שטאָט, ווי פּלאָרענץ, וואָס האָט אין 15-טן י״ה געציילט איבער 100.000 נפשות, פלעגט די שטאָטישע מאַכט באַווילקן קאָנצעסיעס פאַר העכסטנס 4 יידישע בּאַנק-הייזער.

אין וועניעדיג האָבן אין י. 1400 עקזיסטירט סך-הכל 2 קאָנצעסיאָנירטע יידישע בענק. שפּעטער איז די צאָל עטוואָס געשטיגן, זי איז אָבער זעלטן וועקסלען ביז אַ טויט.

אין באָלאָניע זענען ביים סוף פון 15-טן י״ה געווען נישט מער, ווי צוויי יידישע בענק (פון Angelo de le Schole און פון אַברהם דא פיזאַ).

אין פּאַדוע איז, צוליב דער גרויסער צאָל סטודענטן, וואָס האָבן שטודירט אין דער בּאַרימטער פּאַדווער אוניווערזיטעט, די צאָל יידישע בענק געווען אַ גרעסערע: אין י. 1432 האָבן דאָ עקזיסטירט גאַנצע 7 יידישע בּאַנק-הייזער.

אין פּיזאַ האָט במשך פון גאַנצן 15-טן י״ה עקזיסטירט בלויז אײַן יידיש בּאַנק-הויז, אַגב, דאָס גרעסטע פון אַלע יידישע בענק אין איטאַליע. געווען איז דאָס בּאַנק-הויז פון דער בּאַרימטער משפּחה דא פיזאַ.

נישט מער, ווי אײַן יידיש בּאַנק-הויז באַגעגענען מיר אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה אין דער שטאָט בּאַסאַנאָ, וואָס האָט באַלאַנגט צו וועניעדיג.

פון רוים זענען אונז פאַרן 15-טן י״ה נישט בּאַוואוסט קיין פּרטים וועגן דער צאָל יידישע בענק, אָבער מען קאָן משער זיין, אַז זי איז נישט געווען קיין גרויסע. נאָר דער גרויסער ספּרדישער עליה, ביים איבערבּרוך פון 15-טן און 16-טן י״ה, וועט די צאָל יידן אין רוים איז לויט דער ציילונג פון י. 1526/7 געשטיגן ביז 385 משפּחות, האָט די צאָל יידישע בּאַנקיר-משפּחות דערגרייכט ביז 30.

אַזוי פיל יידישע באַנק-פירמעס ווערן, אַגב, פאַרצייכנט אין א דאָקו-מענט פון י. 1536.

עס איז זיך שווער משער צו זיין, אז די קליינע צאָל קאָנ-צעסיאָנירטע יידישע בענק זאָל שטאַמען פון אַזעלכע סיבות, ווי געלט-מאַנגל אָדער א קנאַפּע געניטקייט פון די יידן אין באַנקיר-געשעפטן.

דעם מאַנגל פון געהעריק גרויסע באַטריבס-קאַפּיטאַלן פלעגן די איטאַליענישע יידן, — ווי מיר ווילן ווענן דעם נאָך שפּעטער באריכות רעדן, — באַזייטיקן דורך צוגענעמען שותפים. אַגב, איז ביי די יידישע באַנקירן פון קדמונים אָן געווען איינגעפירט די פראַקטיק, צו אָפּרירן מיט אַנטליענע קאַפּיטאַלן אָדער מיט דעפּאָזיטן-געלטער פון קרובים, באַקאַנטע, פלות, יתומים וכדומה. געלט-מאַנגל האָט, אַלזוי, נישט געקאָנט זיין קיין שטער.

וואָס שייך, ווידער, די געניטקייט אין געלט-ענינים, זענען די איטאַליענישע יידן אינם דאָזיקן פרט זיכער נישט געווען הינטער-שטעליג אין פאַרגלייך מיט זייערע ברידער אין דייטשלאַנד אָדער פראַנקרייך. אַגב, איז אויך צו נעמען אין אַכט, אז עס איז אין משך פון 15-טן י״ה געגאַנגען קיין איטאַליע א כסדרדיקע עליה פון דייטשע און פראַוואַנסער יידן, וועלכע האָבן פון זייערע היימען מיט-גענפירט מיט זיך גרויסע דערפאַרונגען און קוואַליפיקאַציעס אין געלט-געשעפטן.

בלייבט, אַלזוי, אַז די ווי׳כטיקסטע, אויב נישט איינציקע מניעה, וואָס האָט גורם געווען צו דער קליינער צאָל יידישע באַנק-פירמעס אין איטאַליע, איז געווען א ציבאַוואוסטע פאַליטיק פון די מאַכט-אָרגאַנען, וואָס פלעגן אינם פּרט פון יידישע בענק דורכפירן א גע-העריקע סעלעקציע, רעכענענדיק זיך סיי מיטן אייגענעם נוצן (הויכע טאַקסעס פאַר קאַנצעסיעס!), סיי מיטן נוצן פון די קרעדיט-באַדערפ-טיקע (ביליקער קרעדיט!).

אמבולטסטן אנטפלעקן זיך די סענדענצן פון די מאכט-פאק-טאָרן ביי דער רעגולירונג פונם יידישן צ י נ ז - פ ו ס:

אין י. 1437, וועו עס זענען אין פ ל א ר ע נ ץ געפענט גע-ווארן די ערשטע קאַנצעסיאָנירטע באַנק-הייזער פון יידן, האָט דער צינז-פוס ביי קריסטלעכע וואוכערניקעס באַטראָפן פון 30 ביז 40%.

דאַקען זענען די יידישע באַנק־פירמעס, לויט די אָפּמאַכן מיטן שטאַט־ראַט, מחויב געווען אויסצוגלייַען געלט אויף העכסטנס 20%.

ביי דער באַנייאונג פון דער „קאַנדאַטאַ" מיט די יידישע באַנק־הייזער אין י. 1471, האָט די פלאָרענצער רעגירונג געפרוּאווט אַראָפּצודריקן דעם צינז־פוס ביז 15%. די באַנקירן האָבן אָבער דערקלערט, אַז „זיי קאָנען דערויף נישט איינגיין, מחמת זיי האָבן נישט אַזוי פיל געלט", און עס איז געבליבן, ווי פריער, ביי 20%.

באַזונדערס אינטערעסאַנטע פּרטים וועגן דעם יידישן צינז־פוס און וועגן די קאָנפליקטן, וואָס זענען אויסגעוואַקסן אַרום דעמאָזיקן ענין, ווערן אונז איבערגעגעבן פון פּ א ד ו ע: די באַשטימונג פונם יידישן צינז־פוס האָט דאָ באַלאַנגט צו דער וועניציאַנער רעגירונג, מחמת פאָדווע איז געווען אין רשות פון וועניציע.

די יידישע באַנק־הייזער אין פאָדווע האָבן ב״ם אָנהויב פון 15־טן י״ה געהאַט א „קאַנדאַטאַ" אויף צו נעמען פון 20% ביז 25%. אין י. 1408 קומט דער שטאַט־ראַט צו דער איבערציונג, אַז דער פּראָצענט איז צו הויך און „אַז דאָס גאַנצע האַב און גוטס פון דער באַפעלקערונג וועט אינגיכן אַריבערגיין אין יידישע הענט".

ס׳ווערט באַשלאָסן צו וועגן זיך צו דער וועניציאַנער רעגירונג, זי זאָל אַראָפּדריקן דעם צינז־פוס. וועניציע גייט דערויף נישט איין, אָבער פאָדווע זעצט פאָר אירע באַמיונגען. נאָך גאַנצע 7 יאָר השתדלות דערגרייכט פאָדווע סוף־כּל־סוף אין י. 1415 אַ פאַראָרדנונג פון וועניציע, וואָס באַשטימט די גרויס פונם יידישן צינז־פוס אויף 15% ביי קליינע הלוואות אונטער 25 לירעס און אויף 12% ביי גרויסע הלוואות.

דערויף ענטפערן די יידן, אַז זיי קאָנען ביי אַזאַ נידעריקן צינז־פוס נישט פירן קיין הלוואה־געשעפטן און זיי שליסן זייערע באַנק־הייזער.

אין דער שטאַט איז געווען אַ מהומה און די אָרעמע באַפעלקערונג, סטודענטן, קלייניע באַאַמטע, פויערים פון דער געגנט האָבן געגומען פראָטעסטירן קעגן דער האַלטונג פונם פאָדווער שטאַט־ראַט אַזוי לאַנג, ביז דער וועניציאַנער סענאַט האָט צוריק דערלויבט די יידן צו נעמען, ווי פריער, פון 20% ביז 25%.

דאָסזעלבע געשעניש האָט זיך איבערגעחזרט אין י. 1431, וועו עס האָט געהאַלטן ביים באַנייען די „קאַנדאַטאַס" אויף יידישע

באַנק-הייזער. ווידער האָט דער שטאָט-ראַט פאַרלאַנגט, אַז די יידישע באַנקירן זאָלן נעמען אַ קלענערן צינז-פוס און ווידער האָבן די באַנקירן פאַרשלאָסן די בענק.

דערדאָזיקער קאָנפליקט האָט געדויערט גאַנצע 10 חדשים און די גאַנצע צייט זענען די יידישע באַנק-פירמעס געווען פאַרמאַכט. סוף-כל-סוף האָט די שטאָט אונטערן דרוק פון דער באַפעלקערונג געמוזט נאָכגעבן, און די בענק האָבן צוריק געמוזט ארבעטן ביים אַלטן צינז-פוס.

נאָך אינטערעסאַנטער איז דער קאָנפליקט אין י. 1453: דער וועגעציאַנער סענאַט האָט דעמאָלט אונטער דער ווירקונג פון דער גלחים-אַגיטאַציע פאַראַרדנט צו ליקווידירן די יידישע בענק אין פאַדווע. דערויף האָבן זיך די פאַדווער באַנקירן באַזעצט אין די אַרומיקע דערפער און זיי האָבן וויטער געטריבן זייערע געשעפטן, פאַרטיערנדיק דעם צינז-פוס ביז 40% און מער.

די וירקונג דערפון איז געווען אַזעלכע, אַז דער סענאַט האָט די באַנקירן באַווילליקט צו טרייבן 3 טעג אין דער וואָך געלט-געשעפטן אין פאַדווע גופא. א קורצע צייט שפעטער האָט דער סענאַט בכלל סקאַסירט זיין פריערדיקע פאַראָרדענונג אוּן די יידן האָבן געמעגט אין דער שטאָט האַלטן בענק לויט די אַלטע באַדינגונגען, נעמענדיק 20%—25%.

ווי נוצלעך עס זענען געווען די יידישע באַנקירן פאַר דער באַפעלקערונג, באַווייזט דאָס ביישפיל פון דער וועגעציאַנער שטאָט ב ר ע ש ט ש י א (Brescia), וועגן וועלכער עס ווערט אונז איבער-געגעבן, אַז זי האָט זיך אין די יאָרן 1444 אוּן 1458 משתדל געווען ביים פויפסט מכוח אַ הכפם פאַר אַ „קאָנדאָטא" מיט יידישע באַנק-הייזער.

וואָס שייך די צינז-פאַרהעלטענישן אין דער ק י ר כ ע - מ ל ו כ ה, זענען זיי געווען דיזעלבע, וואָס אין אויבער-איטאַליע. אַזוי, א שטיי-גער, ווערט אונז מיטגעטיילט וועגן יידישע באַנק-הייזער אינם פויפסט-לעכן שטעטל צ ע ס ע נ א (Cesena), אַז זיי האָבן געמוזט 20% יאָרלעך.

רעזומירנדיק די געבראַכטע פרטים וועגן דער צינז-פאָליטיק פון די איטאַליענישע מאַכט-פאַקטאָרן, קאָנען מיר פעסטשטעלן, אַז זי האָט געהאַט פאָלגנדיקע טענדענצן: א) יידישע באַנק-הייזער האָבן גע-דאַרפט דינען דערציקרשט אויף צוּ באַפרידיקן די קרעדיט-באַדערפענ.

נישן פון די ווייניק פאַרמעגלעכע שיכטן; ב) זיי זענען געצוואונגען געווען אויסצופאַרן געלטער אויף א באַדייטנדיק קלענערן פראָצענט, ווי עס האָבן דאָס געטאָן קריסטלעכע וואוכערניקעס; ג) הגם דער נאָר-מאַלער פראָצענט (20–25), וועלכן עס פלעגן נעמען קאַנצעסיאָנירטע יידישע בענק, האָט אין אלגעמיין נישט ערויסגערופן קיין אומצופּרידנקייט בייַ די בעלי-חובות, האָבן זיך די מאַכט-פאַקטאָרן באַמיט, דעם צינז-פוס וואָס מער ערנסט צו נעמען (א ראיה — די פאַרפאַלן אין פאַדווע).

עס בלייבט אונז נאָך צו באַטראַכטן דעם מין געלט-געשפּטן, וועלכע ס'איז די יידן געווען דערלויבט צו טרייבן. לויט די „קאָנ-דאַטאָס", וואָס זענען באַוואוסט פון 15-טן י"ה, האָבן די יידן נישט געטאָרט באַרגן אויף קיין אומבאַוופּגלעכע משכנות, נייערט אויס-שליסלעך אויף באַוועגלעכע.

יידישע בענק-הייזער האָבן צוליב דעם פאַרגעשטעלט מיט זיך פשוטע לאָמבאַרדן. פון באַוועגלעכע משכנות, וועלכע די יידן האָבן נישט געטאָרט אָננעמען, ווערן דורך די „קאָנדאָטאָס" דערמאָנט קירכע-זאכן (res sacrae) און געוויסע רוי-שטאָפן. אין פלאָרענץ האָבן יידישע בענק געמעגט באַרגן אויף וואָל-שטאָפן בלויז דאָן, וועו דער באַטרעפנדיקער קריסטלעכער צעך האָט דערויף געגעבן זיין הסכמה.

§ 102 באַדייטנדיקע בענק-פירמעס און זייער געשעפּט-פראַקטיק.

די באַדייטנדסטע יידישע באַנקירן באַגעגענען מיר בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אין די טאָסקאַנער שטעט: פיזאַ, פלא-רענץ און סיענא. בעת דעם גאַנצן 15-טן י"ה גענים דעם גרעסטן אָנזען אין דער יידישער באַנקיר-וועלט די פיזאַנער באַנקיר-משפּחה „דא פיזא". מיר באַגעגענען זיך מיטן דאָזיקן באַנק-הויז שוין בייַם סאַמע אָנהויב פון 15-טן י"ה. עס שטייט דעמאָלט אונטער דער פירונג פון ר' יחיאל בן מתתיהו דא פיזא, וואָס איז אין י. 1415 אויסגעקליבן געווארן דורך די טאָסקאַנער יידן אלס דעלעגאַט צום ועד הקהילות אין באלאָנ יע.

דעם שטארקסטן אויפבלי האָט די באַנק-פירמע דורכגעמאַכט אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י"ה, וועו עס האָט מיט איר

אָנגעפירט אַן אייניקע פונם דערמאָנטן ר׳ יחיאל בן מתיתיהו, דאָס הייסט דער אין העברעישע קוועלן פון יענער צייט אָפט דערמאָנטער „שר בישראל״ ר׳ יחיאל דאָ פיזאָ, וואָס איז בצוואוסט פון זיין קאָרעספאָנדענץ מיט דאָן יצחק אַברבנאל.

ר׳ יחיאל האָט זיך אויך פאַרנומען מיט אויסלענדישע האַנדלס-נסיעות און ער האָט באַוויזן אויפצוקלייבן אַזעלכע אוצרות, אז ער האָט באַפעסטיקט דעם שם פון זיין פירמע אויף מער ווי אַ גאַנץ יאָרהונדערט.

נאָך זיין פטירה אין י. 1490 האָבן מיט דער פירמע אָנגעפירט זיינע זין: ר׳ יצחק און ר׳ שמואל (דער לעצטער איז געווען דער פאָטער פונם באַרימטן ר׳ יחיאל ניסים, בייַ וועלכן ס׳האָט זיך אויפגעהאַלטן דער „משיח״ דוד ראובני).

א דאַנק די גרינטלעכע אויספאָרשונגען פון אומבערטאַ קאַסוטאָ זענען מיר צום אויספירלעכסטן אינפאָרמירט וועגן די יידישע באַנק-הייזער, וואָס האָבן עקזיסטירט אין פלאָרענץ.

סך-הכל האָבן אין משך פון 15-טן י״ה געלעבט אין פלאָרענץ 9 יידישע משפחות, וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט באַנק-געשעפטן, געווען זענען עס די משפחות: דאָ טיוואָלי, דאָ סאָן מיניאָטאָ, דאָ מאָנטאַלטשינאָ, דאָ פערוגיאָ, דאָ פאָנאָ, דאָ קאָמערינאָ, דאָ טעראָטשינאָ, דאָ וואָלטעראָ און דאָ פיזאָ. אייניקע פון די ערשטע יידישע באַנקירן אין פלאָרענץ, דאָטילאָ (יואב) דאָ טיוואָלי האָט אין י. 1444 געגרינדעט אַ באַנק-הויז מיט אַ קאַפיטאַל פון 6000 פלאָרינען (לערך פון 35.000 ביז 40.000 דאלאר). ער אַליין האָט אַרייַנגעלייגט דערין 2.350 פלאָרינען, דעם רעשט האָבן אַריינגעטראָגן 3 שותפים זיינע.

אברהם דאָ סאָן מיניאָטאָ האָט אין י. 1437 געגרינדעט זיין באַנק מיט אַ קאַפיטאַל פון 4.000 פלאָרינען. מיט אזא סכום האָט אויך אָפגעירט דער באַנקיר וויטאַליס דע מאָנטאָלטשינאָ, וואָס האָט אין י. 1450 באַקומען פון דער שטאָט אַ „קאָנדאָטא״ אויף צוּ האַלטן אַ באַנק.

קענן דעמדאָזיקן וויטאַליס-חיים איז אַ צייט שפעטער פאַרפירט געווארן דורך דער קאָנטראָל-מאַכט אַ פראָצעס וועגן 22 הלוואות-געשעפטן, וועלכע ער זאָל האָבן געמאַכט „קענן די פאַרשריפטן פון

דער „קאָנדאָטא" (contra formam statutorum) און ער איז דערפאר באַשטראָפט געוואָרן מיט אַ געלט-שטראָף אין דער גרויס פון 22.000 פלאָרינען.

וויטאָליס איז נעלם געוואָרן פון דער שטאָט, און וועו מען האָט געגומען איינמאָנען זיינע תביעות, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זיי האָבן באַטראָפן סך-הכל 4.000 פלאָרינען און 890 סקודי, דאָס הייסט וויניקער, ווי איין פערטל פון דער געלט-שטראָף.

די רייכסטע יידישע באַנקירן אין פלאָרענץ זענען געווען פון די משפחות דא וואָלטערא און דא פיזא. די באַנק-פירמע דא וואָלטערא האָט עקזיסטירט אין פלאָרענץ לערך פון י. 1460 ביזן י. 1481. דער גרינדער פון דער פירמע איז געווען ר' משולם דא וואָלטערא (געוופן אין די פלאָרענצער אָקטן: באָנאָוועטורא ד'מאַנוּעלע דא וועניטוּרא), פון וועלכן ס'איז פאַרבליבן א בארימטע רייוע-באַשרייבונג קיין א"י פון י. 1481.

לויט ווי ס'דערציילט אונז ר' משולם אליין, האָט זיין משפחה פאַרמאָגט אין דער צייט פון דער באַנק-גרינדונג א קאַלאָסאַל פאַרמעגן פון לערך 100.000 דוקאַטן, א חוץ הייזער און אַנדערע אומבאַוועגלעכע גיטער. אין משך פון די 20 יאָר באַנקירעריי האָט זיך דאָס פאַרמעגן — לויט די ווערטער פונם באַנק-גרינדער — שטאַרק פאַרקלענערט.

פון אַן אויפגעהיטער קאָרעספאָנדענץ פון י. 1472 דערווייסן מיר זיך, אַז דאָס באַנק-הויז דא וועניטוּרא איז געווען פראָטעזשירט דורך די באַרימטע מעדיטשיס, וואָס זענען געווען די פירנדיקע משפחה אין פלאָרענץ. אין איינעם א בריוו צו לאָרענצא מעדיטשי באַצייכנט זיך אונזער ר' משולם אלס זיינער אן איבערגעבענער „דינער". מיט די מעדיטשיס איז אויך געשטאַנען אין פריינטשאַפטלעכע און געשעפטלעכע באַציונגען ר' שלמהס ברודער אליעזר (Lazare), ווי אויך דער פלאָרענצער ייד מאַנוּעלע דע קאַמפּרינא, אויך א באַנקיר.

ביים סוף פון 15-טן י"ה באַגעגענען מיר אין פלאָרענץ דריי אָפשטאַמער פון דער רייכער באַנקיר-משפחה דא פיזא: יצחק בן וויטאָל, שמעון בן וויטאָל און דניאל בן יצחק. די ערשטע צוויי האָבן אין י. 1491 באַקומען פון דער שטאָט א „קאָנדאָטא" אויף צוּ פירן באַנק-געשעפטן אין משך פון 10 יאָר.

לערך אין דערזעלבער צייט באַזעצט זיך אין פלאָרענץ דניאל דאָ פיזאָ, אַ קוזין פונם באַרימטן יחיאל ניסים. דניאל האָט אָפּגעירט נישט בלויז מיט אייגענע געלטער, נאָר אויך מיט די קאָפיטאַלן פון זיין רייכן קוזין.

וועגן ר׳ יחיאל ניסים איז פאַראַן אַ ידיעה, אַז ער האָט געהאַט ביי דניאלן צוּ מאַנען אַ סומע פון 4.000 דוקאַטן. דניאל האָט געהאַט אַ פרייען צוטריט צום פויפּסטלעכן הויף. אין י. 1524 איז אים אָנגעטרויט געווָארן אויסצוּארבעטן אַ קהילה-סטאַטוט פאַר די רוימישע יידן. אַ רעזיה, אַז זיין אָנזען איז געווען גרויס נישט נאָר אין פלאָרענץ, נאָר אויך אין רוים.

אַ חוץ די באַנק-הייזער אין פיזאָ און פלאָרענץ, האָבן אָפּשטאַמער אוּן קרובים פון דער משפּחה דאָ פיזאָ נאָך פאַרמאָגט בענק אין סיענאַ און אין דער קירכע-מלוכה.

אין סיענאַ באַגעגענען מיר ביים סוף פון 15-טן י״ה די באַנק-פירמע פון ר׳ ישמעאל די ריעטי (מריאיטי), וואָס איז געווען אַ שוואָגער פונם שר יחיאל ניסים דאָ פיזאָ. פונקט ווי דניאל דאָ פיזאָ, האָט אויך ר׳ ישמעאל ריעטי געהאַט אַ פרייען צוטריט צום פויפּסט און ער פלעגט זיך אָפט משתדל זיין פאַר זיינע ברידער (אַ שטייגער, ווי ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה בעת אַן עת-צרה פון די יידן אין דעם טאָסקאַנער שטעטל עמפּאָלי).

וואָס שייך די יידישע בענק אין דער קירכע-מלוכה, האָבן באַדייטנדיקע פירמעס עקזיסטירט — ווי ס׳ווייזט אויס — בלויז אין איין אייניציקער קירכע-שטאָט, דהיינו, אין דער בליענדיקער אוניווערזיטעטס-שטאָט באָלאָניע.

ביים סוף פון 15-טן י״ה באַגעגענען מיר דאָ צווויי גרויסע באַנק-הייזער פון יידן: איינס האָט באַלאַנגט צו ר׳ אברהם דאָ פיזאָ, אַ קוזין פון ר׳ יחיאל ניסים, דאָס צווייטע צו אַ געוויסן אַנדזשעלאָ דע לע סכאָלע. לויט אַ שטייער-רשימה פונם אָנהויב פון 16-טן י״ה באַלאַנגען זיי צו די העכסט-באַשטייערטע יידן אין באָלאָניע אוּן, אַפּנים, אויך צו די באַדייטנדסטע יידישע שטייער-צאָלער אין דער קירכע-מלוכה. אויף אַ שטייער-סכום פון 2133 סקודי, וועלכן מען האָט דעמאָלט געמאָנט ביי אַלע באָלאָניער יידן, האָבן אונזערע צוויי באַנקירן אַליין געדאַרפט איינצאָלן 370 סקודי, וואָס דאָס באַטרעפט לערך איין פינפטל (18%) פונם גאַנצן שטייער-סכום.

אַרום זײַער העלפט פון 15.טן י״ה האָט געבליט אין באָלאָניע א גרויסע באַנק-פירמע פון אַ געוויסן ר׳ יצחק בן שמואל. די פירמע איז געשטאַנען אין געשעפטלעכע באַציונגען מיט דעם אונז שוין באַוואוסטן פלאָרענצער באַנקיר וויטאָליס דע מאָנטאָל-טשינאָ. וועגן דער לעצטער האָט געמוזט נעלם ווערן פון פלאָרענץ צוליב דער גרויסער געלט-שטראָף, וואָס איז אויף אים אַרויפגעלייגט געוואָרן, האָט ר׳ יצחק בן שמואל פאַרפירט א קאָרעספּאָנדענץ מיט דעם באַרימטן קאָסמאָ מעדיטשי, אַז די שטראָף זאָל סקאַסירט ווערן.

פון דערדאָזיקער קאָרעספּאָנדענץ דרינגט אַרויס, אַז די מעדי-טשיס זענען געווען פּראָטעקטאָרן פון ר׳ יצחקס באַנק-הויז.

אין אַן אַנדערער שטאָט פון דער קירכע-מלוכה, אין אַנקאָנאַ, באַגעגענען מיר אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה א באַרימ-טע באַנקיר-משפּחה פון דייטשלאַנד, וואָס האָט זיך אַריבערגעצויגן אַהער צוליב די באַוואוסטע געלט-שאַצונגען פון קיסר ווענצל. מיר מיינען די רייכע נירנבערגער משפּחה ראַף, וואָס האָט ביים סוף פון 14-טן י״ה פאַרנומען דעם אויבנאָן צווישן די יידישע באַנקירן פון דער דייטשער מלוכה.

די אַלמנה יוטאַ ראַף, וואָס האָט זיך באַזעצט אין דער פויפסטלעכער שטאָט מיט צוויי אירע זין אוּן א טאָכטער, מאַכט פון דאָנען אין י. 1409 כלערליי אָנשטרענגונגען, כדי אַרויסצובאַקומען פון נירנבערג שולד-בריוו אויף לערך 2.000 מאַרק אין גאָלד. אירע באַמיונגען בלייבן אָבער אָן דערפאָלג.

פון מיטל-איטאַליע, וואוּ עס האָבן געלעבט, ווי מיר זענען, די רייכסטע יידישע באַנקיר-משפּחות, וועלן מיר זיך קיין אויבער-איטאַליע.

מיר באַגעגענען דאָ בלויז געציילטע בענק מיט א גרעסערן כּאַראַקטער. צו אַזעלכע האָבן אין משך פון 15-טן י״ה באַלאָנגט די באַנקהייזער פון די וועניציאָנער יידן ליפמאַן און אשר משולם (א מחותן פון ר׳ יחיאל ניסים דא פיזאָ), פון דעם דייטשן באַנקיר קלונימוס בן גרשון אשכנזי און דעם שפּייערער יד שמעון, וואָס האָבן זיך אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י״ה באַזעצט אין באָסאָנאָ, ווי אויך פון דעם יד ויטא-חיים משולם אין פּאָדוע. זייערע קאַפּיטאַלן זענען געווען אָן א פּאַר-

גלייך קלענער, ווי די פאַרמענגס פון אַזעלכע דא פיזאס אָדער דא וואָלטערס, מיט וועלכע מיר האָבן זיך באַקענט אין מיטל-איטאַליע. אַגב, זענען אויך פאַרן באַווייזן, אז מאַנכע יידישע באַנק-פירמעס, וואס האָבן עקזיסטירט אין וועניגיג און פאַדווע, האָבן אָפצוירט מיט געלטער פון דער באַנקיר-משפחה דא פיזא.

וועגן דער געשעפטס-פראַקטיק פון די יידישע באַנק-הייזער אין איטאַליע זענען מיר שוואַך אינפאָרמירט. דאס בייסל ידיעות, וואס ווערן געבראַכט אין די באַטרעפנדיקע מאַנאַגראַפיעס, קלעקט אָבער, אז מיר זאָלן קומען צו דעם אויספיר, אז די באַנק-הייזער פון די איטאַליעניש יידן זענען אין אַלגעמיין אין דער באַהאַנדלטער תקופה נישט געווען קיין איבעריק רייכע.

מיט דער אויסנאַם פון די צוויי דערמאָנטע באַנקיר-משפחות דא פיזא און דא וואָלטערא, וואס האָבן געהאט זייער אייגנס באמת פירשטלעכע אוצרות, האָבן די איבעריקע באַנקיר-משפחות אָפצוירט מיט קאַפיטאַלן פון א פאָר טויזנט פלאָרינען.

אום צו קאָנען גרינדן א באַנק, פלעגן זיך אפט צונויפקלייבן אייניקע באַנקיר-משפחות און אַרייגלייגן אין געשעפט צו טויזנט אָדער צוויי טויזנט פלאָרינען, אָדער מען האָט געמוזט אָנקומען צו די גרויסע דא פיזאס און ביי זיי אַנטלייען דאס געלט, וואס עס האָט נאָך אויסגעפעלט צו דער באַנק-גרינדונג.

פון 4 יידישע באַנק-הייזער, וואס האָבן עקזיסטירט אין פלאָרענץ פאַר די יאָרן 1491—1501, האָט איין באַנק (די באַנק-פירמע דא פאנא) געציילט 6 שותפים, א צווייטע (די פירמע דא מיניאַטא) — 3 שותפים, די דריטע (דא פיזא) — 2 שותפים, אזוי, אז אָן שותפים איז דאָ אין יענער צייט געווען בלויז איין יידישע באַנק (דא קאַמעריגא).

כאַראַקטעריסטיש איז דערבי א שטעלע אין דער „קאַנדאַטא" פון דידאָזיקע בענק, אין וועלכער ס'רעדט זיך וועגן דעם, אז די פירמעס האָבן דאס רעכט צו פאַרגרעסערן זייער קאַפיטאַל דורך צוגעמען נאָך נייע „שותפים".

די ערשטע יידישע באַנק-גרינדונג אין פלאָרענץ (1437) איז צושטאַנד געקומען א דאַנק דעם, וואס דער גרינדער אירער ר' אברהם דא מיניאַטא האָט צוגענומען צו זיך 3 שותפים (פון די משפחות דא פערוגיא, דא טאַסקאַנעלא און דא

ט׳ וואל׳). בלויז א דאנק אזעלכע שותפות-געשעפטן האבן די פיר-מעס געקאנט פאנאנדערוויקלען א ברייטערע טעטיקייט.

די בענק האבן די יידן געפירט מיט דער הילף פון א שטאב בוכהאלטערס און מעקלערס, "ministri et factores" — אזוי ווערן זיי אנגערופן אין דער פלארענצער „קאנדאטא" פון י. 1491. אין וועגעדיג האבן די יידן שוין אין אנהויב פון 15-טן י״ה באוויזן אזוי גוט אוועקצושטעלן די טעכנישע זייט פון זייערע בענק, אז די mobili, דאס הייסט די מיוחסים פון דער שטאט האבן לויטן יידישן מוסטער געגומען איינארדענען זייערע אייגענע געשעפטן.

א דאנק זייער גוטער ארגאניזאציע זענען די יידישע בענק געווען בפוח אויסצוהאלטן די קאנקורענץ מצד די „montes pietatis" דאס הייסט די „פרומע בענק", וואס זענען אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י״ה געגרינדעט געווארן אין א רייַ איטאליענישע שטעט אויף צו באזארגן די ארעמע באפעלקערונג מיט ביליקן קרעדיט.

קאַפּיטל פּינקט און דרייסיק

די פֿאַרמעגנס-פֿאַרהעלטענישן פון די איטאַליענישע יידן אין די מאָנאַרכן-קאַמפּאַניע קעגן די יידישע באַנקירן (15-טעס יאָרהונדערט)

§ 103 די פֿאַרמעגנס-פֿאַרהעלטענישן.

נאָכדעם, ווי מיר האָבן באריכות באַהאַנדלט די דיפֿערענצירונג פון די איטאַליענישע יידן אין 15-טן י״ה, וועט נישט שווער זיין צו געבן אַן אָפּשאַצונג וועגן זייער מאַטעריעלער לאַגע בעת דערדאָזי-קער תקופֿה.

א גרויסע אָריענטאַציע פֿאַרשאַפן אונז צווייַ דאָקומענטן, וואָס זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן פֿאַר די יאָרן 1416 און 1524.

דעם ערשטן דאָקומענט האָבן מיר שוין בייַ אַן אַנדערער גע-לעגנהייט באַהאַנדלט.

דאָס זענען די תקנות פונם וועד-הקהילות אין באַלאַניע, לויט וועלכע די יידנשאַפט איז איינגעטיילט געוואָרן אין 4 שטייער-קלאַסן. דאָ שטרייכן מיר בלויז אונטער דעם פּאַקט, אַז די ראשי-הקהילות האָבן אויסגעטיילט גאַנצע דריי קלאַסן בנוגע פֿאַרמעגנס ביז 1000 דוקאַטן, פֿאַררעכענענדיק אַלע יידן, וואָס האָבן פֿאַרמאָגט איבער 1000 דוקאַטן צו אירן קלאַס, דהיינו, צום קלאַס פון גבירים.

די גרענץ-ליניע פון 1000 דוקאַטן איז אויסערסט כאַראַקטעריסטיש! אין דערזעלבער צייט האָט מען אין די איטאַליענישע שטעט באַ-טראַכט פֿאַר א רייכן מענטש אַזעלכן, וואָס האָט פֿאַרמאָגט צום וויי-ניקסטן א קאַפּיטאַל פון 3000 דוקאַטן.

אויב די ראשי-הקהילות האָבן זיך אָפּגעשטעלט ביי 1000 דוּקאַטן, ווי ביי אַ גרענעץ, פון וועלכער עס הויבט זיך אָן דער גבירים-קלאַס, איז דאָס נאָר אַ באַווייז, אַז די פּאַרמעגנס-סקאַלע איז ביי די יידן געווען אַ סך נידעריקער, ווי ביי די שכנים.

אין די יידישע קרייזן האָט מען פּאַר אַ גביר געהאַלטן שוין אַזאַ יייד, וואָס האָט געהאַט זיין אייגנס 1000 דוקאַטן (לערך 6000—5 דאלאָר). יידן מיט פּאַרמעגנס פון 100 ביז 1000 דוקאַטן האָבן לויט דיזע לעבּע תּקנות באַלאַנגט צום מיטל-שטאַנד.

עס וואָלט געווען אינטערעסאַנט צו וויסן די פּראָפּאָרציע צווישן ביידע קלאַסן און דעם אָרעמען שיכט, ביי וועלכן מען האָט געקאַנט געפינען אַ פּאַרמעגן בלויז אונטער 100 דוקאַטן. אַ געוויסן שטיצפּונקט גיט אונז אינם דאָזיקן פּרט דער דאָקומענט פון י. 1524. עס וווינען אין אים אויסגערעכנט 60 יידישע משפּחות-פּאָרשטייער פון רוים, וואָס האָבן באַלאַנגט צום באַנקירן- און גבירים-קלאַס, ווי אויך צום מיטל-שטאַנד, און וואָס זענען אַ דאַנק דעם געווען וואָלבאַרעכטיקט צו די דעמאָלטיקע פּיר קהילות אין רוים.

וועגן מיר נעמען אין אַכט, אַז אין רוים האָבן צו יענער צייט געלעבט 385 יידישע משפּחות (לויט דער אונז שוין באַוואוסטער פּאָלקס-ציילונג פון י. 1526/7, וואָס איז סך-הכל מיט 2—3 יאָר יינגער פון דעם דערמאָנטן דאָקומענט!), לאָזט זיך משער זיין, אַז דער אָרעמער שיכט, וואָס איז באַשטאַנען דערעיקרשט פון האַנטווערקער, האָט אויסגעמאַכט מער, ווי $^{5}/_{6}$-טל פון דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג, בעת דער גבירים-קלאַס און מיטל-שטאַנד האָט באַטראָפן קוים $^{1}/_{6}$-טל.

ס׳פּאַרשטייט זיך, אַז אונזערע אויסרעכענונגען קאָנען דינען אלס אילוסטראַציע בלויז פאַר די פּאַרהעלטענישן אין די רוימישע קהילות. מען קאָן אָבער משער זיין, אַז אין אַנדערע קהילות איז די לאַגע געווען אַן ענלעכע.

נאָך אין יאָר 1536, ווען די צאָל יידישע משפּחות אין רוים האָט שוין זיכער געהאַט איבערגעשטיגן 400, האָבן אין דער פּויפּסט-לעכער רעזידענץ געלעבט נישט מער, ווי 30 יידישע באַנקיר-משפּחות, דהיינו, קוים עטלעכע פּראָצענט.

אַן ענלעך בילד זענען מיר אויך אין פלאָרענץ, וואו מיר האָבן אין משך פון 15-טן י״ה באַגעגנט אַ צאָל יידישע באַנקירן-משפּחות,

וואָס איז גצוועז נישטיק אין פֿאַרגלייך מיט די צענדליקער יידישע משפחות (פון 20 ביז 60!), וועלכע האָבן געלעבט אין דער שטאָט. בקיצור: דער שיכט פון יידישע באַנקיר-משפחות איז אין איטאַליע אין ז׳לגע-מיין געווען זייער דין, און נישט איבעריק גרויס איז אויך געווען דער יידישער מיטל-שטאַנד.

וואָס שייך די גרויס פון די קאַפּיטאַלן, וואָס האָבן זיך קאַנ-צענטרירט אין די הענט פון יידישע באַנקירן, האָבן מיר צווישן דער אָנזעעוודיקער צאָל יידישע קאַפּיטאַליסטן-משפחות, וועלכע האָבן אונז באַשעפטיקט אינם פֿאַרקן קאַפּיטל, באַגעגנט קוים צווי משפחות (דא פּיזא און דא וואַלטעראָ) מיט באמת גרויסע פֿאַרמעגנס.

וואָס פֿאר אַ ווערט האָבן זיי אָבער אין פֿאַרגלייך מיט אַזעלכע איטאַליענישע גע׳לט-פירשטן פון יענער צייט, ווי די מעדיטשיס, וועלכע האָבן אָרום י. 1440 פֿאַרמאָגט א האַלבן מיליאָן פלאָ־ינען, אָדער דער באַנקיר Agostino Chigi, וואָס האָט אין י. 1520 אי׳בערגע-לאָזט א פֿאַרמעגן פון 800.000 דוקאַטן אין וואָס פלעגט האָבן א יאָר-לעכע הכנסה פון 70.000 דוקאַטן!

ע׳ל-פּי-רוב האָבן יידישע „גבירים" פֿאַרמאָגט קאַפּיטאַלן פון 1000 ביז 3000 דוקאַטן און זיי האָבן זעלטן ווען דערגרייכט יענעם פֿאַר-מעגנס-מצב, וואָס האָט, לויט דער אונז שוין באַקאַנטער אויפֿאַסונג פון די דעמאָלדיקע איטאַליענער, באַרעכטיקט די באַצייכענונג „רייך".

§ 104 די קאַמפּאַניע פון מאַנאַכן קעגן דעם יידישן קאַפּיטאַל און באַנק-הייזער.

אין משך פון גאַנצן 15-טן י״ה איז דאָס יידישע קאַפּיטאַל אין איטאַליע געווען א קעגנשטאַנד פון שאַרפע אָנגריפן מצד פֿאַרשיידענע מאָנאַכן-אסקעטן, וואָס פלעגן אַרומפֿאָרן איבערן לאַנד מיט פּייערדיקע דרשות און פֿרעדיקן פֿאַרן וואויל פון די אָרעמע פאָלקס-שיכטן. די קאַמפּאַניע איז נישט געווען געוועזדט ספּעציעל קעגן דעם יידישן באַנקיר-געשעפט, נאָר בכלל קעגן דעם קאַפּיטאַליזם און קעגן דער דעמאָראַליזאַציע, וואָס איז געגאַנגען האַנט בייַ האַנט מיט דער הערשאַפט פּונם מאַמאָן.

„צי איז דען א חידוש, — פרעדיקט איינער פון דידאָזיקע אסקעטן, דער פראַנציסקאַנער מאָנאַך בערנאַרדינא פון סיענא,—

וואָס אָרעמעלייט זענען פֿאַרביטערט אוּן דערצאָרנט?! ציטערנדיק פּוּן קעלט, זענען זיי, ווי די גבירים בּאַדעקן מיט זייערע טייערע מלבושים די בלאָטע אין גאַס... בלאָטע וועלט באַדעקט, אָבער אָרעמעלייט האָבן נישט קיין באַקליידונג"...

צום לייכטסטן איז, פֿאַרשטייט זיך, געווען צו אַטאַקירן דעם יידישן גבירים-קלאַס. דאָס, וואָס מאַנכע קריסטן זענען רייך – מיינט דערזעלבער מאָנאַך – איז טאַקע שעדלעך, אָבער פּיל גרעסער איז דער שאָדן, וואָס נעמט זיך פּונם יידישן קאַפּיטאַל, „מחמת די עשירות, וואָס גייט דורכן דאָזיקן אומזיכערן קאַנאַל, ווירקט נישט אויפן מלוכה-אָרגאַניזם, ווי אַ נאַטירלעכע ווערעמקייט און דערפרישונג, נייערט ווי סם, וואָס רופט אַרויס בלאָטערן..." „איבערצייגנדיק זיך, אַז זייערע אָנגריפן אויפן גייסטיקן פֿאַרמעגן פּון קריסטן זענען צוועק-לאָז, האָבן זיך די יידן איצט גענומען צו דעם כאַטעריעלן פֿאַרמעגן פּון קריסטן און זיי רויינירן דאָס לאַנד דורך וואוכער..." עס שאַפט זיך א לאַגע, אַז „שקלאַפן, וואָס טאָרן נישט האָבן קיין אייגנטום", ווערן האַרן און „אונטערדריקן" די לעגאַלע הערן – די קריסטן.

אַזוי האָט געפֿרעדיקט אין דער ערשטער העלפט פּון 15-טן י"ה דער דערמאָנטער בערנאַרדינאָ פּון סיענאַ. מיט ענלעכע דרשות פלעגן אין דערזעלבער צייט און אָרום דער מיט פּון 15-טן י"ה אַרויסטרעטן די תלמידים זיינע: דושיאַקאָמאָ און דער טרויעריק בּאַרימטער מאָנאַך קאַפּיסטראַנאָ. דער לעצטער איז אין זיינע הענט-רעדעס דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז ער האָט פּאַרגעלייגט צו בויען א ריזן-שיף און צו פֿאַרשיקן אַלע יידן פּונם לאַנד ערגעץ-וואוּ אין די מרחקים...

אין דער צווייטער העלפט פּון 15-טן י"ה האָט זיך געמאַכט א שם מיט זיין קאַמפּאַניע קעגן יידן דער מאָנאַך בערנארדינאָ דע פּעלטרע.

ביז לעצט דער העלפט פּון 15-טן י"ה זענען די הענט-רעדעס פּון די מאָנאַכן אריבער כמעט אָן א וויטקונג. די שוץ-האַרן מיט די פּויפּסטן בראש האָבן פֿאַרשטאַנען, אַז די פּלאַמען קאָנען זיך פּון די יידן לייכט אַריבערכאַפּן צו זיי אַליין און דעריבער האָבן זיי בצ-צייטנס געלאָשן די פֿאַרשפּרייטע פּונקען.

אַזוי, א שטייגער, זענען אונז פּון דערדאָזיקער צייט באַוואוסט נישט וויניקער, ווי 5 שאַרפע בילס, וועלכע די פּויפּסטן מאַרטין V,

עווגען IV און ניקאָלאַי V האָבן אַרויסגעגעבן קעגן די וואַנדער-מאָנאַכן און זייערע אַנטי-יידישע העצעריין (אין די יאָרן 1422, 1429, 1435, 1442 און 1448).

פאַרשאַרפט האָט זיך די לאַגע ערשט אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י"ה. אין י. 1458 רופט אַרויס א מאָנאַך (פון דער משפחה וויסקאָנטי) אַנטי-יידישע עקסצעסן אין פלאָרענץ. אונטער דער ווירקונג פון די דרשות, מיט וועלכע ס'איז אַרומגעפאָרן דער מאָנאַך בערנארדינאָ דע פעלטרע, ווערן די יידן אין דעם יאָרצענדליק 1463—1473 פאַרטריבן פון די שטעט ברעשטשיא, ויצענצא, בערגאַמאָ און טרעוויזאָ און אויסגעפֿינדערט אין באַרי (1463), צום צווייטן מאָל אין פלאָרענץ (1471), ווי אויך אין פיזאָ, וואו ס'איז אלס קרבן פון די עקסצעסן געפאַלן דאָס באַרימטע באַנק-הויז פון ר' יחיאל דא פיזאָ (ארום 1471). באַזונדערס אָנגעשטרענגט זענען געווארן די פאַרהעלטענישן אין די יאָרן 1475—1480, ווען עס האָבן זיך איבער אויבער-איטאַליע פאַרשפרייט קלאַנגען וועגן דעם מוראדיקן עלילת-דם-פראָצעס אין טריענט, וואָס איז — ווי שוין באַוואוסט,— אינסצענירט געווארן דורך דעמזעלבן וואַנדער-מאָנאַך בערנארדינאָ דע פעלטרע.

פון דידאָזיקע 5 יאָר זענען פאַרבליבן פאַלגנדיקע ידיעות וועגן רדיפות אויף אויבער-איטאַליענישע יידן: אין י. 1475 עקסצעסן אין ברעשטשיא, פריאול און פאדווע, ווי אויך אין באַסאַנאָ, וואו עס ווערן אונטערגענומען שריט אויף אויסצופֿינען א גירוש-פאַראַדנונג; אין י. 1476 הויבן זיך אָן עלילת-דם-פראָצעסן און עקסצעסן אין רעדזשיא (Reggio) און מילאַנאָ. אין י. 1477 — נייע עקסצעסן אין ברעשטשיא. אין י. 1480 — עלילת-דם-פראָצעס אין וועניעדיג, וואָס ענדיקט זיך מיט פאַרברענען דריי יידן.

אין מילאַנאָ האָט דער הערצאָג גאַלעאַצא מאַריא אויסגענוצט דעם עלילת-דם-פראָצעס פאַר א גראַנדיעזער געלט-אויספרעסונג: ער האָט געלאָזט אַלע יידן פון דעם הערצאָגטום אייגנצען אין תפיסה און האָט זיי ערשט דאַן באַפרייט, ווען זיי האָבן אים אויסגעצאָלט „אויסלייז-געלטער" אין דער הויך פון 22.000 גילדן.

אַנדערש האָט זיך באַצויגן צו די אומרופן דער פאָרזיכטיקער און קלוגער סענאַט אין וועניעדיג. פארשטייענדיק דעם אמתן הינטער-גרונט פון די עקסצעסן, האָט ער אָנגענומען מיטלען, צו דערשטיקן

זיי וואָס גיכער, כדי זיי זאָלן זיך נישט קאָנען צעוואַקסן אין אַ פאָלקס-אויפשטאַנד קעגן דעם רעזשים פון דער וועלטיאַנער פלוטאָקראַטיע.

ווי נאָר עס זענען אָנגעקומען די ידיעות וועגן אומרוען אין פריאַול און פאַדווע, פאַראָרדנט דער וועלטיאַנער דאָזשע אַ פאַרשטאַרקטע שמירה פאַר די יידן און פר דערלאָזט נישט צו קיין פאָלקס-פאַרזאַמלונגען, בעת וועלכע וואַנדער-מאָנאָכן פלעגן האַלטן זייערע העצערישע דרשות.

נאָך כאַראַקטעריסטישער איז די האַלטונג פון דער וועלטיאַנער מאַכט לגבי די פאַסירונגען אין ברעשטשיא: בכדי צו מאַכן אַ סוף צו די העצעס, פאַרטרייבט זי פון דער שטאָט דעם הויפט-אַגיטאַטאָר, אַ געוויסן מאָנאַך מיכאַעל. וועגן די באַוועגונג האָט זיך אַריבערגעכאַפט קיין וועניציג גופא, האָט דער סענאַט, ווייזט אויס, נישט געהאַט קיין אַנדערן אויסוועג, ווי צו אָפּפערן דריי יידן אזוי אַרום צו באַרואיקן די צערייצטע געמיטער פון די מאַסן.

אין דעם לעצטן יאָרצענדליק פון זיין ווירקן האָט בערנארדינאַ דא פעלטרע באַווייזן דורכצוועצן, אַז מען זאָל די יידן פאַרטרייבן פון פּערוגיאַ (1485), Gubbio (1486), ראַוואַנאַ (1491) און קאַמפּאַס. פּיעטראַ (1492).

וועגן ער האָט אין י. 1488 געוואָלט העצן אין פלאָרענץ, איז מיט אים דאָסזלבע געשען, וואָס מיט דעם מאָנאָך מיכאַעל אין ברעשטשיא: די מאַכט האָט אים, נישט געקוקט אויף זיין שם ביי די מאַסן, אַרויסגעטריבן פון דער שטאָט.

נאָכן טויט פונם דאָזיקן ליידנשאַפטלעכן מאָנאָך (1494), איז די לאַגע געוואָרן אַ סך רואיקער.

וועגן דער געשיכטערטער „אַרעמעלייט"-באַוועגונג, מיט וועלכער ס'האָבן אָנגעפירט די מאָנאַכן, זענען אונז פאַרבליבן פאָלגנדיקע צוויי קורצע באַריכטן פון ר' יוסף קילון:

אין די 70-קער יאָרן, וועו די לאַגע איז אין אויבער-איטאַליע געווען באַזונדערס שווער, שרייבט ער אַזעלכע ווערטער: „איבער אונזערע גרויסע זינד האָט זיך אויף אונז שווער געלייגט די האַנט פון די מאָנאַכן — די פּרעדיקער און פאַס געלט-געשעפט קאָן אונז נאָך קאַסטן לעבן און פאַרמעגן. דאָס איז פאַר אונז דערהויפט געפערלעך אַין מאָ אין יאָר" (מסתמא אום פאַסקא).

מיט לעדר 20 יאָר שפּעטער, וועלן די לאַגע איז געוואָרן רואיקער, גיט ער איבער: „פאַר 30 יאָר אָדער ווייניקער, איז נישט געווען די קנאה און דאָס רעדן קעגן פּראָצענט, ביז עס זענען געקומען אין א גרויסער צאָל די פּרעדיקער. זיי זענען א רוט אויף אונז און וואָלטן אונז ביי יעדער געלעגנהייט פּאַרטיליקט. זייערע העצעריין האָבן אָפט פּאַרשאַפט סכנות, סיי פאַר אונזער לעבן, סיי פּאַר אונזער האָב. וועלן נישט גאָט זאָל זיין מיט אונז, וואָלטן זיי אונז לעבעדיקערהייט אייננעשלונגען. נאָר דאַנקען גאָט, דער שרעק איז פּאַרביי".

קאפיטל זעקס און דרייסיק

דער ווירטשאפטלעכער מצב פון די יידן
אינם איינוואנדערונגס-לאנד אונגארן
(1526 — 1350)

§ 105 יידישע ישובים, זייערע פארהעלטענישן און סטאטיסטיק.

זינט דעם „שווארצן טויט" זענען אריבער לערך 20 יאר, ביז עס האבן זיך געזומען שפינען די ערשטע פעדעם פון יידיש לעבן אין דעם פרוכטבארן און רייכן לאנד פון די אונגארישע קעניגן. פון די יידישע ישובים, וואס האבן געבליט ביז צו דער „שווארצער מגיפה", זענען אין דער אומגליקס-צייט געבליבן הורבות: די יידן זענען כארטריבן געווארן פון א טייל ערטער, פון אנדערע זענען זיי אליין אוועק, בכדי אויסצומיידן פאגראמען.

מיט א צייט שפעטער, ווען די אויסוואנדערער האבן זיך אומגעקערט אין זייערע אלטע ישובים, האט פון זיי דער אונגארישער קעניג לודוויג פארלאנגט, אז זיי זאלן זיך שמדן, און עס איז געקומען צו א נייער מצטן-אויסוואנדערונג (1360).

צרשט אין די 70-קער יארן פון 14-טן י"ה גיט זיך די יידן איין צוריק אויפצובויען די חרוב-געווארענע קהילות און צו שאפן נייע ישובים. סך-הכל ווערן ביים סוף פון 14-טן און אין כשך פון 15-טן י"ה דערמאנט פאגנדיקע יידישע ישובים אין אונגארן: פרעסבורג (1371), עדענבורג-שאפרון (1374), בודא-אפען (1381), טירנאו (1331), שטולווייסענבורג (1381), קיש-מארטון (1333), קעשעג (1393), פעסט (1405), גרון (1415),

פֿאטאק, קאשאו, נאגישאמבאט און פֿעזינג (די לעצטע 4 ווערן דערמאָנט אין משך פון דער צווייטער העלפֿט פון 15-טן און ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה.

צווישן די יידן, וואָס האָבן זיך באַזעצט אין די אויסגערעכנטע 13 שטעט און שטעטלעך באַגעגענען מיר איינוואַנדערער פון עסט-ריך (דערעיקרשט פון ווינער-neישטאָט, ווין, מאָרכעג, ברוק וכדומה), פון מערן און בעמען (ווי, א שטייגער, פון קרעמזיער, עגער וכדומה), פון דרום-דייטשלאַנד (נירנבערג), פון ריסן (האַליטש) און פון איטאַליע (אַראיה—דער ייד דוד איטאַליענער,David Italus, וועלכן מיר באַגעגענען אין אָנהויב פון 16-טן י״ה אין בודא-אָפֿען).

פון די דערמאָנטע קהילות האָבן די גרעסטע געבליט אין עדינבורג-שאָפֿראָן, פרעסבורג און בודא-אָפֿען. מיר האָבן וועגן זיי א ביסל סטאַטיסטישע ידיעות, וועלכע מיר ברענגען דאָ ווייטער.

אין עדינבורג-שאָפֿראָן האָבן די יידן לכתחילה געמענט האָבן נישט מער ווי 4 הייזער. פאקטיש האָבן זיי אָבער געוואוינט אין י. 1379 אין 10 הייזער, אין י. 1441 — אין 16 הייזער און אין די יאָרן 1522—1526, דהיינו, קורץ פֿאַר דער פֿאַרטרייבונג—אין גאַנצע 16 הייזער.

לויט א קוועלן-ידיעה פון יאָר 1522 האָט מען דעמאָלט די צאָל יידן אין שאָפֿראָן געשאַצט אין 400 נפשות, אזוי, אז עס פֿעלן אויס לערך 25 נפשות אויף איין יידיש הויז.

אין פרעסבורג ווערט פֿאַרן י. 1434 מיטגעטיילט א צאָל 12 יידישע הייזער, און פֿאַרן י. 1526 — סך-הכל מיט איין הויז מער.

לויט דערהאַלטענע רשימות האָבן געלעבט אין פרעסבורג אין י. 1434 סך-הכל 29 יידישע שטייער-משפחות, אין י. 1439 — 30. סיי די צאָל שטייער-משפחות (רעכענענדיק אַרום אין אַרום 10 נפשות אויף איין שטייער-משפחה), סיי די צאָל הייזער (נעמענדיק אַלס באַ-רעכענונגס-יסוד די פֿראָפֿאָרציע פון עדינבורג: 1 הויז = 25 נפשות) לאָזן משער זיין, אז די פרעסבורגער קהילה האָט אין דער באַ-האַנדלטער צייט געציילט לערך פון 300 ביז 325 נפשות.

פֿאַר בודא-אָפֿען באַזיצן מיר א באריכט פון י. 1476, אין וועלכן ס׳ווערט דערציילט, אז אין א פעסטצוג לכבוד דעם קעניג

מאָטיאָס און זיין יונגער פרוי בעאטריקס, וואָס איז אייניגע־ארדנט געוואָרן אינם דאָזיקן יאָר, האָבן זיך באַטייליקט 224 אָפּענער יידן, דערוואַקסענע מענער און בחורים. דאָס איז, ווייזט אויס, געווען דער גאַנצער מענלעכער באַשטאַנד (א חוץ יינגלעך) פון דער אָפּענער קהילה! מען קאָן, אַלזוי, משער זיין, אז צוזאַמען מיט ווייבער און קינדער האָט די אָפּענער קהילה געציילט לערך פון 550 ביז 600 נפשות.

א געוויסן שטיצפונקט אויף צו באַרעכענען די צאָל יידן אין די אַלע אונגאַרישע קהילות גיבן אונז פאַלגנדיקע שטייער־סכומים פונם אָנהויב 16־טן י״ה: די יידן פון גאַנץ אונגאַרן האָבן דעמאָלט געצאָלט דעם קעניג א יאָרלעכן שטייער אין דער גרויס פון 1.200 גילדן, דערויף האָט די באַשטייערונג פון דער קהילה אין פרעסבורג באַטראָפן 110 גילדן, פון דער קהילה אין עדינבורג־שאָפראָן— 90 גילדן.

לויט די באַצאלקערונגס־ציפערן, וואָס זענען אונז באַוואוסט פאַר דידאָזיקע צוויי קהילות, פאַלט אויס אויף א קאָפּ א באַשטייערונג אין דער גרויס לערך פון 200—225 גילדן.

היות, ווי די גאַנצע באַשטייערונג האָט באַטראָפן, ווי שוין דערמאָנט, 1.200 גילדן, מוזן מיר קומען צום אויספיר, אז אין אונגאַרן האָבן ביים אָנהויב פון 16־טן י״ה געלעבט לערך 1.200/200, 725=4.350 יידישע נפשות.

§ 106 יידן אלס „קאַמער־קנעכט" פון די קעניגן און „יידן־פרעפעקטן".

אלס קאַמער־קנעכט פון די קעניגן האָבן זיך די אונגאַרישע יידן אין פרינציפ געמעגט באַזוצן בלויז אין קעניגלעכע שטעט אוּן שטעטלעך. כאַקטיש באַגעגענען מיר זיי אויך אין פריוואַטע שטעט, ווי, א שטייגער, אין דעם בישאָפלעכן שטעטל קישמאַרטאָן (1388).

אין אזעלכע פאַלן האָבן אָבער די שררות פריער געמוזט אַרויס־באַקומען פונם קעניג א באַוויליקונג אויפצונעמען יידן אין זייערע גי־טער. בכלל איז דער יידן־רעגאל אין אונגאַרן געווען בעת דעם גאַנצן מיטלאַלטער קאָנצענטרירט אין די הענט פון די קעניגן. צוליב

דעם איז דאָס יידישע שטייער-ווען גענוג אַ סך ווייניקער קאָמ-פּליצירט, ווי אין מערב-אייראָפּע, בפרט אין דייטשלאַנד, וואו עס האָבן אַ חוץ דעם קעניג נעוועלטיקט איבערן יידישן הכנסה-קוואַל אָן אַ שיעור שרות אוּן שטעט.

לויט די פאַרבליבענע קוועלן-ידיעות, פלעגן זיך די אונגאַרישע קעניגן באַנוצן מיט אַ נאָרמאַלן צינז, וואָס פלעגט יעדעס יאָר אַרייננעטראָגן ווערן פון יעדער קהילה באַזונדער. ביים אָנהויב פון 16-טן י"ה האָט דערדאָזיקער צינז פון אַלע אונגאַרישע קהילות צוזאַמען באַטראָפן, ווי שוין פריער דערמאָנט, 1.200 גילדן.

אַ חוץ דעם יאָרלעכן צינז האָבן די יידן נאָך געמוזט צאָלן „קרוינונגס-געלטער" אַלס צייכן פון אָנגענעריקייט צו יעדן נייעם קעניג, וואָס האָט פאַרנומען דעם אונגאַרישן טראָן.

אין י. 1438 זענען די „קרוינונגס-געלטער" פון די אונגאַרישע יידן אייגעשאַצט געוואָרן דורכן ווינער הויף-ייד נחום אין 5000 גילדן: דערפון האָט איין ייד אַליין, אַ געוויסער „קאָפלין" (יעקב) פון עדינבורג-שאָפראָן" געדאַרפט אַרייננטראָגן 2000 גילדן.

וועגן אויסערגעווענלעכע שאַצונגען ווערט אונז פון דער באַהאַנדלטער תקופה איבערגעגעבן בלויז אין אייניציק מאָל: אין י. 1405 האָבן די יידן געדאַרפט אַרייננטראָגן, ווייזט אויס, אַלס „דריטן פעניג" — צוזאַמען 4000 רויטע גילדן און 500 קאַמער-גילדן". דערפון האָבן די עדינבורגער יידן אַליין געדאַרפט אַרייננטראָגן 1000 רויטע גילדן.

זייער זעלטן האָבן די אונגאַרישע קעניגן אָפּערירט מיט אַזעלכע עקספלאָאַטאַציע-מעטאָדן, ווי אַנוּפירונגען פון יידישע תביעות. פון דער באַהאַנדלטער תקופה זענען אונז באַוואוסט בלויז צוויי אַזעלכע פאַלן: אין י. 1392 סקאַסירט דער קעניג תביעות פון פרעסבורגער יידן, און אין י. 1503 גייט אַרויס אַ קעניגלעכע פאַראָרדענונג ווענן אַנוּפירן אָנגעוואקסענע צינזן פון יידישע געלט-תביעות.

דער אופן, אויף וועלכן ס'פלעגן אייגעמאַנט ווערן די הכנסות פונם יידן-רעגאַל, ווערט אונז קלאָר ערשט ביים סוף פון 15-טן י"ה. ער איז דערזעלבער, וואָס אין דייטשלאַנד, אין דער צייט פון די „יידן-הויכמייסטער".

אין אונגארן ווערט דעמאָלט אָזא „הויכמייסטער", געוויסן פרע-
פעקט" („prefectus indaeorum" אָדער „Supremus hebreorum inregno"),
אויף דייטש: „אָבריסטער דער יידישהייט" („obrister der judischhait").

זינט דעם יאָר 1484 פאַרנעמט די שטעלע פון אַ „פרעפעקט"
דער הויף-באַנקיר יעקב-מענדל פון פרעסבורג. לויט די ידיעות,
וואָס זענען אויפגעהיט געווארן וועגן זיין טעטיקייט, איז ער בא-
רעכטיקט צו נאָמינירן רבנים, וואָס דארפן אים מיטהעלפן ביים איינ-
מאָנען די שטייערן.

אין איינעם א דאָקומענט פון יאָר 1520 ווערן אָנגערופן צוויי
אזעלכע נאָמינירטע „יידן-מייסטער" פון אָפען. אינטערעסאַנט איז
דערבייַ, אַז זיי חתמענען דעם דאָקומענט אויף העברעיש אלס
„שמשים"...

ר' יעקב-מענדל שטייט אין א כסדרדיקן קאָנטאַקט מיטן קעניג-
לעכן שאַצמייסטער אָדער מיטן קעניג אליין. באַקומענדיק פון זיי
אָנצוהערן, וויפל ס'דארף באַטרעפן דער סכום יידן-שטייערן, שטעלט
ער צונויף א פאַרטיילונגס-טאַבעלע און ער לאָזט זיך דאן אַוועק
איבער די שטעט און שטעטלעך, וואו ס'עקזיסטירן קהילות, בכדי
אויפצומאָנען די „טאַקסע".

ר' יעקב-מענדל האָט געווירקט לערך ביזן יאָר 1524.

נאָך זיין פטירה גייט צריבער דער פרעפעקטן-אמט צו דעם
מקורב זיינעם, ר' ישראל מענדל (אין איינעם א דאָקומענט
פון י. 1505 ווערט ער אויסדריקלעך באַצייכנט: Mendel (מקורב),
(Izrael familiaris), וועלכער האָט פאַרנומען דעם אמט סך-הכל 2 יאָר.

אין י. 1527 פאַרנעמט דעם אמט א ברודער פונם פאַרשטאָר-
בענעם יעקב-מענדל, דער הויף-ייד ר' יצחק, וואָס איז צוגלייך אויך
געווען מינצמייסטער פון דער קעניגלעכער מינצערייַ אין קאַשאַו
(Kassa).

פאַרוויקלט אין פאָליטישע קאמפן, האָט ר' יצחק-מענדל, אלס
אָנהענגער פונם דורכגעפאַלענעם קרוין-פרעטענדענט יאָן זאפאליא,
נאָך אינם זעלבן יאָר 1527 געמוזט נעלם ווערן פון אונגארן. ער
איז מיט זיין פאַמיליע אַנטלאָפן קיין פוילן. די הייזער, וועלכע ער
האָט איבערגעלאָזט אין טירנאַו, האָט דער קעניג אַוועקגעשענקט
דער שטאָט.

יידישע שטאַט-ביבליאָטעק
ווינדזאר, 814 איר, איסט
בייַ דער י. ל. פרץ-שול

§ 107 דאָס ווירטשאַפטס-בילד.

אין פאַרגלייך מיט דער תקופה פאַרן יאָר 1350, איז דאָס וירטשאַפטס-געביט פון די אונגאַרישע יידן בעת די לעצטע 150 יאָר פון מיטלאלטער שטאַרק איינגעשרומפן געוואָרן. יידן–הויכע פינאַנץ-באַאַמטע אָדער ערד-באַזיצער, ווי מיר פלעגן זיי נאָך באַגעגענען אין 13-טן י״ה, לאָזן זיך נישט מער אויפזוכן.

דעם איינציקן אויסנאַם בילדן די יידישע „פרעפעקטן״, וואָס באַווייזן זיך ביים איבערברוך פון 15-טן און 16-טן י״ה און וואָס צו זיי ווערט, א חוץ דער פאַרוואַלטונג מיט די יידן-שטייערן, טייל-מאָל אויך איבערגעגעבן די פאַרוואַלטונג מיט דער קעניגלעכער מינצעריי. אָבער די פרעפעקטן-מינצמייסטער קענען באין אופן נישט פאַרגלייכן ווערן מיט די אַמאָליקע יידישע „קאַמער-גראַפן״ פון 13-טן י״ה. זיי זענען בלויז א שוואַכער אָפשיין פון דער אַמאָליקער הער-לעכקייט...

בדרך כלל זענען פאַר די „קאַמער-קנעכט״ געווען אלע עפּנט-לעכע אַמטן פאַרשלאָסן און זיי האָבן געקאָנט דערגרייכן א שטעלע אין דער מלוכהשער היעראַרכיע בלויז דעמאָלט, ווען זיי האָבן גע-ביטן דעם גלויבן.

פון דער באַהאַנדלטער תקופה זענען באַוואוסט אייניקע אינטע-רעסאַנטע פאַלן, ווען א יד איז נאָכן שמד דערגאַנגען צו גאָר הויכע פיבודים:

אין יאָר 1462 באַגעגענען מיר א'ן הויף פונם קעניג מ א ט י א ס א רייכן משומד מיט אַ קריסטלעכן נאָמען י א א ן ע ר נ ס ט ה א מ פ א. אין י. 1474 איז ער געווען קעניגלעכער שאַצמייסטער, נאָכדעם ווי ער איז נאָך אין י. 1467 דערהויבן געוואָרן צו דער מדרגה פון אַן אַדלמאַן. אין י. 1470 איז ער שרה פון טאַראָטש (Tharocz). איינער פון זיינע זין, מיטן נאָמען ז י ג מ ו נ ד איז אין י. 1473 געוואָרן בישאָף אין פינפקירכען אוּן איז שפּעטער אונטער קעניג ו ל א ד י ס ל א ו געווען שאַצמייסטער פון דער מלוכה. ער איז אין י. 1495 אָנגעקלאָגט געוואָרן וועגן מיסברויכן אוּן מען האָט אים פאַרמשפט צו אַן אומגעהויערער געלט-שטראָף אין דער הויך פון 400.000 דוקאַטן.

זייער אינטערעסאַנט איז אויך די קאַריערע פונם פּוילישן ייד ש ל מ ה ג ל י ק, וואָס האָט זיך ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה דער־ווארבן א שם אלס טיכטיקער מינצמייסטער פונם בראַנדענבורג־אַנספּאַכער מאַרק־גראַף. אין י. 1521 ווערט ער דורכן מאַרק־גראַף, וואָס איז געווען דער אַפּוטרופּוס פונם אונגאַרישן קעניג, רעקאָמענדירט אויף צו פּאַרבעסערן דאָס אונגאַרישע מינץ־וועזן. שלמה גליק טויפט זיך און באַקומט דעם נאָמען ע מ ע ר י ך ש ע ר ע נ ט ש ע ס (Szerencses).

עס ווערט אים אָנגעטרויט די פּאַראַנטוואַרטלעכע שטעלע פון אַ קעניגלעכן שאַצמייסטער און פון אַ פּאַרוואַלטער מיט דעם גאַנצן אָל־וועזן אין דער מלוכה. בלויז א דאַנק דעם, וואָס שלמה גליק־עמעריך שערענטשעס איז געווען דער פּאַקטישער פינאַנצמיניסטער פון לאַנד, האָט דער אונג שוין באַוואוסטער יידן־פּרעפּעקט י צ ח ק־מ ע נ ד ל געקאָנט דערגרייכן א שטעלע אלס מינצמייסטער.

קעגן שערענטשעס איז אין י. 1525 פּאַרפּירט געוואָרן א פּראָצעס, אז צוליב אים זענען כלומרשט פּאַרארגערט געוואָרן די מינצ־פּאַרהעלטענישן אין דער מלוכה.

ס׳האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אז די באַשולדיקונג האָט נישט קיין גרונט, אוּן שערענטשעס איז ווייטער געבליבן דער פּאַרוואַלטער פונם מלוכהשן אוצר.

אין זיינע הענט איז אויך אַריבער די פּאַרוואַלטונג מיט די מלוכהשע קופער־גרובנס, וואָס זענען פריער אַרענדירט געוואָרן פון די באַרימטע פוגערס פון אויגסבורג.

שערענטשעס זין אַברהם, און דוד, זענען געבליבן יידן.

פון די ווירטשאַפטס־צווייגן, וואָס זענען אין דער באַהאַנדלטער צייט געווען צוגענגלעך פאַר יידן, קומען אין באַטראַכט בלויז צוויי: ה א נ ד ל און ק ר ע ד י ט.

די האַנדלס־פריהייט איז געווען פאַר די יידן פּאַרגאַראַנטירט דורך דער באַרימטער פּריווילעגיע פון ב ע ל א IV (1251) און זי איז אויך געבליבן חל אין 14-טן און 15-טן י״ה, ווי דאָס באַווייזן די באַשטעטיקונגען פון דער פּריווילעגיע אין די יאָרן 1396, 1422, 1436, 1453, 1458 און 1493.

ס׳רוב פּלעגן אונגאַרישע יידן האַנדלען מיט ווין, וואָס איז, אגב, געווען א גרויסער עקספּאָרט-אַרטיקל. אויסדריקלעכע באַווייזן, אַז דער ווייניאַנדל האָט פאַרנומען א באַדייטנדיק אָרט אין דעם יידישן ווירטשאַפּטס-לעבן, קענען מיר געפינען אין די דאָקומענטן פּאַר די יאָרן 1371 און 1421, אין וועלכע ס׳רעדט זיך נאָך יידישע ווייניהענדלער פון פּרעסבורג און בודא-אָפּען.

נישט האָבנדיק מער קיין רעכט אויף צו באַזיצן אייגענע ווין-גערטנער (דאָס אזיקע רעכט האָבן זיי פּאקטיש נאָך פּאַרמאָגט אין 13-טן י״ה), פלעגן זיך די יידן באַזאָרגן מיט ווין מיט דער הילף פון גאלט-געשעפטן.

אינם דאָזיקן פּרט אַנטפּלעקן אונז אַן אינטערעסאַנטן שטריך אייניקע שולד-בריוו, וואָס זענען אויפגעהיט געוואָרן פון די יאָרן 1458 — 1490. מיר וועלן, נעמלעך, פון זיי געוואָר, אַז יידן פלעגן זיך טיילמאָל אויסדינגען ביי זייערע בעלי-חובות א צינז אין דער פאָרם פון ווין-ליפערונגען.

ביים אָנהויב פון 16 י״ה וועלט אין אייניקע דאָקומענטן דערמאָנט, אַז יידן פירן א בריטן האַנדל מיט שניט-סחורות און אַז זיי באַציען די סחורות פון בעמען. באַזונדערס באַקלאָגט זיך דערוויף די פּרעסבורגער קריסטלעכע באַפעלקערונג, וואָס איז זיך אין די יאָרן 1525—1526 משתדל ביים קעניג, אַז ער זאָל די יידן פאַרווערן דעמדאָזיקן האַנדל.

א באַזונדערן צוויג פון יידישן מסחר האָט אין אונגאַרן, פונקט ווי אין דייטשלאַנד און איטאַליע, פאַרגעשטעלט מיט זיך דער האַנדל מיט פאַרפאַלענע משכנות. אויסדריק-לעך ווערט ער דערמאָנט אין א קוועקן-ידיעה פון י. 1421.

דער שווער-פונקט פון יידישן ווירטשאַפּטס-לעבן איז אין דער באַהאַנדלטער צייט געלעגן אינם געביט פון קרעדיט-אָפּעראַ-ציעס. ביים איבערבליק פון 14-ן און 15-טן י״ה האָבן אין אונ-גאַרן אָפּעריערט אַלס גאלט-פּאַרלייער דאָס רוב יידן פון עסטרייך. מען פלעגט זיך נאָך גאלט וועגן צו די יידן פון ווין, ווי-נער-ניישטאָט, האַמבורג, ברוק וכדומה.

באַזונדערס רירעוודיק איז דעמאָלט געווען אין אונגאַרן

דאָס גרויסע יידישע באַנק-הויז פון דער ווינער גבירים-משפחה ש ט י י ס.

נאָכן גירוש-עסטרייך פון יאָר 1421 האָבן זיך א סך פון די עסטרייכישע יידן באַזעצט אין אונגאַרן, אויסנוצנדיק זייערע אַלטע געשעפטס-פאַרבינדונגען מיט אונגאַרישע שררות און שטעט.

ביזן יאָר 1475 זענען נאָך געווען ברייטע מעגלעכקייטן פאַר יידישן באַנקיר-געשעפט. די יידן האָבן ביז צו יענער צייט געמעגט אויסלייַען נישט בלויז אויף באַוועגלעכע משכנות, נייערט אויך אויף אומבאַוועגלעכע גיטער.

דער צווייטער מין קרעדיט איז פאַר זיי געווען באַזונדערס וויכטיק, מחמת זיי האָבן געהאַט ענגונגדיקע פאַרזיכערונגען פאַר זייערע געלט-געשעפטן צווישן דעם אַדל. א זיכערן באַוויזן, אַז יידן האָבן אָן שטערונגען געבאָרגט אויף היפּאָטעקן, געפינען מיר א"ן א דאָקומענט פון י. 1413, אין וועלכן עס רעדט זיך וועגן דעם, אַז צו יידן איז געווען פאַרמשכונט א דאָרף, וואָס מען האָט געהייסן Harky.

אין י. 1475 איז געמאַכט געוואָרן א סוף צום יידישן היפּאָטעקן-קרעדיט, מחמת קעניג מ א ט י א ס האָט אינם דאָזיקן יאָר צרויסגעגעבן א פאַראָרדענונג, אַז יידן טאָרן נישט אויף להבא אויסלייען געלטער אויף אומבאַוועגלעכע משכנות.

צוליב דעמדאָזיקן פאַרבאָט איז די קליענטעלע פון יידישע באַנקירן אין די ווייטערדיקע 50 יאָר בשטאַנען דערעיקרשט פון שטאָטישע פלעמענטן, פון קרעמער און האַנטווערקער, און די יידישע לאָגע איז דאַדורך באַדייטנדיק פאַרערגערט געוואָרן.

§ 108 דער צוזאַמענברוך פונם אונגאַרישן יידנטום.

דער עקספלאָדיר-שטאָף, וואָס האָט זיך געהאַט אָנגעזאַמלט אין די שטעט קעגן די יידן, איז בייַם סוף פון 15-טן י"ה געווען אַזוי גרויס, אַז איבער די קהילות האָט געשוועבט אַן ערנסטע סכנה. אין י. 1494 ווערט אינסצעניזירט אַן עלילת-דם-פּראָצעס אין

ט י ר נ אַ ו. אין צוויי יאָר אַרום קומט עס צו עקסצעסן קענן יידן אין אָפּען.

זייער אָנגעשטרענגט איז אויך געווען די לאָגע ביים אָנהויב פון 16-טן י"ה: אין י. 1506 וואַנדערט אויס אַ טייל פּרעסבורגער יידן צוליב אַ פּאָגראָם-שטימונג אין דער שטאָט און טראָגט זיך אַריבער אין די פּריוואַטע גיטער פונם פּעזינגער גראָף. אין י. 1516 איז זיך דער יידן-פּרעפעקט יעקב-מענדל משתדל ביים קעניג, מחמת דער פּרעסבורגער שטאָט-ראָט האָט אַרויסגעגעבן יידן-פיינטלעכע פּאָר-אָרדענונגען, וואָס זענען קענן די באַשטימונגען פון די קעניגלעכע יידן-פּריווילעגיעס.

אין י. 1521 הויבן זיך אָן נייע העצעס קעגן יידן אין פּרעס-בורג און שאָפּראָן-עדינבורג. מען האָט אָבער באַוויזן צו באַהערשן די סיטואַציע: די יידן זענען געווען אַ הכנסה-קוואַל, אויף וועלכן דער קעניג און די מאָגנאַטן זענען לגמרי נישט מסוגל געווען צו פאַרציכטן. האָבן זיי געשיצט „זייערע" יידן און געהאַלטן אין צוים די יידן-פיינטלעכע באַוועגונג אין די שטעט.

אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטן ביז דעם יאָר 1526. אין דעמדאָזיקן יאָר ווערט די אונגאַרישע ארמעע אין דער בארימטער שלאַכט ביי מ אָ הא ט ש אויף אַ מוראדיקן אופן צעקלאַפּט דורך די מחנות פונם טערקישן סולטאַן ס ו ל י מ אַ ן און דער אויטאָריטעט פון דעם קע-ניגלעכן הויף און פון די מאָגנאַטן פאַלט אינגאַנצן אַראָפּ. די שטעט נוצן אויס די געלעגנהייט אין פּארשטאַרקן זייער אַקציע קעגן די יידן. עס ווערן פּארשפּרייט קלאַנגען, אַז יידן האָבן געשטיצט די טערקן און עס קומט נאָך אין דעמזעלבן יאָר 1526 צו יידן-גירושים פון די גרויסע צוויי קהילות. וואָס האָבן עקזיסטירט אין פּרעסבורג און שאָפּראָן-עדינבורג.

די מער פּארמעגלעכע יידן זענען אַנטלאָפן קיין א יי ז נ-ש ט אַ ד ט.

אין דערזעלבער צייט האָבן די טערקן דעראָבערט די שטאָט אָפּען און נאָך אַ ריי קלענערע שטעט און זאָלן האָבן איבער 2000 אונגאַרישע יידן אַוועקגעפירט מיט זיך קיין טערקיי.

נאָך דער שלאַכט ביי מ אָ הא ט ש איז פון די קרוב 4.500 יידן, וואָס האָבן דאָ געלעבט, געבליבן קוים אין פערטל אָדער נאָך

וויניקער. דאָס רעשט֯ האָט זיך נאָך אַ צייט אויפגעהאַלטן אין די שטעט פּעזינג און טירנאַוו און אין זייער סביבה.

זייער גור֯ איז שוין אָבער אויך געווען אָן אָנגעחתמעטער. אין די יאָרן 1528—1529 ווערט אין פּעזינג אינסצעניזירט אָן עלילת-דם-פּראָצעס. 30 „שו֯דיקע" יידן ווערן פֿאַרברענט אויפן שייטערהויפן, דער רעשט ווערט פֿאַרטריבן פון דער שטאָט.

אין 10 יאָר אַרום פֿאַסירט דאָסזעלבע אויך מיט די יידן אין טירנאַוו: אָן עלילת-דם-פּראָצעס און אַ גירוש! דאָס קריסט֯עכע אונגאַרן איז געבליבן אויף אַ לאַנגער צייט כמעט גאָר אָן יידן.

קאַפּיטל זיבן אוּן דרייסיק

די אַנטוויקלונג פונם יידישן עלעמענט
אין בעמען, מערן אוּן שלעזיע.
(1500 — 1350)

§ 108 דיפאַרשפרייטונג פונם יידישן עלעמענט.

אויפן סמך פון דער געאָגראָפישער לאָגע פון בעמען, מערן אוּן שלעזיע לאָזט זיך משער זיין, אַז די יידן-וואַנדערונג, וואָס האָט זיך פאַרשפרייט איבער דיד‌אָזיקע לענדער, איז אין דער באַהאַנדלטער תקופה געגאַנגען פון צוויי ריכטונגען: פון א מערבדיקער אוּן א דרום-דיקער.

די מערבדיקע כוואַליע האָט פאַרכאַפט די יידישע עלעמענטן פון צפון- אוּן מיטל-דייטשלאַנד, דערהויפּט פון די שכנותדיקע גע-ביטן: בראַנדענבורג, זאַקסן, טיריגען אוּן פראַנ-קען. זי האָט געשטרעמט ענטוועדער דירעקט מיט דעם שליאַך איבער די גרענעץ-שטעט עגער אוּן בריקס, אָדער אומדירעקט פון צפון-זייט איבער דער לאַוזיץ.

איר דירעקטע פאַרצווייגונג האָט זיך פאַרשפרייט איבער בעמען, איר אומדירעקטע — טייל‌ווייז אויך איבער שלעזיע.

די דרומדיקע כוואַליע איז באַשטאַנען ס'רוב פון עסטרייכישע אוּן בייערישע יידן אוּן זי האָט געשפּייזט דערעיקרשט די ישובים פון מערן אוּן שלעזיע. אַרום דער העלפט פון 14-טן י"ה איז זי שוין געווען פון אַזאַ פאַרנעם, אַז די עסטרייכישע הערצאָגן האָבן אין י. 1360 געהאַלטן פאַר נויטיק צו שליסן מיטן בעמישן קעניג

אַז אָפמאַך, אַז ער זאָל נישט אַרײַנלאָזן קײן בעמען און מערן די יידן פון עסטרייך.

עס ווייזט אויס, אַז די אויסיאַנדערונג פון די עסטרייכישע יידן האָט זיך דעמאָלט גענומען שטאַרק אָפרופן אויף די הכנסות פון די הערצאָגן...

לאָמיר איצט זען, ווי אַזוי די איינוואַנדערונג האָט געווירקט אויף דער צאָנטוויקלונג פון די יידישע ישובים אין דער בעהאַנדלטע געביטן. אַ וועגדפונקט בילדעט אינם דאָזיקן פּרט דאָס יאָר 1453, ווען דאָס שלעזישע און מעריש יידנטום איז צעשטערט געוואָרן דורך דער פּאָגראָם-אַקציע פונם טרויעריק באַרימטן קאַפּיסטראַנאָ. ביז דעם י. 1453 שפּייזט די איינוואַנדערונג דערעיקרשט די ישובים אין שלעזיע און מערן. זינט אָבער דער קאַטאַסטראָפע פון י. 1453 לאָזט זיך מערקן אַ באַדייטנדיקער אויפשוואונג אויפן בעמישן שטח. די פּאָלגנדיקע צוויי טאַבעלן אילוסטרירן אונז גענוג בולט דעם איבערבליק.

ווי ס'וויזן אונז די טאַבעלן*), ווערן אין דער תקופה ביז דעם יאָר 1453 דערמאָנט סך-הכל 50 יידישע ישובים אויפן בעמיש-מעריש-שלעזישן שטח. דערפון פאַלן אויס: פאַר שלעזיע און מערן 37, דאַקעגן פאַר בעמען — קוים 13.

אַנדערש זעט אויס דאָס בילד נאָך דער קאַטאַסטראָפע פונם שלעזיש-מערישן יידנטום אין י. 1453. אין דער תקופה 1454—1500 בליבן אויף אין בעמען נייע 15 יידישע ישובים, אַזוי, אַז צוזאַמען מיט די פריערדיקע דערגרייכט דאָ די צאָל ישובים ביז 28. דאַקעגן ווערן אין דערזעלבער צייט אויפן שלעזיש-מערישן שטח דערמאָנט סך-הכל 10 ישובים, דערפון קוים 6 פון די פריערדיקע 37 און 4 נייע (גלס און די דריי מעריש קהילות: אייבעשיץ, פאָהאָרעליץ און סטראַזניץ).

אַזוי זעען אויס די פאַרהעלטענישן אין דער באַלייכטונג פון די קוועלן, וואָס דערמאָנען אויסדריקלעך די אָרער יענע יידישע ישובים אויפן באַהאַנדלטן שטח. עס פּאַרשטייט זיך, אַז די ציפערן, וועלכע מיר האָבן געבראַכט, האָבן נישט קיין אַבסאָלוטן

*) מיר האָבן זיי צונויפגעשטעלט לויט דער קוועלן-אויסגאַבע פון באַנדי-דוראַרסקי, וי אויך לויט די רשימות פון מ. בראַנם ווערק ווען דער געשיכטע פון די יידן אין שלעזיע.

יידישע ישובים אין בעמען, מערן אוּן שלעזיע (1350 — 1453) *)

בעמען	מערן	שלעזיע		
1. Bilin (1417)	1. Brünn (1380)	1. Breslau (1351)	13. Jauer 1372	25. Peiskretscham 1373
2. Brüx (1393)	2. Hradisch U. (ante 1454)	2. Brieg (1358)	14. Lähn ante 1362	
3. Budweis (1364)		3 Bunzlau (1370)	15. Landeshut 1370	26. Petschkau 1373
4. Eger (ante 1360) (1435)	3. Olmutz (1380)	4. Cosel (1372)	16. Liegnitz 1380	27. Ratibor 1367
5. Humpoletz 1385	4. Znaim (1380)	5. Frankenstein (1441)	17. Lowenberg 1370	28. Reichenbach 1370
6. Iglau (ante 1362)		6. Glatz (1351)	18. Munsterberg ante 1360	29. Schweidnitz 1357
7. Klattau 1385		7. Glogau (1401	19. Namslau ante 1360	30. Striegau 1367
8. Kolin (1376)		8. Görlitz 1387	20. Neisse 1350	31. Teschen ante 1362
9. Melnik (1419)		9. Guhrau ante 1359	21. Neumarkt ante 1360	32. Trebnitz ante 1453
10. Pilsen (1422)		10. Haynau 1370	22. Nimptsch 1367	
11. Prag (1357)		11. Hirschenberg (1370)	23. Ohlau 1358	33. Troppau 1372.
12. Rozenberg (1356)		12. Jagerndorf 1386	24. Oppeln 1396	
13. Saaz (1418)				

*) די דאטע אין קלאמערן באציט זיך אויפן דאקומענט פון דער באהאנדלטער תקיפה, וואס דערמאנט צום פריסטן דעם באטרעפנדיקן ישוב.

יידישע ישובים איז בעהמע, מעהרעי אוז שלעזיע (1454 — 1500):

שלעזיע	מערן	בעמען
זינט 1454 זענען דא יידן נאכווייזבאר בלויז אין פאלגנדע ערטער:	אויסן אורט פון די ישובים לויט טאבעלע א) וועלכע פארמאגט פאלגנדע נייע ישובים:	א חוץ די 13 ישובים לויט טאבעלע א) וועלכע אין די קומענדן דערמאגט פאלגנדע נייע ישובים:
1. Frankenstejn (ביז 1514)	1. Eibeschitz (1490)	14. Chlumce (1495)
2. Glogau	2. Pohorelice (1490)	15. Elbogen (1475)
3. Glatz (ביז 1484)	3. Strażnice (1490)	16. Falkenau a. Eger (1466)
4. Neisse (ביז 1468)		17. Horovitz (1498)
5. Oels		18. Janovice (1466)
6. Ratibor (ביז 1510)		19. Jaromere (1497)
7. Troppau (ביז 1500)		20. Kozle (1500)
		21. Leitmeritz (1453)
		22. Pardubice (1494)
		23. Pisek (1497)
		24. Plan (1475)
		25, Rochlitz (1453)
		26. Sezemice (1494)
		27. Strakonice (1497)
		28. Valvari (1497)

וועלט, נייערט אַ רעלאַטיוון, וואָרים עס קאָן געמאַלט זיין, אַז נישט אַלע ישובים וועלן דאַמאַנט אין דעם דערהאַלטענעם קוועלן-מאַטעריאַל.

עס קאָן אָבער אויך געמאַלט זיין, אַז אין קהילה האָט לויט איר פאַקטישער צאָל יידן טיילמאָל איבערגעשטיגן די צאָל יידן אין אַ צענדליק אַנדערע קהילות. נעמעדיק דאָס אַלץ אין באַטראַכט, מוזן מיר פאַר אונזער אַלגעמיינעם אויספיר וועגן די צווייי פאזעס אין דער אַנטוויקלונגס-געשיכטע פון יידישע ישובים אויפן בעמיש-מערישׂ-שלעזישן שטח אויסנעמינען נאָר אַנדערע באַנרינדונגען, ווי די געבראַכטע צאָל יידן-ישובים, וואָס וועלן דערמאַנט אין די קוועלן. מיר ברענגען דאָ וויטער דידאַזיקע דערגאַנצנדיקע ראיות.

וואָס שייך דער ערשטער פאזע (ביזן י. 1453), ברענגט אונז אַ פאַר אינטערעסאַנטע ציפערן וועגן בעמישע און שלעזישע יידן די עפטערס שוין ציטירטע איינשאַצונגס-רשימה, וואָס איז אינם י. 1453 צונויפגעשטעלט געוואָרן דורכן וויכטיקן הויף-ייד נחום. מיר באַגעגענען דאָ אַזעלכע איינשאַצונגס-סכומים אין באַזוג צו יידן אין בעמען און שלעזיע:

בעמען און עטער-לאַנד	3.000 + 800	גילדן
ברעסלער און שוויידניצער קרייז	3.000 + 2.000	„

דער פארמעגנס-מצב אין די צאָל בעמישע יידן זענען, אַלזוי, לויט נחומס איינשאַצונג גאַנץ פונקט אַזוי גרויס, ווי אין איין אייצעלנעם שלעזישן קרייז, דהייַנו, אינם ברעסלער!

אַ חוץ די צוויי שלעזישע קרייזן, וואָס וועלן אויסגערעכנט אין נחומס רשימה, האָבן אין י. 1439 עקזיסטירט יידישע ישובים אויך אין אַזעלכע שלעזישע קרייזן, ווי דער ליעגניצער, גלאָגאַווער, ראַטיבאָרער, טששענער וכדומה.

מען קאָן, אַלזוי, משער זיין, אַז די צאָל יידן אין שלעזיע האָט דעמאָלט איבערגעשטיגן די צאָל בעמישע יידן ביז דרייַ מאָל (רעכענענדיק, אַז נחומס איינשאַצונגס-ציפער 5000 באַלאַנגט צו אַ העלפט שלעזישע יידן). יעדנפאַלס, נחומס ציפערן באַווייזן, אַז דאָס בעמישע יידנטום איז אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י"ה געוען שטאַרק הינטערשטעליק אין פאַרגלייך מיטן שלעזישן, און דאָס איז אויך דער עיקר-אויספיר, צו וועלכן מיר זענען פריער דער-

גאַנגען אויפן סמך פון דער צאָל ישובים, וואָס ווערן דערמאָנט אין די קווטלן ביז דעם קאַטאַסטראָפֿאַלן יאָר 1453.

אין אַלגעמיין קאָן מען לויט נחומס ציפערן משער זיין, אַז דאָס יידנטום אויפן בעמיש-מעריש-שלעזישן שטח האָט צו יענער צייט געציילט עטלעכע טויזנט נפשות. פאַר א שאַטונג קאָן אונז דינען אַלס שטיצפונקט דער סכום 5000 ג., וואָס פיגוירט אין נחומס רשימה פאַרן אונגאַרישן יידנטום. דאָס לעצטע האָבן מיר איינגעשאַצט לערך אין 4350 נפשות ביים אָנהויב פון 16-טן י. ה. אין נחומס צייטן האָט עס, ווי שוין געזאָגט, געציילט נישט מער, ווי א 3000 נפשות.

אָנווענדנדיק די „אונגאַרישע" פּראָפּאָרציע (5000 גילדן אַנטשפּרעכן לערך 3000 נפשות) צו נחומס ציפערן פאַרן בעמיש-שלעזישן שטח, קאָנען מיר שאַצן די יידישע באַפעלקערונג אין ב ע מ ן אַרום דער העלפט פון 15-טן י"ה לערך אין 2300 נפשות. אין ש ל ע ז י ע—פון 5000 ביז 6000 נפשות.

וואָס שייך די גרויס פון דער יידישער באַפעלקערונג אין די איינצלנע קהילות אויפן באַהאַנדלטן שטח, באַזיצן מיר א ביסל פּרטים בלויז אין די קהילות פון פּראָג, ברעסלע און ליעגניץ, וואָס זענען, אגב, גענוען די גרעסטע פון אַלע יידישע ישובים אין בעמען-שלעזיע.

אין פּראָג זאָלן האָבן געלעבט אין די 80-קער יאָרן פון 14-טן י"ה איבער 3000 יידן.

אין א באַשרייבונג פון מוראדיקן פּאָגראָם, וואָס איז אויס-געבראָכן אין פּראָג אין י. 1389, ווערט געזאָגט, אַז ביי א 3000 יידן זאָלן דעמאָלט האָבן פאַרלוירן זייער לעבן. די ציפער איז זיכער אַן איבערגעטריבענע.

אַרום דער העלפט פון 15-טן י"ה האָבן אין פּראָג עקזיס-טירט 3 קהילות (לאַנדסמאַנשאַפטן?). א ראיה, אַז די צאָל פּראָגער יידן איז דעמאָלט צוריק געוואָרן א באַדייטנדיקע.

צוליב א מגפה, וואָס האָט געבושעוועט אין פּראָג אין י. 1473, איז די יידישע באַפעלקערונג אַזוי געזונקען, אַז די דערמאָנטע 3 קהילות האָבן זיך געמוזט פאַריניקן אין איין קהילה.

ביים אָנהויב פון 16-טן י"ה האָבן זיך לויט כראָניק-ידיעות

בּאַטייליקט אין א פייערלעכקייט לכבוד דעם בעמישן קעניג פון 600 ביז 1000 פּראָגער יידן,

א סך געוויער ווערן מיר אינפּאָרמירט וועגן דער קהילה אין ב ר ע ס ל ע. אין דעם יאָרצענדליק 1350–1360 האָבן אין אין ברעסלע — לויט א באַרעכענונג פון ו. ב ר א ן — געלעבט לערך פון 130 ביז 140 יידישע משפחות, דהיינו, פון 600 ביז 700 נפשות. אין די פאַרביבענע שטייער-רשימות פון די יאָרן 1351 — 1356 ווערן דערמאָנט אין ברעסלע 65 יידישע שטייער-משפחות. ווי מיר האָבן דאָס שוין ביי אַנדערע געלעגנהייטן דערווײַזן, האָט אין שטייער-משפחה געציילט לערך ביז 10 נפשות.

אַזוי־ווי פון מיר–לויט דער צאָל 65 שטייער-משפחות–צו דערזעלבער צאָל 650 נפשות, צו וועלכער עס איז דערגאַנגען ו. ברעסלע לויט דעם שליסל פון משפחות.

אין די יאָרן 1357 — 1358 האָט זיך די יידישע באַפעלקערונג אין ברעסלע פאַרקלענערט ביז לערך 40 שטייער-משפחות, דהיינו, ביז 400 נפשות. דער פּאָגראָם פון י. 1360 האָט א סוף געמאַכט צו דער ברעסלער קהילה און עס זענען אַריבער א סך יאָרן, ביז די יידן האָבן צוריק געזומען וואוינען אין ברעסלע.

לויט א ידיעה פונם קאַטאַסטראָפע-יאָר 1453, האָט דעמאָלט די צאָל יידישע הייזער אין ברעסלע באַטראָפן 16. מען קאָן, אַלזוי, משער זיין, אַז די קהילה האָט קורץ פאַר איר צעשטערונג געציילט לערך 16 × 25, דהיינו, 400 נפשות.

אַזא צאָל יידן האָט אַרום דער העלפט פון 15-טן י״ה אויך געצייגט די קהילה אין ל י ע ג נ י ץ. פונם אומגליקס-יאָר 1453 געפינען מיר ידיעות, אַז 318 יידן האָבן צולייב דער „שרימה", וואָס איז דעמאָלט אויסגעבראָכן אין ליעגניץ, אויסגעוואַנדערט פון דער שטאָט און אַז א געוויסע צאָל יידן איז אומגעקומען אין די בערעגנדיקע הייזער.

קאַפּיטל אַכט און דרייסיק

דער יידישער רעגאַל אין בעמען, מערן און שלעזיע
און זיין עקספלאָאַטאַציע מצד די שוצהאַרן
(1500 — 1350)

§ 109 דאָס שוץ-פּאַרהעלטעניש.

אין שלגעמיין האָט עס זיך אין בעמען, מערן און שלעזיע געשטיצט אויף דעמזעלבן יסוד, וואָס אין דייטשלאַנד, דהיינו, אויפן יסוד פון קאַמער-קנעכטשאַפט. די קעניגן פון בעמען, צוּ וועלכע עס האָט אין אונזער תקופה באַלאַנגט דאָס מאַרק-גראַפטום מערן און דער גראַפטער טייל פון שלעזיע, האָבן באַוויזן א סך שטרענגער אָפּצוהיטן זייער רעכט אויף יידן אין בעמען און מערן, אידער אין שלעזיע, וואָס איז געווען צעשפּליטערט אויף א רייַ הערצאָגטימער.

לויט דער בארימטער Maiestas Carolina פון י. 1355, אין וועלכער דער קעניג האָט געגעבן דעם אַדל א רייַ קאָנצעסיעס, האָט דער שלעצטער אין שלגעמיין אויך באַקומען דאָס רעכט צוּ „האַלטן יידן" אין זיינע פריוואַטע גיטער, אָבער דער קעניג האָט גלייכצייטיק געמאַכט א באַוואָרענish, אז די הכנסות זיינע פונם יידן-רעגאַל טאָרן צוּליב דער פריוושלעגיע פונם אַדל נישט לייַדן קיין שאָדן, און די „פריוואַטע" יידן זענען מחויב ווייטער צוּ צאָלן דעם נאָרמאַלן יידן-שטייער לטובת דעם קעניגלעכן אוצר.

די פריווילעגיע פון י. 1355 איז געבליבן אויפן פאַפּיר אוּן יעדער שרה אָדער שטאָט, וואָס האָט געוואָלט „האַלטן יידן", האָט פאַקטיש געמוזט אויספולן פאַר זיך א ספּעציעל דער-לויבעניש פונם קעניג.

לויט די ידיעות, וואָס זענען אויפגעהיט געווארן, ווייזט אויס, אז די קעניגן פֿעגן אויפן בעמיש-מערישן שטח בלויז אין זעלטענע פאַלן ארויסגעבן אזעלכע באַווילקונגען.

סך-הכל זענען אונז פון דער באַהאַנדלטער תקופה באַוואוסט 4 פאַלן, וועו שררות האָבן באַווילן אויסצופועלן בייס קעניג א דערלויבעניש אויף צו באַזעצן יידן אין זייערע מאיאָנטקעס: אין י. 1356 דערלאַנגט דער קעניג אזא רעכט די שררות פון ר א ז ע נ ב ע ר ג; אין י. 1435 — די שררות פון פ א ל ק ע נ א ו בייס עגער-טייך; אין י. 1466 — דעם שרה פונם שטעטל י א ג א ו י ץ; אין י. 1475 — דעם שרה פון די שטעטלער צ ל ב א ג ע ן אין פ ל א ן.

וועו עס האָבן זיך בייס סוף פ'ן 15-טן י"ה אָנגעהויבן באַזעצן מערערע יידן אין פריוואַטע גיטער, האָט דער קעניג ווי א ד י ס ל א ו אין י. 1499 ארויסגעגעבן א שטרענגע פּראָרדענונג, אז די יידן איז פאַרווערט אויפצוזוכן שררות אלס שוץ-הארן, „מחמת זיי שטייען אויסשליסלעך אין רשות פונם קעניג און זיינע באַאַמטע".

די שררות האָבן, לויט א'ן אויסדריקלעכע פּראָרדענונג פון י. 1393, נישט געטאָרט אויסאיבן קיין שום געריכטלעכע מאַכט איבער די יידן, וואָס האָבן געלעבט אין זייערע מאיאָנטקעס. אָן אויסנאַם פלעגט דער קעניג מאַכן פאַר מאַנכע שטעט, ווי, א שטייגער, פאַר דער שטאָט ע ג ע ר, וועלכער ער האָט אין י. 1379 באַווילקט צו משפטן יידן פון דער אָרטיקער קהילה.

אַנדערש האָט אויסגעזען די לאַגע אין שלעזיע: וועו שלעזיע איז ארום דער העלפט פון 14-טן י"ה ארויבער צו בעמען, האָבן דאָ די בעמישע קעניגן אָנגעטראָפן דעם יידן-רעגאל אין א צעשפליטערטן צושטאַנד, אלס אייגנטום פון א גרויסער צאָל הערצאָגן, שררות און שטעט.

נישט וועלנדיק אָפּפערן קיין געלטער אויף אויסצוקויפן דעם רעגאָל, האָבן די קעניגן איבערגעלאָזט דעם status quo ante און זיי האָבן זיך באַנוגנט דערמיט, וואָס די שרדות און שטעט האָבן אָנערקענט זייערע רעכט אלס אויבערשטע שוץ-הארן און גענומען אויף זיך דעם חוב, איבערצוגעבן אין זייער רשות א טייל פון די נאָר-מאַלע יידן-שטייערן.

לויט ווי ס׳ווייזט זיך אַרויס פון די אויפגעהיטע שטייער-רשימות, פלעגן שלעזישע שררות אָדער שטעט גלייך ביים אויפנעמען א יידן, באַשטימען אין דעם שוץ-אָפּמאַך אָדער „שוץ-בריוו", וויפל דער ייד דארף אַרייננעמען יאָרלעך לטובת דעם אויבער-שוצהאַר — דעם קעניג און וויפל לטובת דער אָרטיקער שוץ-מאַכט.

דורכשניטלעך פלעגט דאָס שוץ-געלט פאַר דער אָרטיקער מאַכט באַטרעפן פון 3 ביז 6 מאָל אַזוי פיל, ווי פאַרן קעניג.

אַס א כאַראַקטעריסטישער שטריך דארף אויך אָנגעמערקט ווערן דער פאַקט, אַז מען פלעגט אין שלעזיע די שוץ-אָפּמאַכן שליסן אינדיווידועל מיט יעדער „שטייער-משפחה" באַזונדער און אַז מען פלעגט דעם טערמין פונם שוץ-פאַרהעלטעניש באַשטימען אויף א באַגרענעצטער צייט, אום צו קאָנען העכערן דאָס שוץ-געלט ביים באַנייען דעם אָפּמאַך.

אין דער צווייטער העלפט פונם 14-טן י״ה פלעגן די מאַכט-פאַקטאָרן אויסשטעלן יידישע שוץ-בריוו אויף 2, 4, 5, 6 און העכסטנס 10 יאָר, אין 15-טן יאָרהונדערט—אויף 4, 6 און העכסטנס 12 יאָר.

§ 110 נאַרמאַלע שטייערן.

פאַרן שוץ האָבן די יידן אויפן באַהאַנדלטן שטח געצאָלט פאָלגנדיקע נאָרמאַלע שטייערן:

א) לטובת דעם בעמישן קעניג האָבן זיי געצאָלט:

1. א יאָרלעכן שטייער, גערופן „census annuus" („צענז"): זיין הויך פלעגט אינדיווידועל באַשטימט ווערן פון יעדער יידישער „שוץ-משפחה" באַזונדער.

אין שלעזיע פלעגן זיך מיטן אויסמעסטן און אייגנטריבן דעם שטייער פאַרנעמען אָרטיקע מאַכט-פאַקטאָרן, דהיינו, שררות און שטאָט-ראַטן.

אין דעם יאָרצענדליק 1350—1360 האָט דער קעניגלעכער „צענז" באַטראַפן אין ברעסלע ביז 8 מאַרק פון א „יידישער שטייער-משפחה". אָרעמע יידן האָט מען אינגאַנצן באַפרייט פונם „צענז".

אין בעמען און מערן האָבן זיך מיטן אייגיצין דעם „צענז" פאַרנומען באַאַמטע פונם בעמישן שאַצמייסטער.

נישט זצלטן פלעגט דער שאַצמייסטער אָנשטעלן יידן אלס שטייער-איינמאָנער אָדער ער פלעגט א יידישן פינאַנצמאַן בכלל אָנ-געטרויען דאָס גאַנצע יידישע פינאַנץ-ווען. ווען איינעם אזא יידישן פינאַנצמאַן, וואָס האָט איינגעמאָנט יידן-שטייערן פון גאַנץ בעמען. זענען אונז פאַרבליבן ידיעות פון י. 1388.

אין מעהרען האָט דער „צענז" אָדום דער העלפט פון 15-טן י״ה באַטראַפן סך-הכל 160 שאָק גראָשן, צו 40 שאָק פון יעדן פון די דריי מערישע קרייז-קהילות: ברין, אָלמיץ און זנאַים.

אין י. 1490 באַגעגענען מיר א מין יידן-פּרעפעקט, וואָס פאַר-נעמט זיך מיטן יידישן שטייער-ווען אין בעמען און מערן. ער הייסט ר' מאיר און ווערט אין זקטן באַצייכנט אלס „יידן-מייסטער". ס'ווייזט אויס, אז מיר האָבן דאָ דיזעלבע דערשיינונג, וואָס אין דייטשלאַנד בייַם אָנהויב פון 15-טן י״ה, ווען עס איז צו-ליב פּיסקאַלישע צוועקן איינגעפירט געווארן דער אָמט פון די בא-וואוסטע „יידן-הויכמייסטער".

2. דעם לייב-צאָל: אין יאָר 1383 האָט מען אים אין פּראָג באַרעכנט לויט דער צאָל פערד, מיט וועלכע עס זענען געפאָרן אָדער געריטן יידן און מען האָט געוויסען פון יעדן פערד צו 6 העלער. אויב מען האָט געפירט א נפטר, האָט מען געצאָלט פון יעדן פערד צו 1 גראָשן.

א חוץ די אָפּצאָלונגען 1 און 2 האָבן די יידן נאָך געמוזט דינען מיט:

3. ספּעציעלע לייסטונגען פאַרן קעניגלעכן הויף: אין דער צייט פון קעניג וועאַרג פּאָדיעבראַד (1468) האָבן די פּראָגער יידן געמוזט אויסהאַלטן א לייבן-פּאָר פון דער קעניגלעכער מענאַזשעריע.

ב) לייסטונגען לטובת קעניגלעכע באאמטע:

פון י. 1461 איז אונז פאַרבליבן א ידיעה, אז די יידן אין פילזען זענען מחויב דעם אָרטיקן קעניגלעכן ריכטער צו געבן אזעלכע „מתנות": אויף ווײַנאַכטן—איין פונט פעפער, אויף פאַסכא—איין פונט פעפער און איין גילדן, אין טאָג פון „הייליקן מאַרטין"—צו איין פעטער גאַנז פון יעדער יידישער פלייש-באַנק.

ם שרות און שטעט, וואָס האָבן געהאט א רעכט צו „האַלטן יידן":

1. זיי האָבן געגומען פון יידן אַ יאָרלעכן „צענז", וואָס האָט אין שלעזיע אין דער צווייטער העלפט פון 14-טן י"ה באַטראָפן פון 3 ביז 6 מאָל אַזוי פיל, ווי דער קעניגלעכער צענז.

2. פֿאַנשטשינע: אין פּריוואָטע מאַיאָנטקעס פון בעמיש-מעריש שררות האָבן יידן — פּונקט ווי פּויערים — געמוזט בחינם אויספּירן אייניקע טעג אין יאָר פּאַרשיידענע אַרבעטן אין פעלד אָדער אין די הויפישע מילן. אויסדריקלעך ווערט ווענן דעם דערמאָנט אין אַ לאַנד-בוך („אורבאר-בוך") פון דעם גוט פֿאַרדוביץ, וואָס איז פאַרבליבן פון יאָר 1494.

דער שווערפונקט פונם יידישן שטייער-ווען איז אָבער אין אונזער תקופה גיכער געלעגן אויף דער פּלאַך פון אויסערגעווייניליכע אָפּצאָלונגען און אויספּרעסונגען, איידער אויף דער פּלאַך פון נאָר-מאַלע שטייערן און לייסטונגען.

אָט איז דאָס בילד, וויאַזוי די שוץ-האַרן האָבן אין בעמען, מערן און שלעזיע עקספּלאָאַטירט דעם יידן-רענטן מ'ט דער הילף פון פּלערליי געוואַלט-מיטלען.

§ 111 אויסערגעווייניליכע אויספּרעסונגען און „שצונגען".

א „יידן-שולד-טילגונגען":

צום טרויעריקסטן האָט זיך מיטן דאָזיקן מעטאָד פון עקס-פּלאָאַטאַציע פאַרשריבן קענינג ווענצל.

אין דעמזעלבן יאָר 1385, ווען ער האָט זיך אַלס דייטשער קיסר פון דייטשע שטעט געלאָזט באַצאָלן 40.000 ריינישע גילדן פאַרן איבערלאָזן אין זייער רשות קאַנפיסקירטע יידישע תביעות, האָט ער אויך פאַראַרדנט אַן אַלגעמיינעם ארעסט פון אַלע בעמישע יידן און אַ קאַנפיסקאַטע פון אַלע זייערע שולד-בריוו.

וי גרויס עס זענען געווען די געלט-סכומים, מיט וועלכע די יידן האָבן זיך אויסגעלייזט פון דערדאָזיקער גזירה, איז נישט בא-וואוסט. די אונטערהאַנדלונגען האָבן זיך געצויגן ביזן י. 1389. א ראַיה, אַז די יידן פון עגער האָבן זיך ערשט אינם דאָזיקן יאָר מתחייב געווען צו באַצאָלן וועגצלען 1000 שאָק גראָשן אויסקויפ-געלט פון דער גזירה.

אין די יאָרן 1394—1396 ווערט דורך וועגצלעגן דורכגעפירט א נייע יידן-שאָצונג אין גאַנץ בעמען און מערן.

עס חזרט זיך איבער דאָס שפּיל פון י. 1385, ווי מען קאָן דאָס משער זיין פון פאָלגנדיקע ידיעות: אין י. 1394 לאָזט דער מערישער מארק-גראף — צפּנים, לויט א פּאַראַדענונג פון וועגצלען— אלע רייכע יידן אַריינזעצן אין תפיסה און „שאַצן" זייערע פּאַרמעגנס.

אין י. 1395 דערלאַנגען די יידן פון עגער 3000 שאָק גראָשן „שאַצונג"; אין דעמזעלבן יאָר ווערן דורכן קעניג אַנגעוירט אלע געלט-תביעות, וועלכע יידן האָבן געהאַט צו דער שטאָט קעניגגרעץ.

דער לעצטער אויספּרעסונג-אויפטו פונם גצלט-גיריקן וועגצל חערט אויפן בעמיש-מעריש בּאָדן פּאַרצייכנט אין י. 1411: דער קעניג האָט דעמאָלט אַנוגירט אלע געלט-תביעות, וועלכע יידן האָבן געהאַט צום בישאָף פון אָלמיץ און צו אַנדערע מערישע שררות. באַזונדערס שטאַרק האָבן צויגיב דעם געליטן די פּאַרמעגנס פון די יידן אין איגלאָו (Iglau).

אונטערן קיסר זיגמונט איז די רייַ געקומען אויף די יידן אין שלעזיע: אין י. 1420 נוצט אויס דער קיסר דעם תירוץ, אז שלעזישע יידן האָלטן כלומרשט מיט די הוסיטן און ער פּאַר-אָרדנט, אז מען זאָל זיי אלע אינאיינעם ערעסטירן און קאָנפיסקירן זייערע געלט-תביעות.

פון שפּעטערע צייטן זענען אונז נאָך באַוואוסט צוויי „יידן-שולד-טילגונגען", וואָס זענען פּאַראָרדנט געוואָרן אויפן בעמיש-מעריש באָדן: אין י. 1436 אנוגירט דער קעניג אלע פּראָצענטן, וואָס די יידן האָבן געהאַט צו מאָנען פון שרות און שטעט; אין י. 1455 באַפרייט ער די מעריש שטאָט ברין פון אלע יידישע געלט-תביעות, כלומרשט צוליב דעם, וואָס „די שטאָט איז אַריינגעפאַלן אין נויט און דערצו האָבן גורם געווען די יידן..."

ב) „אומגעצוואונגענע מתנות" און „שטראָפן": מיטן דאָזיקן מעטאָד פון עקספּלאָאַטירן דעם יידן-רעגאַל כלענן זיך באַנוצן באַזונדערס די שוץ-האַרן אין שלעזיע.

אין י. 1418 לאָזט דער ברעסלער בישאָף קאָנראַד אַריינ-זעצן אין תפיסה דעם רייכן יידישן באַנקיר מיכאל פון רי-כענבאַך און צר באַפרייט אים ערשט דאַן, ווען דער ייד האָט

זיך מתחייב געווען צו באַצאָלן „צען וועלכן ס׳איז צוואַנג״ אַ סכום פון 1000 מאַרק.

וועגן דעמזעלבן יידישן באַנקיר ווערט נאָך איבערגעגעבן, אַז ער האָט געמוזט דורכמאַכן צוויי מאָל אַן ארעסט אין ברעסלע (אין די יאָרן 1418 און 1433), ביז ער האָט „אומגעצוואונגענערהייט״ געשאָנקען דער שטאָט אייגמאָל 128 מאַרק און דאָס צווייטע מאָל 778 מאַרק.

נאָכן טויט פונם גביר האָט זיך ברעסלע אַ נעם געטאָן צו זיין קרוב און יורש, דעם רייכן ייד יקותיאל און זי האָט פון אים אויסגעפרעסט אַ סכום פון 800 מאַרק.

יקותיאל האָט געהאַט אַ שוץ-פריווילעגיע פונם פוילישן קעניג און ער האָט זיך געוועגדט קיין פוילן נאָך הילף. דערפאַר האָט ברעסלע דעם יידן אַריינגעזעצט אין תפיסה.

נישט האָבנדיק קיין אַנדערן אויסוועג, האָט יקותיאל געמוזט אונטערשרייבן אַ התחייבות (גערופן „אורפעהדע״), אין וועלכער ער דערקלערט „א ו נ א ג נ ט י י ג ן (אומגעצוואונגען) ביי מיינם יודישן רעכט אונ׳ אייד׳א (שבועה) מיט אויפגירקטן בינגרן (מיט אויפגעהויבענע פינגער)״, אַז ער זאָגט זיך אָפּ פון צו מאַכן וועלכע עס איז שריט קעגן דער שטאָט.

עטלעכע אויספֿ־עסונגען וועלן אונז מיטגעטיילט פון בעמען; אין י. 1453 לאָזט דער שוהאַר ארעסטירן אלע יידן פון ב ר י ק ס און ר א כ ל י ץ אוּן ער נעמט ביי זיי אויסלייז-געלטער אין דער הויך פון 650 רייניש גאָלד-גילדן.

א בזונדערן חשבון מאַכט ער דערביי מיטן בריקסער גביר, ר׳ יצחק: דער גביר ווערט באַשולדיקט אין עפעס אַ פאַרברעכן (von etlicher Schuld wegn) אוּן ער ווערט אין דער תפיסה פאַרפֿיניקט צום טויט. דערויף קאָנפעסקירט דער שוץ-האַר זיין גאַנץ פאַרמעגן, וואָס האָט בלויז אין שולד-בריוו באַטראָפן 3014 גילדן, 100 מאַרק זילבער און 1476 שאָק מיט 49 גראָשן.

דער זון פונם נפטר, י ה ו ד ה - ל י י ב פ ו ן ל י י ט מ ע ר י ץ, האָט נאָך אין דעמזעלבן יאָר 1453 געמוזט חתמענען אַ דעקלעראַציע, אַז ער זאָגט זיך אָפּ פון דער ירושה נאָכן פאָטער.

ג) „דריטער יידן-פענ י ג": פון די יאָרן 1438 אין 1452 זענען אונז פאַרבליבן דאָקומענטאַל באַווייזן, אַז די יידן פון בעמען, מצרן און שלעזיע האָבן געמוזט אינאיינעם מיט די דיי-טשע יידן צאָלן דעם „דריטן פענ י ג" (דהיינו, א דריטל פון די פאַר-מעגנס) לטובת דעם דייטשן קיסר. אין אַן אַנדערן צוזאַמענהאַנג האָבן מיר שוין דערמאָנט, אַז דער „דריטער יידן-פענ י ג" האָט לויט נחומס שאַנונגען פון י. 1438 געזאָלט ציריינטראָגן: פון בעמען און עגער — 3800 גילדן, פון ברעסלע — 3000 ג. פון שוויידניץ — 2000 ג.

פון י, 1452 ווערט אונז איבערגעגעבן, אַז דער הערצאָג פון גלאָגאָ איז דעמאָלט באַרעכטיקט געווען דורכן קיסר פרידריך אייגצוטרייבן פאַר זיך דעם „דריטן פענ י ג", וואָס איז געקו-מען פון די יידן אין שלעזיע, א חוץ די יידן פון יאָוער Jauer און שוויידניץ.

ד) יידן פארטריבונגען און „יידן-שריפות אלס הכנסה-קוואלן".

נאָך דער „יידן-שלאַכט", וואָס איז פאָרגעקומען אין פראג אין י. 1389, האָט זיך קענ י ג וועגן אַלס יורש פון די גע-פאַלענע יידן באַרייכערט מיט 5 טאָן זילבער.

אין דעמזעלבן יאָר האָט ער קאָנפיסקירט אַלע יידישע פאַר-מעגנס, וואָס זענען פאַרבליבן נאָך אַן ענלעכער „יידן-שלאַכט" אין גערליץ.

א רייכן „שניט" האָבן אויך געבראַכט די „יידן-שריפות, וואָס האָבן זיך אין י. 1453 צעפלאַקערט אין א רי שלעזישע שטעט. 1453 6/17 זענען אַריינגעזעצט געווארן אין תפיסה אלע יידן פון שווייד נ י ץ, י א ו ע ר, ש ט ר י ג א ו, ל ע ו ע נ ב ע ר ג, ר י י כ ע נ ב א ך און ל י ע ג נ י ץ.

דעם 7/4 זענען פאַרברענט געווארן 41 יידן אין ברעסלע, איין טאָג שפעטער האָבן געפלאַקערט די יידן אין ליעגניץ.

דעם 13/8 האָבן בשטיגן דעם שייטערהויפן 17 יידן פון שוויידניץ. אין צוזאַמענהאַנג מיט דידאַזיקע פאַסירונגען האָט דער בעמישער קעניג ו ל א ד י ס ל א ו (דעמאָלט קוים 16 יאָר אַלט), צרויסגעגעבן א בפעל צו קאָנפיסקירן פאַרן מלוכהשן אוצר די

בעמען און מערן		ש ל ע ז י ע	
יאָר	רדיפות אין:	יאָר	רדיפות אין:
1389	יידן-שלאכט אין פּראָג	1360	פּאַרטרייבונג פון ברעסלע
1420	אלגעמיינע רדיפות אין צוזאַמענהאַנג מיטן הוסיטן-קריג	1362	יידן-שרפות אין בריג, לעגניצע, לעווענבערג, גיהראָו און נייסע
1430	פּאַרטרייבונג פון עגער		
1448	יידן-פּלינדערונג אין פּראָג	1389	יידן-שלאכט אין גערליץ
1454	פּאַרטרייבונג פון ברין, אָלמיץ און זנאַים (קאַפּיטולאַציע)	1401	פּאַרטרייבונג פון בריג
1483	פּאָגראָם אין פּראָג	,,	יידן-שלאכט אין שטריגאָו
1485	מאסן-פּראָצעס אין עגער	,,	האָכטיען-פּראָצעס אין גלאָגאָו
1494	פּאָגראָם אין בודוויס	1418	עקסצעסן אין לעווענבערג
		1420	אלגעמיינע רדיפות אין צוזאַמענהאַנג מיטן הוסיטן-קריג
		1438	פּאַרטרייבונג פון יאָער
		1439	,, ,, שטרעלן
		1442	עקסצעסן אין גלאָגאָו

1447	פּאַרטרייבונג פון ליעגניץ
1448	,, ,, בריג
1452	,, ,, רייסע
1453	יידן-שרפות און פּאַרטרייבונגען פון: ברעסלע, יאָער, ליגניץ, לעווענבערג, שוויידניץ, שטריגאָו, רייבענבאַך (קאַפּיטולאַציע)
1468	פּאַרטרייבונג פון נייסע
1484	,, ,, גלאָגאָ
1500	,, ,, טראָפּאָו

פאַרמעגנס פון אַלע שלעזישע יידן, דהיינו „געלט, תביעות, ירושה' גיטער, משפנות, געלט-בריוו" וכדומה.

אין ברעסלע אַליין האָט מען דעמאָלט קאָנפיסקירט יידישע געלט-תביעות אויף א סכום פון 9.568 מאַרק גראָשן, 567 מאַרק העלפער אוון 8.586 גילדן. מינימאַל איז דאָקעגן געווען דער „שניט" אין מזומנים-געלט אוון אין הכנסות פון פאַרקויפטע זאַכן, וואָס זענען פאַרבליבן נאָך די יידן: אין ברעסלע, שוויידניץ, יאָוער, שטריגאָוו אוון לעווענבערג האָט מען אין יידישע הייזער געפונען סך הכל 722½ גילדן מזומנים-געלט.

וואָס שייך, וויידער, באַוועגלעכע זאַכן, וועלכע מען האָט צוגענומען פון יידן, האָט מען זיי פאַרקויפט צו אַזעלכע שלייפער-פרייזן, אַז זיי האָבן אַרייננעבראַכט קוים 500 גילדן.

דאָ וויייטער שטעלן מיר צונויף א טאַבעלע פון אַלע ידיעות, וואָס זענען אונז אויפגעהיט געוואָרן פון דער באַהאַנדלטער תקופה וועגן יידן-שלאַכטן, יידן-שריפות, מאַסן-פראָצעסן אוון פאַרטרייבונגען אין בעמען, מערן אוון שלעזיע. מיר מיינען דערמיט צו אילוסטרירן דעם גאַלד-שטראָם, וואָס האָט זיך געטראָגן פאַראַלעל מיטן יידישן בלוט- אוון וואַנדער-שטראָם.

די טאַבעלע וויייזט אונז, אַז אין שלעזיע, וואו דער יידן-רעגאַל איז געווען שטאַרק צעשפּליטערט, פלעגן בלוט- אוון גוט-צאָפונגען פאַרקומען א סך עפטער, איידער אין בעמען אוון מערן, וואו די קעניגן האָבן באַוויזן צו קאָנצענטרירן דעם רעגאַל אין זייערע אייגענע הענט.

פאַרוואָס נאָך א צווייטער וויכטיקער פאקטאָר, וואָס האָט גורם געווען דערצו, אַז אין שלעזיע זאָל זיך האָבן אָנגעזאַמלט מער עקספלאָדיר-שטאָף קעגן יידן, איידער אין בעמען אוון מערן.

מען קען דעמדאָזיקן פאַקטאָר לייכט אויסגעפינען אין דעם ווירטשאַפטס-לעבן פון די יידן אויף די באַהאַנדלטע שטחים. וועגן דעם וועלן מיר זיך אָפשטעלן מער באריכות אינם וווייטערדיקן קאַפּיטל.

וויגדזאר, 814 אירי, אימט

קאַפּיטל ניין און דרייסיק

דאָס ווירטשאפטס-בילד פון די יידן אין בעמען, מערן און שלעזיע.

(1500 — 1350)

§ 112 דאָס וירטשאפטס-בילד אין בעמען און מערן.

נישט געקוקט דערויף, וואָס בעמען און מערן ליגן האַרט ביי דער גרענעץ פון דייטשלאַנד און עסטרייך און וואָס בעמישע קעניגן (די לוקסענבורגער) האָבן צומאל אויך געהערשט א־בער דייטשלאַנד, האָט דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן פון די יידן אויפן בעמיש-מעריש־ן באָדן געטראָגן א גאַנץ אַנדערן כאַראַקטער, ווי דאָס יידישע ווירט־שאַפט-לעבן אין דייטשלאַנד.

עס איז א באַוואוסטער פּרט, אַז בעמישע קעניגן פלעגן א סך מער זאָרגן וועגן זייערע בעמישע ירושה-לענדער, איידער וועגן די לענדער פון דער דייטשער קרוין. דאָסזעלבע איז אויך שייך די יידן, וואָס האָבן געלעבט אין בעמען-מערן און אין דייטשלאַנד.

עס איז גענוג צו נעמען אין אַכט די „יידן-שולד-טילגונגען", מיט וועלכע ס׳האָט זיך געמאַכט א טרויעריקן שם דער בעמישער קעניג און דייטשער קיסר וועגצל, אום צו קומען צום אויספיר, אַז זיי זענען א סך אַכזריותדיקער דורכגעפירט געוואָרן אין דייטשלאַנד, איידער אין בעמען-מערן.

בכלל פאַלט אויף, וואָס די יאָרן 1350—1500, וועלכע זענען געווען שטורמיש און בלוטיק פאַר די יידן אין דייטשלאַנד און

שלעזיע, זענען פֿאַרי בעמישן יידנטום אַריבער פֿאַרהעלטנישמעסיק רואיק.

אין בעמען לאָזן זיך בעת דערדאָזיקער צייט פעסטשטעלן בלויז א פֿאָר ערנסטע דערשיטערונגען, ווי די „שולד-טילגונגען" אין די יאָרן 1385 — 1394/6, די יידן-שלאַכט אין פּראָג (1389), די רדיפות בעתן הוסיטן-קריג (1420) און די עגערער פֿאַרטריבונג (1430).

אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י"ה איז אין בעמען גע-ווען פֿמעט אינגאַנצן רואיק. א טיפע דערשיטערונג האָט דעמאָלט אַרומגענומען בלויז דאָס מערישע יידנטום (די רדיפות 1454 אין צו-זאַמענהאַנג מיט דער שקציע פון קאַפּיסטראַנאָ).

אין קעגנזאַץ צו דידאָזיקע פֿאַרהעלטנישן האָבן די יידן אין די שכנותדיקע לענדער, ווי, א שטייגער, אין זאַקסן, בייערן, עסטרייך און שלעזיע, געלעבט אין דערזעלבער צייט, ווי אויף א וואולקאַן, וואָס דראָט יעדע רגע מיט פֿאַרטיליקונג.

נישט זייענדיק כסדר באַדראָט און געפֿינדערט, ווי די ברידער זייערע אין די שכנותדיקע לענדער, האָבן בעמישע און מערישע יידן אַנטוויקלט א פילזייטיקע ווירטשאַפטלעכע טעטיקייט. מיר באַגענענען ציוישן זיי מענטשן מיט פרייע בארופן און סוחרים, ערד-באַזיצער און באַנקירן, האַנטווערקער און קרע-מער, קרעטשמער און דאָרפס-יידן—פעלד-אַרבע-טער, מויערעה, שיפער וכדומה.

א שטאַרקער קאַנטראַסט אין פֿאַרגלייך מיט דעם איינזייטיקן ווירטשאַפטס-בילד, וועלכעס מיר האָבן באַגענגט אין דייטשלאַנד אוּן וועלכעס מיר וועלן נאָך זען אין שלעזיע!

לאָמיר אָבער איבערגיין צו די פרטים.

וועגן דעם יידישן סוחרים-קלאַס און מסחר אין בעמען און מערן זענען אונז פֿאַרבליבן פאָלגנדיקע ידיעות: אין י. 1401 וועלן יידן דערמאָנט צווישן סוחרים, וואָס פירן פון בעמען סחורות קיין מייסען אין וואָס באַנוצן זיך מיטן האַנדלס-שליאַך איבער פרעסניץ, קאַאדען, זאַאץ.

פונם זעלבן יאָר איז נאָך פֿאַרבליבן א ידיעה, וואָס לאָזט משער זיין, אז מערישע יידן האָבן דעמאָלט געטריבן א פֿאַרצווייגטן בהמות-האַנדל און אז זיי האָבן שטארק קאָנקורירט מיט די פליישער-צעכן.

אייגער אַזאַ פּליישער-צעך פון זנאַים האָט זיך געווענדט צו דעם שטאָט-שרה וועגן א פּריווילעגיע, וואָס זאָל די יידן פּאַרווערן אייגצוקויפן בהמות אויסער־האָלב דער שטאָט און אין די טעג, וועו עס קומט נישט פּאָר קיין יריד.

די יידן האָט אויך געזאָלט פּאַרווערט ווערן צו טרייבן א קליין־האַנדל מיט פּליש און צו האָלטן אייגענע פּליש־בענק.

דער צעך האָט סוף־כל־סוף פּאַרלאַנגט, אַז די יידן, וואָס בא־קומען פון זייערע בעלי־חובות אַנשטאָט געלט — רינדער און שאָף, זאָלן די בהמות מוזן איבערגעבן צו די צעכמייסטער, בכדי זיי זאָלן זיי קאָנען שאַצן און לאָזן דערנאָך פּאַרקויפן דורך קריסטלעכע פּליש־הצקער.

אין די פּראָגער שטאָט־פּאַראַרדענונגען פון י. 1440 ווערט דער־מאָנט וועגן יידישע ווין־סוחרים, וואָס פירן אַריין זייער סחורה פון אויסלאַנד. לויט די פּאַראַרדענונגען האָבן די סוחרים גע־דאַרפט אָפּצאָלן לטובת דער שטאָט א ווין־שטייער און זיי האָבן נישט געטאַרט פּאַרקויפן דעם ווין צו קריסטן.

ביים סוף פון 15-טן י״ה מערקט זיך אַן אַקציע קעגן דעם האַנדל, וועלכן די מערישע יידן האָבן געטריבן אין די דערפער. לויטן מערישן לאַנד־רעכט פון י. 1500 האָבן זיי זיך געדאַרפט אויף להבא אָפּזאָגן פונם דאָזיקן מסחר און פּאַרבלייבן אויסשליסלעך ביים האַנדל אין די שטעט און שטעטלעך.

אַרום דערזעלבער צייט האָבן בעמישע יידן געטריבן אין די שטעט א קליין־האַנדל מיט פּלערליי סחורות, ווי, א שטייגער, מיט פּוטערוואַרג, שטאָף, זייד, באַטיסט, לייוונט, סאַמעט, לעדערנע טאַשן, זעבל, שפּיזן, העק וכדומה.

יידישע קראָמען זענען ביים אָנהויב פון 16-טן י״ה אָנגעוואַקסן אין דער פּראָגער אַלט-שטאָט אין אַזא צאָל, אַז דער קריסטלעכער סוחרים-קלאַס האָט געגומען פּאָדערן פונם שטאָט-ראַט א באַגרענעצונג פון דער יידישער קאָנקורענץ.

דערויף האָבן די ראַטמענער אַרויסגעגעבן אין י. 1515 פּאָלגנ־דיקע באַשטימונגען: „די יידן איז פּאַרווערט אויסצוארבעטן אוף צו פּאַרקויפן טיכער, נייע פּעלצן, נייע העק, שפּיזן, זעבל, נייע שווערדן, נייע גאלט-בייטלען, גאלט-טאַשן און גאלט-זעקלען. אויב

עס וועט וועט פון זיי אויסאַרבעטן אָדער פאַרקויפן אַזעלכע זאַכן, וועט מען זיי ביי אים צונעמען.

מיט פּעלצווערג, מלבושים, אָפּגענוצטע פוטערס און נאָך אַזעלכע באַקלייִדונגס-שטיק טאָרן זיך נישט די יידן ארומטראָגן איבער די גאַסן אָדער הייזער, נייערט זיי מעגן זיי פאַרקויפן אויסשליסלעך בעת די ירידים. דערביי דאַרפן זיי די סחורה טראָגן אויף דער האַנט, אַזוי ווי דאָס פירט זיך אויף פּלעצער פאר אָלטווארג-הענדלער, און זיי טאָרן נישט האָבן קיין אייגענע שראָגענס. צווישן זיך מעגן זיי האַנדלען אין זייערע הייזער, וועו זיי ווילן, אויך אין אַזעלכע טעג, וועו עס קומען נישט פאַר קיין ירידים.

„. . . וועט מען אַ יידן דערטאַפּן ביים קליין-האַנדל מיט גע-ווירצן, זייד, בענדער, לייוונט, דאַמאַסט, סאַמעט, טיכער וכדומה אוו בכלל מיט וועלכן ס'איז מין ביי קליינהאַנדל, וואָס ברענגט שאָדן דעם (קריסטלעכן) סוחרים- אוו האַנטווערקער-קלאַס אוו איז אין סתירה צו די אַלטע באַגינסטיקונגען פונם דאָזיקן שיכט, ווי זוך צו די אַלטע שטאָט-כאַראַרדענונגען, אַזוי וועט מען אַזא יידן מיט זיין גאַנצער קראָם לאָזן ארעסטירן...“

ווי ס'ווייזט אויס, האָבן דידאָזיקע באַשטימונגען געהאַט אַ קנאַפּע ווירקונג אינם לעבן. א ראיה: מען האָט זיי שפּעטער כסדר איבערגעחזרט.

אויסערסט אינטערעסאַנטע ידיעות זענען אונז פון דער בעַ-האַנדלטער תקופה פאַרבליבן אויך וועגן אַזעלכע באַשעפטיקונגען פון בעמישע אוו מערישע יידן, ווי מלאכה אוו „ש ו א ר צ ע“ פ י ז י ש ע ר ב ע ט.

באַזונדערס ווערטפול זענען אינם דאָזיקן פּרט איניקע מיט-טיילונגען, וואָס געפינען זיך צום יאָר 1419 אין דער אַזויגערו-פענער „ראַמשאַקישער כראָניק“ (Ramschacksche Chronik): עס וועט אונז דאָ דערציילט ווערן יידן, וואָס האָבן צו יענער צייט געארבעט אין די אייזן-גרובנס ביי אָ ד ע ר א ם ב ע ר ג, וועגן יידישע שרבע-טער אינם קעניגלעכן מינץ-אַמט אין פראָג, וועגן יידישע שיפער, וואָס האָבן געפירט טראַנספּאָרטן אויף דעם טייך מ אַ ל ד א ו, וועגן יידן-מויערער וכדומה.

זייער וויכטיק איז אויך די באַמערקונג אין דערזעלבער כראָניק, אַז יידן איז אפילו פאַרווערט געווען אויסצופירן אַרבעטן פאַר קריסטן,

אז זיי האָבן אָבער פֿאר יידישע קונדן געמאַכט אָן שום שטער „בויען, שמידן, נייען, בעקן, וועבן" וכדומה. א ראיה, אַז עס האָט דעמאָלט געבליט א יידישע מלאכה, וועלכע די צעכן האָבן צולייב קאָנקורענץ-טעמעס געשטרעבט צו באַגרענעצן בלויז מיט יידישע קונדן!

וועגן יידישע בעלי-מלאכות, וואָס האָבן געארבעט אין בעמישע שטעט זען שטעלעך, דערוויסן מיר זיך אויך פון אונזערע קוועלן.

אזוי, א שטייגער, ווערן אין א קאַלינער דאָקומענט פון י. 1401 דערמאָנט 2 יידן — קצבים.

אין י. 1493 דערוויסן מיר זיך פון א פילזענער שטאָט-פֿאַרארדנונג, אַז עס האָבן זיך אין דער שטאָט אויפגעהאַלטן יידישע וועבער, וואָס האָבן אויסגעארבעט שלייערס פֿאַר יידישקעס.

די ציטאַטן, וועלכע מיר האָבן פריער געברענגט פון די פֿראַגער שטאָט-פֿאַרארדנונגען פון י. 1515, ווייזן אונז, אַז טייל יידן פון דער פֿראַגער אלט-שטאָט האָבן זיך פֿאַרנומען מיט שניידעריי, קירזשנערייַ, לעדער-אויסארבעטונגען און מיט אזעלכע מלאכות, ווי די אויסארבעטונגען פון קריגס-כלי-זיין, העק וכדומה.

פון דיזעלבע פֿאַראַרדנונגען ווערן מיר אויך געווואָר, אז יידישע בעלי-מלאכות פלעגן ארבעטן נישט בלויז פֿאַר יידישע, נאָר אויך פֿאַר קריסטלעכע קונדן אויך אז זיי פלעגן זיך לגמרי נישט רעכענען מיט די צעכן-פֿרוויליגיעס און „אלטע שטאָטישע פֿאַראַרדנונגען", לויט וועלכע עס איז פֿאַרווערט געווען צו ארבעטן פֿאַר קריסטן.

אין דעמזעלבן צוזאַמענהאַנג איז אויך כדאי זיך אָפּצושטעלן ביי אייניקע קוועלן-ידיעות, וואָס אינפֿארמירן אונז וועגן די באַשעפֿטיגונגען פון בעמישע און מעריש דאָרפֿס-יידן.

לויט א קעניגלעכער פֿאַראַרדנונג פון י. 1390 איז די יידן אין ק א ל י ן פֿאַרווערט געווען צו האלטן אין דער שטאָט שענקען און פליש-בענק, דאָקעגן זענען די יידן, וואָס האָבן געוואוינט אין די דערפער מער ווי א מייל פון דער שטאָט, יא געווען באַרעכטיקט צו האלטן קרעטשמעס און צו טרייבן א פליש-האַנדל.

וועגן די יידן, וואָס האָבן געלעבט אין די דערפער און שטעטלעך אַרום פ א ר ד ו ב י ל, ווערט פון יאָר 1494 איבערגעגעבן, אז מאַנכע פון זיי האָבן אלס אָפּצאָל פֿאַרן שוץ געמוזט אייניקע טעג

אין יאָר אַרבעטן אין די מילן אָדער אויף די פעלדער פונם שררה. דאָס זצנען, אַפנים, געווען יידן, באַהאַוונטע אין אַזעלכע אַרבעטן.

אַזוי האָט אויסגעזען דאָס ווירטשאַפטס-לעבן פון דעם רוב יידן אין בעמען אוין מערן!

א פאַרביקע מאַסע פון הענדלער, האַנטווערקער, קרעטשמער, מילנער אוין פשוטע אַרבעטער, עס בלייבט אונז נאָך זיך אָפצושטעלן בייַ דעם יידישן אויבערשיכט, וואָס איז באַשטאַנען פון א הייפע-לע רבנים, כלי-קודש, מעדיצין-דאָקטוירים, באַנקירן אוין ערד-באַ-זיצער.

אין אונזער צוזאַמענהאַנג אינטערעסירן אונז באַזונדערס די דאָקטוירים, באַנקירן אוין ערד-באַזיצער, בכלל מענטשן מיט וועלט-לעכע באַשעפטיקונגען. וועגן יידישע דאָקטוירים אין בעמען אוין מערן זענען אונז פון דער באַהאַנדלטער תקופה פאַרבליבן פאָלגנ-דיקע קוועלן-ידיעות: אין י. 1362 ווערט אין א דאָקומענט דער-מאָנט א יידישער דאָקטאָר (medicus iudeus), וואָס האָט פראַקטיצירט אין א י ג ל א ו. זיין נאָמען איז נישט באַוואוסט. אין י. 1417 באַ-געגענען מיר אין פּראָג א ירושלימער יידן מיטן נאָמען פ י י ט ל, וואָס איז געווען א כירורג אין קעניגלעכן הויף. ער ווערט באַצייכט אלס „גטרייער דינער" פונם קעניג וועניצל II.

אין די יאָרן 1489 — 1497 פראַקטיצירט אין פראָג דער יד א נ ג ע ל י ק ו ס (מלאך), וואָס איז געווען א הויף-דאָקטאָר פונם קעניג ו ל א ד י ס ל א ו. אין י. 1499 ווערט אין א פראָגער ד קומענט דערמאָנט א יידישער דאָקטאָר מיטן נאָמען מ א י (May)

אויב עס איז שוין די רייד וועגן יידן, וואָס האָבן זיך פאַר-נומען מיט פרייע באַרופן, איז כדאי צו פאַרצייכענען אַן אינטע-רעסאַנטע ידיעה וועגן א בארימטן יידישן סקולפטאָר, וואָס האָט געלעבט אין בעמען אין דער ערשטער העלפט פון 15-טן י"ה. ער האָט געהייסן ש מ ו א ל י ו ם - ט ו ב ו י ג א ל ע ס אוין די פריער שוין ציטירטע ראַמשאַקישע כראָניק דערציילט וועגן אים, אז ער איז געווען א מייסטער אין זיין פאַך אוין אז ער האָט געהאַט א גרויסן שם בייַם בעמישן אַדל.

מיר גייען איבער צו דעם ר י י כ ן ש י כ ט ב א נ ק י ר ן אוין ע ר ד - ב א ז י צ ע ר.

ווי עס ווייזט אויס איז דער יידישער באַנקיר־שיכט אין בע־מען אוּן מערן נישט געווען קיין איבעריק גרויסער. אַ געוויסן באַ־גריף וועגן זיין פּאַרנעם גיבן אונז אויפגעהיטע „יידן־ביכער" פּוּן פּראָג, אין וועלכע מען האָט ביים סוף פּוּן מיטלאַלטער פּאַררעגיס־טרירט יידישע הלוואה־געשעפטן.

עס זענען אויפגעהיט געווָארן אַזעלכע רעגיסטראַציעס פּוּן די יאָרן 1497 — 1500, אוּן פּוּן די פּאַרשרייבונגען דרינגט אַרויס, אַז עס האָבן זיך דעמאָלט אין פּראָג פּאַרנומען מיט וואוכער־געשעפטן לְערך 40 יידישע משפחות־פּאַרשטייער.

היות, ווי אין פּראָג האָבן צוּ יענער צייט געלעבט אייניקע הונדערט יידישע משפחות, איז די צאָל 40 באַנקיר־משפחות לְגמרי נישט קיין גרויסע. אין די פּראָווינצער שטעט אוּן שטעטלעך איז דאָס פּאַרהעלטעניש זיכער געווען נאָך קלענער.

פּאַנאָנדערקלייבנדיק זיך אין די געשעפטן פּוּן די יידישע באַנקירן, קאָנען מיר פּעסטשטעלן, אַז זיי שטעלן מיט זיך פּאָר אַ בילד, וואָס דערמאָנט אַ סך מער אין דער קרעדיט־סיטואַציע פּוּן די יידן אין דייטשלאַנד בעת דער עלטערער תקופה (לערך ביזן י. 1250), אידער אין דעם בילד פּוּן דער שפּעטערדיקער תקופה, בפרט נאָך דעם יאָר 1350.

אין דייטשלאַנד האָט דאָס יידישע קרעדיט־געשעפט אין משך כּוּן 14־טן אוּן 15־טן י״ה אַלץ מער אָנגענומען די פּאָרם פּוּן אַ לאָמבאַרד־געשעפט, פּוּן אַ קרעדיט אויף באַווּעגלעכע משכנות. דער היפּאָטעק־קרעדיט איז געוואָרן אַלץ זעלטענער אוּן אינאיינוועג איז אויך דאָס געלט־פּאַרליין אויף שוּלד־בריוו געוואָרן אַלץ מער באַשווערט (צוואַנגס־רעגיסטראַציעס אין „יידן־ביכער", פּאַרבאָט פּונם האַנדל מיט שוּלד־בריוו אוּן אַז. וו.)

די פּאָלגן דערפּוּן זענען געווען אַזעלכע, אַז די יידן האָבן ס׳רוב געמוזט טרייבן קלייניע הלוואה־געשעפטן אוּן אויפזוכן זייער קליענטעלע צווישן די אונטערשטע פּאָלקס־שיכטן, צווישן האַנטווערקער אוּן פויערים.

אַזוי איז געווען אין דייטשלאַנד.

אַנדערש זעט אויס אין דערזעלבער צייט די קרעדיט־סיטואַציע אין בעמען אוּן מערן. די יידן האָבן דאָ ביזן סוף פּוּן מיטלאַלטער נעטריבן כּלערליי קרעדיט־געשעפטן סיי אויף באַווּעגלעכע, סיי אויף

א ו מ ב א ו ע ג ל ע כ ע משכנות. קיין שום שטער האָבן זיי אויך נישט געהאַט אינם פּערסאָנאַל־קרעדיט אויף שולד־בריוו.

דאָסזעלבע איז אויך שייך זייער קליינטעלע: טיר באַגעגענען צווישן זייערע בעלי־חובות נישט בלויז „קליינע מענטשן" פונם אָנטווערקער- און פויערים־קלאַס, נאָר אויך קעניגן, רייכע פּריצים, קירכע־פּאָרשטייער וכדומה. ערשט ביים סאַמע סוף פון 15-טן י״ה לאָזן זיך מערקן די ערשטע פּרואוון צו באַגרענעצן דאָס קרעדיט־געשעפט פון די יידן: אין י. 1494 באַשליסט דער בעמישער סיים, אַז די יידן זאָל פאַרווען ווערן יעדער אַנדערער מין פון קרעדיט־געשעפטן, אָ חוץ דעם געלט־פאַרלייַען אויף באַוועגלעכע משכנות.

מיט 6 יאָר שפּעטער ווערט אַריינגענומען אינם מעריש לאַנד־רעכט אַ באַשטימונג, אַז יידן זאָלן מעגן נעמען נישט מער ווי 20 % אויף אַז הלוואה־אָפּמאַכן זאָלן נישט אָנערקענט ווערן דורך די גע־ריכטן, אויב זיי וועלן נישט פאַרענגיסטרירט זיין אין די שטעט דורך די לאַווניקעס אוּן אין די דערפער — דורך די וואָיטעס.

דער אָנטשיידענער פאַקטאָר איז אָבער אין באַצוג צו יידן געווען נישט דער סיים, נייערט דער קעניג — דער אויבערשטער שוצהאַר פון די „קאַמער־קנעכט", אוּן פונם דאָזיקן צד האָבן די יידן כסדר געהאַט אָן אוּנטערשטיצונג אין זייערע באַנקיר־געשעפטן.

אַזוי, אָ שטייגער, זענען אוּנז פון די יאָרן 1384 — 1389 פאַרבליבן אָ רייַ קעניגלעכע באַפעלן צו די באַאַמטע אין די געריכטן, אַז זיי זאָלן ענערגיש מיטהעלפן די יידן ביים איינטרייבן זייערע געלט־תביעות.

ענלעכע באַפעלן גיט אָרויס אין י. 1433 דער מעריש מאַרק־גראַף, באַמערקנדיק דערבי, אַז די יידן האָבן זיך פאַר אים באַקלאָגט, אַז מען איז זיי שולדיק אָ סך געלט אוּן „אַז די גע־ריכטן גיבן זיי נישט קיין געהעריקע שטיצע".

פאַר דעם אויבערשטן שוצהאַר איז וויכטיק געווען קודם־כל דער פיסקאַלישער מאָטיוו, אַז יידן זאָלן האָבן גענוג געלט אויף צו שפּייזן זיין אוצר מיט שטייערן אוּן כלערליי „מתנות", אוּן דערביַ־עד האָט ער געלאָזט פרייַער אָטעמען די יידישע באַנקירן, וואָס זענען געווען די גרעסטע שטייער־צאָלער צוזישן די קאַמער־קנעכט.

ווען עס האָבן ביים סוף פון 15-טן י״ה סיי די אַדל־לייט אוּן סיי די שטאָט־לייט געמוטשעט ווירקן אויפן קעניג, אַז ער זאָל בי־

ליקער מאַכן דעם יידישן קרעדיט, האָט ער דערויף געענטפערט מיט אַ פּאַראַדעגונג (פון י. 1497), אַז יידן מעגן נעמען... צוויי־מאָל אַזוי פיל פּ־אָצענטן, ווי קריסטלעכע וואוכערער אין ער האָט דאָס מאָטיווירט מיט דידאַזיקע כאַראַקטעריסטישע אַרגומענטן: ראשית, צאָלן די יידן כלערלייַ שטייערן, פון וועלכע די קריסטן זענען באַפרייט און, והשנית, „באָרגט דער קריסט דעם יידן נאָר אין אַזאַ נויט־פאַל, ווען ער קען צנדערשוואוּ נישט באַקומען קיין חלוואה; דערמיט פאַרשאַפט דער קריסט אָפט אַ גרעסערן שאָדן, ווי דער ייד מיט זיין וואוכער...“

די ריכטוודיקסטע יידישע באַנקירן באַגעגענען מיר בעת דער באַהאַנדלטער תקופה אין די בעמישע גרענעץ־שטעט ב ר י ס ק און ע ג ע ר, ווי אויך אין דער רעזידענץ־שטאָט פ ר אָ ג.

לויט די צופעליקע ידיעות, וואָס זענען אויפגעהיט געוואָרן פון פאַרשיידענע יאָרן, פלעגן זיי נעמען פונם פאַרליענעם קאַפּיטאַל פון 21% ביז 86⅔%.

פון י. 1453 איז אונז פאַרבליבן אַ רשימה פון תביעות, וואָס זענען קאָנפיסקירט געוואָרן ביי אַ יידישן באַנקיר פון בריסק (מיר וועלן די רשימה דאָ וויטער אָנרופן די „בריסקער רשימה“).

ביי אַ ריי תביעות וועלכע אָנגעוויזן דער קערן און די צינזן, און אָט ווערן מיר געוואויר, אַז דער באַנקיר פלעגט באָרגן פאַרשיידן: צמאָל אויף 46%, אן אַנדערש מאָל אויף 23% און אפילו אויף 21%.

אין פּראָג האָבן די יידן אין י. 1439 אַנטליען געלטער פון 43⅓% ביז 86⅔%; אין דער צווייטער העפט פון 15-טן י״ה האָט דאָ דער יידישער צינז-פוס באַטראָפן אי 24¼% אי 37 1/7%.

אין י. 1497 איז אר דורך אַ קעניגלעכער פּאַראַדענונג רעגולירט געוואָרן אויף 20%, בעת די קריסטלעכע וואוכערניקעס איז אין איינוועג פאַרוועלט געוואָרן צו נעמען מער, ווי 10%.

אן אינטערעסאַנט בילד פון דער קליענטעלע, וואָס פלעגט אָנקומען צו יידישע באַנקירן, אַנטפלעקט אונז די שוין דערמאָנטע „בריסקער רשימה“. עס ווערן דאָ אויסגערעכנט מיט די נעמען פֿערך 150 בעלי־חובות און מיר באַגעגענען צווישן זיי דעם קעניג און די קעניגן, ווי אויך אַ ריי אַדלי־לייט און שטאָט־לייט.

קרוב צוויי דריטל פון די קליענטן בילדן שטאָט־מענטשן,

צווישן זיי אַ סך האַנטווערקער, ווי, אַ שטייגער, שניידער, שוסטער, שטריקער, פליישער וכדומה.

די תּביעות, וועלכע דער בריקסער באַנקיר האָט געהאַט צו מאַנען ביי 92 אַזעלכע שטאָטישע בעלי־חובות, האָבן באַטראָפן צוזאַמען 960 שאָק גראָשן מיט 49 גראָשן און 7 רייניש גילדן. די הלוואות זענען געווען פון מינימום 1 שאָק גראָשן ביז העכסטנס 80 שאָק. די גרעסטע צאָל הלוואות האָט באַטראָפן פון 3 ביז 10 שאָק.

אַנדערש זעט אויס דאָס בילד פון די הלוואות, וועלכע דער ייד האָט געהאַט צו מאַנען ביי די פּריצים. סך־הכל איז אים געקומען ביי גאַנצע 50 שררות אַ סכום פון 3007 גילדן, 516 שאָק גראָשן און 100 מאַרק זילבער. דערויף האָט ער געהאַט 64 שולד־בריוו.

פון די 50 שררות זענען 39 געווען שולדיק די קלייניע סכומים ביז העכסטנס 50 שאָק אָדער 100 גילדן, דאָקעגן 11 זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַט אַנטליען פון 100 ביז 500 און 600 גילדן.

די העכסטע הלוואה, וואָס ווערט באַצייכנט אין דער רשימה, האָט באַטראָפן 636 גילדן.

ווי מיר זען איז דער „באַטריב" פונם בריקסער באַנקיר געווען אַ גאַנץ באַדייטנדער. ס׳איז נאָך כדאי צו באַמערקן, אַז צווישן די שולד־בריוו האָבן זיך געפונען לערך 30 „פוילע", וואָס זענען געלעגן ביים באַנקיר איבער 30 און 40 יאָר. ביי 3 פריצישע שולד־בריוו ווערן פאַרצייכנט צינזן פאַר 11 יאָר.

אינטערעסאַנט איז סוף־כל־סוף אַ שולד־בריוו, אין וועלכן אַ שרה—אַ בעל־חוב איז זיך מתחייב צו באַצאָלן דעם יידן 250 גילדן און צו ליפערן אים (ווייזט אויס, אָנשטאָט צינזן) 200 מעסטלעך קאָרן, וואָס זענען ווערט 50 גילדן.

מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט באריכות ביי דער „בריקסער רשימה", ווייל זי גיט אונז אַ בולט בילד פונם פאַרנעם, וועלכן עס האָט געהאַט אַ יידיש באַנק־הויז אין בעמען בעתן 5 ־טן י״ה.

אַ וויכטיקע דערגאַנצונג פון דעם בילד גיבן אונז איניקע דער־האַלטענע ידיעות וועגן דעם אופן, אויף וועלכן עס פלעגן זיכער געשטעלט ווערן יידישע תּביעות: ביי קלייניע הלוואות, בפרט אין קרעדיט־באַציונגען מיט שטאָט־לייט, פלעגן יידן נעמען אַלס גאַראַנטיע אַ באַווגלעכן משכון.

לויט א קעניגלעכער פריווילעגיע פון י. 1393 איז זיי געווען דערלויבט צו פארקויפן דעם משכון, אדער ווייטער צו פארמשכונען, אויב מען האט דעם חוב נישט איינגעצאלט צו דער צייט.

ביי א פערסאנאל-קרעדיט (דהיינו, אזא, וואס האט זיך געשטיצט אויף שולד-בריוו מ׳ט חתימות און זיגלען פונם בעל-חוב אדער אויף התחייבותן מצד ערובים) פלעגן די יידן באנוצן אלס עקזעקוציע-פארם דעם אזויגערופענעם „ג׳ינלאגער״: מען פלעגט דעם בעל-חוב אדער דעם ערוב האלטן אזוי לאנג אין תפיסה, ביז מען האט געדעקט דעם חוב.

אין קרעדיט-באציונגען מיט שררות-ערדבאזיצער האט אפט געדינט אלס גאראנטיע דער ערד-באזיץ. לויט דער בארימטער „מאיעסטאס קאראלינא״ פון י. 1355 האט דער יידישער אן דער דערלויבעניש פונם קענינ נישט געטארט פארקויפן קיין אומבאוועגלעך ירושה-גוט, וועלכעס מען האט אים צוגעפסקנט פאר זיינע געלטתביעות.

מיר פארענדיקן אונזער איבערזיכט מיט די דערהאלטענע ידיעות וועגן דעם יידישן ערד-באזיץ אין בעמען און מערן: בעת דער באהאנדלטער תקופה האבן דא סיי בעמישע, סיי די מעריש גערייכטן באטראכט פאר א נארמאלע דערשיינונג, וואס יידן קומען אין באזיץ פון אומבאוועגלעכע גיטער.

אין י. 1379 באגענענען מיר א מעריש יידישן לאזארוס (אליעזר), וועלכער האט געהאט אין זיין רשות א נחלה אין לידעראוויץ.

אין י. 1382 קויפן צוויי ברינער יידן, פאטער און מערקלין, דאס דארף סטריזאוו, וואס האט פריער באלאנגט צו צוויי אדל-לייט.

אין י. 1392 איז דעם יידן אהרן פון הראדיש צוגעפסקנט געווארן דאס דארף Zlamany Ujezd (אין מערן), מחמת די באלעבאטים פונם דארף זענען אים געבליבן שולדיק געלט.

די ערשטע פרואוון צו באגרענצן דעם אומבאוועגלעכן באזיץ פון יידן, לאזן זיך מערקן ערשט אין דער צווייטער העלפט פונם 15-טן י״ה.

לויט א קעניגלעכער פריווילעגיע פון י. 1462 זענען די יידן געווען מחויב צו פארריסטרירן ביים גצריכט אלע זייערע טרעג-

זאקציעס מיט אומבאַוועגלעכע גיטער, אַנישט האָט זיי געדאָט, אז זיי וועלן פאַרלירן ענטוועדער די צרד, וועלכע זיי האָבן געקויפט, אָדער דאָס געלט, פאַר וועלכן זיי האָבן באַרקויפט זייער ערד-באַזיץ.

§ 113 דאָס יידישע וירטשאַפטס-לעבן אין שלעזיע.

דער וויכטשאַפטלעכער אויפבוי פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שלעזיע איז געווען אין דער בהאַנדלטער תקופה אומנאָר-מאל ביז גאָר. מיר זענען נישט די פאַרביקייט פונם יידיש-בעמישן אָדער יידיש-מערישן וירטשאפטס-בילד.

אייגנטאָניק און גרוי איז געווען דאָס יידיש-שלעזישע וירט-שאַפטס-לעבן: קיין אין ידיעה נישטאָ וועגן האַנדל אָדער מלאכה, וועגן ערד-באַזיץ אָדער באַדייטנדיקע פאַרטרעטער פון וועלטלעכע פרייע באַרופן! די פאַרדרענגונג פון דידאָזיקע געביטן איז דאָ, אַפנים, שוין אַרום דער העלפט פון 14-טן י"ה געווען אַ פולשטענדיקע.

אַ דאַנק די אויפגעהיטע שטייער-רשימות פון די יאָרן 1351—1356 קאָנען מיר זיך פאַרשאַפן א געוויסן באַגריף וועגן דער סטרוק-טור פון דעם גרעסטן ישוב אין שלעזיע, וועלכן עס האָט דעמאָלט פאָרגעשטעלט מיט זיך די קהילה אין ברעסלע.

און אָט איז דער טרויעריקער סך-הכל, וועלכן מען קאָן ארויס-לייענען פון די רשימות: פון 65 נאָמענטלעך אויסגערעכנטע יידישע באַלעבאַטישקייטן, וועלכע מיר באַגעגענען אין די רשימות, זענען געווען בלויז צוויי גבירישׁ-נגידישע, וואָס האָבן געצאָלט דעם קעניג דעם העכסטן „צענז" פון 20 און 28 מאַרק. וואָס שייך די איבעריקע 63 באַלעבאַטישקייטן זענען פון זיי 4 געווען פאַרמעגלעכע (זייער „צענז" באַטרעפט פון 10 ביז 12 מאַרק), 10 מינדער-באַמיטלטע (זייער „צענז" באַטרעפט פון 1 ביז 4 מאַרק), 29 האָבן געצאָלט צוליב זייער קנאַפער פאַרמעגלעכקייט א מיניממאַלן „צענז" (אונטער איין מאַרק), 19 זענען געווען אָזעלכע, וואָס האָבן צולויב זייער אָרעמקייט בכלל נישט געצאָלט קיין „צענז", איין באַלעבאַטישקייט האָט געגאָסן פון שטייער-פרייהייט (געווען איז דאָס די משפחה פונם קהילה-שמש).

ביי 14 פאָרשטייער פון די דערמאָנטע 65 באַלעבאַטישקייטן

ווערן אָנגעצייכנט פֿאָלגנדיקע בּאַרופֿן: איינער – א רב (Ysaac episcopus), איינער–אַן אויגן-דאָקטאָר (Abraham augenarczt), 4 מלמדים (magister, schulmeyster), 3 סופֿרים (scriptor, perminter), 2 שמשים (leufer, cursor episcopi), איינער–א שוּל-קלאַפּער (carnifex), 2 קצבים (campanator), פֿון די 14 באַלעבאָטישקייטן האָבן באַלאַנגט א טייל צו דער קאַטעגאָריע קלענסטע שטייער-צאָלער אונטער איין מאַרק, א טייל צו יענעם מין אָרעמעלייט, „וואָס האַלטן זיך דאָ אויף און גיבן נישט קיין שטייערן – נישט פֿאַרן קעניג און נישט פֿאַר דער שטאָט".

אונז שיינט, אז דידאָזיקע דערמאָנטע 14 באַרופֿס-פֿאַרצייכענונגען זענען נישט קיין צופֿאַל: א ראַיה, אז זיי באַלאַנגען כּמעט אויס-שליסלעך צו די כּלי-קודש! (אַן אויסנאַם איז דאָ נאָר דער אויגן-דאָקטאָר און די 2 קצבים) ביי די איבריקע 51 יידן, וואָס פֿיגורירן אין די רשימות, האָט דער שרייבער – ווייזט אויס – דערפֿאַר נישט פֿאַרצייכנט די באַרופֿן זייערע, ווייל מען האָט לייכט געקאָנט משער זיין, אז יידן, וואָס זענען נישט קיין כּלי-קודש, זענען דען עפּעס אַנדערש, אויב נישט קיין פֿראָצענטניקעס...

דאָס וואוכער-געשעפּט – דאָס איז באמת געווען דער עיקר-קוואַל, פון וועלכן דער רוב שלעזישע יידן האָט געצויגן זיין יניקה. וואר מיט גרעסערע קאַפּיטאַלן, האָט געוואוכערט צווישן גייסטלעכע און וועלטלעכע שרות אָדער צווישן דעם רייכן פּאָטריציאַט, וואר מיט קליינע קאַפּיטאַלן, האָט געטריבן וואוכער-געשעפּטן צווישן בעלי-מלאכות און פּויערים.

אַנאַליזירנדיק דעם געוואַלדיקן קוועלן-מאַטעריאַל וועגן די וואוכער-געשעפּטן פון שלעזישע יידן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה, קומט מען צום אויספֿיר, אז די צאָל „פּריצישע" באַנקירן מיט גרויסע קאַפּיטאַלן איז אין אַלגעמיין געווען א קליינע און אז דער רוב יידישע „געלט-מענטשן" איז באַשטאַנען פון וואוכערניקעס, וואָס האָבן אָפּערירט מיט קליינע סכומים און וואָס האָבן זיך דעריבער געמוזט פֿאַרלייגן אויף א קורצטערמיניקן קליין-קרעדיט.

אין דעם יאָרצענדליק 1350–1360 באַגעגענען מיר אין דער גרויסער ברעסלער קהילה סך-הכל 3 יידישע באַנק-הייזער פון א גרויסן פֿאַרנעם.

זיי באַלאַנגען צו איין אייניקער משפּחה: מיט איין באַנק-

געשעפט האָט אָנגעפירט יעקב פון בראונאָ, מיטן צווייטן – דער ברודער זיינער אָברוש פון בראונאָ, מיטן דריטן – זיין ברודער-זון יעקב בן אָברוש, געוויזן אין די אָקטן צוליב זיין גרויסן פאַרמעגן „יאָקאָב דער רייכע" (Jakob der Ryche).

פאַר די יאָרן 1360–1400 זענען באַוואוסט פון צווישן אַלע יידישע „באַנקירן" אין שלעזיע סך-הכל ביז 10–15 אַזעלכע, וואָס האָבן זיך געקאָנט פאַרמעסטן אויף גרויסע הלוואה-געשעפטן.

די רייכסטע פון זיי האָבן געלעבט אין שווייִדניץ. אין יאָר 1381 האָט אַ קאָנסאָרציום שווייִדניצער יידן געהאַט ביים בעמישן קעניג און בייַ דער שווייִדניצער הערצאָגין צו מאָנען אַ ריזיקע סומע פון 5.763 מאַרק (לערך 30.000 היינטיקע דאלאַר).

אין י. 1384 איז דער הערצאָג פון עלס שולדיק געווען אייניקע אַ שווייִדניצער יידן 1.450 מאַרק. אין י. 1385 וועט פאַרצייכנט אַ הלוואה פון 600 מאַרק, וועלכע אַ שווייִדניצער ייִד האָט דערלאַנגט דעם הערצאָג פון ליגניץ.

צווישן די שווייִדניצער באַנקירן האָט דעמאָלט פאַרנומען דעם אויבנאָן די משפחה פון דעם באַרימטן רב ר' דוד פאַלק. סיי ר' דוד פאַלק אַליין, סיי דער זון זיינער ר' ישראל האָבן אָנגעפירט מיט אַ גרויס באַנק-הויז און זייערע געשעפטס-פאַרבינדונגען האָבן געגרייכט אויך אויסערהאַלב שלעזיע.

אַזוי, אַ שטייגער, ווערן אין קראָקעווער אָקטן פאַרשריבן אַ ריי געלט-עסקים, וועלכע די פאַלקס האָבן געהאַט מיטן פוילישן „ראָטשילד" – דעם הויף-באַנקיר לעווקאָ.

אַ חוץ אין שווייִדניץ באַגעגענען מיר נאָך אייניקע רייכע באַנק-הייזער אין ברעסלע, ליגניץ, נייסע בריג און ראָטיבאָר. אין ברעסלע האָט דער גביר ביינדש און דער ברוי-דער זיינער אלי׳ה געהאַט אין י. 1395 צו מאָנען ביים בריגער הערצאָג 780 מאַרק.

אַרום דערזעלבער צייט ווערט פאַרצייכנט אַן אימפאָזאַנטע סומע פון 8000 שאָק גראָשן, וועלכע אַ ליגניצער קאַפּיטאַליסט ר' אלי׳ה האָט געהאַט אַנטלייען דעם שטאָט-ראַט פון ברעסלע.

אין נייסע האָט געפירט גרויסע קרעדיט-אָפּעראַציעס דער ייִד כנען (Chanan): אייניע אַ הלוואה, וועלכע ער האָט געגעבן דעם הערצאָג פון טראָפּאַו, האָט באַטראָפן 2000 מאַרק.

א בעדייטנדיקע ראָלע האָט אויך געשפּילט די באַנק-פּירמע פונם בריגער גביר ר׳ משה בן אליעזר, וואָס האָט געהאַט צו מאַנען ביי פּאַרשיידענע שלעזישע הערצאָגן אַזעלכע גרויסע געלטער, ווי 430 מאַרק, 740 מאַרק וכדומה.

„פּריצישע" באַנקירן, וואָס האָבן געהאַט געלט-עסקים מיט הערצאָגן און בישאָפן, זענען סוף-כל-סוף געווען די ראָטשיבאָרער יידן בייניש און שלמה; בלויז ביים טראָפּאַוער הערצאָג האָבן זיי געהאַט צו מאַנען חובות אויף א סומע פון 717 מאַרק.

ענלעך איז אויך דאָס בילד אין דעם האַלבן יאָרהונדערט פון 1400 ביז דער קאַטאַסטראָפע אין י. 1453. אויך פון דערדאָזיקער צייט זענען באַוואוסט נישט מער, ווי 10–15 שלעזישע „גרויס-יידן".

די באַדייטנדסטע באַנק-פּירמעס באַגעגענען מיר נישט מער, ווי פריער, אין שוויידניץ און ליגניץ, נייערט אין די שטעטלעך מינסטערבערג און ברייג, ווי אויך אין דער גרויסער האַנדלסשטאָט ברעסלע.

אין מינסטערבערג איז געווען דער זיץ פון דעם רייכן באַנקיר אברהם מינסטערבערג. וועגן דעם גרויסן פּאַרנעם פון זיינע געשעפטן זאָגט עדות א ידיעה, אז עס זענען צו אים פּאַרמשכונט געווען צוויי שטעטלעך: פּאָטשקאָ און ווייד ענאָ (Weydenaw).

אברהם האָט פינאַנסירט נישט בלויז שררות און קירכע-פירשטן, נייערט אויך די אונטערנעמונגען פון שטעט. ביי ברעסלע האָט ער געהאַט צו מאַנען ריזיקע סכומים, און ווען עס איז געקומען צום צאָלן די חובות, האָט ער בלויז אין איין יאָר (1433) געמוזט אונטער א טערמין פּאַרענכענען פון זיינע תביעות איין מאָל 734 מאַרק, א צווייט מאָל 779 מאַרק.

נאָך זיין טויט (אַרום י. 1434) איז די פירמע אַריבער צו זיין פרוי אסתר (וואָס האָט חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל מיטן רייכן אברהם פון אָפּעלן) און צו דעם זון זיינעם שמואל (Smoyl).

נישט געקוקט אויף די געלט-אויספּרעסונגען, וועלכע די פירמע איז אויסגעשטאַנען אין י. 1433, איז זי וויטער געבליבן איינע פון די באַדייטנדסטע אין שלעזיע. א ראיה, אַז זי האָט נאָך אינם זעלבן יאָר דורכגעפירט אַזא גרויסע טראַנזאַקציע, ווי א הלוואה פון

1000 אונגאַרישע גילדן, וועלכע עס האָט בײַ איר געגומע די שטאָט נייסע.

לעבן דעם מינסטערבערגער באַנק-הויז האָט זיך פֿאַרשאַפט אַ שם דאָס עלסער באַנק-הויז, וואָס האָט באַלאַנגט צו מ י כ א ל פון ר י י כ ע נ ב א ך : וועגן די געלט-אויספֿרעסונגען, וועלכע מיכאל האָט געהאַט אויסצושטיין אין די יאָרן 1418—1423 האָבן מיר שוין דערמאָנט אויף אַן אַנדער אָרט.

דאָ שטרייכן מיר בלויז אונטער, אַז די „שטראָפן" זיינע האָבן אײנמאָל באַטראָפן 1.128 מאַרק, דאָס צווייטע מאָל 778 מאַרק — און דאָס באַווייזט נאָר, אַז דער באַנקיר האָט געהאַט אין זיין רשות זייער באַדייטנדיקע קאַפּיטאַלן.

אין י. 1417 איז אים דער ברעסלער שטאָט-ראַט געווען שולדיק 754 מאַרק, אין י. 1414 — 860 אונג. גילדן.

נאָכן טויט פון מיכאל רייכענבאַך איז זיין באַנק-געשעפט צו־ בער צו אַ געוויסן י ק ו ת י א ל, וואָס האָט געוואוינט אין ברעסלע. אין י. 1434 האָט יקותיאל געהאַט צו מאָנעןביים ברעסלער שטאָט־ ראַט אַ סכום פון 1240 מאַרק. ער האָט אָבער בײַ דעמדאָזיקן גע־ שעפט פאַרלאָרן גאַנצע 800 מאַרק, וואָרים אַזויפֿיל האָט באַטראָפן די „שטראָף", וועלכע ער האָט געמוזט „אומגעצוואונגענערהייט" איינצאָלן לטובת דער שטאָט.

אין די ברעסלער אַקטן ווערט לעבן יקותיאלן אויך דערמאָנט דער ברודער זיינער מ ע ר ק ל, וואָס איז אויך געווען אַ באַנקיר. אין י. 1425 האָט זיך מערקל באַטייליקט אין אַ באַנקירן-קאָנסאָרציום, וואָס האָט פינאַנסירט אַ הלוואה פון 490 מאַרק פאַר דער שטאָט ליעגניץ.

צו די פירנדיקע באַנק-הייזער האָט צוגעצט באַלאַנגט די בריגער באַנק-פירמע פון דעם ייד ש ל מ ה. וועגן דעם פאַרנעם פון שלמהס באַנק-געשעפטן זאָגן עדות אַ פאָר ידיעות פון די יאָרן 1416—1417, וועלכע דערציילן אונז וועגן זיינע געלט-עסקים מיט דער שטאָט ברעסלע.

אין י. 1416 האָט ער מיט נאָך אַ פאָר שותפים זיינע אַנטלײַען דער שטאָט אויף 3 שולד-בריוו אַ סכום פון 1.188 ½ מאַרק. וויפל ס'האָט דעמאָלט באַטראָפן זיין חלק, איז נישט באַווייזט. זיכער איז אָבער, אַז ער האָט געהאַט צו ברעסלע נאָך פון פריער פאַרשיידענע

געלט-תביעות, וואָרים ביי אַן אָפּרעכענונג, וועלכע די שטאָט האָט מיט אים געמאַכט אין י. 1417, האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז עס קומט אים אַ ריזיקער סכום פון 2.389 מארק.

שלמהס אַ זון, מיטן נאָמען מ ש ה, באַגעגענען מיר אין די 20-קער יאָרן אין ברעסלע. ער איז געווען, ווייזט אויס, דער יורש פון דער פירמע און ער האָט זי, אפּנים, אריבערגעטראָגן פון ליעגניץ אין זיין ברעסלער וואוינאָרט.

אין די קוועלן וועלן אויך דערמאָנט פאַרשיידענע געלט-געשעפטן זיינע מיט דעם בישאָף פון ברעסלע, מיט די הערצאָגן פון מינסטער-בערג, היינאַו, אָפּעלן און אַנדערע.

דעם פאַרנעם פון זייערע געשעפטן אילוסטרירט אונז אַ הלוואה פון 1000 מארק, וועלכע עס האָט ביי אים גענומען דער ברעסלער בישאָף (1427).

נאָכדעם, ווי כשה האָט פאַרלאַנגט ליעגניץ, זענען אין דער שטאָט געבליבן אייניקע קלענערע קאַפּיטאַליסטן, וואָס האָבן אין י. 1432 באַווילן צו געבן דעם שטאָט-ראַט אַ הלוואה פון 1000 גילדן (500 מארק) אויף צו פאַרבעסערן די שטאָט-מויערן.

פון צופעליקע אָפּרעכענונגען, וואָס זענען אונז פאַרבליבן פון די יאָרן 1414, 1417 און 1433, דערוויסן מיר זיך, אַז די גרויס-יידן פלעגן נעמען ביי די שטעט זייער קליינע צינזן, דהיינו, 9, 10, 11½ ביז העכסטנס 12%.

די קאַטאַסטראָפע פון י. 1453 האָט אַ סוף געמאַכט צו די גע-צייטע גרויסע באַנק-הייזער פון די יידן: די פאַרמעגנס זענען צום טייל קאַנפיסקירט אָדער סתם צעשלעפט געוואָרן; צום טייל האָבן זיי אינאיינעם מיט די גירושים אויסגעוואַנדערט פון שלעזיע.

אין די וויניקע שלעזישע קליינע שטעט, וואו די יידן זענען נאָך אַ פּאָר צענדליק יאָר נישט ארומגעשפּאַנט אויפן אויגטער דער בייטש פון די גירושים, זענען פאַרבליבן בלויז וויניק פאַרמעגלעכע פּראָ-צענטניקעס, וואָס האָבן געוואוכערט צווישן האַנטווערקער און פויערים. קיין גרעסערע טראַנזאַקציעס ווערן אונז פאַר דער צייט נאָך דעם יאָר 1453 נישט פאַרצייכנט. די גרעסטע געלט-הלוואה פון אָט דער צייט שטייגט נישט איבער קיין 100 גילדן.

די שלעזישע הערצאָגן און שטעט, וואָס האָבן זיך גענויטיקט אין גרעסערע געלטער, פלעגן זיך, אין דער צווייטער העלפט פון

15-טן און ביים אָנהייב פון 16-טן י"ה, וועלכן צוּ יידישע בּאַנק-פירמעס אין פּוּיזן אָדער פּראָג. א ראיה, אַז דאָס ביסל יידן, וואָס זענען פאַרבליבן אין לאַנד, זענען פאַרן גרויס-קרעדיט נישט געקומען מער אין באַטראַכט.

§ 114 דער ווירטשאַפטלעכער פאָן פון די רדיפות אויף יידן אין בעמען, מערן און שלעזיע.

פון די רדיפות, וועלכע מיר האָבן דערמאָנט אין דער טאַבעלע צום סוף פונם פּאַרקן קאַפּיטל, ווערט נאָר א טייל אויף אזוי וויט באַלויכטן דורך די אויפגעהיטע קוועלן-מאַטעריאַלן, אַז מען קאָן זיך שאַפן אַן אָריענטאַציע וועגן די סאָציאַל-ווירטשאַפטלעכע פאַקטאָרן, וואָס האָבן גורם געווען צו זייער אויפקום און פאַרשפרייטונג.

מיר וועלן ברענגען די פאַקטן, וואָס לאָזן זיך פאר אונזער צוועק אויסטיילן פון די קוועלן-ידיעות. גלייכצייטיק באַנוצן מיר זיך אויך מיטן כראַנאָלאָגישן סדר און מיר שטעלן זיך אָפּ קודם-כל ביי די רדיפות, וואָס זענען פאָרגעקומען אין משך פון דער צווייטער העלפט פון 14-טן י"ה.

וואָס שייך די שלעזישע „יידן-שריפות" פון די יאָרן 1360—1362, לאָזט זיך פעסטשטעלן, אַז זיי האָבן זיך צעפלאַקערט אין צוזאַמענהאַנג מיטן „שוואַרצן טויט", וואָס האָט ערשט אין דידאַזיקע יאָרן דערגרייכט דאָס שלעזישע געביט.

א סך וויכטיקער איז נאָך א צווייטע פעסטשטעלונג, און דאָס איז דער פאַקט, וואָס וועלכע אונז איבערגעבן וועגן די „יידן-שריפות" אין די שטעטלעך ג ו ה ר א ו און ב ר י ג, אַז די רעדל-פירער פון די פּאָגראָמען זענען דאָ געווען מענטשן פונם ה א נ ט-ו ע ר ק ע ר - ק ל א ס, בעת די הערצאָגן האָבן געפרוּאווט צוּ שיצן די יידן.

פון גוהראוּ איז פאַרבליבן א ליסטע פון די אָרטיקע האַנט-ווערקער, וואָס האָבן אָנגעפירט מיטן פּאָגראָם.

אין בריג האָט דער הערצאָג פאַרפירט א שטרענגע אונטער-זוכונג קעגן די „יידן-ברענער", אָבער זיי זענען סוף-כל-סוף צוליב א השתדלות פונם קיסר באַפרייט געוואָרן פון תפיסה.

פון די כראַניק-באַריכטן וועגן דעם מוראדיקן פּראָגער פּאָגראָם

אין י. 1389 דרינגט ערויס, אז דער „יידן-מארד" איז דורכגעפירט געווארן דורכן המון אונטער דער פירונג פון גלחים, וואס האבן פאנאטיזירט די מאסע מיט דער הילף פון א ביבל ווענן האסטיגן שענדונג.

די כראניסטן באמערקן דערבי, אז דער פאגראם האט זיך אפגעשפילט אין דער אפוועזנהייט פונם יידישן שוצהאר — דעם קעניג ו ע נ צ ל, אבער קעגן דעם ווילן פונם מאגיסטראט, וואס האט גע-פרואווט דורך בארואיקנדיקע מוסר-ווערטער איינצוהאלטן דעם המון פון די געוואלדטאטן.

אין א באריכט ווענן דעם פאגראם, וועלכן דער פראגער שטאטראט האט צוגעשיקט דעם קראקעווער מאגיסטראט *), דריקן אויס די פראגער ראטמענער זייער באדויערן צוליב די טרויעריקע פאסי-רונגען און באטאנען, אז זיי האבן געלעבט אין גוטע באציונגען מיט די יידן אוין אז דער כבוד זייערער איז צוליב דעם לגמרי נישט פארשוועכט געווארן, וואריים די יידן פלעגן זיי קומען צו הילף מיט זייערע פארמעגנס, ווען זיי האבן זיך אמאל געפונגען אין אן עת-צרה.

בכן זעצן מיר, אז צו דעם פאגראם האט גורם געווען, פונקט ווי בעת די שלעזישע פאסירונגען אין די יארן 1360—1362, א באי-וועגונג פון האנטווערקער און סתם „מענטשן פון דער מאסע", וואס האבן אויסגענוצט די אפוועזנהייט פונם יידן-שוצהאר און די שוואכ-קייט פונם מאגיסטראט, בכדי אויסצופלינדערן יידיש האב און גוטס און פטור צו ווערן פון דריקנדיקע חובות.

מיר ג'יען אריבער צום קוועלן-מאטעריאל, וואס באלאנגט צו די רדיפות אין משך פון 15-טן י"ה: ווענן די סיבות, וואס האבן אין יאר 1401 גורם געווען צו די גירושים און „יידן-שריפות" אין אייניקע שלעזישע שטעט (ב ר י ג א, ש ט ר י ג א ו און ג ל א ג א ו) איז שווער געווי צו רעדן, ווייל עס פעלן די געהעריקע באריכטן.

צו די רדיפות אין די יארן 1418—1420 האט, ווייזט אויס, גיכער גורם געווען דער רעליגיעזער פאקטאר (דער קאמף קעגן דער

*) א פראגמענט פונם דאזיקן באריכט האבן מיר פארעפנטלעכט צום ערשטן מאל אין אונזער יידיש-פוילישער ווירטשאפטס-געשיכטע (Studja nad stosunkami gospod. Żydów w Polsce, 1911) ז. 143.

הוסיטן-באַוועגונג און דער רעליגיעזער פאַנאַטיזם, וואָס איז צוליב די קאַמפן פאַרשטאַרקט געוואָרן ביי די מאַסן), איידער דער וירטשאַפט-לעכער.

א זיכערן באָדן פון געהעריקע קוועלן-ידיעות באַטרעפן מיר ערשט אין באַצוג צו דעם עגערער גירוש פון י. 1430 און צו דער שלעזיש-מערישער קאַטאַסטראָפע פון די יאָרן 1453—1454.

דער עגערער גירוש איז פאַראָרדנט געוואָרן דורכן קעניג צוליב א השתדלות פונם שטאָטראַט.

אין דעם גירוש-דעקרעט רעדט זיך וועגן דעם, אז דער שטאָט-ראַט „וואָלט גערן געשיצט די יידן", אָבער ער קאָן דאָס נישט טון, וואָרים דאָס וואָלט „די געמיינע מאַסע אזוי צערייצט קעגן די יידן, אז עס וואָלט גפקאָנט קומען צו אָנפאַלן. עס איז צו קלערן, אז די שטאָט קאָן דערפון האָבן גרויסע צרות און שוועריקונגען". דעריבער ווילן די שטאָט — אזוי לייענען מיר ווייטער — באַצייטנס אויסמיידן די ספּנה און זי בעט דעם קעניג, אַז ער זאָל פון איר דערווייטערן זיינע קאַמערקנעכט *).

עס איז קלאָר, אז דער פאַטריציאַט האָט זיך נישט געפילט גינוג שטאַרק, אום צו קאָנען באַהערשן א באַוועגונג מצד דער „געמיינער מאַסע" האַנטווערקער און סתם אָרעמעלייט, וואָס האָבן געקאָנט צעשטערן זיינע מאַכט-פּאָזיציעס אינם שטאָטראַט און מאַגיסטראַט. ער האָט דעריבער געאָפּפערט די יידן, וועלכע ער וואָלט געהאַלטן. די יידן האָבן עוקר געוועזן פון דער שטאָט.

עס זענען אַוועק 5 יאָר און דער פאַטריציאַט האָט זיך צוריק דערפילט פעסט אויפן פערד. ער האָט די יידן צוריק פאַרבעטן אין

*) דידאַזיקע אויסערסט כאַראַקטעריסטישע שטעלע פונם גירוש-דעקרעט קלינגט אין אָריגינאַל אזוי:

„ . . . und besorgen die Eltesten und der Rat, dieweil sy die Judischeit biszher also bey irem alten herkomen g e r n behalden und beschutzet haben, daz dann die gemein in solichen unwillen sy verdenken und uberfallen mochte, als zu besorgen ist, dorusz der egenanten unser Stat grosser unrat, verderben und vnuerwintlicher Schaden entsteen mochte". (Bondy—Dworsky: Rrgesten I, Nr. 220).

דער שטאָט און ער האָט נישט געהאַט מער קיין מורא, אַז דאָס קאָן, חלילה, צוריידן דעם געמיינעם מענטשן...

סיי די עגערער פּאַסירונגען פון די יאָרן 1430–1435, סיי די פּריערדיקע פּראָגער געשעענישן פון י. 1389 האָבן אונז געוויזן, אַז די רדיפות אויף יידן זענען אין די בעמישע גרויס-שטעט נישט געוען קיין פּועל-יוצא פון קאָנפליקטן צווישן דעם רעגירנדיקן פּאַטריציאַט און די יידן, נייערט אַן אויסדרוק פּונם הַאס, וואָס האָט זיך אין דער מאַסע קליינע בעלי-חובות אָנגעזאַמלט קעגן דעם יידישן וואוכער.

מיר האָבן דאָ צוּ טאָן מיט דערזעלבער דערשיינונג, וואָס אין אַ רייַ דייטשע שטעט, וואוּ די שטאָטראַט פלעגן זיך באַנוצן מיטן יידישן וואוכער, ווי מיט אַ כּלי-זיין פון אונטערדריקונג אין באַצוג צוּ האַנטווערקער-עלעמענטן, אום צוּ האַלטן אין צוים זייערע מאַכט-אַספּיראַציעס.

א חוץ דעמדאָזיקן פּאָליטישן מאָמענט דערקלערט זיך דער פּאָקט, וואָס דער פּאַטריציאַט פלעגט אין אַלגעמיין האָבן א גוטע באַציונג צוּ יידן, אויך מיט ריין מאַטעריעלע אינטערעסן.

פון די קוועלן וועלן מיר, נעמלעך, געוואויר, אַז דער פּאַטריציאַט פלעגט שטעקן מיט זיינע פריוואַטע געלטער אין ... יידישע וואוכער-געשעפטן.

אום נישט צוּ ציען אויף זיך דעם פּאָרוואורף, אַז ער האַנדלט אָפן קעגן די קירכלעכע צינז-פּאָרבאָטן, פלעגט דער פּאַטריציאַט צוּשטיין צוּ די יידישע וואוכערניקעס אַלס שטילער שותף און געניסן אינאיינעם מיט די וואוכערניקעס פון די וואוכער-טראַנזאַקציעס.

לאַנג האָט דאָס אָבער נישט געקאָנט בלייבן קיין סוד און עס איז וועגן דעם געקומען צו רייד אויף די סיימען פונם בעמישן אדל.

איינער אַזאַ סיים, וואָס איז פּאָרגעקומען אין י. 1487 האָט אָפילו אָנגענומען א באַשלוס, אַז יעדער קריסט, וואָס גיט יידן געלט אויף צוּ טריבן געמיינזאַם וואוכער-געשעפטן, דאַרף איבערגעבן וועלן אין קעניגלעכן געריכט און באַקומען דעם געהעריקן פסק.

דאָס האָט אָבער לגמרי נישט געשטערט, אַז די רייכע קריסטן

פּונם פֿאַטריציער-שיכט זאָלן ווייטער טרייבן זייערע געלט-עסקים מיט יידישע וואוכערניקער.

אַנדערש האָט אויסגעזען די סיטואַציע אין שלעזיע, ווען עס איז געקומען צו דעם מוראדיקן אויפרייס אין די יאָרן 1453–1454.

די שוצהאַרן, וואָס האָבן אוממיטלבאַר געגאָסן פּונם יידישן רעגאַל, האָבן ביז די אויערן געשטעקט אין חובות ביי יידן. ביי אַזא לאַגע האָבן די יידן פֿאַרלאָרן יענע שוץ-בריוו, אויף וועלכער זיי האָבן זיך געקאָנט האַלטן לגבי דער באַוועגונג פון דער „געמיינער מאַסע" קלייניע בעלי-חובות: האַנטווערקער און פּויערים.

סיי אויבן – אינם שררות- און פֿאַטריציער-שיכט, סיי אונטן – אין די מאַסן האָט געהערשט איין און דערזעלבער געדאַנק: פּטור צו ווערן פון דער חובות-לאַסט, אַראָפּצוווּאַרפן פון זיך די משא!

דער אייניציקער שטער איז גצוועון דער אויבער-שוצהאַר פון די יידן – דער בעמישער קעניג!

פון דעם קעניג איז נישט לייכט געווען אַרויסצוקומען גירוש-דעקרעטן, אויב מען האָט אים נישט פֿאַרגעלייגט קיין אַנטשפּרעכנדיקע רעקאָמפּענסאַטיע. מיט די לעצטע האָט מען זיך אָבער נישט געווּאָלט איילן און מען האָט ליבער געטראַכט וועגן... געוואַלד-טאַטן.

ווי מיר זעען עס פון דער טאַבעלע ביים סוף פּונם פּאָריקן קאַפּיטל, איז דער שלעזישער באָדן זינט 15 יאָר פּאָר דער קאַטאַסטראָפע געווען א וואוקאַניזירטער.

אין משך פון די 15 יאָר (1438–1453) לאָזן זיך אָנצייכן נישט ווייניקער, ווי 6 גזירות, דהיינו: 5 גירושים פון די שטעט יאָוער, שטרעלען, ליעגניץ, בריג און נייסע, ווי אויך די יידן-אויספּלינדערונג אין גלאָגאָ (1442).

וועו דער מאָנאַך קאַפּיסטראַנאָ האָט זיך אין י. 1453 באַ-ווּיזן אין שלעזיע, האָט ער דאָ שוין אָנגעטראָפֿן א בלאָטער, וואָס איז רייף געווען צום פּלאַצן... ער איז איצט געווען זייער געוואונטשן סיי ביי די פּאַרשוידיקטע הערצאָגן און ראַטמענער, סיי ביים אויס-געוואוכערטן המון!

קאַפּיסטראַנאָ האָט מיטגעפירט מיט זיך פּוילמאַכטן פּונם פּויפּסט ניק צו פירן אַן אַקציע קעגן דער יידישער וואוכעריי. מען האָט

וועגן דעם געוואוסט און מען האָט דערמיט פאַרוועבט די אייגענע האָפענונגען...

וען דער מאָנאַך האָט זיך אָפגעשטעלט אין ברעסלע, האָט אים אויפגענומען מיט א באַזונדערער גאַסט-פריינטשאַפט די פּאַט-ריציער-משפּחה ג ל א ק, וואָס איז געווען — לויט די אויפגעהיטע קוועלן-פאַרצייכענונגען — שטאַרק פאַרשולדיקט ביי יידן. אין דער וואוינונג פונם גאַסט-געבער איז צוגעטראַכט געוואָרן דער טייוולאָנישער מאָרד-פלאַן.

מען האָט פאַרשטאַנען, אז די אָקציע קאָן נישט געפירט ווערן אינטערן אָפענעם לופֿט-שוידטויטונג"! עס וואָלט זיך דאָן געשטעלט די פראַגע, צי דער אויבער-שוצהאַר — דער בעמישער קע-ניג וואָלט דערויף מסכים געווען, וואָרים נאָר דער קעניג אַליין האָט געהאַט א רעכט, צו פאַראָרדענען אזא „שוידט-טויטונג".

ס'איז דעריבער געבליבן, אז מען דאַרף אינסצעניזירן א „מאַסן-פאַרברעך" פון יידן, און אזוי איז אויך טאַקע געשען.

אין ברעסלע ווערט קעגן די יידן פאַרפירט א פראָצעס ווען א כלומרשטער האָסטיען-שענדונג. 11 יידן די „הויפּט-באַשולדיקטע" ווערן גלייך אַרײַנגעזעצט אין תפיסה, צווישן זיי דער רייכער ייד אברהם פון אָפּעלן, דער צווייטער מאַן פון דער אונז שוין באַוואוס-טער אכתר, צו וועלכער ס'איז בירושה אַריבער דאָס גרויסע באַנק-הויז פון אברהם מינסטערבערג.

דער ווייטערדיקער פאַרלויף פון די געשעענישן ווערט געוויזן אין דער דערמאָנטער טאָבעלע. דאָס פייער האָט אַרומגענומען א ריי שלעזישע שטעט און עס האָט זיך אויך אַריבערגעכאַפּט קיין מערן.

בלויז פאַר ברעסלע זענען באַוואוסט ציפערן, וואָס אילוסטרירן די גרויס פון דעם פינאַנציעלן דערפאָלג, וועלכן ס'האָט געבראַכט די „יידן-שריפה".

מיר האָבן זיך ביי דידאָזיקע ציפערן אָפגעשטעלט שוין אין פאַריקן קאַפּיטל.

ווי א פאַרענדיקונג פון דער אויסראָטונגס-אַרבעט, וואָס איז מיט אזא מוראדיקן אימפּעט געפירט געוואָרן אין די יאָרן 1453—1454, קומען אויף די יידן-פאַרטריבונגען פון ג י י ס ע (1468), ג ל א ג א פ (1484), ג ל א ק (1492) און ט ר א פ א פ (1500).

פון נייסע זענען די יידן פאַרטריבן געוואָרן, נאָכדעם, ווי דער בישאָף — דער שוצהאַר האָט פון זיי אויסגעפרעסט לערך 200 גילדן.

די יידן-וואַנדערונגען, וואָס זענען פאָרגעקומען אין צוזאַמענהאַנג מיט די רדיפות און גירושים, זענען אַוועק מיט די וועגן, וואָס האָבן געפירט קיין בעמצן, אונגארן און פוילן. די שטאַרקסטע וואַנדערונגס-כוואַליע איז אָבער געגאַנגען קיין פוילן.

דאָרט אַהין וועלן מיר אויך וועגן אונזער בליק אין די וויי-טערדיקע קאַפּיטלען.

קאַפּיטל פערציק

דער וואוקס פון די יידישע ישובים אין פוילן
(1500—1350)

§ 115 די פאַרשפרייטונג פון די ישובים.

בעת אין מערב-אייראָפּע האָט דער יידישער אָרגאַניזם געגוסקט, אַ געפיניקטער פון פלערלי גזירות, האָט אַ טייל פון זיינע לעבנס-זאפטן געזוכט אַ באָדן פאַר אַ נייער אַנטוויקלונג אין פוילן. אויף דער פוילישער און רוסישער ערד האָט אין דער באַהאַנדלטער תקופה אָנגעהויבן צו ווימלען פון יידן—נע-ונדניקעס, וואָס זענען דאָ אַהער-געשליידערט געוואָרן פונם גיהנומדיקן מערב.

אויפן סמך פון קוועלן לאָזט זיך פאַר אונזער צייט דערווייזן אַן איינוואַנדערונג פון יידן פון דייטשלאַנד, בעמען, שלעזיע, אונגאַרן, ווי אויך פונם ווייטן מערב, ווי, אַ שטייגער, פון איטאַליע און שפאַניע.

גלייכצייטיק האָט זיך געטראָגן קיין פוילן אַ וואַנדער-שטראָם פון מזרח און דרום, ווי פון קאַפּאַ, קאָנסטאַנטינאָפּאָל און ירושלים.

די פוילישע קעניגן האָבן באַגינסטיקט די נייע יידישע תושבים. דאָס באַזעצן זיך פון די איינוואַנדערער פלעגט פאַרקומען אויפן יסוד פון קעניגלעכע „גלייט-בריוו". די שטאָט-רעכט האָבן נישט געהאַט קיין שום דעה אין דער פראַגע פון צוגעקומענע יידן.

ס'ווייזט אויס, אַז אפילו אין פריוואַטע שטעט און דערפער האָבן זיך די איינוואַנדערער געמעגט באַזעצן אָן אַ ספעציעלער דער-

לויבעניש פון די שררות, צו וועלכע ס׳האָבן באַלאַנגט דידאַזיקע גיטער. א ראַיה, אַז די יידן אין פריוואַטע מאַאַנטקעס זענען ביזן סוף פון מיטלאַלטער געווען אונטערגעוואָרפן דירעקט דעם קעניג אָדער דעם וואָיעוואָדע–דעם פּאַרטרעטער זיינעם אין יידישע ענינים.

וועגן דעם פּאַרנעם פון דער יידישער אימיגראַציע זאָגט באַרעדעווידיק עדות די גרויסע צאָל שטעט און שטעטלעך, אין וועלכע מיר באַגעגענען אין משך פון 15-טן י״ה יידישע ישובים.

ביז דעם סוף פון 14-טן י״ה לאָזן זיך אויפן פוילישן שטח דאָקומענטאַליש דערווייזן סך-הכל 10 קהילות. אין משך פון דער צרשטער העלפט פון 15-טן י״ה קומען צו נייע 18 קהילות, אין דער צווייטער העלפט פון 15-טן י״ה – שוין גאַנצע 33, אַזוי, אַז ביים סוף פון מיטלאַלטער לאָזן זיך פאַר פוילן פעסטשטעלן 61 קהילות.

די פאַרשפרייטונג פון די יידישע ישובים אילוסטרירט אונז די דאָ געבראַכטע טאַבעלע (ז. 189).

דידאָזיקע טאַבעלע גיט אונז אַן אינטערעסאַנט בילד פון די ישובים-ענדערונגען אין משך פון 15-טן י״ה: ביזן סוף פון 14-טן י״ה ליגט דער שווערפונקט פון דער יידישער קאָלאָניזאַציע אין גרויס-פוילן און צום טייל אויך אין קליין-פוילן, דאַקעגן אין משך פון 15-טן י״ה באַקומען א וואָס גרעסערע באַדייטונג, פון איין זייט, די צפונדיקע שטחים פון קוייאַווי און מאַזאָוושע, פון דער אַנדערער זייט – די מזרחדיקע שטחים פון רויט-רייסן, וואָלין און פּאָדאָל.

§ 116 סטאַטיסטישע אויסרעכענונגען.

ווי גרויס האָט געקאָנט זיין די יידישע באַפעלקערונג אין פוילן בעת דער תקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ? פון גרויסע קהילות, לויט די היינטיקע באַגריפן, קאָן בכלל נישט זיין קיין רייד, וואָרים קיין גרויסע שטאָט מיט א צאָלרייכער באַפעלקערונג זענען ביזן סאַמע סוף פון מיטלאַלטער בכלל נישט געווען אין פוילן.

די נייסטע פוילישע פאָרשונג שאַצט, למשל, אַזא שטאָט, ווי לעמבערג אויף קוים 4000 נפשות ביים אָנהויב פון 15-טן י״ה, און וועגן קראָקע און פוזין וועלט אָנגענומען, אַז זיי האָבן סוף מיטלאַלטער געציילט נישט מער, ווי ביז 10.000 נפשות איעדע. דערביי

יידישע ישובים, וואָס וועלן דערמאָנט אין פוילישע קוועלן פון יאָר 1350 ביזן יאָר 1500

ביזן יאָר 1400 וועלן דערמאָנט ישובים אין:	צווישן די יאָרן 1400 — 1450 וועלן דערמאָנט נייע ישובים אין:		צווישן די יאָרן 1450 — 1500 וועלן דערמאָנט נייע ישובים אין:	
גרויס-פוילן:	גרויס-פוילן:	רייסן:	גרויס-פוילן:	קליין-פוילן:
1. Poznań	11. Szamołuły	22. Bełz	29. Gniezno	45. Jasło
2. Kalisz	12. Konin	23. Drohobycz	30. Łęczyca	46. Lublin
3. Kościany	מאַזאָוושע:	24. Gródek	31. Sieradz	47. Proszowice
4. Kopaszew	13. Czersk	25. Halicz	קויאַוי (Kujawy):	48. Sącz
5. Pyzdry	פּאָמערן:	26. Hrubieszów	32. Brześć-Kujawski	פּאָמערן:
מאַזאָוושע:	14. Gdańsk—Danzig	27. Przemyśl	33. Inowrocław	49. Cerekwica
6. Warszawa	קליין-פוילן:	28. Wojsławice	34. Kłodawa	רייסן:
7. Płock	15. Bochnia		35. Nieszawa	50. Busk
קליין-פוילן:	16. Krosno		36. Włocławek	51. Chełm
8. Kraków	17. Tarnów		מאַזאָוושע:	52. Dolina
9, Sandomierz	18. Żator		37. Błonie	53. Gliniany
רייסן:	וואָלין:		38. Gostynin	54. Gołogóry
10. Lwów	19. Łuck		39. Łomża	55. Jarosław
	20. Ostróg		40. Nowa-Warszawa	56. Kamionka
	21. Włodzimierz		41. Płońsk	57. Lubaczów
			42. Pułtusk	58. Żydaczów
			43. Rawa	פּאָדאָליע:
			44. Wyszogród	59, Buczacz
				60. Kamieniec-Podol.
				61. Międzyboż

דאַרף געזומען ווערן אין אַכט, אַז די אויסגערעכנטע 3 שטעט זענען דעמאָלט געווען בכלל די גרעסטע אין פוילן. איז שוין לייכט משער צו זיין, אַז אין קלענערע שטעט דאַרף די באַפעלקערונג געשאַצט ווערן בדרך-כלל אין הונדערטער און טיילמאָל אפילו אין צענדליקער נפשות.

אלס שליסל אויף צו באַרעכענען די צאָל יידן, וואָס האָבן געלעבט אין פוילן בעת דער באַהאַנדלטער תקופה, קאָנען אונז דינען רשימות פון דעם אזויגערופענעם „ירלעכן צענזוס" (census annuus), וועלכן די קהילות האָבן געצאָלט לטובת דעם קצניגלעכן אוצר. דער אָפּצאָל האָט באַטראָפן צו 4 גילדן פון גרויסע (דהיינו, געמויערטע) הייזער און צו 2 גילדן פון הילצערנע, קליינע הייזער.

נעמענדיק אין באַטראַכט די נרויס פון די אָפּצאָלן, וואָס ווערט אונז איבערגעגעבן דורך די קוועלן פונם סוף מיטלאַלטער, קומען מיר צו פאָלגנדיקע אויספירן:

א) די גרעסטע דריי קהילות אין פוילן, דהיינו פוזן, קראָקע און לעמבערג האָבן געצאָלט, אַיעדע צו 200 גילדן. אַ רָאיה, אַז זיי האָבן געהאַט מער אָדער ווייניקער אַ גלייכע צאָל יידן.

לויט דעם „צענזוס" קומט אויס, אַז אין יעדער פון די קהילות זענען געווען ביז $^{200}/_{4} = 50$ געמויערטע הייזער, וואָס זענען באַוואוינט געווארן פון יידן. דערמיט שטימט אַ קוועלן-ידיעה פון אָנהויב 16-טן י"ה, אַז אין פוזין האָבן דעמאָלט יידן באַוואוינט 49 הייזער (אויף דער אַלגעמיינער צאָל 392 קריסטלעכע הייזער).

היות, ווי אין אַ געמויערטן הויז האָבן געלעבט—ווי ס'באַווייזן דאָס סטאַטיסטישע ידיעות וועגן פוילן פונם 16-טן י"ה און אויך די שפעטערע צוויי יאָרהונדערטער — דורכשניטלעך פון 28 ביז 30 נפשות (צווישן מאָל אַזויפיל, ווייניקער אין אַ הילצערן הויז), קאָן מען אָנגענעמען, אַז יעדע פון די דערמאָנטע 3 „גרויס-שטעט" האָט געציילט ביז 1.400 יידן.

עלכ-כן קומט אויס, אַז אין דידאָזיקע דריי קהילות האָבן בייַם סוף מיטלאַלטער געלעבט צוזאַמען אַן ערך 4.200 נפשות.

ב) וואָס שייך די איבעריקע 58 קהילות (פון די 61, וועלכע מיר האָבן צונויפגעשטעלט אין דער טאַבעלע), באַווייזן אונז אויפגעהיטע קוועלן-ידיעות וועגן דעם „צענזוס", וועלכן אייניקע פון זיי

האָבן געצאָלט דעם קעניג, אז עס האָבן אין זיי עקזיסטירט דורכ-שניטלעך צו 12 הייזער מיט א צענזוס פון 2 גילדן פון יעדן הויז.

אין דערדאָזיקער טאַבעלע געפינען מיר די צענזוס-סכומים, וועלכע עס האָבן געצאָלט–לויט אויפגעהיטע מאַטעריאַלן – פאָלגנדיקע 7 קהילות:

קהילות	שטייער-יאָר	די גרויס פונם צענזוס
Brześć Kujawski	ante 1470	30 גילדן
Busk	ante 1517	25 „
Gniezno	1479	40 „
Kłodawa	1479	15 „
Łęczyca	1479	15 „
Międzyrzecze	ante 1520	16 „
Sandomierz	1501	19 „
	סך-הכל	160 ג.

די טאַבעלע ווייזט אונז, אז 7 קהילות האָבן געצאָלט צוזאַמען 160 גילדן צענזוס, דהיינו צו $^{160}/_{7}$ אָדער 23 גילדן אויעדע קהילה. נעמענדיק דאָס אין אַכט, ווי אויך די פראָפּאָרציע צווישן צענזוס און די הייזער אָדער נפשות, קאָנען מיר בערעכענען, אז אין די 58 דערמאָנטע קהילות האָבן געלעבט ערום און ערום ביי א 10.500 יידן (12 × 15 × 58).

די יידישע שטאָטישע באָפעלקערונג האָט, אַלזוי, געציילט סך־הכל 14.700 נפשות (4.200 + 10.500).

דידאָזיקע צאָל דאַרף נאָך דערגאַנצט ווערן מיט דער

ג) צאָל דאָרפישע יידן, וואָרים מיר פאַרמאָגן פון דער באַהאַנדלטער תקופה מאַטעריאַלן, וועלכע באַווייזן, אַז אַ טייל יידן האָבן שוין בעתן 15־טן י״ה געוואוינט אין די דערפער.

אום צו באַרעכענען די צאָל דאָרפס־יידן, האָבן מיר בלויז איין שטיצפונקט און דאָס איז די פראָפאָרציע צווישן דער יידישער שטאָטישער און דאָרפישער באָפעלקערונג, וואָס איז אונז באַוואוסט פון די שפעטערדיקע יאָרהונדערטער.

אין 17־טן און 18־טן י״ה, וועגן וועלכע מיר פאַרמאָגן גענעריקע מאַטעריאַלן, האָט דידאָזיקע פראָפאָרציע באַטראָפן 1 : 4, דאָס הייסט, אַז אויף איין דאָרפס־ייד זענען אויסגעפאַלן 4 שטאָטישע יידן.

פאַר דער תקופה, וועלכע מיר באַהאַנדלען דאָ, איז כדאַי אָנצונעמען אַ ווייניקער גינסטיקע פאַרהעלטעניש, מחמת די יידן זענען דעמאָלט ווייניקער געווען פאַרשפרייט איבער די דערפער, ווי אַ שטייגער, אין 18־טן י״ה. עס וועט מער אָדער ווייניקער שטימען מיט דער ווירקלעכקער לאָגע פונם 15־טן י״ה, וען מיר וועלן אָננעמען אַ פראָפאָרציע 1 : 5. עלכן איז דער אויספיר, אַז די צאָל דאָרפישע יידן האָט געקאָנט ביים סוף מיטלאָלטער באַטרעפן $14700/5$, דהיינו, 2.940 אָדער טאָקע די גלייכע צאָל פון 3.000 נפשות.

רעזומירנדיק, קאָנען מיר פאַר גאַנץ פוילן ביים סוף פון מיטלאָלטער אָננעמען אַ יידישע באָפעלקערונג פון 3.000 + 14.700 אָדער די גלייכע צאָל פון 18.000 נפשות.

דאָס בוך מוז אומגעקערט ווערן פונקט אין צייט, ווי עס איז אונטן אָנגעוויזן.

אנדערע ווילן אויך לייענען דאָס בוך.

JAN 3 1 1988		

שיפער, ד"ר יצחק
יידישע געשיכטע

געשיכטע
שלפ

4855